גדולי שלוניקי לדורותם

חלק א'

בתבוה ההיים

חמש מאות בתבות מבות ההיים של יהודי שלוניקי
משנת הרס עד שנת התץ' (1500—1660)
עם באורים, הערות וביוגראפיות.

ים, הש,

מאת

ד"ר י. ש. עמנואל

(מחבר „דברי ימי ישראל בשלוניקי"
ו„תולדות העשית האריגים בשלוניקי"
בצרפתית)

עם מכתב אל המחבר
מאת
ד"ר יעקב קלצקין

תל־אביב תרצ"ו

כל הזכויות שמורות

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

דפוס א. סטרוד ובניו, תל־אביב.

לזכר אמי

דודו אסתר ז"ל

נולדה למשפחת ברודו

אשת א"א החכם הנעלה

כה"ר שמואל יצחק עמנואל נר"ו

שנפטרה לעולמה

במבחר ימיה

ביום הולדי

מוקדש ספר זה

LES GRANDS JUIFS
DE
SALONIQUE

Cinq cents épitaphes du cimetière israélite de Salonique de l'année 1500 à 1660, commentées et accompagnées d'une notice biographique.

par

Dr. I. S. EMMANUEL

(Auteur de l'„Histoire des Israélites de Salonique" et de l'„Histoire de l'industrie des tissus des Israélites de Salonique")

Avec une lettre à l'auteur du

Dr. JACOB KLAZKIN

TEL-AVIV 1936

Droits de traduction et de reproduction réservés pour tous les pays.

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

לעילוי נשמות

הנדיב החסיד

כה"ר חיים יוסף ז"ל

בן הרב הגדול אשר קובו (בע"ס שער אשר)

ואשתו גוייא ז"ל

בת הרב יעקב קובו (בע"ס ככב מיעקב)

אשר הניחו כחצי מליון פראנקים זהב

לטובת מוסדות עדת שלונ'קי

ת נ צ ב "ה

ה ק ד מ ה

בינו שנות דור ודור (דברים ל"ב, 7)

האסונות הרבים שבאו על יהודי שלוניקי במשך שמונה עשרה השנים האחרונות, השרפה הגדולה של שנת תרע"ו התפתחות האנטישמיות, הפיגרום של קאמבל, חלול ב"ת־החיים, דלדול העדה ועוד, עוררו בי התשוקה לפרסם את הכתבות האלה ולהודיע גדל העדה הזאת המחרוששת מיום ליום. את העבודה הקשה הזאת החלותי בשנת תרפ"ה ורק בסוף שנת תרצ"ג מסרתי אותה לדפוס. מפני סבות שלא היו תלויות בי, נמשכה הדפסת הספר עד היום.

החלק הזה מכיל הכתבות עד שנת ת"ך, ר"ל עד התפתחות התנועה המשיחית של שבתי צבי בשלוניקי, כי מהתקופה הזאת והלאה ירדה העדה פלאים.

העבודה, בפרט העתק הכתבות, היתה קשה עד מאד, ורק מרוב חבתי לה לא אמרתי נואש. קשה היה גם כן למצוא בשווייץ ספרי שו"ת וכדומה הדרושים מאד לחבור ספר שכזה. לכן אני מבקש מאת הקורא הנכבד סידון אותי לכף זכות. הגני דורש ממנו מה שדרש רבא מרב פפא ומרב הונא בריה דרב יהושע: „כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא לא תקרעוה עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו ואי לא הדרנא בי" (ב"ב ק"ל ע"ב).

מודה אני מקרב לבי להסופר מר מ. מ ב ש"ן, אשר עמל ושרח הרבה בהדפסת הספר, כי הוא היה המגיה והשוקד על המלאכה בבית הדפוס. מודה אני לו גם כן על כי הוסיף כה וכה הערות על הערותי בטוב טעם, כמו שיראה הקורא בגוף הספר.

מודה אני גם כן לאחי הנבון חיים שמואל עמנואל־ אשר סקר נוסח הכתבות בבית־החיים ואשר השתדל בכל כחו למצוא לי מצבות עתיקות. יהי זכרם ברוך.

מתמרמר אני מאד על המורה העברי משלוניקי, אשר פסל־ זייף והשחית התורף של מאות מצבות החשובות ביותר של בית־החיים. מתמרמר אני כי למרות כל השתדלותי בענין הזה במשך שנתים ימים, לא נתקן המעוות, הרב הראשי ד"ר קוריסק, מפני טעמים שונים, דומה כאלו חפה ח"ו על הענין. לכן אני מבקש ממנו להמריץ את עושה המעל הזה למסור את הנוסחאות של הכתבות המושחתות ולתקן את אשר עוה, כי ראויים הם הרופאים, החכמים והרבנים הקדושים אשר שמם נמחה מבית־ החיים, לזכר עולם.

מקוה אנכי, שקהל הקוראים יקבלו את הספר הזה בסבר פנים יפות, וירבו הקונים, כדי שאוכל להדפיס גם את החלק השני ולהקים שם וזכר לכמה וכמה רבנים אשר שמם נשכח כעת מדברי ימי ישראל.

המחבר.

לוואנה, טבת תרצ"ו.

מכתב אל המחבר מאת הד"ר יעקב קלצקין

ד"ס בתשון תרצ"ו.

למר יצחק עמנואל, לונז, שלום וברכה.

אדוני הנכבד,

מכתבך הגיעני כשאני עומד לעלות לארץ"י ואין השעה מספקת לי לעיין בהגהות ספרך „גדולי שלוניקי" אפילו דרך רפרוף וכ"ש לבדוק אחרי פרטי דברים ודיוקי תאריכים עד כדי להעיר הערות ולהשיג השגות, כבקשתך. זו ועוד, מאחר שהשמטת כאן את רשימת הספרים בצדם של מחברים וברצונך ליחד לה ספר מיוחד, החסרת ממני את המקצוע החביב עלי ושאני מצוי אצלו זה כמה שנים; אלמלי אתה ממציאה לי, לא הייתי מסרב לך למלא איזה חסר ולתקן איזו שגיאה בנדון רבני שלוניקי וחבוריהם.

אעפ"כ הספיקה לי ההשקפה הראשונה לעמוד במקצת על אפיו של ספרך ועל ערכו. ברי לי, ברכה מרובה בו לחקירת דברי ימי ישראל ויש בו, וביותר בפרסומן של כתובות המצבות לעקור טעויות שונות שנשתרשו מכבר ושנכשלו בהן גם טובי חכמינו (כגון בנוגע לשנת פטירתו של ר' מאיר בן יצחק עראמה שלפי כתובת המצבה היא 1522 ולא 1545 כהשערתו של רוזנס, זהרבה כיו"ב).

מפני הטעמים האמורים למעלה עלי להסתפק עכשו באי־אלו הערות קלות־ערך, דרך דפדוף בספרך:

— לעמוד מ"ב, מספר 26. קאלאחורי Calahorra. כראי לברר את היחס שבין משפחה זו להמשפחות בשם זה (ובשנויי צורתו: Califari, Kalvari, Calvary), שנתפשטו בארצות פולין, ביחוד בקרקוי.

— לעמוד מ"ג, מספר 28. עליך לדיק ולאמר: צונץ מזכיר... כראשון הידוע בשם זה את יצחק בן יהודה אלפנדרי.(1)

— לע' מ"ה. מהיכן לך שהכונה בשו"ת הרדב"ז לר' יצחק ן' עראמה מבני משפחתו של הרמ"ע ז?(2)

תשובות המחבר:

(1) לא הזכרתיו בתור "ראשון", כי אולי בינתים נמצאו יותר מוקדמים.

(2) כן מוכח גם כן מספרו של הרב אזולאי, מערכת גדולים, אות י', מספר 356. מלבד זה היה או המנהג שהבנים, או מבני משפחתם, היו ממלאים מקום אביהם בתור רב בקהלה, גם הרב דוד פיפאנו, חבור האפוד, שלשלת

לעמוד ס', מספר 61. דברי רמש"ש בקאטאלוג בודליאן הטעוך, אף שהוא עצמו לא נתן מקום לטעות. ר' שלמה קבאליירו נתכוון לחבר ולהצמיד אליו (לס' שרשים של רד"ק) מחברת הבדרשי ז"ל הנקראה "חותם תכנית", אבל מעולם לא נדפסה עם ס' השרשים ואינה בדפוס שלוניקי רצ"ב-ג'. הס' חותם תכנית נתפרסם על יסוד כת"י יחידי ע"י גבריאל פאלק, אמ"ד תרכ"ה.(3) בנוגע לדפוס שלוניקי ולדברים המובאים בקטל' בודל' השוה המזכיר מ"א ע' קי"א, כמו"כ "הוספה להקדמה" של פאלק, ע' י"ז.

– לע' ע"ג, מספר 88. ראוי לעמוד על היחס שבין קובו זה והחשובים שבאותה משפחה, כגון ר' אליהו בן יהודא, יצחק קובו, יוסף בן שמעי' הראשון והשני, כולם בשלוניקי.(4)

– לע' קמ"ס. עליך להטעים ש"חביב" הוא שם משפחתו של לוזיטאנוס ו"אמאטוס" אינו אלא תרגומו.(5)

– לע' קנ"ו. יש להוסיף, שיצחק אנרבי הצטיין בבקיאותו הגדולה בספרי קבלה והיה גם מבעלי השכלה ומן המליצים שבדורו.(6)

"על רגל אחת" קשה לי לספל בענינים כאלו די צרכם. ואתך הסליחה.

מוקירך ודו"ש

יעקב קלצקין.

רבני שלוניקי, כוניה הרפ"ה, דף ב' ע"ב, מפנר שר' יצחק עראמה היה נכד הרב בעל העקדה.

(3) כבודו צודק, אולם המלים "כוננו... לחבר ולהצמיד וכו'" נותנים מקום לטעות לולא הדפסת "המחברת" ע"י פאלק, עכ"פ הדפסת השרשים היתה בחיי הרב ר' שלמה קבליירו, א"כ לפני שנת ר"ץ.

(4) נמצא אצלי בכ"י שלשלת משפחת קובו באופן תמידי משנת 1637 (ר"ל מהרב יהודה קובו אשר הומת בקונשטאנטינופלי ע"י צו השולטן מוראד הרביעי, 5 ספטמבר 1637) עד ימינו האחרונים, אשר ארפיס אותה בספרי.

(5) חשבתי את הענין קל-ערך כדי להזכירו.

(6) בנוגע לבקיאותו ובפרט בחוספות בתבתי את זה בספרי הנזכר. אולם קראתי את ספריו "דברי שלום" ו"דברי ריבות" ולא ראיתי שהצטיין בבקיאותו בספרי קבלה, אדרבא מדרשותיו נראה שהיה רק מבעלי השכלה. סגנונו בספרן "דברי שלום" נקי מערבוב מלים של התרגום ודומה קצת לסגנונו של אלמושנינו ("מאמץ כוח"). ואולי מפני זה כבודו מונהו בין המליצים שבדורו.

מבוא

היהודים בשלוניקי

שלוניקי (Thessaloniki, סאלוניקו, סילאניק) נבנתה בשנת 315 לסה"נ ע"י קסנדרא בנו של אנטיפטר נציב מחוז מקדון, על שם תיסאלוניקה אשתו, אחות אלכסנדרוס מוקדון, ליד ים איגיאה במקום שפך הנהר ורדר. היהודים התישבו בשלוניקי זמן רב לפני הולדת ישו הנוצרי. השליח פאול מצא שם קהלה מסודרת ובעלת השפעה. בדור הראשון לסה"נ היו ליהודים של אמפיפולים ואפולוניה – שתי עירות צפונית-מזרחית משלוניקי – בית-כנסת מיוחד בשלוניקי, והעדה של וירייה היתה תלויה בקהלת שלוניקי.

אם נדון לפי השפעת העדה שהעזו לרדוף אחרי השליח פאול עד וירייה, אפשר לשער, כי היהודים התישבו בשלוניקי כ-140 שנה לפני סה"נ. אלכסנדריה היתה אז עיר רבתי-עם שבאה במשא ומתן עם אחותה תיסאלוניקי ע"י האניות ההולכות ושבות מתיסאלוניקי לאלכסנדריה. לרגלי מלחמות פנימיות, שהיו בין קליאופטרה אשת תלמי פילומטר ובין פיסקון, אולי נסו מאלכסנדריה יהודים רבים מבעלי ברית המלכה, כשראו כי יד פיסקון על העליונה (140 לפני סה"נ), ואז כבר עברו שנתים ימים מעת שהשיגה תיסאלוניקי, שהיתה מדינה רומית משנת 168 לפני סה"נ, את חפשתה הפנימית וגם ה„ליברטאס" (זכיות מדיניות). לפי פילון האלכסנדרוני אפשר לחשוב, כי בזמנו נמצאה עדה יהודית בשלוניקי (LEG. 36).

המסורה מספרת, כי היהודים היונים יסדו להם בשלוניקי שני בתי כנסיות הנקראים עוד היום „עץ החיים" ו„עץ הדעת" או „איל קהל די לוס רומאנייוטיס". בכל השנויים התכופים שבאו על העיר, נשארו בה היהודים תמיד. החכם ריינאך מצא בה מצבה, שלדעתו היא מזמן ספטימוס סיבירוס. (R. E. J. t. X. f. 77)

י. ש. עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

הקיסר תיאודוס הראשון אשר בשלוניקי פקודה, שבה הוא מחייב את כל יושבי ארצו להכיר את דת הנוצרים (380). הפקודה הזאת נחתמה בשביל עובדי האלילים ובפרט בשביל היהודים שלא רצו להכיר בדת הנוצרית. תיאודוס השני (408-450) לא הרשה ליהודים לבנות בתי כנסיות (I. Elbogen, Der jüdische Gottesdienst, Frankfurt, 1924, f. 451). יוסטיניאנוס הראשון (527-565) לא היה טוב להם, וכן הקיסרים ליאון השלישי (723) ובסיליאוס הראשון (867-886).

במאה התשיעית יצאו רבים מיהודי שלוניקי לבולגריה והשפיעו מרוחם על הבולגרים שהיו עוד עובדי אלילים. בשנת 1096 היתה תנועה משיחית בעיר „על הנס הגדול שהיה בשלוניקייה שהיו שונאים הערלים את היהודים עד לאין חקר... והשעה הם יושבים בבטח גדול בלא [מס] גולגולת וענשים ויושבים בטליתות ומלאכה אינם עושים... שנהיו אותות ומופתים בשלוניקייה ואחרות קהלות מתקבצים שם" (כת"י מהגניזה של קיירו אשר פרסם החכם א. נייבויאר (J. Q. R. IX, October 1896, f. 26—29). באותו זמן היה הרב הראשי ר' אליעזר בן יהודה נכד ר' אליעזר הגדול, אחריו באו: ר' טוביה בן אליעזר, מחבר מדרש „לקח טוב", הרבנים נסים ומיכאל בן אהרן. לרבנים האלה היו תלמידים רבים והשפעה גדולה בכל קהלות הרומנייה. כששים וחמש שנה אחרי כן בקר הנוסע ר' בנימין מטודילה את שלוניקי (בערך שנת 1169). החכם אשר בספרו The Itinerar of R. Benjamin of Tudela, London 1841, f. 18 משער, כי ר' בנימין היה בשנת 1169 בקונסטאנטינופלי. אולם ידוע לנו, כי ר' בנימין הלך ישר משלוניקי לקונסטאנטינופלי בהתעכבו רק במיטריצי, דראמה ואבודוס. בשלוניקי מצא „כמו חמש מאות יהודים ושם הרבי ר' שמואל ובניו תלמידי חכמים והוא שם ממונה על היהודים תחת יד המלך... ושם גלות גדול ליהודים והם מתעסקים במלאכות" (מסעות של ר' בנימין ז"ל, קונשטנטינה 5303 ע' 6 ab). לפי הערת החכם אשר היתה או שלוניקי הקהלה הגדולה ביותר ברומנייה אחרי קהלת תיביס.

מה היה גורלם של יהודי שלוניקי בזמן הביזה של שנת 904 והרצח שערכו הנורמנדים בעיר הזאת (אוגוסט 1185)? כיתר יושבי העיר סבלו גם הם ורבים נפלו בחרב הנורמנדים. בשנת 1202 נשתעבדו למלך הלאטיני בוניפאס די מונטפיראט מלך תיסאלוניקי, אשר כבד מנהגי העיר ויושביה (P. RISAL, La ville convoitée, Paris 1914). אולם היהודים סבלו מאד תחת המלך תיאודור הראשון דוקאס אנגילוס קיסר תיסאלוניקי, 1223, אשר סופר יהודי כנה אותו „אכזר ובליעל".

בשנת 1347 היתה המגפה השחורה בעיר והיהודים, כאחיהם בני העדות האחרות, סבלו ממנה הרבה.

האשכנזים בשלוניקי. – לודויג הראשון מלך אונגריה גרש את היהודים מארצו. המגורשים ירדו ע"י הדונא אל מדינות הבאלקן. הם יסדו קהלות ברומניה ובבולגריה, ובפרט בוידין. שם נודע להם על העיר המסחרית תיסאלוניקי. בשנת 1387 כבשו הטורקים את שלוניקי, אחר שכבר נכבשו לפניהם חלקים מרומניה ומבולגריה. הם עובו את העיר ליושביה. אולם האשכנזים מבולגריה התחילו כבר לבא אל העיר הזאת. ר' יצחק צרפתי במכתבו ליהודי „שוואבן ורינוס שטיירמארק מעהרין ואונגרין" (בערך 1430), מודיע את מצבם הטוב של יהודי תוגרמה: „ארץ תוגרמה ארץ לא יחסר בה כל טוב... פה יש לכסף ולזהב מוצא... כי אין להם עולים ומסים וארנוניות... יש אחרית ותקוה"... (Jellinek, Zur Geschichte der Kreuzzüge, Leipzig 1854, VII, f. 15).

הקהלה של האשכנזים גדלה בשנת 1470 לרגלי גרוש באוריה, ונקראה בשם קהלה ורנק או ורנקבורט. הרב הראשי שלהם היה ר' מאיר בן ר' שמעון אשכנזי מנירנברג (מ' 23). האשכנזים לא התבוללו עם הרומאנטים והאסלקים. הם דברו אידיש ואפילו עד שנת 1547 בסידרוקאפסי ובסידים. הם החזיקו במנהגי אבותיהם והתפללו (כאשר הם עושים עוד היום בחגים ובמועדים) במחזור נוסח אשכנז לפי מנהגי מהרי"ל. אף כי כבר עברו עליהם כחמשה דורות בערך מיום בואם לשלוניקי, בכל זאת שמרו עד היום הזה מנהגים רבים המזכירים את מנהגי האשכנזים באירופה.

באותו הזמן, אולי עוד קודם שבאו יהודי אשכנז אל תוגרמה, באו לשלוניקי גם יהודים מאיטליה ומסיציליה. בגלל החוזים של שנת 1277 ושנת 1332, שבהם נתנו לסוחרי איטליה זכיונות גדולים, באו, כמובן, יהודים רבים, עם בני עירם, לסחור בשלוניקי. בשנת 1423 נמסרה העיר לונציים. אז נוסדה, אולי, קהלת סיציליה, שמצאו אותה מגורשי ספרד בשלוניקי. הקהלה גדלה בשנת 1493 כאשר נפלה סיציליה בידי פרדיננד ואיזבלה ויהודי סיציליה גורשו מארצם (31 דצמבר 1492) גם הם כיהודי ספרד. להם היה מחזור מיוחד שהיה דומה למחזור ספרדי ואפריקני אך לא למחזור איטלקי; על כן קבלה עליה קהלת סיציליה אשר בשלוניקי את מחזור ספרד. אולם עוד היום יש להם מחזור מיוחד להושענות. לפני שנת 1571 נפרדו הסיציליאנים החדשים מעל הסיציליאנים הישנים ויסדו להם בירת־כנסת הנקרא „סיציליה חדשה" (ש"ות הרשד"ם, יורה דעה סי' פ"ב). לפי דברי ר' יצחק אדרבי התפרדו הסיציליאנים מפני שרבים מהיחידים לא חמצו באחוד הקהלות.

העדה האיטלקית הקטנה גדלה בשנת רנ"ז לרגלי גרוש איטליה, ניאפולי וקלבריאה. לבני איטליה היה (ועוד יש להם היום לחגים ולמועדים) מחזור מיוחד הנקרא מחזור רומא, ועוד מנהגים שונים.

כבוש העיר ע"י הטורקים. – בראשון למארס 1430 נכנסו הטורקים בפעם הרביעית לשלוניקי ונשארו שם עד 8 נובמבר 1912. השולטן מוראד השני עשה הנחות גדולות ליושבי שלוניקי ובפרט ליהודים אשר הכיר את תכונתם. שלוניקי היתה אז עיר טורקית פרובינצאלית, סאנג'אק, תחת פקודת הסאנג'אק ביי, רחוקה מכל הסכסוכים שהיו בערים הגדולות, יושביה, ובפרט היהודים, היו מאושרים לחיות בצל השולטן.

מלבד קהלות הרומאנטים, האשכנזים, הסיציליאנים ואולי גם האיטלקים, היתה בשלוניקי עדה קטנה של קראים, שמצאו מגורשי ספרד בשלוניקי ואשר עליהם מדבר דוד מסיר ליאון, הרב בקהלת קאלאבריאה בשלוניקי, בערך 1505 (S. Schechter, R. E. J. XXIV f. 126). הקראים בשלוניקי סבלו הרבה מרדיפות

ר' משה קפוצטו, „אשר היה שונא הקראים תכלית שנאה ומתנגד בכל כחותיו כדי להרחיקם מעל גבול ישראל" (ש. רוואניס, דברי ימי ישראל בתורכיה, ח"א, הוצאה ראשונה, ע' 32).

גרוש ספרד. — ביום ב' לחדש ניסן, 31 מארס 1492, חתמו פרדיננד ואיזבלה על הפקודה לגרש את כל היהודים מארצותם בסוף חדש יולי 1492. מפני טעמים בלתי ידועים יצאו היהודים דוקא ביום ב' לאוגוסט, תשעה באב שנת ה'רנ"ב. לפי דברי דון יצחק אברבנאל יצאו מספרד כשלש מאות אלף נפש ובקשו מחסה בארצות אחרות. רבים מהם פנו לפורטוגל, לחופי הים התיכון ובפרט לתורכיה. כעשרת אלפים מן הפליטים באו לשלוניקי. מגורשי ספרד מצאו שם אחדים מבני ארצם שהקדימו לבא: „אביר הרועים זקן ונשוא פנים החכם השלם כה"ר שמואל פראנקו ז"ל, גם החכם השלם הנעלה דון הודה בן בנבנשת וחכמים אחרים" (רשד"ם יו"ד סי' מ"ב). חמש שנים אחרי כן (1497) גורשו גם יהודי פורטוגל, הם הלכו ביחוד לאיטליה ולתורכיה. רבים מהם באו לשלוניקי.

בו בזמן גרש קרלוס השמיני, מלך נאפולי, את היהודים מארצו (1497). יהודי אפוליאה, קאלאבריאה, אוטראנטו, התישבו בתורכיה וביחוד בשלוניקי, כמו שמעיד ר' יצחק עקריש: „והמה (המגורשים ממלכות אישפניי"א) נמלטו ארץ ארט למלכות נאפו"ליש. גם שמה לא שקטו ולא נחו ויבא עליהם רוגז הגרוש ויברחו בהחבא ויבאו לשאלוניקי מזוקקים וצרופי, שבעתים מכסף נבחר בעירום ובחוסר כל וימצאו לנפשותם מרגוע" (מ' גירונדי, תולדות גדולי ישראל, טריאיסטה 1853, ע' 188). ארבע שנים אחרי כן גרש המלך לואי השנים עשר את היהודים מפרובינציה (26 ספטמבר 1501). רבים מהם גם הם, כאחיהם בני ספרד, באו לשלוניקי. המגורשים יסדו בשלוניקי עדות קטנות שעמדו ברשות עצמן. הם בנו להם בית־כנסת, אשר קראו על שם ארצם שיצאו משם, והחזיקו במנהגי אבותיהם. לכל עדה היתה ישיבה, מרביץ תורה וחכם, חברותא או חברת קברים, בית־דין, ממונים, פרנסים, גבאים, מעריכים, וכו'. החכמים והפרנסים היו מתקנים הסכמות יחד עם היחידים לטובת

הקהלה. היחידים היו מתאספים פעם, ולפעמים פעמים, בשנה, בחול המועד של פסח ושל סכות. כל יחיד מחויב לקבל על עצמו בחרם ובשבועה את הסכמות הקהל, לסור ולשמוע בקול הממונים, ולו הזכות לבחר אותם. „מהם עשירים, מהם בינונים, מהם עניים וכו', באופן שהיה כל העם מקהלה מושגחים בכל ענייניהם" (ש"ות אדרבי, דברי ריבות, שלוניקי 1580, סי' רכ"ד). לעניינים צבוריים חשובים היו מתאספים כל ממוני הקהלות ומתקנים הסכמות לטובת כל יהודי העיר לעשר שנים, הכל כמו שהיו נוהגים בקשטיליה בואלאדוליד בשנת 1432. המצב הזה נמשך עד שנת 1680, שאז מנו בתור רב ראשי את ר' משה בן הרב חיים שבתי (דוד פיפאנו, חגור האפוד, שלשלת רבני שלוניקי, ע' 6, סופייא 1925).

רבים מהגולים היו רופאים מובהקים, חכמים, סוחרים, אמנים מומחים ובפרט לתעשית בגדי צמר ומשי. הם יסדו בתי ספר מפורסמים בכל תוגרמה וקנו בכסף מלא כתבי יד עתיקים, וככה נעשתה שלוניקי למרכז יהודי גדול. המליץ שמואל אושקי אמר עליה: „שלוניקי! הנך עיר ואם בישראל, מטע נאמן לתורה ולתעודה, כלה מלאה פרחי חמד ועצי־הוד לשם ולתפארת בישראל. פריה יפיק הוד והדר, כי על מבועי הצדקה יצמח ונהרי נחלי החסד והרחמים ירוו אדמתה. בה ימצאו מזור ותרופה כל נשברי לב וכל דכאי רוח הנמלטים אליה מארצות אירופה ויתר חלקי התבל, והיא תקבלם בחסד וברחמים, כאם רחמניה, אם העם הישראלי, בירושלם במועדיה" (ש. אושקי, תנחומות 3 סי' ל"ד. גראטץ־שפר ח"ו ע' 34).

כדי שלא להכביד על הקורא, הנני נותן לפניו בסדר כרונולוגי רשימת המאורעות החשובים ביותר, שאירעו בעיר מזמן גרוש ספרד עד ימינו אלה.

בסתיו של שנת 1509 היה רעש בעיר.

בערך שנת 1510 היה דון שמואל בן דון יצחק אברבנאל לומד תורה בשלוניקי בישיבת ר' יוסף פאסי. הוא נמצא שם עוד בשנת 1536.

לפני 1515 יסד דון יהודה גדליה בית־דפוס בעיר. (ראה מ' 13)

משנת 1525 עד 1540 היתה ישיבת ר' יוסף טאיטאצאק בשלוניקי המהוללה ביותר בכל טורקיה. שם למדו תורה ר' שמואל די מדינה וחברו ר' יצחק אדרבי.

בערך שנת 1526 בא שלמה מולכו לשלוניקי ובקר את ר' יוסף טאיטאצאק.

בשנת 1533 כבר היה ר' יוסף קארו בשלוניקי. הוא בא שנה לעיין בכתבי־היד הרבים שנמצאו שם בבתי־ספרים שונים. שם מתו שני בניו יצחק ויהודה ובת אחת בואינה. (מ' 102). שנה אחת אחרי כן היתה מגפה גדולה בעיר.

באותו הזמן בערך נחלקה קהלת לישאבון לשתים: ק"ק לישאבון וק"ק איבורה.

ברביעי לחדש אב שנת השי"ה (13 יולי 1545) היתה שרפה גדולה בשלוניקי ותאכל חמשת אלפים בתים מבני ישראל ונשרפו יותר ממאה נפשות; בתי־ספרים חשובים עם ספרים אין קץ היו לאש לאכלה. בשנה ההיא היתה מגפה בעיר.

בקיץ שנת שח"ה היתה מגפה "עצומה" ומתו שבעת אלפים יהודים עד 314 נפש ביום.

"והשימו ביום ראשון שי"ד נפש למטמונים
עדי לא נמצא עפר ולא אבן לציונים
ולא יכלו עניים עוד שאת מתים לאשמנים
ואז בנים לאב קברו ואבות קברו בנים".

(קינה לר' בנימין הלוי במחזור אשכנזי, שלוניקי 1550)

בערך שנת 1546 נסע ר' בנימין הלוי אשכנזי לקונשטאנטינופלי לדבר על לב השולטן סולימאן בנוגע ליהודי שלוניקי. באותה שנה היתה מגפה בעיר.

באחד באלול, 13 אוגוסט, שנת 1550, שלחו יהודי פרובינציה משלוניקי, בכל התלאות שעברו עליהם לרגלי השרפה הגדולה והמגפות, מכתב לאחיהם מפרובינציה והזמינו אותם לבא ולהתישב בשלוניקי. באותה שנה היתה מגפה בעיר, וכן בשנת 1553.

בשנת 1551 נשלח ר' שמואל די מדינה, הנקרא רשד"ם, אל קונסטאנטינופלי כדי להשיג רשיון לבנות את בתי־הכנסת שנשרפו בשנת 1545.

בשנת 1552 שדדו כמרי רודוש אשר במלטה (Tempelritter) אניה הבאה משלוניקי ובה כשבעים יהודים.

בשנת 1558 השתקע אמאטוס לוזיטאנוס בשלוניקי.

לפני שנת 1559 נוסדה קהלת אוטראנטו ע"י יחידים שנפרדו מק"ק פולייא (רוואניס ח"א ע' 148).

לפני שנת 1559 נחלקה קהלת קאלאבריאה לשלש קהלות: ישמעאל הנקראת גם כן קאלאבריאה חדש, קייאנה, וקאלאבריאה ישן. הקהלה הזאת נקראת מאז „נוה שלום". איזה שנים אחרי זה נוסדה קהלת „נוה צדק" ממשפחות שנפרדו משלש הקהלות קאלאבריאה.

בשנת 1559 יסדה דונה גראסיה מנדיסיה בשביל האנוסים פליטי פורטוגל בית־כנסת הנקרא „לוית חן" או „ק"ק פורטוגאל יחיא" (Amatus, Centurica, VII 181).

לפני שנת 1561 נחלקה קהלת לישאבון בפעם השנית לק"ק לישאבון חדש וק"ק לישאבון ישן.

בחדש אפריל שנת 1564 התחילה המגפה ונגמרה בספטמבר של אותה השנה.

בשנת 1566 שלחו יהודי שלוניקי את ר' משה אלמושנינו את ר' יעקב בן נחמיאש ואת ר' משה ברוך אל השולטן סולימאן להשתדל להקל מעליהם את המסים הרבים אשר לא יכלו לשלם מפני שנתרוששו ע"י המגפות והתכופות.

בשנה הבאה אחריה היה קור גדול ומגפה בעיר.

בשנות 1568, 1569 היו שוב מגפות בעיר. בשנה הנזכרת באחרונה נשרף חלק מהעיר באש.

לפני שנת 1571 נחלקה קהלת סיציליה לשתים: ק"ק סיציליה חדש וק"ק סיציליה ישן.

באותו הזמן בערך נחלקה גם קהלת קטלוניה לשתים: ק"ק קטלאן חדש וק"ק קטלאן ישן.

בשנת 1572 היתה מגפה בעיר.

בשבת כי תשא שנת השל"ג (27 דצמבר 1572) היה רעש גדול. ארבע שנים אחרי כן, 1577, היה דבר כבד מאד.

בערך שנת 1580 יסדו להם יחידים מק"ק פולייא בית כנסת בשם „ק"ק איסטרוג".

בקיץ 1581 ברחו יהודי שלוניקי מן העיר מפני המגפה אשר היתה בה אז.

בחדש אב 1583 הרגו כמרי איינורוס באניתם חמשים וארבעה יהודים משלוניקי (רשד"ם ח"ג סי' קס"ה; צונץ, Die Synagogale Poesie, Berlin 1855, f. 339).

ארבע שנים אחרי כן היתה שרפה גדולה בעיר ונשרפו כמה בתי מדרשות ובתי־ספרים.

בשנת 1588 היה דבר נורא אשר הפיל חללים רבים ובהם ר' אברהם די בוטון בעל „לחם משנה" על הרמב"ם.

בשנות 1591, 1592, 1594 עשו המגפות שמות ביושבי העיר.

בשנת 1602 היתה קהלת איטליה כבר חלוקה לשתים: לק"ק איטליה חדש ואיטליה ישן.

בשנות 1604, 1609 ועוד יותר בשנת 1618 שררו המגפות בעיר, כמו שמעיד ר' חיים שבתי: „החולי הגדול שנפל בעירנו וחסרו רבנים וכמה לומדי התורה ויועצים ונכבדי ארץ" (הרח"ש שו"ת אבן העזר, סי' כ"ה ע' קמ"א, שלוניקי 1651). וכן מודיע שמעיה די מדינה בהקדמת ספר זקנו „בן שמואל".

בשנת 1610 נשרף חלק מהעיר.

בכ"א לחדש טבת שנת שע"ד (2 ינואר 1614) הומרת הרב והדיין ר' יהודה די מדינה נכד הרשד"ם.

בי"ד לחדש אלול שנת שע"ז (14 ספטמבר 1617) הרגו יונים ותגרמים סוחרים יהודים רבים, „זקנים עם נערים, רשים וראשים ובחורי ישראל... קהל גדול השבים מיריד דולייא" לא רחוק משלוניקי. לזכר הרצח הזה קבעו רבני שלוניקי את יום י"ד אלול לתענית צבור.

בליל ת"ב שנת שממ"ה (1620) „נשרפו כמה אלפים בתים מיהודים וכ"ח בתי כנסיות מלבד כמה בתי מדרשות ות"ת הגדול ומשנה תורה" (קונפורטי 45a).

בשנות 1620, 1630, 1648 היו שוב מגפות בעיר.

לפני שנת 1631 נוסדה קהלת „בית אהרן", כנראה ע"י יחידים שנפרדו מקהלת סיציליה.

בליל ד' כ"ב לחדש כסלו שנת חמשת אלפים ושצ"ב (דצמבר 1631) „המטיר ה' את מטר ארץ סאלוניקי אבק ועפר... כל היום ההוא וכל הלילה" (כן ראיתי אצל סמברי, ולא כקונפורטי (44_a) המקדים את המאורע שנה אחת).

לרגלי מס הבגדים „שהוא ענין גדול וסך מרובה מה שאין הפה יכול לדבר", מס שיהודי שלוניקי לא יכלו לשלם, שלחו ממוני הקהלות, ביום ששי כ"ו לחדש שבט שנת שצ"ז (20 סברואר 1637), שלוחים לקונסטאנטינופלי אל השולטן מוראד הרביעי: את „החכם המרומם כה"ר יהודה קובו והגבירים נבונים ונשאים הה"ר יצחק בן נחמיאש והה"ר יוסף כהן נהר בכ"ר אהרן נ"ע וההה"ר שמואל מלמד וההה"ר זכריה שולם וההה"ר יוסף לוביל". לאסון העדה השלוניקאית לא הצליחו השליחים וראש המשלחת ר' יהודה קובו נתלה בשבת ט"ז אלול שצ"ז (5 ספטמבר 1637).

בערך שנת 1642 הצליח דון גאספאר די גוזמאן, ידיד המלך פילים הרביעי, להביא יהודים משלוניקי אל מדריד. הוא השתדל להוציא את האינקויזיציה מספרד ולהושיב בארצו יהודים ספרדים. לאסון אירספאמיה התקוממו נגדו רבים מחבריו, ועצתו לא קמה.

בחדש אוגוסט 1654 בא הצי הטורקי לשלוניקי להתכונן למלחמה נגד ויניציה.

החרף של שנת 1657-1658 היה קר עד מאד. רבים הוכרחו להרוס צריפים פחותי ערך בכדי להסיק את תנוריהם.

בחדש ניסן שנת 1659 בא שבתי צבי לשלוניקי וידרוש בבית־הכנסת „שלום". הרבה מאות יהודים הכירו אותו בחור משיח.

לפני שנת 1663 נוסדה קהלת „הר גבוה", כנראה ע"י יחידים שנפרדו מק"ק פרובינציה.

בשנת 1664 נמצא הצי הטורקי שוב בחוף שלוניקי, מוכן

להלחם בויניציה כדי לכבוש את האי קריטה. החילים הטורקים נשארו בעיר חדשים רבים. היהודים סבלו מזה הרבה.

בשנת 1667 היתה מגפה בשלוניקי. „כה נמוקו כמה שלומי אמוני ישראל [אשר] היו לנו לחומה".

בשנת 1669 נשארה חצר המלכות של השולטן מוחמד הרביעי שבעה חדשים בשלוניקי. שם חגגו לכידת האי קאנדיאה (ספטמבר 1669 עד ראשית מאי 1670).

בקיץ 1679 הי"ה מגפה עצומה בעיר. היא הכריחה אפילו את העניים לעזוב את מקום מגורם.

בערך שנת 1680 מנו קהלות שלוניקי בי"ור רב הכולל את ר' משה בן הרח"ש ועמו את ר' אברהם די בוטון השני ואת ר' אהרן בן ר' חיים אברהם הכהן פרחיה.

בערך שנת 1681 היו עניני הזנה ביוקר גדול.

בשנת 1682 שלחו גבירי העדה לקונסטאנטינופלי את הגביר יעקב אבוהב ואת החכם ישראל מסראן לבקש מאת השלטן מיחמיד הרביעי להקל מעליהם המסים הכבדים.

בשנת 1686 קם יעקב בן הרב יוסף פילוסוף, נכד ר. ברוך אנג'יל, אחי מירה אשת שבתי צבי, והכריז על עצמו שהוא משיח בא־כחו של שבתי צבי. כמו בזמן שבתי צבי, כן גם אז, גדלה ההפקרות כדי „למהר את הקץ". כאלפים יהודים ה"מירו דתם בדת מוחמד ונקראו יעקובים על שם יעקב מורם המכונה „קירידו" (החביב). בהם סוחרים בעלי הון. עדת שלוניקי נקרעה לגזרים. רבני שלוניקי החרימו את יעקב ואת עדתו. אחרי מות שבתי צבי (10 ספטמבר 1676) נעשתה שלוניקי מרכז השבתאים. שמה נהרו „המאמינים" מאיזמיר ומאנדריאנופלי. השבתאים הראשונים נקראו איזמירלים על שם שבתי צבי רבם שהיה יליד איזמיר. בין המומרים נמצאו הרב שלמה פלורנטין והמקובל יוסף פילוסוף חותן שבתי צבי.

בעשרה לאייר, 10 מאי 1688, באו חילים ויניציים, תחת פקודת שר צבאם מורוויני, באניות אל חוף הים להלחם על העיר. „כל העם נאספו בחברת ת"ת (תלמור תורה) להתפלל תפלת המנחה בצום ובתענית".

שנה אחרי כן היתה מגפה גדולה בעיר. וכן בשנת 1693, במגפה של שנת 1697 „נשחטו אבות ובנים ואם על הבנים ביום אחד".

לפני שנת 1699 היתה כבר בשלוניקי ק"ק מוגראבים.

באלול 1709 „דבר בעיר יהלוך" וכן בשנת 1712. ובשנת 1713 היה „דבר כבד מאד". בחדש אפריל 1715 נשארו בשלוניקי מאה ועשרים אלף תילים ושולטן אחמד השלישי בראשם, זמן חדש אחד. הם הלכו לכבוש את הפיליפוניז והמוריאה מיד הויניציים. אחרי נצחון האוטומנים עברו השולטן והתילים שוב דרך שלוניקי.

בשנת 1724 היתה שוב מגפה בעיר.

בשנת 1726 הסילו גבירי הזמן מס גם על הרבנים. המצב החמרי הידה רע עד מאד.

בליל ר"ח סיון שנת ה' תצ"ד (1734) „רביע העיר נשרף ובתוכו ק"ק מוגרבים, שלשה בתי מדרשות, אחד עשר ספרי תורה מק"ק קסטיליה וקצת בנין תלמוד תורה".

בשנת 1741 היתה מגפה בעיר „וכל העם מקצה ברחו על ההרים הרמים ועל הגבעות". וכן בשנות 1748, 1755, ו־1779.

בשנת 1754 היה חלק גדול מהעיר למאכולת אש.

החרף של שנת 1755־1756 היה כל־כך קר עד שרבים מהתושבים הוכרחו, כמו לפני מאה שנה, להרוס בניני עץ, שלא היה להם ערך גדול, כדי להסיק את תנוריהם.

בסוף חדש אב, אוגוסט 1756, היתה מצוקה מסבת ירידת המסחר ורבני העיר תקנו מוראטוריום ללוים ומלוים.

המגפות של שנות 1814 ו־1816 הריקו את העיר מיושביה.

בחדש יוני 1826 יצא צו מאת השולטן מחמוד השני להרוג את היאניצ'ארים ולאבד וכרם. כשלשת אלפים מהם הומתו בשלוניקי, וככה נחלצו היהודים מהצרה הזאת.

בשנת 1828 התקוממו היונים יושבי קסאנדרה על הממשלה ובקשו ללכוד את שלוניקי. ראש העיר אחמיט ביי הטיל על יושבי העיר לבנות מבצר בשער הנקרא „שער המגרשים" ולהשתמש לצורך זה במצבות הקברות של מחמדים, יונים ויהודים (סעדי הלוי, מיס מימורייאס פרק 6).

בשנות 1829, 1858, 1866, 1871 ו־1876 רעשה העיר.

בשנת 1832 פרצה בשלוניקי בפעם הראשונה המחלה הנקראת „חלי־רע" (Cholera); היא התחילה מיד אחרי הפסח ונגמרה בתשרי, ובמשך הזמן הזה הפילה כחמשת אלפים חללים (סעדי הלוי, שם פרק 19). המחלה הזאת עשתה שמות בעיר בשנות 1857, 1893, 1911, 1913.

בשנת 1838 הפיל הדבר כעשרת אלפים חללים. (סעדי הלוי, שם פרק 10).

בליל ראש השנה של שנת ה'ת"ר (9 ספטמבר 1839) נשרפו שני שלישי העיר.

בתשעה לחדש תמוז 1856 היתה שרפת קילקיג, אשר בה מתו עשרים יהודים, שנה אחרי כן נשרפו רוב רבעי העיר. בכ"ה תמוז 1859 בקר שולטן מיג'יד את העיר ונדב 26.600 גרוש לטובת הקהלה ו־25.000 לטובת בתי ספר תלמוד־תורה.

בשנת 1873 נוסד בהשתדלותם של הרופא משה אלאטיני והרב יהודה נחמה בית־ספר של „חברת כל ישראל חברים". בית הספר הזה הביא ברכה רבה לעיר.

בשנת 1877, ביום 24 אוגוסט 1896 וביום 20 יולי 1898 נשרפו מאות בתים.

בשנת 1889 הרסו הטורקים את חומת העיר הדרומית־מזרחית. מאחרי החומה הזאת היה בית־החיים הישן ביותר.

ב־4 לספטמבר שנת 1890 נשרפו יותר מאלפים בתים, מלבד בתי כנסיות ובתי מדרשות רבים. השרפה הזאת נזכרת בפי ההמון בשם „איל פואיגו גראנדי": השרפה הגדולה. (המדפיס סעדי הלוי אשכנזי מעיד, שבמשך שמונים שני חייו, 1820־1900, ראה בשלוניקי יותר ממאה שרפות גדולות. בית מימורייאס פרק 18).

ב־20 אוקטובר 1898 היה ברד חזק בכל שלוניקי. כל־גוש קרח היה כבד עד 250 גראם. חצי מליון שמשיות נשברו, בתים רבים נהרסו. הנזק עלה ל־400 אלף לירה זהב.

בשנת 1902 רעשה העיר. רבים נסו אל השדות מחוץ לעיר. המאורע הזה ידוע בשם „איל טיריטימבלו גראנדי": הרעש הגדול.

בשנת 1908 מנה ועד העדה את ר' יעקב מאיר מירושלים לרב הראשי. הוא היה הרב הראשי הראשון יליד חוץ. הוא עמד על משמרתו בשלוניקי עד 1918.

ביום 23 לחדש יולי שנת 1908 התקוממו טורקי שלוניקי, ביניהם חניכי בית הספר של האליאנס, על השולטן עבדול חמיד. טורקיה השתחררה מהשפעת אירופה ונהיתה לארץ קונסטיטוציונלית. ב־24 באפריל 1909 הובא השולטן חמיד אסור לשלוניקי.

המורשה היהודי השלוניקאי הראשון לפרלמנט הטורקי היה העורך דין עמנואל קאראסו.

בשנת 1910 נשרף חלק מהעיר.

ביוני 1911 בקר השולטן רישאד את שלוניקי. העדה ערכה לו קבלת פנים מיוחדת.

ב־8 נובמבר 1912 נכבשה שלוניקי ע"י חיל הבלקנים. היונים היו הראשונים שנכנסו אל העיר. רבים מהחיילים היונים באו אל בתי היהודים לקחת בחזק יד כלי כסף וכלי זהב.

השרפה הנוראה ביותר היתה ביום 17 אוגוסט 1917, 30 אב התרע"ז. או נשרפה כל העיר: שלשים ושתים קהלות ובראשן בית הכנסת הנהדר תלמוד־תורה הגדול, ששים בתי מדרשים, כל הישיבות עם ספריות חשובות ובהן הישיבה המפוארה "סינייור חיימוג'ו קובו", כל בתי הספר של העדה, וכמעט כל מוסדותיה. אסון כזה לא היה עוד בשלוניקי מיום הוסדה. או נשרף בית הכנסת איבורה, היחידי שנצול משאר השרפות. ששים אלף יהודים נשארו בלי בית ומחסה. על ידי השרפה הזאת הפסידה שלוניקי את האופי היהודי שלה. העדה התרוששה וחרד פלאים.

בראשית שנת תרפ"א קבלו עליהם היהודים בשלוניקי לרב ראשי את רבי ומורי ר' בן ציון עוויאל נר"ו מתל־אביב, שהתפטר בשנת תרפ"ד.

בשנות 1927 ו־1931 רעשה העיר.

בחדש יולי 1931 קמו יונים יוצאי אסיה הקטנה על היהודים, הרגו, פצעו, גנבו וגזלו, שרפו בתים בפרור הנקרא קאמביל, קרעו ספרי תורה. בגלל הפרעות האלה עזבו יהודים רבים את העיר. העדה תבעה אותם לדין. אך הפושעים האלה יצאו זכאים ברינם (אידיפאנדאן, 18 אפריל 1932).

בחדש מאי 1933 נתקבל ד"ר צבי קוריץ מברלין בתור רב ראשי בשלוניקי. הוא ממלא את תפקידו יחד עם הרב ר' חיים רפאל ן' חביב נר"ו יליד שלוניקי.

בחדש יוני 1934 צותה עירית שלוניקי להרוס כותל בית־החיים היסן ביותר (רובע א') ותפסה שטח קרקע חשוב. מצבות רבות נהרסו, בהן משל יוצאי ספרד.

מצב הקהלות

ע"י השרפה שהיתה ב־17 אוגוסט 1917 נפגעו כל הקהלות ונאבדו זכרונות רבים שנשמרו עוד מימי גרוש ספרד. בכל זאת עוד היום נחלקים היהודים בסלוניקי לשלשים קהלות. לחזן הקהלה, ולו לברו, הזכות לשרת יחידי קהלתו בנשואין או באבלות ח"ו. מהקהלות שבו נבנו קהלת אשכנז וקהלת קייאנה. הועד של קהלת "נוה צדק" קנה מקום לתפלה. יחידי שאר הקהלות, בפרט אלו מקטלוניה, אראגון ואיטליה, מתאספים בימים הנוראים להתפלל על פי המחזור שלהם.

כדי להבין היטב מקור השמות הנמצאים במליצות שעל המצבות, הנני נותן רשימה של הקהלות עם המשפחות השייכות לכל אחת ואחת. הודות לרשימה זו אפשר לדעת עוד היום כי משפחה פלונית מוצאה ממקום פלוני ומעיר פלונית.

(ר' יהודה נחמה, בספרו "מכתבי דודים מיין", שלוניקי, 1893 פרסם בפעם הראשונה שמות המשפחות של הקהלות. ואני השלמתי את העבודה הזאת ובארתי עד כמה שאפשר מקור המשפחות הלועזות, כמו שיראה הקורא).

אוטראנטו [1]

אאיליין [2], אליהו, אלעזר, אנג'יל (Angel)*, ביליסיד [3], זרעיה, חאדאיו, חיים, טובי, יאודה, יחזקאל, מאטאראסו [4], מיכאל, מנשה, נחמה, נסים, פיטילון, פישי (Fisse), שאמי, שאקי [5], שלימה, שוטו (Sotos).

איבורה [6]

אבואב, אירגאז, אלטאראס, אלמאליך, אמארילייו, אמיר (עמיר), ביב'אס, בן נחמיאש, הכהן, מאג'ורו, נאג'ארי [7], עובדיה, סיסו, פסח, שיבי.

איטליה חדש

אוזו (עזוז), אליעזר, ב'ינטורה (Ventura), ברוך, ברזילי, ג'אליאה, גבריאל, גדליה, גרשון (Gerzon), דוד, חיים, יאודה, יוסף, יעקב, ישראל, הכהן, מרדכי, משה, נחמה, נחמן, נסים, סאלאמיאס [8], סעדי, עובדיה, פנחס, פרץ (Perez), שלמה, שמואל [9], שמעון, שמשון.

איטליה ישן

אברהם, אהרן, בינטורה, בן ציון, ברוך, ג'יליבי [10], גרוטאס, דניאל, זכאי, חיים, חסיד, טיאנו [11], יעקב יצחק, ישראל, מאיר, מהללאל, מודיאנו [12], משה, נחמה, סעדי, עוזיאל, עזרה

---

1) Otranto, נמל בדרום אפולייא באיטליה.
2) Aellon, עיר בקסטיליה.
3) על שם העיר Valles בקאטאלוניה.
4) נגזר משם העיר Mataro, נמל בצפון ברצלונה.
5) על שם Sciacca בדרומית־מערבית סיציליה.
6) Evora בפורטוגל, במחוז Alemtejo.
7) Nagara בקאסטיליה.
8) Salinillas בספרד, במחוז Calahorra.
9) לפי צונץ Namen der Juden, Leipzig 1837 f. 40, אהבו היהודים באיטליה את השמות שבסופם יאל.
10) בנוגע לשם הזה ראה שטינשניידר J.Q.R. X 516 und XII 122.
11) Teano במחוז קאזירטה באיטליה.
12) Modigliano במחוז פירינצי באיטליה.

*) כל השמות הכתובים לאטינית, מלבד Brudo ו־Fisse, נהוגים עוד היום בין הנוצרים בספרד לפי רשימת הסוחרים מהארץ הזאת משנת 1934.

פ׳לורינטין[1]׳ פרחיה׳ צלמון׳ שבתי׳ שולימה׳ שלמה׳ שמואל שמעון׳ שם־טוב׳ קארו (Caro)׳ רפאל.

איטליה שלום

אברהם׳ אהרן׳ אליהו׳ אליעזר׳ אנג׳יל׳ ברוילי׳ דוד׳ זכריה׳ יוסף׳ יצחק׳ לוי׳ מאיר׳ מונטיקייו[2]׳ מנחם׳ מצליח׳ סולימה (Selma)׳ עובדיה׳ עוויאל׳ עזריה׳ עמנואל׳ פנחס׳ קונייו[3]׳ רפאל׳ שאבאטו (Ssbat, Sabate) שבתי (Sabata)׳ שלמה דידיע עזוו׳ שמעון.

איסטרוג[4]

מארקיואנו׳ משולם׳ קאפואנו[5]׳ קאראסו (Carasa) (לוי).

ארגון

אברהם׳ איסטרוג[4] (Estruch)׳ אזאז׳ באלאחאניאס׳ בן ארדוט׳ בן עוויליו׳ בן רובי׳ גאטינייו׳ ג׳יניאו׳ דניאל׳ חייאט׳ חאנוקה חולי׳ חוראס[6]׳ חזן׳ חנניה׳ טאבוך׳ יונה׳ יחיאל׳ כהן׳ לארוץ׳ לוי׳ מושלי׳ נחום׳ סארו (Serra, Cerro)׳ עווז׳ עראמה׳ פינטו[7]׳ פ׳ראנקו (Franco)׳ פ׳ראג׳י׳ צאמורה[8] (Zamora)׳ צרפתי׳ ציון׳ קאלוראס[6]׳ שואל׳ שלום.

אשכנז

אורי׳ אשכנזי׳ ג׳ונג׳וו׳ וידאל[9] (Vidal)׳ חנוך׳ טאוארטיס׳ טובי׳ כהן׳ לאפאס[10]׳ הלוי׳ מנחם׳ נח׳ סעדי׳ פ׳אאיס (Weiss)׳ פסח׳ פרץ׳ צבי[11]׳ צדוק׳ ציון׳ שאול׳ שוניר׳ שמחה׳ שמשי.

1) על שם Florenza באיטליה׳
2) אולי על שם העיר Montejo׳ במחוז איסטרימאדורה בספרד הדרומית׳
3) על שם העיר Cuneo בפיאימונט באיטאליה׳
4) על שם העיר Estroga במחוז ליאון׳ בספרד הצפונית׳
5) על שם העיר Capua במחוז קאנטאסארו באיטליה׳
6) Horras על שם המרינה קאלאחוראס בקשטיליה הישנה׳
7) על שם העיר פינטו לא רחוק ממדריד׳
8) Zamora במחוז ליאון׳ בספרד הצפונית (השוה עבודתי "אוריז׳ין די לאס פ׳אמילייאס ג׳ודיאס לאס מאס אימפורטאנטס אין סאלוניק" בעתון "איל פואיב׳לו" חשון 1925)׳
9) נזכר אצל ריב״ש מ׳ 360 (צונץ שם ד׳ 60)׳
10) לאפאס — תרגום השם פ׳רידמאן׳
11) תרגום השם הירש׳

בית אהרן

אב'אייו[1], חאסון (ן' חסון), לוי, ליאה (ליאל) (Leal) מאגריזו, מוקאטה, סאראחוסי[2] (Zaragoza), פ'ראנקו, צלמונה[3], קאסוטו ראזון.

גרוש ספרד

אוריז'ה, אטיאס, איסטרוגאנו[4], ארוך, בן ג'ולייה, בן שוהם, ברוכיאל, יום־טוב, כהן, לאה דידע לייה, לוי, ליז'ה דידע ישראליג'ה, מאייסה[5] (Massa), מבורך, מנשה, נסים, סיריוטי, עוויאל, עמיר, פוליקאר[6], פסח[7], צרפתי, קאסטרו[8] (Castro), קלעי[9], רוזה (Rosa), שבע, שובא, ששון.

הר גבוה

פיג'ון, עקיבא, יהושע, בר אליעזר, בני וידה, פנחס, בר דוד, בר אברהם, זאפ'אראן[10].

יחייא

אלפ'אנדארי, אמארילייו, אריגוס[11], ן' נחמיאס, ג'ורג'י, חנוך, חסון (בן חסון), מוריאה, מיז'אן, מירידה[12], מצליח, סעדי, פ'אלקון (Falcon), פאסי, פאפושאדו, פסח[13], קוטיאל, קריספין (Crespin), שאקי, שוחאמי, שופ'אמי.

---

1) על שם Abu-Ajjub (שטינשניידר J.Q R. X 130),
2) על שם Siracusa עיר בסיציליה,
3) על שם Sulmona או Solmona, עיר באיטליה התיכונית,
4) מהעיר Estroga בספרד,
5) בצפונית־מערבית איטליה, במשפחת סראגוסי, כן גם בני המשפחה הואת חוגגים ביה"ח בשבט פורים סראגוסה (R.E.J.t. LIX f. 90),
6) על שם העיר פולגאר לא רחוק מסולידו (צונץ Z.f.d.W.d.J. I 158),
7) שם הנמצא עיר בשנת 1338, (M. Brann, Geschichte der Juden in Schlesien, Breslau 1896, Epit No. 14),
8) קאסטרו דרומה לקורדובה (ראה קאסטרו לשבון חדש),
9) על שם העיר Calo במחוז קורונה, בספרד,
10) מהעיר Zafra במחוז איסטרימאדורה, דרומית־מערבית ספרד,
11) על שם אריגאס, עיר קטנה בקשטיליה,
12) עיר במחוז איסטרימאדורה, דרומית־מערבית ספרד,
13) השם הזה נזכר בספר הישר לר"ת, ד' 83.

ישמעאל

ארנאלדים Arnaldez, בן פ׳וראדו[1], עטאש, פאלאדינו[2], פורפ׳יטה, רוסו (Rubio).

לישבון חדש

אכרבניל, אלבו[3] (Albo), אלפ׳אנדארי, ברוך, גאנין, דוד, מארקוס, מיכאל, נחמיאש (ן׳ נאחמיאש), נאאר (נהר), סאפורטה[4], קאסטרו[5], קוני (Cuni).

לישבון ישן

אישקאלוני[6] (Escalona), אלישע, אפ׳ייאס, ב׳ילייסיד, ן׳ בינישטי, ן׳ פ׳וראדו[1], ן׳ דוד, גאייגו (Gallico), גאב׳יוס, חסדאי, מעלי, נאחמיאס, יואל, קאפון[7], שיטובי[8], שניאור[9].

מאיירי[10]

אאילייון, אוליב׳אר, אירירה[11] (Herera), ארוג׳אס[12], באסו (Basso), בארואזה[13], ביז׳ה[14] (Baeza), ן׳ מאייור[10] (Mayorga), ן׳ יעיש, ן׳ נחמיאש, דניאל, ואאינה[15], טבע, טוריס[16] (Torres),

---

1) מהעיר בלפ׳וראדו, בקשטיליה הישנה.
2) Palatin.
3) על שם העיר Alvor בפורטוגל.
4) לפי החכם איזידור ליב, R.E.J. IV f. 71, השם הזה מורכב מ״ה״ הידיעה ״סא״ הנהוג עוד היום במאייורקה ומשם העיר ״פורכה״ בפורטוגל.
5) בפורטוגל יש שתי עירות בשם זה: Castro Verde בדרום, והשנית Castro-Marin בדרומית־מזרחית.
6) Escalona, לא רחוק ממדריד.
7) מקאפואה באיסאלייה.
8) מהעיר שאטיבה בערבית, San Felipe בספרדית, בואלינסייה. (צונץ, Z.f.W.d.J. I 1822 f. 162).
9) שניאור ריל סינייור.
10) על שם האי מאייורקה, או מהכפר Mayorga במחוז ליאון.
11) עיר בואלינסייה.
12) ארוג׳אס או רוג׳אס — עיר בספרד.
13) Barajas, אצל מאדריד.
14) Beja בדרום פורטוגל.
15) Baena על יד קורדובה.
16) La Torra באי מאיורקה.

כהן, לוי, מאג'וראס, נחמיאס, סוטו, סולימה, פ'רירה, (Ferrera), פ'ראנסיס (Frances) קואינקה [1] (Cuenca).

מוראביז [2]

איספ'ורמיס, איסקאיוי, ן' רובי, חזקיה, טולידאנו [3], יוסף, כהן, לוי, נחמה, נסים, עובדיה, עוויאל, פנחס, צרור, קאבילי,

נוה צדק

אוריאל, אלנאבה [4], אליקים, ארוך, ן' פ'ראדו, חזן, חנן, טאבוך, יקואל, כהן, לוי, מאולו, פרץ, צפן, ראובן, רפאל, ריקאנאטי [5], שאבאן.

נוה שלום

אבולאפ'ייה, אקוני, אראמה (ן' עראמה), ברוך, ג'יל'יבי, ג'ימינו [6] (Gimeno), זרעיה, סאראגאנו [7], יצחק, הכהן, לוי, ליג'י, לוייה [8], ליאון [9] (Leon), לידידי (גלידי), מאטאלון [10], מנחם, משה, עשאל, פ'לוסוף, רומאנו [11] (Roman), שאלתיאל, שיריאו [12].

סיציליה חדש

אגוסטארי [13], אייאש (עייאש), אלחאדיף, אלחאדיש [14], אמאר (עמר), אמיראס, אמיר (עמיר, ענמיר), ביטראן, ברכה, גורמיזאנו [15],

---

1) Cuenca בקשטיליה החדשה.
2) הקהלה הזאת נקראת גם בן "מוהגרבים" ממארוקו.
3) מטולידה.
4) Algava בדרום פורטוגל.
5) עיר במזרח איטליה.
6) Cimina במחוז פאלירמו באיסליה.
7) מסאראגונה בקאטאלוניה.
8) Loja באנדאלוזייה.
9) בצפון ספרד.
10) על שם העיר מאטאלוני אצל ניאפולי באיטליה. (שטיינשניידר, קאטאלוג בודליאן ע' ס' שארית יעקב).
11) מהעיר רומא.
12) על שם Cerre בקשטיליה החדשה.
13) על שם העיר Agosta בסיציליה.
14) השמות האלו נשארו עוד מזמן שלטון הערבים באי סיציליה (צונץ, צור נעשיכטע, ד' 523).
15) מהעיר ג'רמיזה (Worms).

חאגואיל, חבר [1], חוליף [1], חזן [1], טירמין [2], טאלבי (פארדו), כהן, לוי, מאראש [3], מנשה [1], נחום, סולאם [4], סיפיחה, סיגורה [5] (Segura), סבע *), עוזיאל, עזרתי, קמחי, רוַח, ראזון, שאם *).

סיציליה ישן

ב'ניזוייה [6], ברכה, ג'יראסי [7], ג'יליס, דאפ'אן, זארא [8], חזן, טבת יני (שני) [9], כהן, סולימה, קאפון, שונינה [1].

עץ החיים, עץ הדעת

אאיליון, אבאסטאדו, אז'י, אלאלוף, אלבו [10], אליעזר, אמאריליו, אראמה (ן' עראמה), ביב'אס [11], בינטורה, ן' נתן, ן' עטר, ברודו (Brudo), ג'יקו, חננאל, כהן, לוי, מאג'ורו, מנשה, נאב'ארו [12] (Navarro), נסים, סאסבון, סיגורה [5], פאסי, פראנסיס, פאשאריאל, קטן [13], קלעי [14], שאלתיאל, שבתי, שיבי [15].

פוליה [16]

איסטרוג, אנג'יל, אשר, ב'ארסאנו [17], בוטון (די בוטון), ן' אדון, ן' סאנג'י (Sanchis), יחיאל, מאנו, מורדוך, נאאר (נהר), סאאיאס, סוסטיאל, סוריס, עמנואל, פארינטי, קאפואנו [18], שלום, ששון.

---

[1] השמות האלו היו נהוגים בסיציליה שנים רבות לפני גרוש היהודים מהאי.

[2] על שם הכפר Taormina ולפעמים Termini בסיציליה (צונץ שם ד' 494).

[3] על שם העיר Marsala בסיציליה.

[4] אולי על שם הכפר Salemi בסיציליה.

[5] Segura. שתי עירות בשם זה בספרד: האחת במחוז אראגון, והשנית במחוז מורסיה.

[6] על שם ויניציה.

[7] Geraci כפר קטן בסיציליה.

[8] Zara, נמל קטן בדאלמאציה.

[9] ציל שני, שם משפחה שאנו מוצאים בסיציליה.

[10] Alvor בפורטוגל.

[11] נזכר בריב'ש סי' רסיו.

[12] על שם העיר נאבארה.
אולי מהעיר Catania בסיציליה.

[14] Calo בספרד.

[15] קציר השם שבילי מהעיר Sevilla.

[16] באיטליה הדרומית.

[17] על שם Conversano, נמל באפוליא.

[18] על שם Capua, דרומית לרומא.

*) עיין עמוד כ' הערה 14.

פורטוגאל

אאיליון, ארארי (הררי), ברסיאון[1], בואינו (Bueno), גאליאס, טובי, טראבוט[2], יקר (ן' יקר), ישראל, כהן, לוי (די קארטה)[3], ליאון[4], מאג'ורי, מאסאראנו[5], מונסון[6] (Monzon), מידינה[7] (Medina), מילו, מיסקינה, מיראנדה[8], מסראן, משולם, מצליח, דידיע פיריה, פיריה[9], צדיקאריו, קאזים, קאמפאנו[10], רפאל.

פרובינציה[11]

אריה[12], אשכנזי, ברוך, בנימין, חזן, חיים, יהודה, ישראל, לוי, מלאך, מנחם, נאקי, פאלאדינו[13], קוטילו (די קארטה)[3], קטן[14], רוביסה, שבתי.

קאטאלאן חדש

אלג'יך, אלמושנינו[15], בדרשי[16], ן' זון, ן' שוהם, ברוך, ברזילי, ג'אחון (Chacon), תאנדאלי, טרפון, טולידאנו[17], משה, סולאם (שולם), צהל, קאבילי, שאלו, שאלתיאל.

---

1) על שם ברצלונה.
2) Trevou בצרפת.
3) "קארטה" ר"ל: המשפחה הזאת היתה פעם שייכת לקהלה אחרת, או שהיו "אורחים" ובקשו "על ידי מכתב" להיות יחיד מהקהלה הזאת.
4) על שם העיר והמחוז ליאון בספרד הצפונית.
5) על שם Mazzarino בסיציליה.
6) Monzon בקסטיליה הישנה, צפונית-מזרחית ספרד.
7) בספרד יש ארבע עירות בשם זה: א. בקשטיליה הישנה, בצפון ספרד; ב. בצפון ואלאדוליד, בקהי"; ג. בדרום ואלאדוליד; ד. במחוז סיויליה.
8) א. Miranda, בצפון ספרד, בקשטיליה הישנה; ב. Miranda סחם, במזרחית-צפונית פורטוגל; ג. Miranda de Corvo במערב פורטוגל.
9) Ferreira בדרום פורטוגל.
10) מהעיר Campana במחוז קאנטאסארו באיטליה.
11) על שם Provence בצרפת הדרומית.
12) צ"ל הררי על שם מונפלייר.
13) Palatin.
14) Catania בסיציליה.
15) על שם Almonsa בקשטיליה.
16) Bedres או Beziers בפרובינציה.
17) מעיר טולידו.

קאטאלאן ישן

איספורמיס, אלימאן, ארדיטי[1], ארוקאס[2], טאבוך, מאנדיל, סאפורטה[3], שלם.

קיאנה

אלג'יך, אנג'יל, בנימין, יהודה, ישראל, כהן, לוי, לאקואה, ניפ'וסי, צרפתי, שלום, שלמה.

קאשטיליה

אבלה[4], איסטרומסה (אשטרושה), אאיסקאפה, אלאלוף, אמאראג'י, אמון (המון), בונאנו, ן' סאנג'י, ן' שוהם, ן' שושן, ן' שרה[5], חאליגואה, יוסף, ישראל, כהן, לאה, מאנסאנו[6], מונינדה[7], סאראנו[8] (Serrano), סידים (Sidi), עשאל, פילו, פיפאנו, רוזאליס[9] (Rosales).

שלום

אבואב, אלבו, אלחאנאטי, אמיאל, אסיאו, ן' ביניסטי, ן' מאיור, ן' עמרם, ברודו, ג'יליבון, דאסה, זרעיה, חביב (ן' חביב), טאוארטיס, מולכו, מיג'י, סידים, פארדו (Pardo), פרץ, קובו[10] (Cobos), רוסו, רחמים, שאלו, שאלתיאל, שיבי, שיריאו.

---

1) על שם עיר Aruda בערבית, Roda בספרדית, על יד הנהר Tel (Ter) בקאטאלונייה.

2) Daroca בארגון.

3) ראה לישבון חדש.

4) Avila בקשטיליה הישנה.

5) שם משפחה, הוא נמצא כבר בשנת 1395 בספרד.

6) על שם הכפר Manzanares בקשטיליה החדשה.

7) שם משחת מ'מולינה', עיר ונהר בשם זה בספרד.

8) מהעיר סוריאה בקשטיליה הישנה.

9) Rosal במחוז שיבילייה.

10) מהעיר Villar del Cobo בספרד הצפונית.

אורה [1]

אבראבאניל, אהרן, אלפאנדארי, אלקלעי [2] (Alcala), אפון, באיונה [3] (Bayona), ן׳חביב, ן יקר, בוזנאלי, בורלה, ן׳פוראדו, בכר, גדליה, גמליאל, די מאיו (Majo), הגר [4], זורנאחה, זכאי, זרעיה, חאלפון, חודארה, חכים, טובי, טולידאנו, יוסף, יחיאל, יצחקי, הכהן, הלוי, מאג׳אר [4], מוסירי [5], מולייה, מורחי, מיז׳אן, מימון, מנשה, מרדכי, משולם, מתיה, ניגרין, סאפורטה, סידים, סירירו, עובדיה, עמר, עסאייאס, עשאל, פאלאג׳י, פאפושאדו, פ׳ארג׳י, פ׳אראש [6], פיסו, פ׳ירנאלדיס (Fernaldez), צפן, קאביליו, קאסאריב׳אס, קאלאמארו, קאלדירון [7] (Calderon), קאסורלה [8], קאפסוטו, קאקי, קלעי, קונפורטי, קונפ׳ינו, ראובן, רודריק (Rodriguez), שאקי, שולם, שמעיה.

[1] נקראים ״אורחים״ כל אלו שלא נכתבו בפנקס הקהלות אף כי אבותם באו לשלוניקי לפני מאות שנים; למשל: משפחת קונפורטי, ן׳ חביב, סירירו, וכו׳. מזמן המלחמה רבו ה״אורחים״ בעיר לרגלי ביאת יהודי מונסטיר אשר בסירביה, לפי סדר קדמון יש הזכות לכל קהלה לשרת את האורחים חדש אחד וחוזר חלילה.

[2] על שם העיר אלקלע בספרד הדרומית.

[3] באייונה בקשטיליה.

[4] מאונגריה.

[5] ר״ל: מצרי, מקאיירו.

[6] Al-Farach אצל קורדובה.

[7] השם הזה נהוג אצל יהודי מונסטיר בסירביה.

[8] Cazorla צפונה-מזרחה ל-Jaen.

ובזה הנני מירה לישיש הנכבד מר יעקב מנחם, סקיד במשרד הנשואין והמולדות, אשר שם לפני את פנקסי העדה.

בית החיים

בית החיים של יהודי שלוניקי הוא אחד העתיקים ביותר שבאירופה הדרומית. החכם ריינאך (R. E. J.x f .77) מצא בשלוניקי אבן מצבת־קבר בכתבת יונית אשר לפי דעתו היא מימי סיפטימוס סיבירוס. מלבד התגלית הזאת לא נמצאו עוד מצבות לא מזמן הרומים ולא מזמן הביזנתים. הכתבת שערסמתי ב„מונאטשריפט פיר געשיכטע אונד ויסנשאפט דעס יודינטומס" (1930) אינה שייכת ליהודים. כזאת מצאתי עוד עשר אבנים: ארבע נמצאות בבית החיים הישן והשש האחרות נמצאות בבית החיים הנקרא סיניור ז'אק. אלו הן אבנים שלוקחו ממצבות מפנים העיר. המצבה העתיקה ביותר שמצאתי אחרי כמה יגיעות היא של הילד אברהם בנו של דון יוסף בן שועיב, בלי מספר דהשנה, אבל על כל פנים מלפני שנת רס"ג.

בית החיים התחיל מאחורי החומה מזרחית־דרומית. בשנת 1889 הרסו הטורקים את החומה הזאת ובנו כביש הנמשך מהמגדל הלבן עד בית־החולים. לפנים בית־ספר חמידאי. חלק מהכביש הזה, רחוב איתניקי אמינים, מקום בנין האוניברסיטה ושדה חברת ההתעמלות „אירקול" עד רחוב ליאופורוס סטראטו, דהיה לפנים מקום מנוחת יוצאי ספרד.

מיד אחרי שדה ה„אירקול" והאוניברסיטה נמצאים אנחנו בתוך בית־החיים הנוכחי. המקום גדול ורחב ידים. הוא מתחיל מקבר ר' שמואל גאון (רובע א') הנמצא מצד שדה קברות היונים, ופונה קדימה עד קברות הרבנים למשפחת מולכו (רובע ז'), במערב הוא יורד עד קברי הרבנים בדרשי (רובע ו') ומצד מזרח הוא משתרע עד הכתל הפונה לפרור המהגרים היונים (רובע א', ב', ד', ז'). לכל השטח הזה קורא אני בית־החיים הראשון. הוא מכיל בערך מאה ושבעים אלף מטר מרובעים.

בית־החיים השני, שהיה לפנים המשך הראשון ועתה נפלג ע"י רחוב שעשו שם, מתחיל מקבר הרופא ז'אק נסים

פאשה, הנקרא בפי ההמון סיניור ז'אק, ויורד עד מעבר־המים הנמצא אחרי קברי הרבנים דוד סירירו ומשה אמארילייו. משם משתרע בית־החיים עד הכתל הפונה לצד בית־החולים הצבאי. בשטח הזה נמצא בית־עלמין הנקרא "די לוס סארנודום" — המתעטשים. המקום הזה מכיל יותר ממאתים וחמשים אלף מטר מרובעים. אפשר להעריך את מספר אבני המצבות הנמצאות בשני בתי החיים לחמשים אלף.

את בית־החיים הראשון והעתיק ביותר חלקתי לשבעה רבעים. בראש הכתבות החשובות שמתי מספר הרובע אשר בו נמצא הקבר, כדי שיהיה נקל למי שהוא לבקר את המצבה ולסקרה.

סדר הקבורה

לדאבוננו הגדול אין סדר בבית עלמין של יהודי שלוניקי. הקברנים היו קוברים באשר מצאו מקום פנוי. למשל, על יד קבר ר' מאיר הלוי אשכנזי (ה' רע"ט) מוצאים אנו קברים רבים משנת ה' תר"ס והלאה. אולי בגלל המגפות הרבות והתכופות שבאו על העיר לא יכלו הקברנים, בכל רצונם הטוב, לקבור את המתים בסדר. משנת ה' ת' והלאה התחילו לקבור גם בבית־החיים הנקרא סיניור ז'אק. שם קבורות על פי הרוב, יחד עם אנשי שם, נשי הרבנים ונשי החברים שמתו בסוף המאה השבע עשרה והמאה השמונה עשרה, בזמן שבעליהן קבורים בבית־החיים הראשון קרוב לקברי יוצאי ספרד.

משפחות אחדות השתדלו לקבור את מתיהן יחד במקום אחד. למשל, משפחת ר' מרדכי מאטאלון ברובע ד', יוצאי מאישטרו שלמה הלוי, משפחת פרחיה הכהן ברובע ה', רבני קובו ברובע א', וכו'. בכל זאת מוצאים אנחנו רבים מבני המשפחות האלה קבורים אחדים פה ואחדים שם. אך על פי רוב נקברו הבנים ליד אבותם.

אבני המצבות

האשכנזים היו זוקפים אבנים קטנות הגדלן כמנהגם עוד היום באירופה. הספרדים היו מניחים אבן אחת על הקבר עצמו,

כמנהגם בספרד. מלבד שש אבנים היוצאות מן הכלל שהן זקופות. (השוה צונץ, „צור גשיכטע", ד' 393). עד שנת ה' ש' (1540) האבנים קטנות. מהשנה הזאת והלאה שמו אבנים גדולות יותר. במאה הראשונה אחרי גרוש ספרד האבן פשוטה. על פי רוב נפסלה הכתבת כדמות לב. משנת 1600 והלאה התחילו לפסול אבנים עם ציורים שונים. עד שנת 1600 בערך האותיות שקועות. מהשנה הזאת והלאה, ובפרט משנת 1640 עד 1800 בערך, האותיות הן על פי רוב בולטות. בראשית המאה השש עשרה. הכתבת פשוטה, ולפעמים שם הנפטר לבד. משנת 1525 והלאה מוצאים אנו קינות קצרות, כתובות עברית צחה. משנת 1600 והלאה הקינות ארוכות, וכתובות בסגנון תלמודי. לפעמים מוצאים אנו אותה הקינה כתובה על עשר אבנים שונות בשנוי השם ויום המיתה.

המצב הנוכחי של בית החיים

בכל התאמצות ועד בית־החיים, היה מקום קדוש כזה כמעט הפקר. לפני שנתים הרסו היונים כשבעים מצבות ושברו את האבנים. השומרים אינם יכולים לעמוד בפני אנשי הזרוע. אחד מהאדונים..... מחק, או צוה למחק, את כתבת אבני הרבנים והמליצים החשובים ביותר, או הפך את האבן, הכתבת למטה, בארץ, והצד החלק למעלה, ועד העדה בנה בית־משטרה בתוך בית־החיים, ע"י השתדלות מר שם טוב שאלתיאל המקריב את עצמו לטובת בית העלמין. השוטרים משגיחים, בכל זאת עוברים היונים דרך בית־החיים ללכת אל בתיהם, ודורכים על האבנים. מצד שני רוצה הממשלה היונית, מלבד השטח שלקחה בחדש יוני 1934, לקרוע מבית־החיים ששת אלפים מטרים מרובעים ברובע א' וב', במקום החשוב ביותר.

מקוים אנחנו, שהיונים, בני חכמים וסופרים, יכירו ערך בית־החיים, מקום מנוחת כמה וכמה חכמים ורופאים שמסרו נפשם לא רק לטובת היהדות כי אם גם לטובת העיר ולטובת האנושות.

1

א. 1) לפני שנת 1503.

ציון הלז של הי[לד]
הנעים אברהם
בנו של דון יוסף
בן שועיב נ'ב'ע'*) 2)
נ'ע' 3)
גבה 45, רחב 45, עבי 10 ס"מ.

אבן שועיב היא משפחה חשובה של חכמים, אשר מוצאה מאראגון. האב דון יוסף מת בחדש אב ה' רס"ג, לפנינו אפוא האבן העתיקה ביותר. – 1) ר"ל האבן נמצאת ברובע א'. – 2) נשמתו בגן עדן. אולי יש לקרא „ת" תחת „ע" ואז זה: נפשו בטוב תלין. – 3) נוחו עדן.

האבן הזאת זקופה כדרך אבני האשכנזים.

2

א. יוני־יולי 1503.

ציון הלז של
החסיד הנכבד
דון יוסף ן' שועי'[ב]
נ'ע' שהלך מ'ל'ע' 1)
בחד' אב 2) ש' ה'ר'ס'ג'
גבה 42, רחב 33, עבי 12 ס"מ.

אביו של מ' 1. – 1) שהלך מהר לבית עולמו (או: לגן עדן). – 2) גם בספרד לא דקדקו לכתוב בברור את יום המיתה (ראה שד"ל, אבני זכרון, סי' כ"ו). ממשפחה זו ידוע הדרשן והמקובל ר' יהושע אבן שועיב תלמיד הרשב"א. (ראה מ' 48).

3

א. 16 ספטמבר 1503

קבורת הבחור העני
והשלם ר' אליעזר ב'ר'

*) הקוים מצד האותיות מורים על נקודות שעל האותיות מלמעלה.

משה לובילו מטרני
שנפטר ליל שבת כ׳ה׳
אלול ה׳ר׳ס׳ג׳ ועל שמאלו
מרת (ל)[ד]כורה אשתו ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳ 1)

עגל 68, גבה 20 ס״מ.

Lobelo de Trani טראני או טראנה עיר באפוליא באיטליא. הפוליישים באו לשלוניקי בשנת 1597 ובהם רבים מהעיר טראני (דוד קונפורטי, קורא הדורות, הוצאת קאסיל, ד׳ 36 a).—1) תהי נפשו צרורה בצרור החיים (שמואל א׳ כ״ה, 29)

האבן הזאת עשויה בתבנית גליל (cylindre), כאבני מצבות הטורקים.

4

א. 27 אגוסט 1504

הציון הלז כבוד המעולה
ונבון הרופא ר׳ שלמה
ב׳כ׳מ׳ה׳ר׳ דון שמואל בן השר 1)
ה׳ט׳פ׳ס׳ר׳ 2) הנעלה דון שם טוב בן
חביב ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳ ומקו׳ מולדתם
ומושבם בעיר קאסריישאשד 1)
במלכות קאשטיליא ונפטר
בי״ז׳ לאלול שנת ה׳ר׳ס׳ד׳ 3)

ארך 142, רחב 86 ס״מ.

ש׳ב׳ח׳ היה, לפי שמואל הלוי, Le Judaisme Sepharadi Octobre 1934, f. 144, מורה בבית מדרש המדעים בסאראגוסה.

הרופאים בטורקיאה ובשלוניקי במאה השש עשרה היו אנשי שם. בשלוניקי השתקעו רבים מהם ומסרו נפשם לטובת היהדות ולטובת העיר בימי המגפות. ר׳ בנימין הלוי אשכנזי, שהוציא מחזור לקהלת אשכנזים בשלוניקי (שלוניקי 1550) מקונן על הרופאים האלה:

וכן היו [בשלוניקי] שלמים ש למו נפשם בעניניס
כמו רופאים זקנים ב ידיעות כל ובשנים
כגאליינוס בקיאים הם כבן סינא ואומנים
ליף נתנו כח ורב עצמה לאין אוניס.

גם כותבי הדורות הנוצרים מעידים על רוב הרופאים העברים בטורקיה ועל חכמתם במקצוע זה: „אלו המרפאים בטורקיאה, מצרים, סוריה, אנאטוליה, ועוד בשאר עירות של הטורקי, הם על פי רוב יהודים, יען..." (Belon, Les observations de... en Grèce, Asie..., Paris 1555, f. 182) וכן ניקולאס די ניקולאי שבקר את שלוניקי בערך שנת 1558: „בטורקיה... מספר הרופאים היהודים גדול [ממספר חבריהם הטורקים], בהם נמצאים חכמים מובהקים בחכמה ובמעשה" Nicolas de Nicolay, Navigations Peregrination faict en La Turquie, Anvers 1576, f. 168. השוה שלמה רוואניס, דברי ימי ישראל בתורכיה, הוסיאטין 1907, ע' 62. ראה, נחום סוקולוב, ברוך שפינוזה וזמנו, פאריס, ד' 150.–1) „שר" וכן „שד" מדובקות יחד. Caserras בצפונית־מזרחית ספרד. השוה צונץ, ZWDJ, I Berlin 1822 f. 159. – 2) כן הוא מנוקד בכתבת. 3) ראה מאמרי ב MGWJ. 1930 f. 422.

5

א. 2 ספטמבר 1505

ציון הלז של הנכבד
ה' יצחק ב"ר אליעזר הלוי
ז"ל שנפטר ביום ג' ד' [ל]חדש
תשרי שנת ה"ריס"ו' ל"פ"ק'
ת"נ"צ"ב"ה'

גבה 58, רחב 43, עבי 25 ס"מ.

האבן הזאת היא זקופה ונמצאת ע"י מצבות אשכנזים מיוצאי אשכנז.

6

א. 1 אקטוביר 1507

נתבקש בישיבת מעלה 1)

הבחור הנבון ה׳ ר׳ יוסף

ג׳ק כניללה (?) נ׳ע׳ 2) :·

כ׳ה׳ תשרי שנת כ׳ר׳ח׳ם׳

גבה 34׳ רחב 47׳ עבי 10 ס׳מ.

1) המבטא הזה נמצא כבר במצבות ספרד משנת 1366 (שד׳ל׳, אבני זכרון׳, מ׳ 38) ועוד יבא לפנינו בכתבות של הרבנים. — 2) אי אפשר לקרא: ג׳יקו וללי׳ה.

7

א. 8 נובמבר 1507

ציון הלז של החסיד

הזקן הנכבד והיקר ר׳

שמעיה המכונה רץ 1) ז׳ל׳

ב׳כ׳מ׳ר׳ אליעזר המ׳ ליברמן

רוייו 1) נ׳ע׳ אשכנזי שנפטר

לבית עולמו ביום ב׳ ד׳ כסליו

שנת הרסח לפרט [קט]ן

גבה 35׳ רחב 48׳ עבי 22 ס׳מ.

בראשית המאה השש עשרה עוד החזיקו האשכנזים בכנויים הגרמני. אך כשרבו הספרדים בעיר עזבו האשכנזים את כנויים הגרמני והחזיקו בשמם העברי. לפעמים תרגמו את שמותיהם הגרמנים לעברית או לספרדית, למשל, הירש לצבי׳ פרידמן ללאפאס. וואיים קראו פאיים וכו׳. — 1) כן כתוב על האבן.

8

א. 28 אוגוסט 1508

זאת קבורת החסיד

החכם השלם ר׳ יצחק
ברגילון הנפטר ביום
צום גדליה שנת ה׳ר׳ס׳ט׳

תנצבה

ארך 190, רחב 75, עבי 20 ס״מ.

מוצאו מברצלונה. כנראה הוא „הרב ברגילון״ הנזכר אצל ר׳ אליה מזרחי ושקונפורטי מונה אותו בין חברי ר׳ יעקב ן׳ חביב. גם גדליה ן׳ יחייא, שלשלת הקבלה 64, מזכירו כנוסח הכתבת. הוא היה אפוא אחד מהרבנים שגורשו מספרד. השוה עבודתי במונאטשריפט לעיל ד׳ 423.

9

א. 1508 ?

מצבת (סב) [הר] ממשה ר
מא(וו)[יי]צ(י)[ה] תנצבה

ארך 144, רחב 85, גבה 66, עבי 16 ס״מ.

Massa בצפונית־מערבית איטליה. האבן עתיקה מאד, ב׳ש׳מ׳ (בלי שנת מיתה) כנראה לכני שנת 5270, היא סמוכה למצבת ר׳ יצחק ברגילון. הספרדים לא היו מדקדקים תמיד לכתוב על מצבות קברות אבותם יום השבוע, יום החדש ושנת הפטירה. בין המצבות מטוליטולה שפרסם שד״ל (אבני זכרון, פראג 1841) אנו מוצאים רבות בלי יום החדש ושנת המיתה.

כמשפחת סאראגוסי כן גם בני המשפחה הזאת חוגגים בי״ח שבט, פורים סאראגוסה.

10

א. 19 אוגוסט 1510

לעד הגל ומצבה לעד
יעידו כי ענוה פה קבורה[:]
שמו משה קדוש הדור
ונאמן צלוחית מן 1) בארץ
ארורה : וחופתו 2) שנת לא

ע״ר׳ לבבי אבל ישן בי
חטאת צרורה: ביום שני
י״ג׳ לירח אלול בו כי יללה
לי שמורה:

ארך 200׳ רחב 60 ס״מ

חבל שהפייטן לא הניח לנו השם שלם. האבן נמצאת קרוב לקבר המליץ יוסף בן משה מארו׳ מ׳ 13. אולי משה זה הוא אביו של אותו המליץ, כי כן המנהג לקבור בן אצל אביו. או אולי הוא ר׳ משה אלבילדה מיוצאי ספרד. — 1) אני הוא חמנקר. — 2) מרמות על חופתם של צדיקים לע״ל.

11

א. 12 יולי 1512

קבורת הנכבד ר׳
אברהם נסים נ׳ע׳
מטראני נפטר
יום ב׳ (י׳)[כ׳]ח׳ 1) תמוז שנת
הערב:

גבה 37׳ רחב 52׳ עבי 12 ס״מ

ר״ח תמוז ה׳ רע״ב חל ביום שלישי. צ״ל יום ו׳ י״ח או יום ב׳ כ״ח תמוז. ובשנת ה׳ רע״ו חל ר״ח תמוז ביום ששי. ראה מ׳ 3.

12

א. 15 יולי 1512

ציון אפאים (?) 1) זה ובו נטמן איש
תם ירא אל חי ישר וגם נאמן
שפלות חסידות רב ויראת (ה)[ח]טא
בו נמצאו דמים יחד ובמזומן 2)
יעקב שני נקרא (המעקב) [הכי יעקב]
קיים רצון עלי[ו]ן תורה ודת הימן

שני לאב נגנו שנת ערב
ערבה שנחו לו 3) מת[וקה בצוף ובמן
מותו לו באביו תהי כופרי
נפשו תהי עולה כליל לאל רחמן

ארך 155, רחב 67, עבי 19 ס"מ

צונץ קורא Schen; משפחה אשר מוצאה מסיציליה (צור גשיכטע ד' 531). 1) הסופר מר מבש"ן, תל־אביב, קורא ציון אפסים. — 2) אפשר להבין כי יעקב שני היה מלוה בתורת חן וחסד לאחיו שבאו בחסר כל מהגרוש. — 3) השוה ירמיהו ל"א, 25.

13

א. 13 אוגוסט 1512

ציון הרופא
המובהק המליץ
המדקדק ה*).....
ה'ר' יוסף [בן מש]ה פאר
נ'ע' נפטר כא
לחדש אב
שנת ערב
לאלף החמשי

ארך 200, רחב 48 ס"מ

האבן סמוכה אל מס' 10. אולי הוא בנו של משה הנזכר. פאר או פארו עיר בדרום פורטוגל. אולי הוא הפייטן יוסף, מחבר שיר תהלה לספר מאיר איוב לר' מאיר ן' עראמה ואז תהיה שנת הדפסת הס' מאיר איוב שלוניקי „זכור גולה", 1512. אין לערבבו עם המשורר יוסף בן משה קאגופונו מחבר שיר לספרי תהלים, משלי, איוב ודניאל, שלוניקי 1515. *) המקלקל בא וקלקל גם את האבן הזאת, אשר לאשרי העתקתי את הכתבת לסני שנים רבות.

14

א. 4 אפריל 1515

מצבת

קבורת הנכבד

המעולה והנדיב

הר יהודה נ׳ע׳ ב׳כ׳ר׳ 1)

משה דטרינקי איש

פולייישי 2) ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

נפטר יום ד׳ יט ניסן

שנת ה׳ר׳ע׳ה׳

ארך 165׳ רחב 80׳ עבי 15 ס״מ

יהודה בן משה דטרינקי Trinchi הוא אחד ממגורשי אפולייא באיטליה. יוצאי אפולייא נשתקעו בשלוניקי ובנו להם בית כנסת׳ הנקרא עוד היום קהל קדוש פולייא. — 1) ר״ת בן כבוד רבי. מזה נוצר הכנוי בכר הנהוג הרבה אצל הספרדים. השוה מאמרי במונאטשריפט לעיל ד׳ 423. — 2) השם פולייישי נהוג עוד היום. השוה קאסוטו׳ אנציקלופדיה אשכל 27 (הערת החכם ד״ר ואכשטיין׳ וינה). השוה מאמרי׳ מונאטשריפט לעיל ד׳ 423.

15

ג. 1) 23 (?) אפריל 1515

מצבת קבורת הנבון

ומעולה אברהם ז׳ל׳ בן

כבוד החסיד ונעלה הרופא

ר שמואל בן *) נע שנפטר

לבית עולמו ח (?) אייר שנת

ע׳ר׳ה׳ תנצבה

ארך 240׳ רחב 60 ס״מ.

*) המזייף זייף את שם המשפחה ושנה צורת האותיות כל כך שאי אפשר לקרוא. אולי הוא בנו של הרופא שמואל בן

פרחיה הכהן אחיו של הרופא פרחיה הכהן. חבל על דאבדין

1) ר״ל האבן נמצאת ברובע ג׳.

16

ג. מאי–יוני 1515

ציון הלז של

איש חיל רב

פעלים ר ברזילי

אלחיט בחדש סיון

הרפה תנצבה

שם יה ?

ארך 180׳ רחב 58 ס״מ.

17

ג. ספטמבר 1515

מצבת

הנכבד

ר יצחק

סולמן ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

הלך לבית עולמ[ו]

בחדש תשרי

שנ(ה)[ת] ה אלפים

רעו ישע יקרב

אמן

ארך 150׳ רחב 50 ס״מ.

18

א. 3 נובמבר 1515

האבן הזאת היא

מצבת קבורת דונא

מבורכת 1) בת הנכבד

המעולה דון של[מה ן']
חיון נע אשת דון [יעקב]2)
ן' חסון ס"ט'3) אשר חש[כה]
אורה ליל שבת פ[רשה]
לספוד לשרה ול[בכותה]4)
כ"ה' לחדש מר חשון
שנת ר'ע'ו' ליצירה

רחב 75 ס"מ

1) במאה השש עשרה החזיקו מגורשי ספרד בתארים אשר קבלו בספרד, תארים שירשו גם הבנות או הנשים. מאה שנים אחרי כן נתקבל התאר דונא לשם פרטי לאשה, כנהוג עוד היום. לפי החכם צונץ, „נאמען דער יודען" לייפציג 1837 ד' 73, היה השם הזה נהוג עוד מימי ר' שלמה דוראן (סי' 190), השם מבורכת היה נהוג אצל הנשים כמו מבורך אצל האנשים. הכנוי ן' חיון לקוח מהערבים והרא"ש מזכירו (צונץ שם ד' 53). 2) אנחנו מכירים ממ' 84 דון יעקב ן' חסון שחי באותו זמן ואולי הוא בעלה. – 3) ר"ת סופו טוב (צונץ צור געשיכטע ד' 455) ולא ספרדי טהור, כי ר"ת אלו באים בכתבי יד של הרומאנטים עוד בדור האחד עשר (ש. שכטר J.Q.R. XI, 1896, f. 29,). 4) כ"ה חשון של שנת רעו חל בשבת, סדר „חיי שרה". גם באשכנז היו רגילים לסמן פרשת השבוע בכתבות המצבות עוד משנת 1350. ראה בראן, געשיכטע דער יודען אין שלעזיען, ברסלאו 1896, ציון ב' מכפר 21.

19

ג. 26 דצמבר 1515

כתבו מכתב על האבן
על שדים כי צמקו
איש לו חכמתו נקי עמו
עליו כפים ספקו
פסוק משנה תלמוד זוהר
קבלה.....

זכה זכה את הרבים
אכן(?) ממעל(?) צדקו
אריה מזרע אוריאן 1) הר
אברהם לבית פראנקו:
בשנת ע"ר"ה 2) חדש טבת
עשרים יום ימיו נתקו
לצרור בצרור החיים נפשו
כי צדק [ו]שלום 3) נשקו 4)

ארך 175, רחב 55, עבי 30 ס"מ

משפחת פראנקו באה לשלוניקי עוד לפני מגורשי ספרד. כי כן מעיד ר' יעקב ן' חביב: „בבאי הנה מצאתי חכמים ספרדים חסידים ואנשי מעשה ובפרט אביר הרועים זקן ונשוא פנים החכם השלם כה"ר שמואל פראנקו ז"ל" (רשד"ם יורה דעה סי' 40). אפשר שמשפחת פראנקו באה לשלוניקי עוד בשנת 1491 לרגלי הענויים הקשים שבני המשפחה הזאת סבלו מהאינקויזיציה. — 1) מנחות נ"ג, ע"א. מזה אפשר להבין כי א' פראנקו היה מבני בניו של אביר הרועים ש' פראנקו הנ"ל. מן המליצה הזאת אנחנו שומעים שרבני אותו הזמן היו בקיאים במקצועות שונים בנוגע לחכמת הדת והאלהות. שלמה עתיאה גם כן מודיע שר' שמואל פראנקו היה אחד מהמקובלים שבעיר. גם המקונן ר' בנימן הלוי אשכנזי מבכה את פטירת „הגאונים" האלה, ואומר:

„ונקוו לה בשלוניקי חכמים מ לכי קדם והגאונים ואונים
לתלמוד הם הלא עשו וכונים
והישיבות מסובבות אריות בם ורבנים ותלמידים
עליהם עו מדים וקוראים וגם שונים...
ומהם י צאה תורה וכל חכמות ועיונים.....
ואן נמצא כמוהם ד ברנים עוד ודרשנים" (ראה מ' 18).

2) המזייף צוה להחליף המלה ע"ר"ה' במלה צ"ר"ה'. — 3) „ום" של ושלום דבוקים יחד. 4) תהלים פ"ה, 11.

20

ג. 25 אפריל 1516

זה הציון של היקר יצחק נאבארו נ׳ע׳
ונפטר כ׳ג׳ לחדש אייר שנת הרעו
וסימן כ׳נ׳ו׳ג׳ה׳ צ׳ד׳ק׳ה׳ 1)
ארך 240, רחב 75, עבי 15 ס״מ

מיוצאי גרוש נאבארה. ידוע ר׳ משה נאבארו רב מאייור ממלך פידרו הראשון מפורטוגל בשנת 1349 (אמאדור די לוס ריאוס, איסטוריה די לוס גידייוס די איספאנייה, ח״ב ד׳ 273). 1) בכתבת יש נקידות על כל האותיות וצריך להוציא חג׳ והד׳. ישעיה ס״ב, 1 כתוב „כנגה" בלי ו׳.

21

3 אוגוסט 1516

מצבת קבורת
הישיש ונשוא פנים
כהר משה אמיאש
נ׳ע׳ נפטר לבית עולמו
חמשה ימים לחדש
אלול משנת הרעו
ליצירה תנצבה

22

א. 10 יולי 1517

זה הציון של איש גדול
אל יה עלה שמו על (כס) [נס] 1)
בתלמוד בקבלה 2)
יחיד היה ש... ך בש... ש
עשרים יום מחדש תמוז [שנת]
ערבה שמחת הגן ע[ד] קץ 3)
ימיו לנוח אל גורלו ימין

הקץ

ארך 225, רחב 70 ס"מ

אולי אפשר למצא השם אליה בשורה השניה. המקלקל קלקל את האבן ואי אפשר לקרא אפילו מה שהעתקתי לפני שש שנים. האבן הזאת סמוכה לקבר ר' יצחק הברגלוני. 1) מר מ. מבש"ן, תל-אביב, קורא כס" כלומר עלה אל יה היושב על כס (שמות י"ז, 16). — 2) שלוניקי היתה אז מרכז עיון הקבלה ולכן אין להתפלא אם במ' 19 ובמ' זה אנו מוצאים מקובלים. ידוע שהאנוס ר' שלמה מולכו (דיאיגו פירעס) בא לשלוניקי להשתעשע עם המקובלים של העיר הזאת, ושר' שלמה הלוי ן'אלקבץ המקובל למד בישיבת יוסף טייטאצאק וכו'. — 3) אולי יש לקרא עד עת קץ (דניאל י"ב, 14).

23

א. 7 ספטמבר 1518

אתראוני 1) אבן רש
כי תוכי כספיר מאיר 2)
אצמיח צמח שושנים
לא חוח לא סילון ממא[יר] 3)
גם כי בונה מאס צלמ[י]
[מ]חוץ לחומה 4) אותי השאי[ר]
הגדילני בונה עולם
מראש פינה אותי הפאיר
שמני עם רבן ורב
הוא הרב רבינו מאיר
נגוע הרב המופלא
עטרת תפארת ישראל
כמהרר מאיר הלוי
ז'ל'ה'ז' בן הרב כ'מ'ה'ר'ר'
שמעון הלוי זלהה

אשכנזי ביום שני
של ראש השנה
שנת נפלה עטרת
ראשינו 5) תנצבה

ארך 130, רחב 42, עבי 12 ס"מ

„הרב המופלא" וכו' מאיר הוא אביו של ר' בנימן הלוי אשכנזי רב לקהלת אשכנז בשלוניקי, ונכד ר' יעקב מנירנברג (השוה צונץ, נאכטראג צור ליטעראטורגעשיכטע, ברלין 1867 ד' 49, שטינשניידר קאטאלוג בודליאן מ' 2451). אם נניח שר' שמעון בא ישר לשלוניקי, אפשר לשער כי משפחת הלוי־אשכנזי באה לשלוניקי חמשים שנה לפני גרוש ספרד. אין אנו יודעים דבר על פעולת הרב מאיר בשלוניקי. כנראה, הוא היה אחד מהרבנים החשובים שמגורשי ספרד מצאו בשלוניקי. בנימן בנו היה אחד מהרבנים המפורסמים בעיר. ראה מ' 100. — 1) כן חקוק באבן וצ"ל: אל תראוני. — 2) השוה, יחזקאל א', 26. — 3) ר"ל מכאיב (יחזקאל כח, 24). — 4) ירמיהו כ"א, 4. — 5) אין נקודות על שום מלה של הפסוק. איכה ה', 16. האבן נמצאת מאחורי קברו של ר' שמואל שמחה ז"ל.

24

ג. ...אהבתי היות נבחר לפני אל עליון
...והיתה נפשי אל קרבן אשה זוכה אל
[יום] שכלו ארוך יגל לבי גם כי קרבי ובעקבי
תולע כרוך הן גופי לא ישוב רמה אחר
כי מכירי ברוך

ארך 200, רחב 88, עבי 16 ס"מ

האבן הזאת סמוכה למספר הבא. שם הנפטר רמוז במלת „תולע" על שם תולעת יעקב. וכנויו הוא ברוך. הוא בעל אסתר הנזכרת בכתבת הסמוכה.

25

ג. III אפריל 1519?

סור אל קבר וראה שבר תוך בור

ינצל חי בית עצל ימיו צל מנחש (מכחש ז)
תקותי לאל שמתי 1) על נשמתי חסד
שוך (שור ז) מצבת קבורת הכבודה מר׳ת׳ אסתר
[אשת] הנעלה בר יעקב ברוך נ׳ע׳ נפטרה
בחדש אייר שנת כ׳ג׳ן׳ ר׳ו׳ה׳ 2) ועל
שמאלה מצבת ה׳ר׳ יעקב ברוך ד(ו)
אישה ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 180, רחב 80 ס״מ

1) מר מבש״ן קורא „ישועתי״.—2) ירמיהו ל״א, 11. אי אפשר לדעת אם ה„ה״ של „רוה״ רומות לאלפים או לאחדים, ובכן 1519 או 1524?

26

ג. 29 יולי 1519

בזאת מצבת אבן מ
מהנכבד הישיש דון
משה קאלאחורי נ׳ע׳
נפטר בששי בשבת ערב
ר׳ה׳ שנת ה׳ע׳ר׳ט׳

ארך 178, רחב 80, עבי 15 ס״מ

קאלאחורי על שם Calahorra, עיר בקשטיליה. התאר ישיש מורה שהיה מיוצאי ספרד.

27

ב. 1) 5 יאנואר 1520

מצבת הישיש הענו
ר׳ משה מושורו ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
נפטר לבית עולמו ט׳ו׳
לחדש שבט שנת
ה׳ר׳ח׳ מאף2) לב(י) [נ׳ע׳]

ארך 190, רחב 70, עבי 12 ס״מ

1) ר״ל היא נמצאת ברובע השני.—2) תהלים ל״ז, 8.

28

ג. 9 מארס 1520

זה הציון של משכיל ר׳ יוסף
אלפַנדרי ז״ל ונפ[ט]ר יום ששי י״ט׳ לאדר [שני]
משנת הר״ף׳ מאף לבית עולמו
ארך 160׳ רחב 75׳ עבי 12 ס״מ

משפחה חשובה אשר מוצאה מספרד. צונץ מזכיר את יצחק בן יהודה אלפנדרי הנפטר בשנת 1241 (צור געשיכטע׳ ד׳ 425).

29

ג. 8 אפריל 1521

הציון הלז מה
יקר הוא ציון לגבר
הוקם על ביום שני
ראשון לחדש אייר
שנת הר״פ״א׳ הוא החכם
החסיד המעולה ההר
יוסף ן׳ פּורנה נע ת״נ״צ״ב״ה׳
דן (ז) 1)
ארך 235׳ רחב 90 ס״מ

החכם החסיד יוסף ן׳ פּורנה Ibn Forna אינו ידוע לי ממקום אחר.—1) כן כתוב באותיות קטנות תחת המלה תנצבה ולא ידעתי פירושו. אולי היה דיין.

30

ב. 1521—1522

מצבת היקרה
דונה ריא׳נה 1)
אשת ר׳ יוסף די
מולינה נפטרה

שנת הר'פ'ב'

ארך 150, רחב 50, עבי 12 ס"מ.

1) ריאינה, כן חקוק גם במספר 68. ואולי יש לכתוב דאינה Deina מהשם דינה (צונץ, נאמען דער יודען, ד' 97). מולינה שם נהר ועיר בספרד. המשפחה הזאת נזכרת כבר אצל הרא"ש ש"ות ד' 88. (השוה צונץ .Z.W.d.J ברלין 1822 ד' 152.) שם הנהוג גם אצל הנוצרים: דון אלפון די מולינה, אציל קשטיליאני בשנת 1329. ראה קייזרלינג, ספרדים, לייפציג 1859 ד' 136, הטעם למה לקחו להם יהודי ספרד ופורטוגל שמות גדולי ספרד.

31

ג. 11 אפריל 1522

מה תתהלל יום

בכור מות 1) ע[ל] מחמ(ה)[ד] עין ימינך

רמה היום אשר על ידך ב(ב)[מ]חנה

(א)מערב אקוב וגם אזעמה

פטיש מפוצץ סלעי חכמה

הפז(ז)2) כהר מאיר אבן עראמה

גל עד ומצבה תהי עדה למקום

אשר שקעה לחוכו חמה בשנת

בפר נעלה ביוד ניסן

יבא מקום

קדש

וימינו רמה

מור

מאיר

אבן (רם) [עראמה]

ז'ל

ארך 182, רחב 85, עבי 25 ס"מ

מאיר בן יצחק בן משה בן מאיר אבן עראמה נולד בסרקוסטה, במלכות אראגון, בערך שנת 1460. בזמן הגרוש יצא עם אביו מספרד ובא לנאפולי. בשנת 1495, שנה אחר פטירת אביו, בא לשלוניקי ויהי שם לרב ולדרשן לעדה האראגונית, ק"ק אראגון, אחת העדות הגדולות ביותר, עד יום מותו. הוא היה נכבד מאד לבני עדתו, ואף גם לעדות האחרות. משה אלמושנינו אומר עליו: „יקר תפארת חמדת עדת ישראל" (מאמץ כח, דרוש כ"ז, ונציה 1588). הוא היה מתענין גם כן בעסקי הקהלות האחרות, כי כן חתם בשנת 1514: „נאום החותם בעינוי הקהלות". אם כי הרמ"ע היה מתעסק בצרכי צבור בכל זאת כתב ספרים רבים. רשימת ספריו מסרתי בעבודתי Histoire des Israélites de Salonique אשר היא כעת תחת המכבש. שלמה עטיה מזכירו ואומר עליו „דורש טוב לעמו". ר' משה אלמושנינו נמשך אחרי דעותיו (ידי משה b41, b215). בתור רב כתב מאיר עראמה גם פסקים. ר' יוסף קארו מזכירו ב בית יוסף טור א"ח סי' תפ"ו, רשד"ם ח"מ סי' רצ"ט, יצחק אדרבי, דברי ריבות, סי' צ"ט, חיים שבתי, תורת־חיים ח"א סוף סי' כ'. הרמ"ע נקרא גם הרב המאירי (קונפורטי 30 a). הוא עזב אחריו בן ושמו יעקב ובת אחת נשואה עם אביו של הר' אשר כהן ן' ארדוט (קונפורטי שם). אשתו מתה בז' לחדש שבט שנת ה' שט"ז ור' משה אלמושנינו הספידה (מאמץ כח, שם). ידוע רב אחד בשם יצחק ן' עראמה אשר בקש להמנות בתור רב בקהלת אראגון תחת ר' יעקב צרפתי בשנת 1541. ש"ות הרדב"ז סי' תקי"ח. והנושא והנותן עם הרב המבי"ט (ח"א סי' רפ"ד). ראה אזולאי מ' י' R.E.J. x 1885 f. 187; 356. כנראה הוא אחד מבני משפחתו של הרמ"ע שהשתדל לרשת המשרה של דודו או זקנו בק"ק אראגון. השוה מאמרי במונטשריפט 1930 ד' 424.—1) איוב י"ח 13.—2) מר מבש"ן קורא הַמַּז, כלומר הפטיש שהיה מפוצץ סלעי חכמה התז ע"י המות.

32

ב. 30 ספטמבר 1522

קבורת ר' מיכאל גינטיל

נפטר יום ז' כ"ח אלול
שנת ה'ר'פ'ב' ת'נ'צ'ב'ה'

ארך 53, רחב 62

גינטיל: השם הזה נהוג היום כשם פרטי לנשים.

33

ב. 7 יולי 1523

מצבת קבורת היקר
הרופא המובהק ר
יצחק די בושאלדו
נע נפטר בשנת הרפג
כד לחודש תמוז
תנצבה

ארך 125, רחב 50, עבי 10 ס"מ

Bossal עיר באיטליה. בנוגע לרופאים בשלוניקי ובתוגרמה ראה למעלה מ, 4.

34

יוני 1524

ציון הלז היקר
ר אברה[ם] אבוצחאק
נפטר לירח תמוז ש'
הרפד

35

ב. 1525—1524

מצבת החכם
השלם הר אלעזר
פורמון נצבה
שנת הרפה

ארך 150, רחב 37, עבי 20 ס"מ

36

ג. 1525—1524

זאת המצבה מהנכבד
ר׳ שלמה פרח נע״
שנת הרפה

ארך 115, רחב 82, עבי 15 ס״מ

37

ב. יולי־אוגוסט 1526

נפטר היקר
ונכבד ר׳ יצחק
בר׳ שמואל
טולידאנו נ״ע׳
בחדש אב שנת
הרפו 1)

ארך 140, רחב 45, עבי 13 ס״מ

טולידאנו, טולידו, די טולידו, שם שהיה נהוג עוד לפני גרוש ספרד. אליעזר טולידאנו, המדפיס בלישבון בשנת 1489 (ראה הקדמת ספר עין יעקב לר׳ יעקב ן׳ חביב). בערך זמן הכתבת חי בשלוניקי ר׳ יעקב טולידאנו הנזכר בש״ות ראי״ם מ׳ ה׳. השוה צונץ צור געשיכטע ד׳ 440. — 1) המקלקל זייף הכתובת הזאת. עכשיו קוראים באבן ה׳ר׳ט׳ ולא ה׳ר׳ס׳ו׳.

38

ב. 1527־1526

מצבת הבחורה
הארוסה רחל
בת ר׳ אברהם
אורטאפה
בשנת

הרפו

ארך 180, רחב 60.

ראה מ' 149 אברהם אביה.

39

ב. 1527-1526

מצבת הח חיים

ב"ר שמ[ו]אל הלוי

ז"ל נפטר שנת

הרפו

גבה 32, רחב 47, עבי 15 ס"מ

לפי צורת האבן אפשר להניח שהוא מיוצאי אשכנז. ראה אחיו יוסף מ' 54.

40

ג. ספטמבר-אוקטובר 1526

ציון הלז מהיקר

ר' יצחק דגאלו נע

נפטר לבית עולמו

כ"ב ימים לחדש

תשר[י] משנת ע"ז"ר"י

ליצירה תנצבה

ארך 205, רחב 45 ס"מ.

Gallo שם הנהוג אצל הספרדים הנוצרים. כנראה אחיות שם נוצרי בין היהודים היה הוה ורגיל עד שהקורטיס מטורו דרשו בשנת 1371 לאסור ליהודים לכנות בשמות נוצרים, Lindo, History of the Jews in Spain, 155.

41

ג 3 אוקטובר 1526

זאת מצבת היקר

הנכבד ר אברהם

די נרבונה נ׳ע׳
הנפטר לבית
עולמו יום ד׳ כ(ז)[ו׳]
ימים לחדש תשרי
שנת
ה׳ר׳פ׳ז׳

ארך 215, רחב 65 ס״מ.

מיוצאי גרוש נרבונה. היא סמוכה לקבר דון וידאל די נרבונה ואשתו מ׳ 47 ומ׳ 91. אולי הוא אביו של דון וידאל.

42

ב. 27 נובמבר 1526

ציון הלז מהיקר ונעלה
ה׳ר׳ דוד בון נין נצבה נפטר
לבית עולמו יום (כ) [ג] כב לירח
כסליו שנת הרפז

ארך 180, רחב 90, עבי 30 ס״מ.

מכני משפחתו ידוע „היקר ומעולה ה״ר שמואל בון נין... ביום צום גדליה משנת ה׳ר׳צ׳ד׳״ הקבור על ידו.

43

ב. 25 מארס 1527

מצבת הנפטרה
הצדקת דוניא
מיאורו
אשת הנכבד
ר׳ שלמה קאנטארי
נ׳ע׳ מוצאי פסח
שנת ה׳ר׳פ׳ז׳

ארך 210, רחב 65, עבי 14 ס״מ.

44

ב. 3 יוני 1527

הציון הלז הוא לגבר
הוקם על ביום שני (ג׳) [ר׳]
ימים לחדש תמוז שנת
ה׳ר׳פ׳ו׳ הוא החסיד העניו
ירא אלהים וסר מרע
ה׳ר׳ יצחק אבאייו נע
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

בנוגע לשם הזה ראה שטינשניידר I.Q.R. x 130.

45

ב. 13 יולי 1527

מצבת המעולה ר׳ שלמה
בכר יונה אואמיל שנת
הרפז ט(י)[ו] אב תנצבה

46

ב. 15 ספטמבר 1527

ציון הלז של
הנעים ר׳ אברהם
גראטיאה נפטר
יום א׳ כ׳ בתשרי
שנת הרפח
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 150, רחב 55, עבי 9 ס״מ.

47

ג. 18 פברואר 1528

זאת מצבת שכל היקרה
הנכבדת והצנועה

דונה גַאמילה נ׳ע׳ אשת
דון וידאל די נארבונה
הנפטרת לבית
עולמה כ״ח לחדש
אדר ראשון שנת
פ״ר ליצרה

ארך 217, רחב 70, עבי 12 ס״מ.

ראה מ׳ 41 ומ׳ 91. ד״שם ג׳אמילה כבר נזכר בריב״ש מ׳ רס״ד. צונץ, נאמען דער יודען, ד׳ 71, מניח שהשם ד״זה לקוח מהערבים.

48

ב. 9 יולי 1528

מצבת החכם השלם
מרביץ תורה בק״ק
אראגון ר׳ שמואל בן
הרב החכם הכולל ר׳
יואל נ׳ שועב׳ נפטר
לבית עולמו כ׳ב׳ לתמוז
שנת פ״ר תנצב״ה
א׳ס׳ 1)
החכם השלם ה׳ר׳ שמואל בן
הרב הכולל ר׳ יואל נ׳ שועב
נ״ע 2)
איסטה פיידרה
איס אליבאנטאדה
די לה פאמילייה
מאיר אי אסתר פינטו 3)

גבה 60, ארך 165, רחב 70, עבי 13 ס״מ.

שמואל בן החכם יואל בן שועב. אביו היה מאראנון. הוא נשאר שם עד שנת 1469. אחרי כן עקר דירתו „לתסילה אשר ממלכות נבראה" כ"כ בשער הספר לפירושו למגילת איכה. בשנת 1495 נסע לתוגרמה אולי לשלוניקי מכיון שאנחנו מוצאים את בנו שם. יואל כתב ספרים רבים ובהם פירוש למגלת איכה (שלוניקי ה' רפ"א). לרגלי הנדודים אבדו שני דפים מהפירוש הזה, מסוף פרק שני והתחלת פרק שלישי. שמואל, המוציא פירוש זה, באר אותם לפי שיטת אביו. שמואל הודיע לנו בהקדמתו לפירוש תהלים לאביו את כל כתבי אביו. (שלוניקי 69–1568). בשלוניקי היה שמואל מרביץ תורה בק"ק אראגון עוד לפני פטירת ר' מאיר ן' עראמה, וכנראה עוד בשנת 1514. זה אפשר לדעת מכ"י אחד מהבודליאן. ע"י הכתבת הזאת אפשר להניח, כי משרת הרב ומשרת מרביץ התורה היו שני ענינים שונים לגמרי. הרב, בנדון שלנו, ר' מאיר ן' עראמה, היה עולה על המרביץ תורה, ש. ן' שועב, וזה היה עולה על הדיין, יעקב צרפתי. וכן נראה מסדר באלאדוליד בספרד בשנת 1432. 1) ר"ת אמן סלה. הסיום הזה אנו מוצאים במצבות ברסלאו ופראג עוד משנת 1345 (בראן שם מ' 19, גל עד, ליעבן־רפפורט, פראג 1856 מ' 2, ועוד).—2) ראה מאמרי במונטשריפט לעיל ד' 424. ראה מ' 2.—3) ר"ל האבן הזאת הוקמה ע"י משפחת מאיר ואסתר פינטו. יהודים טובים מבני העם מקימים מעת לעת אבני הרבנים הכי חשובים וחוקקים את שמם למטה על האבן. ראויים הם ששמם יזכר לטובה. מה גדול ההבדל בינם ובין האדון... המקלקל האבנים ומזייפן.

49

ג. 1528—1527

מצבת האשה

הצנועה והכבודה

דונה מזל טוב

אשת המעולה

דון נסים לינדו

נ׳ע׳ שנת

הרפח

ארך 190׳ רחב 62׳ עבי 20 ס״מ.

50

ב׳ 1520—1530 (?)

ציון של היקר

החכם הר שלמה

ן׳ נמיאש נ׳ע׳ [נפטר]

לבית עולמו 1)

ארך 165׳ רחב 47׳ עבי 13 ס״מ.

לפי צורת האבן צ״ל שנת המיתה בין 5280—5290. נחמיאש׳ נאמיאש׳ נמיאש׳ נעמיאס׳ ן׳ נחמיאש׳ אבינאמיאס׳ נחמיש׳ נאעמיאש — כן נכתב השם בכתבות שונות ובכ״י שונים. הקדום ביותר הוא יוסף נעמיאס מטולידו בסוף המאה האחרת עשרה (השוה צונץ׳ צור געשיכטע ד׳ 429. פירשט׳ Bibliotheca Judaica III 8) 1) אין יותר מזה באבן.

51

א׳ 19 אוקטובר 1528

ציון הנשא ונעלה

הגביר נקי כפים ובר לבב 1)

ודובר אמת בלבבו 2) איש

אמונים טוב עם אל ועם

אנשים בפר(ז) טוב ה׳ה׳ר׳

אליהו (פלבו) [כלבון] תנצבה

נפטר יום שני ששה

למר חשון שנת ט׳ר׳ף׳

נתן 3)

ליצירה

ארך 160׳ רחב 73 ס״מ.

אי אפשר לקרא את השם. אולי פלכן, שם משפחה הנהוג עוד מזמן הרשב"א. ידוע ר' שם טוב פלכן בן זמנו של הרשב"א (אזולאי מע' ש' מ' 73). התארים בכתבת הזאת הם מרובים אעפ"י שמחברי המליצות בדור הזה היו מותרים על התארים. התאר „גביר" מודיע על רוב עשרו וממלא מקום ד„אלה „דון" בספרד. — 1) תהלים כ"ד, 4. — 2) שם. ט"ו, 2. 3) שם ק"י, 5.

52

ב. 12 ינואר 1529

הציון הלז משיב לשואל
בדאבה ותוגה בו נקבר
הישר זקן ונשוא פנים הר
יוסף די בושאלדו נע נפטר
לבית עולמו יום ג' כ ב ימים לחדש
שבט שנת הרפט ליצירה
תנצבה
ארך 200, רחב 70, עבי 12 ס"מ.

53

ב. 14(ז) יולי 1529

פה נטמן איש נאמן זקן
ונשוא פנים מוהל
מומחה מרבות שנים מל
יותר מה אלפים ושש
מאות בנים הוא הנעלה
מ'ר'1) יוסף בן שמואל
הלוי ז'ל' נפטר יום ח(ז) אב
שנת ה'פ'ר'ט' ת'נ'צ'ב'ה'
ארך 105, רחב 62, עבי 13 ס"מ.

אולי הוא אחיו של מ' 39. לפנינו אפוא מוהל מומחה שמל יותר מ־5600 ילדים. הכתבת הזאת מתחילה כמו הרבה

כתבות של מצבות אשכנזים (בראן שם מ' 10, עוד משנת 1340, ליעבן־ראפפורט שם, מ' 5, ועוד). כנראה, היה יוסף בן שמואל מיוצאי אשכנז. 1) אולי צ"ל „הר" תחת „מר".

54

ב. 17 אוגוסט 1529

פה נחבא אל הכלים 1)
הבחור הנחמד [ו]טוב 2)
מדותיו לא נספר ולא
(ימר) [נאמר] ראש לכלנה
שומע למצות אביו
כמויא דומה (ז) הה (ז)
אליה צורי (ז) די טראנטי 3)
נ'ע' ויתהלך את האלים
יום (ה') [ג'] י'ב' אלול שנת
פ'ר'ט' ת'נ'צ'ב'ה'

ארך 175, רחב 50, עבי 25 ס מ

מפני ארך הזמן הכתבת מחוקה וקשה לקרא יותר מזה. 1) שמואל א' י', 23. — 2) שם ט', 2. — 3) Taranto, נמל באיטליה.

55

ב. אוגוסט 1529

מצבת היקרה
מרח דונה נעמה
בת ה'ה'ר' יהודה
נ'ע' אשת ר'
שמואל אליעזר
נ'ע' נפטרה
יום ראשון...
ימים לירח אלול
שנת ה'ר'פ'ט'

ארך 140, רחב 50 ס"מ.

בשנת הרפס חל ר״ח אלול ביום ששי. ויום ראשון היה אם כן 3, 10, 17, או 24 לחדש.

56

ב. אוקטובר 1529

ציון הלז של
היקר הישיש ר
שלמה עלי נ׳ע׳
נפטר לבית עולמו
בחדש מר חשון
שנת
ה׳ר׳ץ׳

ארך 135, רחב 65, עבי 12 ס״מ.

57

ב. 10 אוקטובר 1529

תנו לה מפרי ידיה
ויהללוה בשערים
מעשיה 1) יקרה
וצנועה וחוננה
לכל מרת דונה חנה
אלמנת ר יוחנן
דעשאל 2) נע נפטרה
יום א׳ ז׳ לחשון
ה׳ר׳ץ׳ ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 110, רחב 40, עבי 8 ס״מ.

1) משלי ל״א, 31.—2) ר למשפחת או ממשפחת עשאל.

58

ב. 24 דצמבר 1529

ציון

[שפל] רוח את ענוים 1)

[ט]וב גם עם ה׳ וגם עם

[אנ]שים החכם העני כ׳ר׳

[י]הושע בן החכם השלם

וחסיד כ׳ר׳ שלמה הלוי

ן׳ אלקבץ נפטר לבית ע[ו]למו

יום ו׳ כ׳ד׳ ימים לחדש טבת

שנת אמרו צדיק כי טוב

כי פרי מעלליהם יאכלו 2)

לפרט האלף הששי

ליצירה תהא נפשו

צרורה בצרור

החיים

ארך 180, רחב 50, עבי 12 ס״מ.

שנת הפטירה אי אפשר לדעת כי אין נקודות בשום מלה של הפסוק. ר״ח טבת יום רביעי חל בשנים: 5287, 5290, 5291, 5301, 311, 314, 328 וכו׳. האבן עתיקה. ולכן אפשר לחשוב כי השנה רמוזה במלת „פרי״ (5290). באופן זה, יהושע איננו יכול להיות בנו של המקובל ר׳ שלמה הלוי ן׳ אלקבץ, תלמיד ר׳ יוסף טייטאצאק בשלוניקי, כי שלמה נשא אשה אחרי שנת 1529. נראה לי, שיהושע הוא בנו של שלמה ן׳ אלקבץ המדפיס נביאים אחרונים Guadalaxara [5]242, אחיו של משה אלקבץ, ודודו של המקובל והפייטן שלמה ן׳ אלקבץ המזכירו בכתביו.

משה

שלמה ן׳ אלקבץ המדפיס

יהושע משה

שלמה המקובל

ראה צונץ ליט. 725, שטינשניידר קאטאלוג בודליאן 2280. 1) R.E.J. III, 1881 f. 89.) משלי ט"ז, 19. – 2) ישעיה ג', 10.

59

ב. 4 מארס 1530

ציון החכם

השלם הרב ר

אליעזר השמעוני

יום ו ה לאדר [שני]

משנת והוא

רמים ישפוט 1)

ארך 223, רחב 45, עבי 25 ס"מ.

קבור ע"י ר' שלמה קבליר, מ' 61, כתבת שהדפסתי במונטשריפט לפני ארבע שנים. א' הש' היה חבר ר' שלמה טאייטאצאק ור' יעקב בן חביב. אחד מהרבנים הראשונים אשר תקנו תקנות והסכמות לטובת העדה ולקיומה. בהסכמה אחת של כ' שבט ש' רע"ד חתם בלוית חבריו ר' יעקב בן חביב ור' שלמה טאייטאצאק בדברים האלה: „עובדי עבודת הקדש בכל העיר הואת" (דוד פיפאנו, חגור האפוד שלשלת רבני שלוניקי ד', 2, סופיא 1925). אינו מבני בניו של שמעון קרא מחבר הילקוט. הוא היה רב ומרביץ תורה לקהל קדוש קאטאלוניא בשלוניקי. לבקשתו הדפיסו את מחזור קאטאלוניא בשנת 1526 „ע"י הצעיר משה לבית שונצינו בבית השר הנעלה דון אברהם שניאור יצו לבקשת השרידים אשר מגרוש קאטאלוניא ובפרט החכם השלם מהרר אליעזר השמעוני אשר אור תורתו זורח עליהם" (ד b 187). וכן נראה מכתבי אליה מזרחי: „החכם ר' אליעזר השמעוני ישמרהו אל מרביץ תורה ק"ק קאטלאנישי יצ"ו" (שו"ת סי' מ"ו ד', ס"ד a). בנוגע לענינים חשובי ערך, היה א' הש' מאסף את רבני העיר, כנראה מהסכמת חזקת רחמים מאצה: „בדידי הוה עובדה שהייתי דיין עם החכם השלם [מאיר ן' עראמה] שהיה דעתו כדעת הרא"ש בענין זה וקבצתי

כל חכמי העיר בענין זה [רחוקה לית בה דינא דבר מצרא] וכלם הזכימו לדעתי, ואו פסקנו הדין כך הלכה למעשה, כדעת הרמב"ם ז"ל, ועל זה מעיד אני וחותם שמי אליעזר השמעוני." (דאנון R.E.J. XL f. 226, XLI f. 263, יצחק אדרבי סי' צ"ט). גם ר' יוסף ן' לב מזכיר את האסיפה של רבני שלוניקי בנוגע לענין זה (שו"ת ח"ב סי' מ"א ע' 21, אמסטרדם 1726). האסיפה הזאת היתה בחיי ר' מאיר ן' עראמה לפני שנת רס"ב. נראה מזה שא' הש' היה אחד מהרבנים החשובים שדבריו נשמעים לחבריו. הוא פעל עד סוף ימיו ותקן הסכמה "שלא יורשה שום אחד מבני ישראל להדפיס שום כתיבה בעולם בלתי רשות ששה ת"ח (תלמידי חכמים) ממרביצי תורה בקהלות" בעשרה לאלול שנת הרסט (דאנון שם מ' 23, ע' 264). א' הש' חתם השאלה לאליה מזרחי בנוגע לחזרת "ה' אלהיכם אמת" יחד עם שלמה קבלייר (א' מזרחי שו"ת סי' ב'). הוא השאיר אחריו בן ושמו חנניה שהתישב בקושטא והיה אחד מעשירי העדה אשר הויל הרבה כסף לטובת הספרות והחכמות בקושטא (רד"ק ס' השרשים בסוף הספר, קושטא 1513, ורוואניס ח"ב ע' 14). — 1) איוב כ"א, 22. כן חקוק באבן, ולא כמו שכתב קונפורטי, a32, והוא רמים ישכון.

60

ב. 25 אפריל 1530

ציון הלז הנבון

ר' נתן בן החכם

הנעלה ה'ר'

יצחק כהן זל

שנפטר לבית

עולמו יום שני

כ(ו)[ח] לחדש ניסן

שנת

ה'ר'ץ'

ארך 225, רחב 45 ס"מ.

61

ב. 20 יוני 1530

אני ציון לראש גבר
נושא [א]פרו אלי זהב פרוים
הודו הלא נשמע ברמתים
רוחו ונשמתו עלה שמים
כמוהרר שלמה בן
מוהר שמואל קבליר
תנצבה: נפטר יום ב׳ כה
לחדש סיון שנת
הרץ

ארך 253, רחב 77, עבי 14 ס״מ.

שלמה Cavallero קבור על יד ר׳ אליעזר השמעוני, מ׳ 59. ראה עליו רוואניס ח״ב 22. דוד פיפאנו שם סי׳ כ״ד ד׳ ה׳. ש׳ק׳ היה כאביו רופא מומחה. בהשתדלותו נדפס הילקוט (שלוניקי רפ״ו) ככתוב שם: „אמר שלמה בן החכם השלם הרופא הר׳ שמואל קבליר (השם כנוסח הכתבת) לא מהיותי כאריה יכסוף לטרוף טרף נכספתי למעשה ידי הדפוס אף כי רבה היא ...נכנסנו בגדר המלאכה הקשה הזאת בחברת השר הנעלה דון אברהם שיניאור...״ (ילקוט, הקדמה) וגם מחברת הבדרשי חותם תבנית. בסוף השרשיב לרד״ק, שלוניקי [1529]? ולחתום חזון כוננו, בעצת ובמצות רכב ישראל... הגבר הוקם על, רועה בארש שה פוורה ישראל, רופא אומן מתקרי, מהר״ר שלמה קבאליירו יצ״ו, לחבר ולהצמיד אליו מחברת הברורשי ז״ל הנקרא חותם תבנית״. ש.ק. חתם יחד עם ר׳ א. השמעוני ההסכמה שלא להדפיס בלי רשות ששה מרביצי תורה בקהלות (דאנון שם, ראה מ׳ 57), וכן חתם השאלה לאליה מזרחי בנוגע לחזרת ה׳ אלהיכם אמת. תם ן׳ יחייא, תומת ישרים, סי׳ א׳ וסי׳ ג׳ 213, מזכירו בתאר „חכם השלם, נעלה ומיוחס, חכם ורופא״. התארים „רכב ישראל, רועה

בארש שה פזורה" מוכיחים שהיה אחד מהרבנים העסקנים הגדולים בשלוניקי.

ש. ק. השאיר אחריו בן בשם שאלתיאל, שבא בכתבים עם הפייטן השלוניקאי סעדיה לונגו (כ"י בבודליאן נייבויאר 1886. ד' 26 a). על פי הכתבת הואת אפשר לדעת שספר השרשים לרד"ק הנדפס „בסלוניק" ע"י גרשון צונצינו בלי ש"ד נדפס לפני פטירת ש.ק. הנזכר שם בברכת החיים, ולא כהנחת החכם שטינשניידר [1932-3]. השוה מאמרי במונטשריפט לעיל ד' 425.

62

ב. 30 יוני 1530

על עלוב(ת)[ה] אשר
קרא בעולם הזה: רבים אומרים
על מה זה: אשיב להם שלקח
היקר הנכבד העומד
תמיד בקירון פנים ר מיכא[ל]
בן הישיש כמר דוד רוסו
נ'ע' יום ה ה ימים לחדש
תמוז שנת הר'ק'
תנצבה

רוסו, Rosso, אדמוני באיטלקית; כמו רוביו, או רוייו,

63

ב. 7 יולי 1530

אשת חנ[ן] תחמוד מצות
ויהי שמעה בשוקים וברחובות
וכמה מעלות טובות
והיתה מנוחתה כבוד
היא האשה אשר הוכיח ה' 1) לחטות
בצל כנפיו מרת חנה [נ]ב'ת' נ'ע' בת
החכם השלם החסיד דון בונפוש

אלקוסטנטיני ת'נ'צ'ב'ה' ו(את) [היתה] פט[י]ר[תה]
יום (כ) [ה] יב לחדש תמוז משנת
תנו לה מ'פ'ר'י'
ידיה 2)

ידוע דון טודרוס אלקושטנטין ציר קהלת ווּשקה Huesca לויכוח הדתי עם יהושע הלורקי המומר בשנת 1353. משפחת קושטאנטין או אלקושטנטין היתה נכבדה באותו זמן בשלוניקי. ח.א. היתה בת בונפוס ודולסה. אמה, דולסה, היתה אחות יוסף הכהן מחבר ספר עמק הבכא. לח' היה אח ושמו עובדיה שהחליף מכתבים משלוניקי עם יוסף דודו. במכתבו מודיע עובדיה לדודו שרפת אשתו וספריו היקרים בשרפה של שנת תשה. מפני המגפה שהיתה בשנה ההיא יצא ע.א. משלוניקי והלך לאיטליה. ארבע שנים אחרי כן אנו מוצאים אותו שוב בשלוניקי. (לוב R.E.J. XVI f. 35; קויפמאן שם XXI ד' 296) לפי החכם שטינשניידר Die Hebräische Handschriften in München, München 1895, 82 ד' נגזר השם מעיר קושטאנטין באפריקה, כבר בשנת 1160-1170 היה נהוג בירושלם ובחלב צובא. — 1) בראשית כ"ד 44. — 2) משלי ל"א, 31.

הכתובת הואת העתקתי בשנת 1932 ועכשיו נעלמה. כנראה הסכו את האבן על פניה.

64

ב. 18 יולי 1530

ציון הלז מהיקר הנכבד ר'
שבתי פילוסף נ'ע' שנפטר
לבית עולמו יום שני כ'(ד')[ג']
לחדש תמוז שנת
ה'ר'ק'
ארך 210, רחב 87, עבי 22 ס"מ.

65

ב. 26 יולי 1530

מצבת קבורת

העני ר׳ שלמה
ן׳ זמרו נ״ע׳ נפטר
בקצור ימים ב׳:
באב׳:
שנת׳:
הרץ׳:

ארך 130׳ רחב 57׳ עבי 6 ס״מ.

ן׳ זמרו׳ לפעמים כותבים ן׳ זאמירו. ראה ד״ר צימילס Rabbi David Ibn Simra׳ דו״ח של בית מדרש לרבנים ברסלוי לשנת 1932׳ ד׳ 5.

66

ב. 29 יולי 1530

ציון הלז הישיש
והמעולה דון יונה 1)
בן כבוד היקר והמעולה
דון יעקב שאבול 1) נע
נפטר לבית עולמו נ[זום
ו׳ ה׳ לחודש אב שנת
אך פ׳ר׳י׳ לצדיק 2)

ארך 170׳ רחב 75׳ עבי 15 ס״מ.

דון יונה שאבול הוא אחד מיוצאי ספרד. — 1) זייפו השם. כעת אי אפשר לקרוא כי אם דון יופה שאטל. 2) תהלים נ״ח׳ 12.

67

ב. 19 אוגוסט 1530

ציון הלז
של היקרה והצנועה
הגברת דונה ריאינה 1)
אשת היקר ונעלה ר׳
חיים די ברום יצו שנפטרה

לבית עולמה יום ו׳ כו׳
אב שנת ה׳ר׳ץ׳
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
ארך 170, רחב 85, עבי 10 ס״מ.
1) כן חקוק גם במספר 30. — 2) ר״ת ישמרהו צורו.

68

ב. ה׳ ר״ץ — 1530 ?
מצבת צבי
צבאות בתוך חמר
נבון חסיד ועניו
הר בנבנשת בן 1)
ארך 160, רחב 50 ס״מ.
1) אין יותר מזה על האבן. ראה נוסח של מ׳ 127.

69

ג. לפני שנת 1530 ?
הן כל אבן דומם אמת ואמונה
סגולתה [י]רדה(?) לעפר למוצק:
לי יאות לדבר וגם לשאת רנה
כי עליתי על ראש בהיר כראי מוצק
מאסו בי בונים אני לראש פנה:
חופפת על גבר(?)תורה מפיו יצק
מלא כמו רמון מתלמוד ומשנה
חן בהוראותיו ובשפתותיו הוצק
מובהק בהוראה תורתו נאמנה
חכם שלם רבי שלמה טאיטאצאק
נצבה
ארך 190, רחב 100, עבי 22 ס״מ.

בכתבי יד ובכתבות שונות נכתב השם: טאיטאצאק, טאייטאצאק, טאיטסק, טאיטצג, טייטצג, טייטצאק. שנת הפטירה אינה כתובה כלל. בשלוניקי חיו שלשה רבנים בשם זה; מש' 5256 עד 5335: שלמה ראש המשפחה, שלמה בן שמואל ושלמה בן אברהם נכדי שלמה הראשון. לפי צורת האבן גם כן אי אפשר להגיד בפשיטות למי הכתבת הזאת. האבן רחבה ועבה יותר מן הרגיל. אולם על פי הכתיבה, איתיות מרובעות גדולות הדומות לאלו של ה' ר"ע – ה' ר"פ, אפשר לשער שר' שלמה זה הוא חברו של ר' אליעזר השמעוני. ובכן לפנינו ראש משפחת טאייטאצאק בשלוניקי. הוא היה אחד משלשת הרבנים „עובדי עבודת הקדש בכל העיר הזאת" החותמים בכ' שבט ה' רע"ד. הוא מת, כנראה, לפני שנת רפ"ט כי בשנה הזאת בנו יוסף בא במקומו וחותם בלוית רבני העיר. ש"ט הניח אחריו שלשה בנים חכמים גדולים ובעלי השפעה: יוסף הנודע בשם מהרי"ט, שמואל ואברהם. ראה נוסח הכתבת של אברהם בנו מ' 167 השוה כמעט אל נוסח זה:

70

ב. 1530 ?

מצבה של
הנכבד ר'
שלמה בכר
חיים דמריצל
שנפטר כב
לחדש סבת
שנת [הרץ](?)
ר תנצבה

ארך 125, רחב 30 ס"מ.

מריצל על שם עיר Marsala בסיסילייה. האבן הזאת היא היותר צרה מאלו השוכבות על הארץ שראינו עד עכשיו.

71

ג. 25 אוקטובר 1530

מצבת נפש היק
ונעלה הר משה ז׳ל׳
בן הישיש ומעולה
כ׳ר׳ אברהם דודינגא
ז׳ל׳ה׳ה׳ נגוע לעולמו
יום ג׳ ד׳ לחדש חשון
שנת ה׳ר׳צ׳א׳
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 150, רחב 50 ס״מ.

אברהם Dodenga שם משפחה שאבד זכרה.

72

ג. 25 נובמבר 1530

מנוחה זו לאיש
חסיד, בשנים רך, 1)
בחכמה 2) אב 3), שנת
ה׳ר׳צ׳א׳ ה כסליו
הלא נ(א)[ה]ספך לחדש א[ב],
שמו חכם רבי אהרן,
שמואל שם כבוד
האב ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
אמן

ארך 150, רחב 50 ס״מ.

1) אני הוא המפסיק. — 2) „בח״ של שורה ג׳ זכן „שם״ של שורה ו׳ כתובות באבן מחוק לשורה. — 3) השוה ספרי דברים 1.

73

ג. 27 דצמבר 1530

ציון הלו
מהנבון והמעולה
ה'ר' יוסף המון
תנצבה נפטר לבית
עולמו בקצור שנים
יום ג' שבעה ימים
לחדש טבת שנת
הרצא טרף טרף
יוסף 1)

ארך 175, רחב 85, עבי 16 ס"מ.

אולי הוא אחד מקרובי הרופא משה המון שחי באותו זמן בקושטא, כי גם לו היה בן בשם יוסף. — 1) בראשית ל"ז, 33

74

א 7 ינואר 1531

ראו אבן למצבה
וחוצבה 1) לראש יוסף
אשר היה לכל מעלה
מקבץ לו וגם אוסף
ושם אביו מנחם הוא
ווך היה כמו כסף
ב"ח"י טבת שנת הרצא
אוי נגוע ויאסף

גבה 58, רחב 64, עבי 10 ס"מ.

יוסף בן מנחם. שם המשפחה אפשר למצוא במלה זך, Lindo בספרדית, או במלה כסף, כספי. — 1) אולי לקרוא ו"הוצבה".

75

ב. 4 אוגוסט 1531 (ז)

מצבת הצ[נועה] 1)
נפטרה [המע]טירה מרת
דונה בינבינידה אלמנת
הנעלה דון שמואל
אנ[לא]טיני זל יום ו׳ כא
לחדש מנחם הרצא (ז)

Bienvenida ר״ל ברוכה הבאה. שנת הפטירה איננה כתובה כלל וצ״ל בשנת הרצ״א, שאז חל ר״ח אב בשבת.
1) או הצ[דקת].

76

6 ספטמבר 1531

יום כד ימים לירח[ז]
אלול נפטרה לבית
עולמה הכבודה
מרת שרה נע
אשת [יעקב]ז
בר(ז) ישראל יצ[ו] בת
החכם ה׳ר׳ יהושע
דאטו ז״ל
שנ(ה)[ת]
הרצא

הנוסח הוא מקורי דומה לשטר או גט. זמן מה אחרי שנת רצא חי בשלוניקי חכם אחד בשם יעקב ישראל אשר אליו היו המשוררים סעדיה לונגו ויעקב טרפון שולחים את שיריהם (כ״י בודליאן מ׳ 1996 ד׳ 70). ממשפחת דאטו ידוע ר׳ מרדכי תלמיד ר׳ משה קורדווירו (קונפורטי 42b).

77

ב. 1530-1531

מצבת היקר ר׳ יהודה
טובי נע נפטר לבית
עולמו בחצי ימיו
בשנת
רצא
ליצירה

ארך 150, רחב 50 ס״מ.

78

ל. 1) 13 נובמבר 1531

ציון הלז של
היקרה והצנועה
אשת חיל עטרת
בעלה מרת דינה נ׳ע
אשת היקר יצחק
דאלקלה נפטרת לבית
עולמה יום ב׳ (ג) [ד] לחדש
כסלו שנת הרצב

ארך 145, רחב 60 ס״מ.

1) ר״ל האבן נמצאת ברובע ל. — דאלקלה — מהעיר Alcala בספרד הדרומית.

79

ו. 10 דצמבר 1531

ציון הלז ש׳
הנכבד אברה[ם]
גנזאני נע נפטר
לבית עולמו יום
א׳ לחדש טבת
שנת הרצב

80

פברואר? אפריל? 1532

ציון היקרה והצנועה רושה
נע בת החר שמואל
ספורטה אשת ח'ר' יעקב
אלמיעזר נפטרת די(?)
אדר(?) [אייר]? שנת
הרצב

„רושה" כן כותבים הפורטוגיזים אולם הספרדים כותבים רוזה או רווא. סאפורטה, ספורטה, סאספורטה, צאפורטה, ששפורטש. לפי הח' איזידור ליב (R.E.J. IV f. 71). השם הזה מורכב מ־„ה" הידיעה „סה" הנהוג עוד היום במאיורקה ומהמלה פורטה. מצאתי באוריינט של שנת 1846 רב אחד בשם ר' יוסף מספורטה שחי בערך המאה ה־14, ומתאים להנחת ליב כי סאפורטה הוא שם מקום. (השוה עבודתי אוריז'ין וכו' 24 חשון 5686).

81

ג. יוני 1532

ואת
מצבת קבורת הרב
הכולל החסיד מהרב' 1)
שלמה הכהן איטאלייאנו
[נתבקש] בישי[ב]ה של
מעלה..... תמוז
שנת
הרצב

ארך 180, רחב 82, עבי 30 ס"מ.

הוא קבור לימין ר"מ ן' עראמה. אולי יש לו איזו קרבה עם הרב פרחיה הכהן איטאלייאני? — 1) מורנו הרב. כנראה הוא הרב בשם זה הנזכר אצל בנימין בן מתתיה מארטה יחד עם רבני שלוניקי (בנימין זאב סימן 7).

82

ב. 5 יוני 1532

ציון הלז של

היקר הנכבד ר'

אשתרוק נשיא

נ"ע נפטר לבית

עולמו יום ד' ב' ימים

לחדש תמוז

שנת ה'ר'צ'ב'

ארך 136, רחב 58, עבי 16 ס"מ.

הכתובת הזאת מוכיחה ש„נשיא" הוא שם משפחה. ובכן משפחת נשיא היתה בתוגרמה עוד לפני ביאת משפחת מינדיס נשיא שמה, בערך 1554. ראה מאמרי ב־M.G.W.J. שם ד' 425, ידועים דון יוסף נשיא חבר דון אברהם בנבינישטי בערך 1400 ודון דוד נשיא מספרד אשר השתקע בקאנדיה והיה רבו של ההגמון הקארדינלFransisco Bentivoglio בערך שנת 1440.

83

5 יוני 1532

מצבת

קבורת רחל בת

היקר ה'ר' אברהם

אלטאנסי נ'ע' נפטרה

יום ד' ב' ימים לחדש

תמוז

שנת הרצב

84

ב. 1532 ?

מצבת ה' דונה ליריסה נע"

בת ה'ה' דון יעקב ן' חסון

ארך 230, רחב 65, עבי 15 ס"מ.

לפי צורת האבן אפשר להניח ששנת המיתה היא בערך 1532.
משפחת ן' חסון הצטיינה בשלוניקי ברבניה ובגבירייה הנדיבים. ראה מ' 18.

85

ב. 14 אוקטובר 1532

קבורת של היקרה
והצנועה דונה אורושה
אשת הנעלה הר דוד
ן' שושן נפטרת לבית
עולמה יום ב חמשה
עשר לחדש מר חשון
שנת הרצג

ארך 175, רחב 68, עבי 13 ס־מ.

בן שושן או אבן שושן משפחה חשובה ומיוחסת אשר מוצאה מקאסטיליה. ידוע שלמה ן' שושן נשיא בטולידה במאה השתים־עשרה (צונץ צ.ג. 436־440). השוה מאמרי אוריז'ין וכו' ד', חשון 5686.

אין זה דוד ן' שושן הנזכר אצל קונפורטי (39_a). כי זה חי עוד בשנת 5354 (הרש"ך ח"ג ס"א, גם קונפורטי 40_a, הערת קאסיל). האבן דומה לאותה של מ' 96 אלמנת (?) הנשיא ונעלה דון דוד ן' שושן וכנראה שניהם אחד. כרוב העשירים כן גם דוד היה קונה ספרים. הוא קנה תלמוד מויניצייה ע"י בנו יצחק בשנת 5303 (ש"ות ר"י ן' לב ח"א סי' 98 ד' 50_b דפוס אמשטרדם). ליצחק בנו היתה תעשיה של בגדי משי עוד משנת 5295 והיה נוסע לויניצייה בשביל עסקיו. (ר"י ן' לב שם סי' 74 ד' 43_a).

86

ב. 20 אוקטובר 1532

ציון הלו
של היקר ר שלמה (1)
(מ)(2) [ה] רב הנישא ר

שלמה פאגי נ׳ע׳
נגנז לחיי העולם
הבא יום כא(ז)3)
לחדש חשון
שנת ה׳פ׳ר׳ח׳ה׳
הגפן 4)
ארך 200, רחב 45, עבי 13 ס״מ.

1) שתי פעמים „שלמה״. כן כתוב על האבן. Fagi. אשתו דוניא ביליה קבורה אצלו ומתה ביי״ג לחדש תשרי הפרחה הגפן, 12 ספטמבר 1532. — 2) אולי ר״ת מורנו הרב. — 3) אפשר שצריכים לקרא „יום ב א לחדש חשון״, כי בשנת הרצ״ג חל ר״ח חשון ביום שני ואז 30 ספטמבר 1532. — 4) שיר השירים ו׳, 11.

87

ב. 5 נובמבר 1532
ציון של היקר
ונעלה כ׳ר׳
יהודה חזן ב׳ר׳
אברהם זלה׳ה׳
אשר הלך לעולמו
יום ג׳ ז׳ כסליו שנת
ה׳ר׳צ׳ג׳
אבן עומדת. גבה 43, רחב 45, עבי 15 ס״מ.

88

17 ינואר 1533
ציון היקר הנכבד
ותרן בממונו ר׳ אברהם
(קום) [קובו] נ׳ע׳ נפטר יום ו׳ כ׳א׳
לחדש שבט שנת
הרצג תנצבה

קובו Covo על שם Villar del Covo בספרד. משפחה אשר ממנה יצאו רבנים חשובים.

98

ב. 12־15 אפריל 1533

ציון הנכבד יקר ונעלה
הר משה אלטון נפטר
לבית עולמו חול המועד
מפסח משנת
הרצג

Altoun או Alaton משפחה נכבדה. ראה מ׳ 192.

90

ב. 30 אפריל 1533

ציון הנחמד ר שמעון
קורטאל אהוב לשמים
ולבנ]יות ונפטר כ לעומר
משנת
ה׳ר׳צ׳ג׳

ארך 160, רחב 85, עבי 16 ס״מ.

91

ג. 25 אוגוסט 1533

קבורת הישיש
ונעלה דון וידאל
די נארבונא זל
נפטר לבית עולמו
יום ד׳ לחדש אלול
שנת ה׳ר׳צ׳ג׳
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 217, רחב 60, עבי 12 ס״מ.
ראה מ׳ 41 אביו ומ׳ 47 אשתו.

92

ג. 29 אוגוסט 1533

קבורת הישיש

ונעלה ר' יהושע
צרפתי נ'צ'ב'ה'
נפטר לבית עולמו
יום ש(י)שנ'] שמנה
ימים לחדש
אלול משנת
הר צג

ר' משה אלמושנינו היה נשוא עם שמחה בת הר' יהושע צרפתי נ"ע שמחה בא' ניסן שנת שח"ו אחרי פטירת אביה. (כ"י בבודליאן מ' 1986 דף אחרון). אולי יהושע זה הוא חותנו של הרב אלמושנינו. בנוגע למשפחת צרפתי ראה צונץ שם ד' 166. משפחה זו היתה נפוצה בספרד: בנרבונה, טולידה, קאטאלאן, מלבד אלו של צרפת הדרומית. ה„צרפתים" בשלוניקי שייכים לקהלות אראגון, קייאנה וגרוש ספרד. ידוע ר' יעקב צרפתי החותם יחד עם אליעזר השמעוני בשלוניקי בשנת 5289, ודון אברהם בן מוהרר שמואל צרפתי ממיודעי דון שמואל אבראבניל בתשעה לחדש אייר ש' 5296. (ריב"ל ח"א סי' 21 ד' 25a ד' אמשטרדם).

93

ב. 31 אוגוסט 1533

מצבת קבורת
הגבירה מרת
דונה אסתר נ'ע'
אלמנת הנעלה
ה'ר' משה ששון
ונפטרה יום י
לחדש אלול
שנת ה'ר'צ'ג'

ארך 145, רחב 50, עבי 12 ס"מ.

הכתבת היותר עתיקה למשפחת ששון שמצאתי.

94

ב. 1533 ?

מצבת היקרה
מרת דוניא
אורדואינייא
בת החכם
ונעלה דון
שמואל ן' שושן
תנצבה

ארך 185, רחב 52, עבי 15 ס"מ.

לפי צורת האבן וכתיבתה אפשר להניח כי שנת הפטירה היתה בערך 1533.

95

ב. 1533 ?

מצבת היקרה
ונכבדת מרת
[דו]נא שמחה 1)
..... אלמנת
הנשא ונעלה
החן[כם] דון שמואל
ן' שושן נ'צ'ב'ה'

ארך 162, רחב 73, עבי 14 ס"מ.

המספרים 85, 94, 95 ו־96 סמוכים אלו לאלו. וכתיבת האבנים האלה דומות הרבה אחת לחברתה. "הנשא ונעלה החכם דון שמואל ן' שושן" אינו ידוע לי ממקום אחר. — 1) לספרדים השם הזה הוא שם פרטי לנשים, בעוד אשר לאשכנזים על פי רוב הוא שם פרטי לגברים או שם משפחה. ראה למעלה ק"ק אשכנז.

96

ב. 1533 ?

מצבת קבורה
היקרה דוניה
א..... אורדוניא
אל[מ]נת (?) הנשא
ונעלה דון דוד
ן' שושן
ז"ל'

ארך 193, רחב 70, עבי 13 ס"מ.

ראה מ' 85. את אבני דון שמואל ודון דוד שושן לא מצאתי. כנראה, האנשים החשובים היו קבורים יחד עם אצילי ספרד במקום שדה חברת ההתעמלות „אירקול" ומקום האוניברסיטה (ראה המבוא). באותו הומן חי בירושלם עוד דון דוד ן' שושן רופא וראש ישיבה לספרדים הנזכר לשבח בש"ות הרלב"ח (לוי ן' חביב) ח"א סי' 93-95 וש"ות מהר"י בירב סי' 4. המשפחה הואה הצטיינה בפרט בספרד. ראה שד"ל מ' 54.

97

11 דצמבר 1533

צי יון של
שלמה חסיד
נפטר לביתו
עולמו ביום
ה כג לחדש
כסלו שנת
הרצד

98

ג. 22 ינואר 1534

אבן הראשה
לח(א)סידה וקדושה [:]
מר' שודילה אשר

פרחה נפשה : בימים
ששה : לחדש שבט
שנת ה'ר'צ'ד' ת'נ'צ'ב'ה'
ארך 150, רחב 50, עבי 8 ס"מ.
התאר „קדושה" לנשים הוא יקר־המציאות בציוני שלוניקי.

99

א. 27(?) ינואר 1534

קבורת היקרה
והצנועה מרת
בונא פֿילייה נ'ע'
אשת הנעלה
הר עזרא קאלדירון
יצ'נ[ו] נפטרה לבית
עולמה יום שני
יא (ו) לשבט הרצד

ארך 150, רחב 50, עבי 25 ס"מ.

יום שני יא שבט כ"כ על האבן ולעולם אין ר"ח שבט חל ביום ששי, וצ"ל י"ב שבט. Bonafillia ר"ל בת טובה כמו בונפילס לזכר (צונץ, נ.ד.י. ד' 72). הכנוי קאלדירון הוא שם נוצרי שיהודי ספרד כנו לעצמם. שם המשפחה קאלדירון נהוג עוד היום בפרט אצל יהודי מונאסטיר בסירביאה.

100

א. 17 יוני 1534

...[כש]מש מאנ[י]ר...
[תא]יר זרחה הדר לנ[בשי]ו
[ימ]ות עולם שנות דורי
...בז(ו)כרו מחלי מושי
[נ]כור בנים אני הוא לו
[נפש]ו קשורה היא בתוך נפשי
לפי שנים אני נער

לפי מדות אני אישי
יתדה(ז) נפשי בצאת מה[ר]
[לחז]ות בנ(ו)עם 2) ראש וגם (נשא) [נשיא] 1)
ורב זקני הוא ואתאבק
נא בעפר רגליו עלי ראשי
נגוע מאיר הלוי ז'ל'ה'ה'
ב'ר' בנימין הלוי יום ד'
ימים לחדש תמוז
[ה']ר'צ'ד' ת'נ'צ'ב'ה'

ארך 95, רחב 37 ס"מ.

האבן הזאת סמוכה לקבר ר' מאיר הלוי אשכנזי מ' 23 וכן מוכח מהשורות האחת עשרה ושתים עשרה. היא האבן היותר קטנה מאלה המונחות על הארץ שהעתקתי. שפתיה עגולות ולכן קשה לקרא ביחוד התחלת כל שורה וסופה האותיות סמוכות זו לזו. כמעט אין מקום פנוי בין מלה למלה. הילד מאיר בן הרב בנימין הלוי אשכנזי, בן מאיר, בן שמעון, בן יעקב מנורינבירג (מהרי"ל). אביו בנימין היה אחד מהרבנים היותר חשובים בשלוניקי ופעל הרבה לא רק לטובת עדתו, עדת האשכנזים, כי אם גם בשביל כל העדות האחרות ולכן היה אהוב ורצוי לחבריו ולבני עמו. ראה על אדותיו בעבודתי Histoire des Israélites de Salonique. בנימין הוציא לאור מחזור כמנהג קהלות אשכנזים בשלוניקי 1550, בבאורים והוספות משלו. הוא חבר קינות אחדות ובהן אחת על בנו מאיר המתחילה „רעי מיודעי" (השוה צונץ Synagogale Poesie, Berlin 1867, צד 49) „וכי בחטאי לקח אלהים מאתי בני מאיר בני בכורי כחי וראשית אוני מחמד עיני במגפה עם ילדה קטנה בתי שמה דולצה שנת הרצ"ר (מחזור אשכנז קינות תשעה באב). מחבר המליצה הזאת הוא בלי ספק בנימין הלוי עצמו. כמו במליצה כן בקינתו על ארבעת ילדיו האחרים: שמואל, רפאל, ושתי בנות שמתו במגפה בשנת שח"ה אנחנו מוצאים אותן התמונות. חבל שאי אפשר לקרא עוד יותר מזה באבן. — 2) תהלים כ"ז, 4. — 1) כך קורא מר מבש"ן. השורה התשיעית הוא קורא: „מ(י)הרה

נפשי בצאתה". אולי יש לקרא את המלה האחרונה שורה שניה: „בינו".

101

ו. 1534?

בני ציון היקרים 1)
בני יוסף קארו יצו
הה יצחק נ[יהודה
קארו נ'ע' (קארו נ'ע')

ארך 155, רחב 51, עבי 15 ס"מ. ארך 123, רחב 47, עבי 18 ס"מ.

הכתבת הואת חקוקה על שתי אבנים שונות ורחוקות אחת מהשנית כשלשה מטרים. האבנים דומות בכתיבתן. הן נמצאות לא רחוק מקבר ר' יצחק אדרבי. ראה המספר הבא.
1) איכה ד', 2. רמז לשם המשפחה קארו, יקר בספרדית.

102

ו. 1534?

מצבת היקרה
מרת בואינה נע
בת מוהרר יוסף
קארו יצו

ארך 175, רחב 70, עבי 25 ס"מ.

אבן עתיקה היא דומה לאותה של ר' מאיר נ' עראמה (5282) יותר צרה קצת. הכתיבה נחקקה בדמות לב. מלבד מחבר השלחן ערוך שחי באותו זמן, אין ידוע לנו עוד רב אחר בשם זה. התארים מורנו והרב רבנו מכריעים להסכים שר' יוסף זה הוא „מרן הבית יוסף" כמו שמכנים אותו רבני תוגרמה. כידוע בא ר' יוסף קארו שלוניקה לבקר בבתי הספרים המפורסמים שהיו אז בעיר. הוא חתם בלוית רבני העיר, ו' שבט הרצ"ג, 2 ינואר 1533, על ההסכמה בנוגע לחוקת רחמים מאצה (דאנון שם ד', 260, קונפורטי 35_a). הוא נשאר שם עד שנת רצ"ד (רוואניס ח"ב ד', 66 ו 201-225). אפשר שבתו בואינה מתה

במגפה של שנת רצ"ד ומפני זה נאלץ מהרי"ק לצאת משלוניקי. ש. עטיה מונה את ר' יוסף קארו בין הרבנים „אשר הלכו משלוניקי לארץ ישראל". ר' יוסף קארו היה אם כן שנים אחדות בשלוניקי וזכה להמנות בין רבני העיר הזאת, אם לא היה ש. עטיה מונה אותו בין רבני אדריאנופלי. אפשר שגם יצחק ויהודה ממספר הקודם היו גם כן בני הר' יוסף קארו ומתו באותו זמן. כי כן אנחנו מוצאים במשפחת מהרי"ק שני אנשים בשמות אלו: יצחק קארו אחי אביו של ר' יוסף, בעל שו"ת תולדות יצחק, ויהודה קארו בנו הנולד בערך 1570 (המוציא לאור שו"ת אביו „שכנגד טור אבן העזר" שלוניקי 1597/8). הראשון, יצחק, נקרא על שם דודו, ויהודה קארו, בנו השני בשם זה, נקרא על שם יהודה הראשון, בלי ספק לזכר אחד מבני משפחתו שרצה להקים את השם.

103

ב. 1 אוקטובר 1534

אשת חבר היא כחבר 1) בציון זה הן נתייחדו
הנאהבים בחייהם ובמותם לא נפרדו 2)
הלכו שניהם יחדו בלתי אם נועדו 3)
נפטרה יום שמיני ע(ש)[צ]רת כ'ב'
לתשרי שנת ה'ר'צ'ה'
ארך 207, רחב 55, עבי 14 ס"מ.

מצבת אשת ר' אברהם לבית חון הראשון והיא סמוכה אצל מצבת בעלה (מ' 105). — 1) עבודה זרה, ל"ט ע"א. המאמר הזה נמצא כבר במצבת מרים אשת ר' יהודה בן הרא"ש. שד"ל שם מ' 3. — 2) שמואל ב', א', 23. — 3) עמוס ג', 3.

104

ב. 11 אוקטובר 1534

ציון של היקר
הנכבד ר' אברהם
פרמון בר כהר

6 י. ש. צמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

מרדכי פרומן 1)
נפטר לבית
עולמו יום ב'
לחדש חשון
שנת הרצה
ארך 150, רחב 45, עבי 17 ס"מ.

1) פרמון, פרומון, כן חקוק באבן.

105

ב. 25 אוקטובר 1534

אשל אדיר תחתי נאצל
יפה ענף וחורש מצל 1)
הלא הוא החכם השלם
ונעלה ההר אברהם
לבית חון תנצבה י'ו'
חשון הרצה צלמו
מוצב ארצה וראשו
מגיע השמימה 2)

ארך 200, רחב 67, עבי 10 ס"מ.

אברהם לבית חזן היה אחד מהרבנים היותר חשובים בעיר. הוא היה ממגורשי סיציליה (השוה צונץ צור געשיכטע ד' 531). לפי עדות שלמה עתיה בהקדמתו לפי' תהלים (ויניציה 1549) היה הוא "עומד בפרץ". כנראה היה הוא רב ומרביץ תורה לק"ק סיציליה בשלוניקי. הפייטן סעדיה לונגו נותן המשרה הזאת לבנו שלמה לבית חון, ומסתמא היה הבן ממלא מקום אביו. א.ל.ת. חתם בלוית גדולי העיר: אליעזר השמעוני, יוסף טאיטאצאק וכו' ובשנת הרצ"ג בלוית ר' יוסף קארו (קונפורטי שם, דאנון שם מ' 19, 22, 23). הוא נזכר ב"תומת ישרים" לתם ן' יחייא מ' 169 לפני שנת 1534 ואצל בנימין זאב מארסה מ' 425, מכתביו אנו יודעים תשובה הנמצאת

כ"ורץ אנשים" (אוולאי ערך אברהם מ' 46). אינו מחבר הפיוט "אחות קטנה" אשר נתקבל במחזור ספרדי (אוצר התפלות, ספרדישער ריטוס 1032) לאמרו בערב ראש השנה (מחבר הפיוט הזה הוא אברהם חזן גירונדי בערך 1250).

א.ל.ח. עוב אחריו בן ושמו שלמה החותם בשש הסכמות אצל דאנון והנזכר בספרי רבני דורו: ריב"ל ח"א ד' 4b, רשד"ם א"הע מ' 38, אדרבי "דברי ריבות" מ' 14, יוסף מטראני מ' 65 (השוה דאנון שם ד' 101). הוא מת בכ"ז תשרי 5331. ר' מ. אלמישנינו אמר עליו: "היה עומד בפרץ על כל צרה שלא תבא על כל הצבור לפני האיש אדוני הארץ", "מאמץ כח" דרוש 13, ויניצייאה 1587-1588, השוה ילינעק ד' 41. שלמה הניח שני בנים: אברהם ואחיו אשר נשא אשה באזמיר. אברהם שאל מגדליה בן משה ן' יחייא, חבר אמאטוס לוזיטאנוס, להעתיק ספרי אלבירטו מאגנוס לעברית, וזה היה בזמן המגפה של שנת 1548: "כלתה נפשי להסתופף בצל חכמתך לשמוע בלמודים דברי פין... ובכל ספר וחכמה לך עשר ידות... תנחני במעגלי שבלי קציר (!) הפילוסופייא אשר חבר הפלוסוף המעולה אלבירטו מאגנייו כי אליו נשאתי נפשי מיום היותי לאיש... להעתיקו העתקה נכונה מלשון עם לועז אל לשוננו הקדוש... כי המלאכה קצרה וקלה היא בעיניך ואם היא קשה בעיני כקריעת ים סוף... נאם אברהם בכמהרר שלמה לבית חזן נ"ר"ו". ועל הכתב: חלק אדם מאל, בכבודו יגדלו, אף חכמתו עמדה לו, הלא הוא נצח ישראל וחילו, חכם לבב ומאד נעלה, תהלה בארץ, אלופי לראש, כהר גדליה ן' יחייא נר"ו משפל מצבי כפר גראבאניקי אל איתן מושבך כפר פלישטירייא" (כ"י בבודליאן שם ע' 166-165). הוא כתב שו"ת ואחת מהן נדפסה בש"ות שלמה הלוי הבחור מ' ד' ע' 23_a (שלוניקי 1652), הסגנון דומה לאותו של הכ"י הנזכר. הוא בא במשא ומתן עם הר' ברוך בן שלמה קלעי, מקור ברוך, הוא הוא הנוסע לאיזמיר בשביל נשואי אחיו ולא כדאנון המיחס זה לזקנו.

בזמן אברהם ל.ח. השני ידוע רב בשם יוסף לבית חזן נכד ר' יוסף אשר לו נמצא חלק מכתבי זקנו מהרי"ט, וכנראה

הוא אחיו של אברהם השני, ראה מאמרי במונאטסשריפט שם ד' 426. – שנת המיתה רמוזה במלה מוצב "(א)רצה". – 1) יחזקאל ל"א, 3. – 2) בראשית כ"ח, 12.

106

15 אוגוסט 1535

ציון
היקר ונעלה
ר' משה
דוקאש נע
נפטר לבית
עולמו יום
א טו לירח
אלול שנת
הר צ(ג)[ה]

Ducas שם הרגיל גם אצל יהודי אשכנז.

107

ב. 22 אוגוסט 1535 (?) 18 אוגוסט 1538 (?)

מצבה קבורת ה
יקרה ו[ה]צנועה ד
ונייא בינבינידה
בת הר יוסף עוזי
אל ס"ט ונפטרה ל
בית עולמה כב
[ל]חרש אלול משנ' הרצה (?) [הרצח]?
תנצבה

ארך 170, רחב 88.

משפחת עוזיאל היתה אחת המשפחות החשובות באותו הדור בשלוניקי. בינבינידה ואת צריכה להיות בת יוסף עוזיאל תלמיד יצחק אבוהב, הגאון האחרון בקאשטילייה. ואחות הרב

והרופא שמואל עוזיאל שחי באותו זמן בשלוניקי. קייזרלינג, האסיף תרנ"ד, ד' 23. גם בספרד היו נוהגים למלא כל השורה של האבן ולחלק את המלה. ראה אמאדור די לוס ריאוס ח' א' ד' 169 מצבה של שנת 1119.

108

1535

מצבת הישר והנכבד
ר' יעקב פרדוב
נפטר לבית
עולמו שנת
הרצה

התאר „הישר" איננו כל־כך רגיל. פרדוב ב„ב" בסוף כ"כ על האבן. Pardo שם הרגיל עוד היום בין הספרדים היהודים והנוצרים. אפשר שהחולה „בן יעקב פרדו" הנזכר אצל אמאטוס, סנטוריה ז', קוראסייו צ"ו, הוא בנו של י. פ. זה.

109

ב. ספטמבר־אוקטובר 1535
הציון הלז של
הענו ר נעמן שמריה
נ'ע' בן הישיש ר' אברהם
שמריה נ'ע' נפטר לבית
עולמו בחדש מר חשון
שנת ה'ר'צ'ו'
ארך 220, רחב 70 ס"מ.
שמריה הוא שם משפחה.

110

ג. 30 ספטמבר 1535
ציון הלז של
היקר הנכבד ר
אברהם לוזה
נפטר לבית

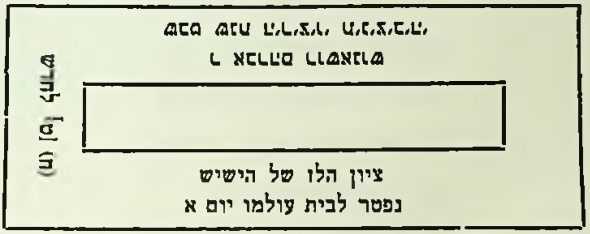
עולמו יום ה ב
לחדש חשון
שנת ה'ר'צ'ו'
ארך 97, רחב 54, עבי 8 ס"מ.

111

ב. 7 דצמבר 1535
ציון של הגביר
יקר ונעלה הר
חסדאי עויאל נפטר
לבית עולמו יום
ג' יב לחדש טבת
שנת ה'ר'צ'ו' ת'נ'צ'ב'ה'
ארך 150, רחב 50 ס"מ.
ראה למעלה מ' 107.

112

ב. 2 ינואר 1536

ארך הקו העליון 52 ס"מ, ארך הקו התחתון 75 ס"מ.
רחב הקו העליון 10 ס"מ, רחב הקו התחתון 30 ס"מ.
צורת האבן דומה לארון מתים.

ציון הלו של הישיש / ר' אברהם רושאנוש / נפטר לבית עולמו יום א / (ח) [ט]ו לחדש / שבט שנת הרצ"ו תנצבה. רושאנוש Rosanes שם משפחה הנמצא גם אצל הספרדים הנוצרים. משפחה שהצטיינה ברבניה בפרט בקושטאנטינופלי.

113

ב. 6 פברואר 1536

ציון הלז של היקר
נשא ונעלה ה'ר' יוסף
אלטורטושי נ'ע' נפטר
לבית עולמו יום א' י[ד]
לאדר ראשון שנת
הרצו ת'נ'צ'ב'ה'

ארך 170, רחב 61, עבי 25 ס"מ.
אלטורטושי, על שם עיר טורטושה בקאטאלאן.

114

ג. 8 פברואר 1536

מצבת היקרה
והצנועה מרת חנה
אשת הישיש ר'
משה החזן נ'ע' אל
נפטרה לבית עולמה
יום ג' י'ו' לחדש אדר
שנת הרצו
נ'ע'

ארך 123, רחב 55 ס"מ.
„החזן" כן חקוק באבן.

115

ג. 1536? 1537?

זה הציון
של הר'
יצחק הלוי
המכונה

קאר(ת)[א]וידה

שנת

הרצו [הרצו]?

ארך 150, רחב 37, עבי 19 ס"מ.

Caravida שם משפחה הנהוג עוד היום אצל יהודי קושטא.

116

ב. 23 מארס 1536

בשנת הצור

תמים 1) נפטר ישר

תמים הישיש

המעולה הנכון ר

יצחק טוויל נ"ע'

אחד לחדש ניסן

ארך 140, רחב 50, עבי 11 ס"מ.

על שם עיר Tivoli באיטלייה. — 1) דברים ל"ב, 4.

117

ב. 2 מאי 1537

ציון הלז של היקר

הנכבד המאושר ר

משה קאפון נ"ע' נפטר

לבית עולמו יום כ'א'

לחדש אייר שנת

ה'ר'צ'ז' ליצירה

אבן שבורה. ארך 76, רחב 80, עבי 7 ס"מ.

118

ב. אוקטובר 1537

ק בו רת

דוניה אישטריליה

אשת דון יהודה
ן' יקר שנת ה'ר'צ'ח'
לחדש חשון

ארך 150, רחב 60, עבי 20 ס"מ.

Ben Jacar ן' יקר או Abenjacar משפחת חשובה ומיוחסת. המשורר שלמה מקונן על הריגת שיבילייא Sevilla בשנת 1391 „ועל מדרש ן' יקר, אשר היה פאר ויקר, וממקומו נעקר" (נויבויער בכתב העתי Israelitische Letterbode 1880/81 מע' 33 והלאה). ידוע בשלוניקי „הגביר הנעלה דון שלמה ן' יקר יצו", אשר החזיק בכספו את הדפסת הילקוט שמעוני על נביאים וכתובים „שילוניקי" תמוז רפ"א וספר עקדת יצחק לר' יצחק ן' עראמה „שאלוניק" אדר ראשון רפ"ב. אולי דון יהודה של הכתבת ודון שלמה הנזכר בילקוט הם אחים או קרובים

119

29 אקטובר 1537

ציון הלז
מא[י]ש ירא אלים
(מעשיחו) [מנעוריו]? ולא גבה
לבו ולא רמו עיניו 1)
הגבון ר משה חולו נע
עלה(ו) כד למר חשון
שנת הרצח

1) השוה תהלים קל"א, 1.

120

ב. 30 אוקטובר 1537

הציון הלז מאיש
החכם השלם ח'ר'1)
משה קאשטילייאר
נע נפטר יום ג' כה

חשו[ן]2) שנת הרצח

ליצירה

ארך 190, רחב 60, עבי 16 ס"מ.

Castilliar מיוצאי גרוש קאשטיליה. „החכם השלם" מ.ק אינני ידוע לי ממקום אחר. — 1) ר"ת חכם רבי. — 2) אפשר לקרא תמוז, אולם אינו מתאים ליום השבוע וליום החדש, כי לעולם אין ר"ח תמוז חל בשבת.

121

ב. 16 נובמבר 137

קבורת היקר

הנכבד ר' שלמה

שיביליאנו נפטר

יום ו' יג' לחדש

כסלו שנת הרחמן.

נ'ע'

ארך 230, רחב 56, עבי 18 ס"מ.

מעיר שיביליה בספרד הדרומית.

122

24 פברואר 1538

אל נקמות ה' 1) הוא ינקום

דם עבדיו 2) השפוך

ובתוכם הבחור הנחמד

ר שבתי ב'כ'ר' אברהם

מזרחי שנחטף בכ'ד'

אדר שנת הרצח

הבחור אברהם מזרחי הומת, כנראה, על ידי חיל יניג'ארי או „חיל רגלי" כמו שמכנים אותם רבני תוגרמה.

החילים האלה היו כפראי מדבר שלא חננו בחורים ופני זקנים לא נשאו. היניג'ארים היו מקור הרעות בתוך הממשלה הטורקית. רוב השרפות בקונשטאנטינופלי היה מעשה ידיהם, סימן אי שביעת רצון כלפי השולטן או הויזיר,

נוסעים שונים מודיעים שהחיילים האלו היו מענים נשים ובתולות בפני קהל ועדה בקונסטאנטינופלי בלי שימצא איש שימנע אותם מעשות זאת. הם הכריחו את הפקידים הגבוהים: פאשה, ויזיר, שייח־איל־אישלם ואפילו את השולטן להתפטר ממשרתם, אם נוכחו שאינם שוים להם. הם המיתו מהם רבים ובהם שולטן אוסמאן (1622). ר' משה אלמושנינו מעיד איך היניג'ארים מנעו את שולטן שלים בן שולטן שולימן להכנס לקונסטאנטינופלי לשבת על כסא אביו אם לא יפיים אותם בכסף רב.

החיילים האלו היו למורת רוח לשולטן ובפרט לתושבי הערים הגדולות, כי הם המושלים האמתים בכל מקום. היהודים בשלוניקי סבלו מהם הרבה בפרט במאה השמונה עשרה ותחלת התשע עשרה. במשך עבודתנו נפגוש ציונים רבים של יהודים אמללים שנפלו בחרב היניג'ארים, בהם עשירים ובעלי תורה.

1) תהלים צ"ד, 1. — 2) השוה דם עבדיו יקום (דברים ל"ב, 43).

123

ב. 22 אפריל 1538

ציון הלז של היקר
המשכיל כ'ר' משה
פאשטור שנפטר
לבית עולמו יום כב
לאייר שנת הרצח
תנצבה

ארך 180, רחב 65, עבי 12 ס"מ.

Pastor שם שאבד זכרו.

124

ב. 4 מאי 1538

ציון הלז של
היקר הנכבד
ר חיים מוט[ל]
נע נפטר יום
ה' ל'ח'רש

סיון שנת
ה'ר'צ'ח'
ארך 160, רחב 42 ס"מ.

125

ב. 8 מאי 1538
מצבת אבן
לבתולה בת היקר
ונעלה כ'ר' משה
פאלקו[ן] נ'ע' ושמה
מירה שנפטרה לבית
עולמה יום רביעי
תשעה ימים לחדש
סיון שנת
ה'ר'צ'ח'
ארך 110, רחב 50 ס"מ.
Falcon שם משפחה הנהוג אצל הספרדים הנוצרים.

126

ה. 1) 1540?
ציון
יחב יעם 2)
אבן שלמה נבנתי מקדש עלי
ראש עפרות תבל טמוני (שר ו) [שפוני] חול3)
קדש קדשים כי לרצון אל פני עליון
להבדיל בין בשר קדש לחול
איך ידרכה רגל בני איש בי מקום
רצתח שכיות4) אל שרות עלי וחול
מה מיקר תבל5)(?) בידי אמצאה
יקר ואם ארכה ימי חיים כחול

אשר יבחר הוא הקדוש ונשיא
נשיאי הלוי הרב המובהק כמהרר
שלמה לבית הלוי וצוקל נכספה
וגם כלתה נפשו6) לחצרות ה׳
חיים יעקב יהודה
הי״ו׳ איסטי פואי
מ(י)שתד(י)ל די
אזיר לה נוגאדה7)

ארך 220׳ רחב 72׳ עבי 16׳ גבה 72 ס״מ.

הכתבת הזאת ועוד 14 אחרות שלחתי בתחלת שנת 1931 להדפיסן בכתב העתי „מונאטשריפט פיר געשיכטע אונד ויסענשאפט דעם יודענטומס״. מר ד״ר ואכשטיין מוינה׳ חכם במקצוע זה׳ הואיל בטובו להוסיף איזו הערות משלו שאני הכנסתי אותן בתוך הבאורים. אני מודה לו על זה. מפני טעמים פרטיים לא פרסמתי אותן בזמנו ונשארו בכתב־יד.

האבן הזאת נמצאת במקום קבורת רבנים למשפחת בית הלוי הנקרא „לה ישיבה די לוס לויים״. בעלי בתים מהמון העם הקימו את האבנים האלה ובהן גם את האבן הזאת. יהי זכרם ברוך.

„נשיא נשיאי הלוי הרב המובהק כמהרר שלמה לבית הלוי״ הוא׳ כנראה׳ „החכם הרופא המומחה מאשטרי שלמה״ ראש המשפחה לבית הלוי. שנת הפטירה איננה כתובה כלל על האבן. לפי צורת האבן אפשר להניח שהיא מסוף המאה השלישית לאלף החמישי. לפי עדות נכדו שלמה לבית הלוי הזקן׳ גורש מאיסטרו שלמה מפורטוגאל ונתישב בשלוניקי בשנת 1496 בהיותו בימי עלומיו. שם נולד לו יצחק בנו. מאיסטרו שלמה היה אחד מהרופאים והחכמים אשר עליהם דבר בנימין חלוי אשכנזי בקינתו. אין אנחנו יודעים דבר לא על כתביו ולא על פעולתו בשלוניקי. חתימתו לא באה בשום פסק ולא בשום הסכמה מזמן זה. לפי הכתבת אפשר להבין ששלמה היה

אחד מהקדושים ר"ל המקובלים אשר לא היה לו ענין עם חכמות חיצוניות וכו'. הראיה היחידה המכריחה אותי להניח שהכתבת הזאת שייכת למאיסטרו שלמה היא זאת: בשלוניקי חיו שלשה רבנים בשם זה: מאיסטרו שלמה, ש. ה. הזקן, ש. ה. הבחור. ידועות לנו הכתבות של השנים האחרונים עם שנת הפטירה. ובכן הכתבת הזאת צריכה להיות של הראשון. שלמה הלוי הנזכר אצל ר' דוד פיפאנו ז"ל (עין משפט לר' אברהם לבית הלוי, שלוניק 1897, הקדמת המגיה ר' דוד פיפאנו) לא חי בשלוניקי.

מאיסטרו שלמה הניח שני בנים בעלי השפעה גדולה: יעקב ויצחק, ואולי עוד בן שלישי בשם יוסף. ראה מ' 127. ר' יוסף קארו במכתבו משנת יש"א ברכה (5311) מבקש מאת יעקב לדבר על לב חבריו העשירים שינדבו לטובת התלמוד תורה שבצפת ולהדפסת ספריו (דוד פיפאנו שם). מלבד זה אין אנו יודעים מאומה מיעקב. יצחק הבן השני היה אחד מהרבנים החשובים. הוא היה רב לאחת מהקהלות וכנראה לקהלת פורטוגאל. הוא מת לרגלי אסון אחד כמו שמודיע הפייטן לונגו: „ה"ר יצחק לבית הלוי מת מחמת מסמר שנתקע בכף רגלו... כבוד מישראל גלה.. איש בכל לשון של חשיבות... נשוא פנים... חכם עדיף מנביא... ישב על כסא המלכים ומלך בכל אות נפשו על פני אביו. הוא היה איש גבור חיל אביר הרועים... הגביר הזה בא בנצח אלי קבר זקן ושבע ימים" (סדר זמנים). הוא מת בערך 1566 „ימים מועטים" אחרי הדפסת ספר לב אבות (1566). ליצחק היו שני בנים: שלמה הלוי הזקן ויוסף, אשר עליהם נדבר בסימנים הבאים. הבן השלישי יוסף „נקטף עודנו באיבו" כנראה בלי בנים.

1) ר"ל האבן הזאת נמצאת ברובע ה'. — 2) ר"ת: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים, קמ"ט, 5). — 3) השוה דברים ל"ג, 19. — 4) מר מבש"ן קורא „שכינת אל". — 5) אפשר לקרא גם „הכל". — 6) תהלים פ"ד, 3. — 7) חיים יעקב יהודה השם ישמרהו ויחייהו משתדל לעשות לו למוד על נשמתו. ראה למעלה ע' נ"ב הערה 3.

127

3 פברואר 1539

צ ב י 1)
צבאות בתוך חמר
נבון חסיד ועניו כ׳ר׳
יוסף הלוי נ׳ע׳ ב׳כ׳ר׳
שלמה הלוי נ׳ע׳ אשר
נקטף עודנו באיבו
לחזות בנועם השם
ולבקר בהנ[כלו 2) יום
טו לירח אדר
ראשון שנת
ה׳ר׳צ׳ט׳

ארך 170, רחב 48, עבי 16 ס״מ.

יוסף הלוי צריך להיות בנו של מאיסטרו שלמה הלוי (המספר הקודם) ואחיו של החכם יצחק. זה האחרון הקים שם אחיו וקרא לבנו בשם יוסף. אם ההנחה הזאת נכונה, אז מת מאיסטרו שלמה הלוי לפני בנו מכיון שמחבר הכתבת מברכו בברכת המתים.

1) לפי צונץ: צ.ג.ד׳ 363, המלה הזאת היא ר״ת של הפסוק: צדיק באמונתו יחיה, חבקוק ב׳, 4. ראה נוסח מ׳ 68 הדומה לנוסח זה. — 2) תהלים כ״ז, 4. את הפסוק הזה אנו מוצאים גם בציוני רבני ספרד האחרונים (שד״ל, אבני זכרון, סי׳ 26, כתבת דוד גדליה ן׳ יחייא).

128

7 אוקטובר 1539

ציון
הלז העגו
ר אברהם מציס נ׳ע׳
נפטר לבית עולמו

... כ"ה' די1) תשרי

שנת הש"ה

ארך 150, רחב 50 ס"מ.

„מציפ" שם משפחה שאבד זכרה. – 1) ר"ל מחדש תשרי בספרדית.

129

ב. 16 דצמבר 1539

ציון

הלז מהגביר נבון

ונעלה ר' שלמה בן

כבוד הגביר ונעלה

ר יהודה זוליר[וולירד]? נתבקש

בישיבה של מעלה

ביום ג' ה' ימים לחדש

טבת משנת חמשת

אלפים

ושלש מאות

ארך 170, רחב 68, עבי 15 ס"מ.

אפשר לקרא גם וולירד. שם משפחה. ידוע יצחק וולירד הבא לדון לפני ר' יוסף ן' לב בערך שנת 5301 (שו"ת ריב"ל ח"א סי' 68 ד' 41a).

130

ג. 19 דצמבר 1539

ציון

הלז מצבת קבורת

של היקר ומעולה כה"

שמואל ן' אלטביב נע"

שנפטר לבית עולמו

ביום שישי והיה ביום ח
טבת משנת הש׳
ארך 150, רחב 60, עבי 10 ס״מ.

ידוע משה אלטביב דיין בשלוניקי בג׳ סיון 5312 (שו״ת ריב״ל ח״א ד׳ 5a).

131

אוגוסט 1540

מצבת קבורת יק׳ו1)
ר׳ וידל ברוקמונד
נע נפטר לבית
עולמו יום ..לירח
אלול שנת הש
תנצבה

1) ר״ל היקר

132

ב. 4 פברואר 1540

מצבת
קברת מרת ד(נ)[ן]נייא
ריינא בת החכם
הכולל השר דון
יהודה אברבנאל
זצל נפטרה לבית עולמה
יום ד כו לחדש שבט
ה׳ש׳ ליצירה

ארך 190, רחב 75, עבי 18 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כ־23 מטרים רחוק מקבר ר׳ מאיר ן׳ עראמה. „החכם הכולל השר דון יהודה אברבנאל״ הוא ד־הרופא, ד־התוכן, ד־הפילוסוף וד־המשורר Leo Hebraeus או Leon Medigo בנו הבכור של דון יצחק אברבנאל. כידוע,

7 י׳ ס׳ צמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

משפחת אברבנאל התגוררה גם בשלוניקי. דון יצחק שלח את בנו שמואל ללמוד תורה בישיבת ר' יוסף פאסי בשלוניקי. הוא נמצא שם עוד בט' אייר 5296 (ש"ות ריב"ל ח"א סי' 21 ד' 25a). לדונא ריינא היה אח בשם יצחק אשר הונך בבית הכמרים בלישבונא, בן שנגזל מאביו, ואשר פעל, כפי הנראה, בתור רופא בשלוניקי (ריב"ל ח"א סי' 26, רשד"ם ח"א סי' 261, אמאטוס לוזיטאנוס, Centurie VII). התאר זצ"ל מורה: א) שיהודה לא היה עוד בחיים כשמתה בתו (Leon Medigo מת בשנת 1535. דובנוב ח"ד ד' 92), ב) שיהודה אברבנאל מת ביהדותו וראוי היה לברכת זכר צדיק לברכה ולא כמו שכתוב בהוצאה ראשונה של Dialoghi D'Amore „שיחה על האהבה". פאריז 1535, שמחבר הספר התנצר, ולא כדעליטש באוריינט ליטראטורבלאט מ' 6 ד' 6. אנחנו מכירים בשלוניקי עוד שני אנשים ששמם דון יהודה אברבנאל. הא' נזכר אצל ר' יצחק אדרבי סי' 393. אם כן לפני השל"ז, שנת פטירת אדרבי, והיה אחד ממיודעי הרופא אמאטוס לוזיטאנוס, והשני חייא יהודה או יהודה חייא הנשוא עם אסתר בת ג'אמילה אשת דון דוד ן' יחיא, אחות הרופא יוסף המון, והמחליף מכתבים עם אלמנת הרופא יוסף המון, ר"ח שבט השל"ח (כ"י בודליאן שם ד' 155a) ואולי שניהם אחד. השוה גייגר כרם חמד ב' ד' 225.

133

ב. 5 יולי 1540

קבורת

היקר ר(ב)[ב]ונ(פ)[פ]וס כהן ו)

נ'ע' נפטר לבית

עולמו יום ראשון

לחדש אב שנת

הש"

ארך 222, רחב 70, עבי 22 ס"מ.

1) כתוב Vonapus וצ"ל Bonafus.

134

ב. 14 יולי 1540

מצבת
היקרה מרת דונה שרה [אשת]?
ליקר כ׳ר׳ משה גאפרוט
אשת חיה יום רביעי ש
נפטרה לבית עולמה
בעשרה באב משנת
כ׳פ׳ר׳ ליצ[י]רה
ארך 180׳ רחב 100׳ עבי 14 ס״מ.
המלים „אשת חיה״ מודיעות שהיתה מילדת.

135

ב. 28 אוגוסט 1540

צ׳ון הלז מהנעלה
ה׳ר׳ שבתי בכמר
בנימין נ׳ע׳ נפטר לבית
עולמו יום שבת נשמתו
שבת[ה]? כ׳ה׳ אלול [הש׳]
ארך 190׳ רחב 70׳ עבי 8 ס״מ.
ח.ש.המ. לפי צורת האבן אפשר להניח שנת הש׳ (5300) המתאימה עם שבת כ״ה אלול.

136

א. 1540/1539

מצבת
היקרה דונה חנה
אשת ר׳ משה
קישטאנטין נפטרה
לבית עולמה שנת
ה׳י׳צ׳ר׳
ארך 200׳ רחב 80׳ עבי 10 ס״מ.
ראה מספר 63 ומ׳ 181 משה בעלה.

137

ב. 1540 ?

ציון הלז מהנבון העני(כ)נ(ז
שלמה ליאל ת'נ'צ'ב'ה'
ן' ככוד הנבון ר' יצחק
ליאל ז'ל'

ארך 150, רחב 57 ס"מ.

Leal שם הנהוג עוד היום בין הספרדים, כיהודים כנוצרים.

138

ב. 1540 ?

אליו זה מ...
הוא מזבח עליו
שבתי אשט(ו)רוק
הוא לשמעוני

ארך 150, רחב 43, עבי 13 ס"מ.

שבתי Estruc או Estrug על שם Estroga, עיר במחוז ליאון בספרד. השם הזה נהוג עוד היום בין הספרדים, כיהודים כנוצרים. „הוא לשמעוני" אולי היה קרוב למשפחת אליעזר השמעוני. הכתבת הזאת שונה מאד מכל אלו שראינו עד עכשיו.

139

ב. 1540 ?

ציון זה על מה
על קצר ימי' אלי
בחיודשיא 1)
הוא: ממלכ
כהנים וגוי קדו'
הוא 2)

ארך 150, רחב 50 ס"מ.

האותיות הן מרובעות וגדולות עד מאד. בכל זאת קשה לקראן. — 1) אולי לקרא בשורה השלישית: אליהו בן הרב

יודאש ישמרהו אל. ר"ל אבי המת. מהשורה החמישית אפשר לדעת שהיה כהן. — 2) שמות י"ט, 6.

140

ב. 1540 ?

הציון הלז הוא על
הנכבד ה'ר' ראובן
....ק נפולה
נ'ע'
ארך 150, רחב 60 ס"מ.
מיוצאי נפולי באיטאלייה.

141

ב. 1540 ?

ראה ציון כהר ציון ובו נגנז
ארון תורה וא(הת)[תה] שאל למי 1)
הגל פקח עינך קרא מקרא
שמו יוסף וכנויו לאון
ארך 150, רחב 60, עבי 12 ס"מ.

על שם מחוז Leon בספרד הצפונית. — 1) לולא היה קו על ה־„ת" כי עתה הייתי קורא „ואל תשאל" או ואם תשאל. המלים „ובו נגנז ארון תורה" מודיעות שיוסף לאון היה אחד מהרבנים החשובים בדורו. כנראה הוא אחד מהחזנים בשם זה שחתמו על השאלה לר' אליה מזרחי בנוגע לחורת „ה' אלהיכם אמת". ראה מ' 160.

142

ב. 1543 ?

ציון הלז מהנבון
העגו ר' [א]ל[י]א 1)
*) פראנסיש [בן] הרב
החכם השלם ר'
יוסא (!) *) פראנסיש
זל
ארך 155, רחב 55, עבי 11 ס"מ.

שם הנמצא כבר בשנת 1395 (די לור ריאס II 608) המארן וידאל פראנסיש שהעז להרוג את האינקוויזיטור ונדון לשרפה, ג'ונייו 1485 (שם III 622). החכם השלם יוסא פראנסיש או יוסף הוא אולי הדיין בשם זה הנזכר אצל ריב"ל ח"א ד' 4b בשנת 1553, — 1) אליא לפעמים כותבים באלף בסוף כמו יהודא וכו'. *) המקלקל קלקל שם המשפחה אשר לאשרי העתקתי אותו לפני כמה שנים.

143

ב. 1540 ?

מצבת ה'ר' יוסף
נ'ע' צואריץ נ'ע'
ארך 190, רחב 55, עבי 19 ס"מ.
Suares שם הנהוג עוד היום בין הנוצרים.

144

ב. 1540 ?

מצבת המשכיל
ר' יהודה ראובן
נ'ע' די קארמונה
ארך 140, רחב 50, עבי 19 ס"מ.
Carmona ע"ש עיר במחוז קאשטיליה.

145

ב. 1540 ?

קבורת היקר ר'
חיים רזוני נפטר
בקצור ימים
נע
ארך 155, רחב 60, עבי 13 ס"מ.
Rasoni ועכשיו נקראים Rason.

146

ב. 1540 ?

ציון הלז רבה איש האלים
בנן של קדושים 1) הלא הוא

הגביר מאד נעלה כ׳ה׳ר׳ דוד
די בושאלדו נ׳ע׳ נפטר לבית
ארך 185, רחב 80, עבי 11 ס״מ.

אין יותר מזה כתוב על האבן. אצלו קבור „הירא האל״ יעקב די בושאלדו 12 טבת 5299. — 1) פסחים ק״ד ע״א.

147

ג. 1540 ?

אל תבכו אם נא לי איש אלהים
כי נשאר שמן טוב אשר...
אם לבבכם דוה שוכני נורא
הן שמח את אשתו אשר לקח
תנצבה(?)
ארך 100, רחב 55 ס״מ.

אפשר שהשם רמוז בשורה השלישית „שוכני נורא״ אולי ליאון או נוריאל.

148

ב. 1540 ?

דונה רישוארה(?) [דיטוארה]? מוגיר
די ר׳ חנן הלוי
ארך 129, רחב 66, עבי 7 ס״מ.

המצבות בלשון ספרדית עברית הן מועטות מאד. לפנינו דונה דיטוארה אשת חנן הלוי.

149

ב. 1540 ?

זו [ר]עה חולה כל שמת שבת
עד הגל ועדה המצבה אחת
עורכת ואחת מקטפת
ואחת אופה מצבת אבן
אב הבנות הישיש
ונעלה הר אברהם

אורטפה

זלהה

ארך 180, רחב 65 ס"מ.

כנראה לא' אורטאפה היו בנות רבות וסבל מזה בחייו. ראה רחל בתו מ' 38.

150

ב. 1540 ?

מצבת

היקר ר'

אברהם

פישו

ארך 100, רחב 40, עבי 15 ס"מ.

Pesso שם הנהוג בפרט אצל יהודי מונסטיר בסירביאה.

151

ג. 1540 ?

מצבת החכם

החסיד ר' יוסף קאטפי(?) [קאמפילייאש] ?

ארך 170, רחב 85, עבי 40 ס"מ.

152

ג. 1540 ?

מצבת

בחור יעקב

בולחסין

ארך 100, רחב 50 ס"מ.

153

ג. 1540 ?

יהודה אלקלעי

אין יותר מזה כתוב על האבן. „אלקלעי" על שם העיר Alcala. בספרד יש שלש עירות בשם זה: א) במחוז שביליה, ב) במחוז מורסייה, ג) בצפונית מזרחית למאדריד. צונץ Z. W. D. J. I Berlin 1822 ד' 138.

154

ב. 1540 ?

ציון הלז היקר הר יצחק
ביגאראנו נע

ארך 190, רחב 85 ס"מ.

„ביגאראנו" על שם העיר Bejar במערב מאדריד.

155

1540 ?

הר אהרן
קאפישילו
נע

156

1540 ?

ציון הלז כהר
שלמה גאלי

157

1540 ?

יצחק
צאביקה

לשלש המשפחות האחרונות וכן למשפחת בולחסין לא נשאר שום זכר בשלוניקי.

158

1540 ?

מצבה היקרה
דונה לדישייה

לדישייה או לידישייה שאין לערבבו עם השם דילישייא. בנוגע לשם הזה ראה „גם פשוט" לר' משה ן' חביב, אורטאקייוי 1714, ד' 160, צונץ נ.ד.י. 73.

159

1540 ?

קבורת
המעולה
דון יוסף
מושורו
נע

160

ב. 7 אוקטובר 1540

איש חיל רב פעלים
טוב עם י׳ אל ועם אנשים
פייטן ומליץ בכל חכמה
אומן „טעמו כצנצנת המן"
ה׳ה׳ הישיש הנבון העניו
ר׳ גדליה ביליסיד נפטר
לבית עולמו יום ה׳ (ד) [ו] יבים
למר חשון שנת השא
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

גבה 92, רחב 38, עבי 12 ס״מ.

ביליסיד על שם העיר Valles בקאטאלונייה. כנראה היה ממגורשי סיביליה. הוא חתם יחד עם תשעה חונים ושני רבנים השאלה לאליה מזרחי בנוגע לחזרת „ה׳ אלהיכם אמת". „וכתבו תחת זאת השאלה עשרה חונים משלוניקי והעיד כל אחד בחתימת ידו איך נהגו כל ימיהם בחזנותם אם בספרד ואם בשביליא ובכל אותם המקומות ובשלוניקי לפני כל החכמים לחזור ולומר בלחש ה׳ אלהיכם אמת והיו חוזרים בקול רם ה׳ אלהיכם אמת ולא מיחא שום חכם בידם. ואלו הן החזנים אשר נקבו בשמות יום טוב ן׳ מוסא, אברהם ארמא, יוסף בן יעקב תמו, יצחק ן׳ פרח, יצחק חון, שמואל עלי, גדליא וילסיד, שלמה סאגיש, יונה אורא בואינה, יוסף ליאון (מ׳ 141), יהודה צרפתי,

חכמים אליעזר השמעוני (מ' 59), שלמה קבלייר (מ' 61)". (ש"ות אליה מזרחי, קונסטאנטינופלי 1519, ד' 3, השוה רוזאניס שם ח"ג, ד' 32). אם כי היה חזן, היה ג. ביליסיד אחד מהמליצים והפייטנים הרבים שהיו אז בשלוניקי. (השוה רוזאניס ח"ג ד' 22. ראה עבודתי במונאטשריפט ד' 428. Histoire des Israélites de Salonique פרק "המשוררים מן 1500 עד 1700".

161

ב. 13 ינואר 1541

מצבת הנכבד ר'
אברהם מוטל נע"
נפטר לבית עולמו
בט'ו' לחדש שבט
שנת השא"

ארך 171, רחב 80, עבי 16 ס"מ.
אפשר שהוא אבי אביו של הרב אברהם מוטאל.

162

ב. 20 מארס 1541

מצבת קבורת האשה
היקרה מ'ר' יוכבד ז'ל'ה'
בת הרב כ'מ'ה'ר' (י)ישש[כ]ר
ז'ל'ה' נתנה לקבורה יום
א כ'[א] אדר שני שנת
ה'ש'א' ת'נ'צ'ב'ה'
גבה 45, רחב 50, עבי 15 ס"מ.

האבן הזאת עומדת, כאבני האשכנזים. גם השמות מכריחים להניח שהרב יששכר היה אחד מרבני האשכנזים שהספרדים מצאו בבואם שלוניקה. השם יששכר אינו רגיל בין הספרדים.

163

ב. 5 אפריל 1541

הציון הלז של
ר' יצחק ב'כ'ר' שלמה

•) — — — — נ'ע' נפטר ח'
לחדש ניסן שנת
ה'ש'א'
ארך 93, רחב 46, עבי 11 ס"מ.

•) המשכיל המקלקל מחק את שם המשפחה כל־כך שאי אפשר לראות אפילו מכמה אותיות היה השם מורכב.

164

ב. 12 מאי 1541
ר' יהודה ב'ר' אברהם
שנת חמשת אלפים
ושלש מאות ואחד
בחמשה עשר לחדש
אייר
ארך 150, רחב 50 ס"מ.

165

ד. 2 ספטמבר 1541
ציון הלו
של היקר המעולה
ה'ר' וידאל מאטלון
נ'ע' שנפטר לבית
עולמו יום ו' י' ימים
לחודש אלול שנת

השא

ארך 205, רחב 70, עבי 23 ס"מ.

Matalon, מאטלון, מאטאלון ע"ש עיר מאטאלוני אצל ניאפולו באיטאלייה (שטינשניידר קאטאלוג ערך שארית יעקב מאטאלון). האבן הזאת נמצאת אצל מצבת הרב מרדכי מאטאלון.

166

ד. 1 אוקטובר 1541
ציון
הלו מהישיש

הרופא המובהק חכם
ונבון כהר״ר שם טוב ב״כ׳
החכם השלם הרופא
המובהק כהר יצחק
*)— — א — — ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳ נפטר
לבית עולמו עשרה
ימים לחדש תשרי
שנת הש*) [ב]

ארך 180׳ רחב 71׳ עבי 13 ס״מ.

*) המקלקל הניח רק את האות השלישית או הרביעית של שם המשפחה והיא אות „א״. ידוע הרופא יצחק בוש אלדו הנפטר בשנת הרפ״ג׳ מ׳ 33׳ אולם התאר „הישיש״׳ השם הפרטי „שם טוב״ והאות הרביעית „א״ של שם המשפחה הנקראת בכתבת. מכריחים אותי להניח כי לפנינו מצבת הרב שם טוב אלחאנאטי אשר כהרבה רבנים מיוצאי ספרד היה אולי גם הוא רופא.

ש״ט אלחאנאטי היה מיוצאי ספרד. לפי ר׳ יוסף טאיטאצאק היה הוא אחד מהראשונים שהתקינו וחתמו ההסכמות לטובת הכלל בשלוניקי (שארית יהודה לר׳ יוסף טאיטאצאק׳ שלוניקי 1599). הפייטן סעדיה לונגו אומר עליו שהיה סופרו ומגיהו של הרב יצחק עראמה „בעל העקדה״ (סדר זמנים׳ הקדמה) ואם כן מת זקן מופלג והתאר „הישיש״ שוה לו. לפי עדות לונגו׳ שרת הרב אלחאנאטי בתור מרביץ תורה בק״ק קאשטילייה בשלוניקי. בשנת 5293 חתם יחד עם רבני שלוניקי על שתי הסכמות (מ׳ 19 אצל דאנון וקונפורטי 35b) ולפני שנת 5294 על הסכמה הנמצאת בספר תומת ישרים׳ סימן 169׳ לתם ן׳ יחייא. בסוף ימיו הגיה והעתיק את ההסכמות הישנות ובהן ההסכמה שלא יוכלו „כל בר ישראל אוֹ בת ישראל״ להוציא „צמר או אנייר מגבול שלשה ימים סביב עיר שלוניקי״ (דאנון מ׳ 12) בערך שנת 1540. הוא העתיק את הערוך ופירוש רש״י מבראשית עד פרשת ויחי. החכם יהודה גדליה השתמש בהעתקה

זו בפירושו על מדרש רבה בראשית, שלוניקי 1594-1595, ומתארו כמחבר המליצה: ישיש וחכם „שהעתקתיו מתוך העתקת החכם הישיש ונעלה כה"ר שם טוב אלהאנאטי תנצב"ה". גם את האות האחרונה של שנת המיתה קלקלו. אולם אפשר לקרא „ב" ואם כן מת בשנת „השב". וזה אפשר מכיון שש"ט א. הגיה הסכמה אחת בערך 5300 ואין אנחנו יודעים ממנו דבר משנה זו והלאה.

אחי קרא שוב את הכתבת הזאת ומשער שהשם המחוק הוא Bueno „בואינו", וקשה להכריע.

167

ד. 3 אוקטובר 1541

הן כל אבן דומם אמת ואמונה
סגולתה רדה לעפר למוצק
לי יאות לדבר וגם לשאת רנה
כי עליתי על ראש בהיר כראי מוצק
מאסו בי בונים אני לראש פנה
חופפת על גבר תורה מפיו יצק
מלא כמו רמון מתלמוד ומשנה
כי כל ימיו מים על ידי גדולים יצק
הלא הוא החכם השלם ה'ר' אברהם
בן החכם הכולל ה'ר' שלמה טאיטאצאק
ז'ל'ה'ה' נפטר לבית עולמו יום ב' י'ב'
לתשרי שנת ה'ש'ב'

ארך 220, רחב 78, עבי 15 ס"מ.

נוסח הכתבת הזאת הוא זהותי עם נוסח של מ' 69. אברהם בן שלמה טאיטאצאק אחי ר' יוסף ור' שמואל טאיטאצאק. כאחיו, כן גם הוא, היה אחד מהרבנים העסקנים. הוא חתם בשנת הרצ"ג הסכמה אחת יחד עם ר' יוסף קארו (קונפורטי 35_a). שלמה עטיה אמר עליו שהיה „בעל סברא". הוא הניח שלשה בנים: שלמה, שאני מכנה אותו השלישי, יוסף, השני בשם זה, ושמואל השלישי, שהיה נשוא עם בת הגביר יעקב עזרא. לשמואל היו כרמים רבים בסביבות שלוניקי ומת בימי עלומיו, אחרי מות החזיק יוסף אחיו בכרמים

האלה, יעקב עזרא חותן שמואל מחה ותבעו לדין לפני יצחק אדרבי (דברי ריבות ד' 99_a). ראה מ' 69.

168

ב. 8 פברואר 1542

ציון

הלז היא מרת

דונא אויזבואה

בת הרופא ר' אברהם

גאגין נפטרה יום

ד כ'ב' לחדש (ט)[ש]בט

שנת השב

ארך 150, רחב 50, עבי 18 ס"מ.

אברהם גאגין היה אחד מהרופאים המומחים בזמנו. הוא נמנה על פי בית דין יחד עם הרופאים המומחים: דון יצחק ויצחק ן' אלזו להשגיח על החולה יוסף ברוך ולדעת את מחלתו אם היא מסוכנה לאשתו או לא. וזה היה בעשרים לחדש שבט שנת 5303 (שו"ת ריב"ל סי' 26 ח"א ד' 26 דפוס אמשטרדם). ראה מ' 4. ידוע אברהם גאגין שחי בערך 5320, אחד מראשי ק"ק לישבון (אדרבי ד' 35_a) ואולי שניהם אחד.

169

ה. 14 אפריל 1542?

זקן ונשוא פנים הוא

הראש לכל רופא

ודפק שלמה בר

עזרא סולימה וישכב

עם אבותיו יום ו כח

לניסן [השב]? תנצבה

ארך 205, רחב 70 ס"מ.

האבן נמצאת כחמשים מטר מקברי הנשרפים למשפחת פראנסיס. שנת הפטירה איננה כתובה כלל. לפי צורת האבן אפשר להניח שמת בראשית המאה הרביעית לאלף החמישי. ר"ח ניסן בשבת חל בשנת 5302, 305, 308, 310, 315 ועוד.

170

א. 19 פברואר 1543

ציון הלז מהישיש

הנעלה כהר

אליקים בכר

שמעיה נע

נפטר לבית עולמו יום

ב פורים שושן

שנת השג תנצבה

גבה 50, רחב 47, עבי 22 ס"מ.

כנראה הוא אביו של מ' 186.

171

ד' IV 8 ספטמבר 1543

מצבת קבורת / המאושרת מרת /

דונה גאמילה נ"ע' /

אשת הנעלה ה'ר' / משה די מדינה

נ"ע' / נפטרת יום כפור שנת / השד(?)

ארך 235, רחב 67, עבי 37 ס"מ.

ר' משה די מדינה הנזכר פה אינו יכול להיות בנו של הרשד"ם, כי או היה צעיר לימים אולי בן שש עשרה שנה.

172

א. 1 אוקטובר 1543

כל איש: יתמוד

אוצר: כבוד

יבוא יעמוד על אותיות

כי יש גבר תוך זה קבר
אי(ך)[ן] לו [דומה]? בשלמיות
. . . . . לו
. . . . . .
הוא האיש היקר שלם
בכל מעלה טובה כ'ר'
משה ז'ל'ה'ה' בן החכם
הישיש כ'ה'ר' אליעזר:
הלוי ז'ל'ה'ה' אשכנזי:
הלך לעולמו יום ב' ג'
מ'ר' חשון שנת השד

ארך 148, רחב 58, עבי 16 ס"מ.

כנראה הוא אחיו של מ' 5. אולי אליעזר הלוי הוא „כמוהרר אליעזר מינץ בן כמוהר"ר משה הלוי" הנזכר אצל גירונדי ד' 36. כי שם בנו כשם אביו.

173

ג. ינואר־פברואר 1545

ציון הלז מהנבון
ר' יום טוב זקן נ'ע'
נפטר לבית עולמו
לחדש שבט
שנת השה
ליצירה

ארך 190, רחב 62, עבי 34 ס"מ.

זקן, שם משפחה שאבד זכרה.

174

ב. 2 יוני 1545

ציון
הלז של (ז) הישיש

אברהם ליאל
שנפטר לבית
עולמו כ'ב' סיון
שנת השה

ארך 225, רחב 50, עבי 12 ס"מ.

175

ב. 25 יוני 1545

ציון הלז
מהמעולה ה'ר'
ישראל די גואלטייר
נ'ע' נפטר לבית עולמו
יום חמישי ט'ו'
לחדש תמוז שנת
ה'ש'ה' ליצירה

ארך 180, רחב 55, עבי 10 ס"מ.

176

ד. 1 יולי 1545

מצבת הזה האשה
הצנועה דונה
שול אשת ה'ר'
גדליה ן יחיה יצו
נפטרה לבית עולמה
כא לתמוז
שנת השה

ארך 180, רחב 90, עבי 12 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר ר' בנימין עשאל. משפחת ן' יחייא הצטיינה בשלוניקי ופעלה הרבה לטובת העדה. גדליה בעל שול הוא גדל' בן חס בן דוד, אשר נהג נשיאותו בשלוניקי בק"ק לישבונא" (קונפורטי 34_a). אחרי מות

אשתו נסע בשנת 1548 לקושטאנטינופלי ומת שם. המשורר סעדיה לונגו נשא עליו קינה. „אשת האציל גדליה יחייא" אשר רפא אמאטוס סאנטוריאה ז׳, קוראסייו ע׳, צ״ל אשת גדליה בן משה.

177

ב. 19 יולי 1545

ציון הלז היקר ר׳ יצחק
שוריאנו נפטר לבית
עולמו י׳ ימים אב שנת
ה׳ש׳ה׳
ארך 175, רחב 75 ס״מ.
ע׳ש עיר Soria בספרד.

178

ב. 30 אוגוסט 1545

מצבת קבורת היקר
ר׳ אנגיל קאפואנה
ז׳ל׳ נפטר יום ראשון
כ׳(ג׳)נ׳ז יום לחדש
אלול שנת ה׳ש׳ה׳
ליצירה
ארך 175, רחב 63, עבי 19 ס״מ.

אנגי׳ל הוא שם משפחה ושם פרטי. קאפואנו על שם העיר Capua באיטלייה. בשנת השה היתה מגפה גדולה בשלוניקי ומתו עד״י נפשות ביום. ראה המבוא. ארבע הכתבות האחרונות שייכות לאלו שמתו במגפה הזאת. מצאתי עוד 10 מצבות של קיץ שנת השה אשר לא ראיתין ראויות להעתקה.

179

ב. 8 יאנואר 1545

מצבת קבורת
היקר ר׳ דניאל
מטרביי נע״

נפטר לבית
עולמ' יום ה'
לחדש שבט
שנת השו(?)

ארך 150, רחב 55 עבי 14 ס"מ.

מטרביי – ע"ש העיר Trevou בצרפת.

180

יוני(?) 1546(?)

ציון הלז מהישיש
משה .... אזוביב נ"ע' נפטר לבית
עולמו [ביום] תמוז(?) שנת השו(?)

Ezoviv כן קורא צונץ .Z.W.d.J ד' 167. מבני המשפחה הזאת היו המדפיסים אברהם ודוד בשלוניקי. מ.א. קבל בתור מתנה 100 לבנים מקרובתו פאדואינייה (ש"ות ריב"ל ח"א סי' 60 ד' 38b).

181

א. 18 יוני 1546

ציון הלז ר' משה
קושטאנטין נפטר
לבית עולמו יה תמוז
שנת השו

ארך 222, רחב 83, עבי 23 ס"מ.

ראה מ' 63 ומ' 136 דונה חנה אשתו. ראה על אדותיו דשד"ם ח"מ סי' כ"א.

182

ד. 15 נובמבר 1546

האבן
הזאת אשר שמתי חצבתי הצבתי
ציון חביון עוז תפארת עטרת מ[וכ]תרת
חכמות רמות העצומות חכם שלל
גבר ועוז רופא נפ(ר)[נ]א מוהר(?) דוד

הדוטור נ׳צ׳ב׳ה עלה אל רום שמיו
שלם באו יום (ג) [ב]כא לירח כסלו
שנת השז
ליצירה

ארך 200, רחב 73, עבי 10 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כחמשים מטר אחרי קבר ר׳ יצחק אדרבי מזרחה וכחמשים מטר לפני קבר ידידיה קארו.

אולי צ״ל שנת השיז ׳או אפשר יום ג׳ כ״א כסלו (24 נובמבר 1556). אי אפשר לדעת בדיוק אם „הדוטור״ הוא שם משפחה כמו „דיל מידיגו״ או „רופא״, שמות משפחה הרגילים בפרט באיטלייה, או כנוי שמיודעי ד. נחנו לו על גדל בקיאותו בחכמת הרפואה. מנוסח המליצה אפשר לדעת שדוד היה בקי גם בחכמות כלליות „רמות העצומות״.

183

ג. 26 ספטמבר 1547

מצבת

הן האדם מוצב ארצה
וראשו מגיע השמימה 1)
שר וקדוש מלך וכהן
כמוהרר פרחיה נ׳צ׳ב׳ה׳
והגיעו לדוכיו לכל המלכדים 2)
ביב [כ] תברי [ם]כת
השמה 3)

ארך 166, רחב 70, עבי 60 ס״מ.

אבן יחידה בצורתה, היא דומה לארגז, ונמצאת בתוך המעבר מים לא רחוק מקבר ר׳ חיים שבתי.

השר פרחיה בן החכם והרופא שמואל הכהן הוא ראש משפחת פרחיה הכהן בשלוניק. הוא היה מיוצאי איטאלייה ונקרא משום זה „איטאלייאנו״. הוא היה רופא מובהק ובקי בחכמת העבור. פ. חתם בלוית חבריו יוסף טאייטאצאק ולוי בן חביב על ההסכמות הראשונות לטובת העדה ולקיומה

(קונפורטי 32_a, $35a$). לפי עדות הפייטן סעדיה לונגו היה „מרבץ תורה בק"ק איטאלייני". ר' משה אלמושנינו הספידו (מאמץ כח דרוש 25) ואמר עליו שמת קודם זמנו ביסורין בעון הדור, „הוא הסיג השלמות", והיה אחד מאוהביו הנאמנים אף כי היה צעיר ממנו. „איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך בו, עושה צדקות בכל עת, צדקתו ומשפטו עם ישראל... שלם במושכליו" (מאמץ כח, שם). גם הפייטן סעדיה לונגו הספידו והודיענו שמת בימים נוראים (סדר הזמנים, הקדמה, כידוע, הימים שבין ראש השנה ויו"כ עד הושענה רבה בכלל נקראים ימים נוראים). פ. הניח אחריו המשה בנים: דניאל התוכן, משה הרופא, שמואל הרב ופייטן, אברהם הדיין והחכם יוסף. הכתבות של דניאל, משה ואברהם יבואו לפנינו. ידוע רב בשם שלמה הכהן איטאלייאנו מ' 81, אולי הוא אחד מבני משפחתו של פ.

1) בראשית כ"ח, 12. — 2) שמות כ"א, ט. — 3) שלוש השורות האחרונות חקוקות בכתב רש"י. לפי הרמב"ם „בתשובה" אסור להשתמש „בכתב אשורי שבו ניתנה התורה ובו נכתבו הלוחות". ר' שמואל די פאס, אב בית דין וריש אתרא דק"ק ליוורנו, לא הניח „לכתוב בכתב אשורית הקינה שנוהגין לחקוק על המצבה, אלא בכתב רש"י, מ"מ לא אסר דבר זה לאחרים מעולם" (ש"ות דברי יוסף לר' יוסף אירגז ד' 83 ע"ג, גירונדי ד' 331). אולי מטעם זה, ומפני שבספרד נהגו לכתוב בכתיבה אשורית, כתב אשר ממנו נוצר האישפאנייולי, חקקו כתבות אחדות גם בכתיבת רש"י כמו שנראה לפנינו.

184

ב. 1548-1547

ציון הלז הנכבד יצחק
גאנגילה נפטר לבית
עולמו שנת השח
ארך 75, רחב 70 ס"מ.

גאנגילה או גאנגולה שם משפחה שאבד זכרו. ידוע יצחק גאנגולה שבא להעיד בבית דינו של ריב"ל (ש"ות ריב"ל ח"א 10b) ואולי שניהם אחד.

185

ב. 30 יוני 1548

על איש רוח חכמה צל[ח]"
לקראתו צור מלאך ישלח"
חץ מות כליותיו יפלח"1)
על כן נקרא משה אפלח"
נתבקש בישיבה של מעלה"
ביום (א) [ו] עשרים וארבעה לירח
תמוז שנת השח יושבי מרום2)

ארך 180, רחב 85, עבי 15 ס"מ.

1) מלשון פלח, קצץ, איוב ט"ז, 13. — 2) ישעיה כ"ו, 5.

186

א. 5 יולי 1548

מצבת היקר
כר' שמעיה בר
אליקים ז'ל נפטר
כט לחדש תמוז
השח תנצבה

גבה 57, רחב 39, עבי 15 ס"מ.

כנראה הוא בנו של מ' 170. ראה על אדותיו רשד"ם ח"מ סי' נ"ג.

187

ב. 8 יולי 1548

אם (תאפך) [האפר]1) חשך נפשך
מאד זרח בחשך אור
לישרים עין לא ראתה אלדים
זולתך2) לכל בני ישראל היה אור3)

מושב מקדש מלך ובית ממלכה
שמת לאור באור
פני שיבה חשובה מאד נעלה
לתהלה כהר יוסף שניאור
תנצבה
נסע ונגלה יום א׳ ג׳ לאב שנת
הש׳ח׳ יושבי מרום
ארך 220, רחב 100, עבי 20 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כחמשים מטר רחוקה מקבר ר׳ אברהם לבית חון.

יוסף Sinior מבני בניו של אברהם שיניור רואה פניו של המלך פרדיננד, אשר החנצר בעת גרוש ספרד. בשלוניקי ידוע „השר הנעלה דון אברהם שניאור״ המדפיס בביתו מחזור קאסטאלונייא (1526) וילקוט התורה (1526/1527). (ראה מ׳ 59 ו־61).

מנוסח הכתבת אנו לומדים כי י. ש. הגיע לשיבה ומת זקן. הוא היה איפוא אחד ממגורשי ספרד.

1) אולי לקרא „תאפף״ כמו אפפוני מים עד נפש (יונה ב׳, 6). כלומר שהחשך הקיף וכסה את נפש המת. — 2) ישעיה ס״ד, 3. — 3) שמות י״, 23.

188

ד. 1548 (?)

הציון הלז מהמצויין
בהלכה ארי בחבורה 1)
מלא חכמות וכליל יפי
החכם הוותיק 2) הכולל ה׳ה׳ר׳ דוד
ן לב ז׳ל׳ה׳ה׳ אשר נתבקש בישיבה
של מעלה על פני המר אביו מ׳ה׳ר׳ר׳
יוסף בעודנו בן עשרים ושמנה
שנים
ארך 190, רחב 80, עבי 12 ס״מ.

ממשפחה זו ידוע המשורר והמליץ אבו אברהים בן לב מגרנדה במאה האחת־עשרה הנזכר בספר „שירת ישראל״ לר׳

משה אבן עזרא (מתורגם לעברית ע"י בן ציון הלפר), ליפסיה 1924, ד' 69.

האבן הזאת נמצאת כמאה מטר רחוקה מקבר ר' יהודה די מדינה מערבה. דוד ן' לב בן הרב הגדול ר' יוסף ממונאסטיר. שנת המיתה אינה כתובה כלל באבן. דוד הומת בזמן שהמגפה היתה בעיר על פי סבות אלו: בשלוניקי נמצא אז איש עריץ ואלם, מדכא עניים בשער „ופשעיו רבו מספור" ושמו ברוך. לאסון העדה נמצאו אז ארבעה רבנים בעיר שהחזיקו ביד הפושע. ר' יוסף ן' לב, כשמאי בשעתו, לא היה יכול לסבול את העושק הזה. הוא וחבריו החושבים כמהו פנו אל הרופא משה המון בקונסטאנטינופלי ובקשו ממנו שיסיר מעליהם את הצער הזה. משה המון עשה את חפצם. ברוך נאלץ לבא לקונסטאנטינה ולהצטדק לפניו. גם קבל עליו לשוב בתשובה. אך בשובו לשלוניקי חזר לרשעו ולכן בקש משה המון מאת רוסטים פחה לשלוח שני פקידים לשלוניקי ולאסור את ברוך. העריץ הזה ידע כי דורש משפטם של העניים הוא הרב ר' יוסף ן' לב. ויחשוב מחשבות איך להנקם מהרב הקנאי והחליט לשכור רוצח שיהרוג את דוד הבן האהוב לאביו (רוזאניס שם ח"ב, דף 59). ההשערה של החכם רוזאניס מתאימה למה שהמשורר ס. לונגו כתב בנוגע לזה: „ההר דוד ן' לב שנהרג על משכבו בכפר דאדיקו ולוקח נקמתו" (סדר הזמנים, הקדמה) אולי באותו זמן הבן השני של ריב"ל, משה, „נחנק בנחל זרד ערב שבת ברחוץ הוליכוהו" (לונגו שם). הפייטן השלוניקאי נשא קינה על שני אחים אהובים וחכמים. בטח יש לזה קשר עם מה שכתב דוד קונפורטי „שישראל אחד בליעל נתקוטט עם הרב ר' יוסף ן' לב בשאלוניקי על ענין פסק דין שכתב נגדו והכהו על הלחי בשוק בפני כל העם ולא היה מי שימחה בידו ואין דובר אליו דבר על ענין זה מפני היות האיש הבליעל ההוא עשיר גדול ותקיף ואלם מאד" (קונפורטי 37b).

מתי נהרג דוד? ד. הומת בזמן המגפה „ואחר ימים מועטים היתה מגפה בעיר שאלוניקי והלכו לכפרים ושם בהיותם בכפר נהרג החכם דוד ן' לב" (קונפורטי שם). לונגו כותב שם הכפר

„דאדיקו". המגפות היותר נוראות שהיו באותו זמן היו זו של שנת הש"ה ושל שנת שח"ה. לפי מחבר המליצה היה ד. בן עשרים ושמונה שנים כשנהרג. ובכן הוא נולד בשנת 1520 או בשנת 1517. אולם מכיון שאביו נולד לכל הקודם בערך שנת 1500 קשה להניח שבנו נולד 17 שנה אחריו. לכן אני מוכרח להחליט שדוד נולד בשנת 1520 ונהרג בשנת 1548. מצד אחר אנחנו יודעים שריב"ל נאלץ לרגלי הסכסוכים האלה לעזוב את שלוניקי אחר שנת 1547 (ש"ות ריב"ל סי' ב' כלל א', ח"א, ד' 1 וד' 60) וכן ר' יוסף טאייטאצאק, שנסע לקונסטאנטינופלי אחר שנת 1545, מחליף מכתבים עם ריב"ל בערך שנת 1547 (מכ"י אחד בבודליאן, ומס' שארית יהודה). דוד הומת איפוא בשנת 1548 ויוסף נסע בערך שנה אחת אחר זה משלוניקי.

דוד כתב קונטרסים על הרא"ש ועל הרמב"ם הלכות אישות, על הטור אבן העזר סי' 37, 142, על הר"ן פ"ק דקדושין, על הרמב"ם הלכות גרושין, קונטרס על דיני מיגו ועוד שנדפסו בספרי ש"ות של אביו. אולם הרש"ך קבל שהכתיבות האלה הם מהריב"ל עצמו ולא מבנו (קונפורטי 37b, אוולאי מערכת 1864 ד' 35). וקשה לקבל את דברי מהרש"ך יען כי דוד חותם הוא בעצמו את חדושיו במלים אלו: „שעיינתי אני הצעיר דוד ן לב בכמהרר יוסף ן לב". לו היה ריב"ל הכותב לכל הפחות לא היה קורא לעצמו „כמהרר". מצד אחר מחבר המליצה קורא לו „המצויין בהלכה, ארי בחבורה, מלא חכמות... החכם הוותיק הכולל", תארים שרבנים רבים לא זכו להם. וקשה. — 1) סנהדרין ח' ע"ב. — 2) בכתבות של בית החיים בשלוניקי ובספרי ש"ות של רבני טורקיאה משמש התאר הזה לרבנים צעירים לימים, הפך הפירוש הרגיל על המלה הזאת, ירושלמי ברכות פרק ב', 5.

189

ב. 13 ספטמבר 1548 (!)

אבן בוחן מאיש נושא
ונותן באמונות נח לשמים
ונח לבריות משכים ומעריב

בבתי כנסיות הוא הישׂ[נ]ש
זקן ונשוא פנים הר שמואל
בכר דניאל סמוט נפטר לבית
עולמו בערב שבת במוצאי
הכפורים השט

תנצבה

ארך 150, רחב 60, עבי 10 ס"מ.

„השט" כ"כ על האבן. אולם בשנה זאת חל י"א תשרי ביום חמישי ולא ביום ששי. אולי צ"ל השׂ[נ]ש ואז השנה מתאימה ליום השבוע וליום החדש. ואז יהיה 23 ספטמבר 1558.

כנראה הוא ש. ס. מיוצאי קאלברייה, אביו של ר' יעקב סמוט הנקרא פורמון רב לק"ק קייאנה. (שלמה עטיאה, הקדמה לפי' תהלים). הודות לכתבת הזאת אפשר לדעת בדיוק כי שם „סמוט" הוא שם משפחה לעצמו. מה שקונפורטי (36b) מספר בנוגע לר' יעקב פורמון – כנראה בנו של שמואל בעל הכתבת – שהיה חותם יעקב סמוט לרמוז לר"ת „סור מרע ועשה טוב", הוא אגדה. לפי דעתי היו למשפחה הזאת שני שמות, האחד הכנוי הרגיל והשני על שם איזה כפר בקאלבריה.

190

ב. 14 אוקטובר 1548

ת'מ'ך'1)

אשת יקרה ומהוללה עטר'
נשים בת נעימה אשת חיל
עטרת בעלה הה הנכבדת מ
פירמוזה נבת2) אלמנת הגביר ונבון
הר יהודה די אבילה נע נפ יום
(ד) [א]ז יב לחדש חשון שנת השט(ז)

„אבילה" על שם עיר Avila בספרד. שנת המיתה אינה ברורה. אולי לקרא „השח" ואז השנה מתאימה ליום השבוע וליום החדש.

1) תהי מנוחתה כבוד. – 2) נפשה בטוב תלין.

191

א. 18 נובמבר 1548

ציון הלז

מצבת קבורת הבחור

גרשון תנצבה בר יהודא

מינץ נפטר לעולמו יום

א' י"ז לחדש כסליו שנת

השט

גבה 50, רחב 40, עבי 13 ס"מ.

„מינץ" משפחה של רבנים וחכמים אשר מוצאה ממאינץ. ידוע ר' יהודה בר אליעזר מינץ רב בפאדובה (1408-1409). אולי גרשון בר יהודא הוא נצר ממשפחת מינץ מפאדובה. חשוב להעיר בנוגע לכתיבת יהודא ב„אלף" בסוף כמנהג האשכנזים אחרי שהספרדים כותבים יהודה, לפעמים יאודה ולעולם אינם כותבים באלף בסוף. כנראה הוא בנו של מ' 212.

192

ד. IV (23) 26 דצמבר 1548

לאם עובר/ודורך בערפותי " [בעפרותי]

לאם אל תהרוס גדר אבני "

זכור כי בי הדר פנים ושיבה "

ובי שברי כלי שיר בית אדוני "

ציון הלז

מצבת קבורת תפארת זקנים ([נלקב] [ננזע] היקם והנעלה הדון ילחק לכטון') הגיע יומו לסיר עיכו על קרבו לפני יולרו יום ד כ(ג)[ה] לחודש עבת שנת השע

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

השואלים איה מקום פאר מושרים... בעפר...
נגנו ליד מזרח ציון אביו מלא(?)... אמן יבא... צוף(?)

נגנז

....כי קינת החד לזבי כל תפק כמור ועוגב[1] פי לדיק יהגה חכמת[2] הגדיר ונולד כעלה כהר נקים להלעון ציום ל כט לחדם עצת קנת הנכי עוגד לפניך קס על (הצור) [הלור][3]

ארך 220, רחב 91, עבי 20 ס"מ.

דון יצחק אלטון היה אחד מיוצאי ספרד. הוא חתם יחד עם רבני שלוניקי החרם על כל מי „שיוציא צמר או אנייר מגבול שלשה ימים סביב עיר שלוניקי בין דרך ים בין דרך יבשה" בערך שנת 1540 (דאנון שם מ' 12). כנראה מדברי ר' יוסף טאיטאצאק ידע י. א. מההסכמות הראשונות ואולי היה אחד מהחותמים הראשונים (שארית יהודה, שלוניקי 1599-1600). הוא היה אחד מהעסקנים והמנהיגים של ק"ק לישבון (תומת ישרים מ' 205, דוד פיפאנו שם סי' י"ג-י"ד). סעדיה לונגו קורא לו „נשיא ומאד נעלה הישיש דון יצחק אלטון זלהה והאיש נכבד מאד זקן ונשוא פנים וקולו ערב ובקי בסדרי חזון ומכבד את ה'..." (כ"י בודליאן מ' 1986 ד' 90).

הכתבת השניה, 17 ינואר 1580, שייכת לדון נסים אלטון בנו של דון י. א. שתיהן חקוקות על אבן אחת. מחבר שתי הכתבות האלה היה הפייטן סעדיה לונגו (כ"י שם). לפי עדות סעדיה הגיע נסים לוקנה: „והגביר ונעלה הישיש הנכבד ונבון כהר נסים אלטון בן לדון יצחק הנז' הוא גם הוא נקבר סמוך לאביו הנז' תחת אבן מצבה אחת לימין אביו לצד הפונה קדימה ועליה כתב המחוקק הנז' שירו זה על הר' נסים כאלו האבן היא מדברת" (כ"י שם).

מבני משפחה זאת ידוע הרב שלמה אלטון הנזכר אצל רשד"ם אבן העזר סי' 65. והחזן יוסף אלטון הנזכר אצל ר' חיים ויטאל (גלגולים ד' 250). ראה מ' 89.

1) בראשית ד', 21. — 2) תהלים ל"ז, 30. — 3) שמות י"ז, 6. ראה למעלה מ' 183 הטעם למה כתבו לפעמים באותיות רש"י.

*) המקלקל פסל את הכנוי ורק בקושי אפשר לקרא את השם „אלטון". את הכתבת הזאת העתקתי בתחלת חודש מאי 1934 ועכשיו היא משחתה.

193

ב. 8 אוגוסט 1549

ישעיה 1)

בשן קלט בעט בחל בחרט
לחוש 2) לחוש כלול(?) בחי בחלבט
בדועני (קהלות) [קדרות]? לחלדים לחלבט 3)
שחוריס דס לשחר לקה בחלבט
שחור לחדוש הוח רעה(?)...
לחיס לחור לשכון בערפל 4) הגדיר וועטולה הר
(נשה לישטרושה כ"ע כ"ל יוס ה י(ו)[ד] לחדש לחג שנת
השטו

ארך 210, רחב 38, עבי 15 ס"מ.

המליצה הזאת וחלק המליצה הקודמת כתובות באותיות רש"י ולכן קשה מאד לקראן.

Estrossa, בני המשפחה הזאת נקראים היום איסטרומסה ולכן החכם רוואניס שער שהמשפחה הזאת מוצאה מהכפר איסטרומסה בסירביאה הדרומית, וזה אינו כי או היו „אורחים" (ראה המבוא ד', כ"ד) אחרי ששייכים לקהלת קאשטיליה (למעלה ד', כ"ג) המשפחה הזאת הצטיינה על רבניה ושוחטיה המובהקים בשלוניקי.

1) ר"ת יבא שלום ינוחו על משכבותם. ישעיהו נ"ז, 2.— 2) ישעיהו ח', 1. — 3) מלשון צבע. השוה ישעיהו נ', 3. — 4) דהי"ב, ו', 1.

194

1550-1549

ציון זה של אמאדה
פינטה בת דון יצחק
פינטו נע יום שבת
שנת השי

הנשים היו מנקבות את שם משפחתן, למשל אבואב לאבואבה, אברבניל לאברבניליה, פינטו לפינטה וכו'.

195

ב. 1550 ?

אישטה פינה די יצחק מרחיים
איליה קי אישטה יאשולאטו
איש שו מאדרי קי שי לימה
מאואלטוב פיגה די אילזאר
פארנקי

ארך 170, רחב 53, עבי 16 ס"מ.

הכתבות בספרדית־יהודית הן יקרות המציאות. הנני נותן את הנוסח באותיות לאטיניות:

Esta pena de Ishac Mor Haïm
(Ellia) [y la] que esta a su lato
es su madre que se lliama
Masaltov figa de Elazar
Franco.

האבן הזאת היא של יצחק מר חיים וזאת שהיא על ידו היא אמו הנקראת מזל טוב בת אלעזר פראנקו. „מר חיים" שם משפחה הנהוג עוד היום אצל יהודי קונסטאנטינופלי. ליצחק מר חיים זה היו דין ודברים עם יצחק ווליד ופנו לר' יוסף ן' לב שידין דינם (ריב"ל ח"א סי' 68 ד' 41). אם הוא עצמו החותם על ההסכמה מ' 15 של דאנון, אז צ"ל שנת המיתה אחרי שי"ב.

196

29 מארס 1550

ציון הלו הוא לנחמד
...המאושר בכל עניניו הר אברהם
טרולייוס הלוי נע נפטר
לבית עולמו ביום ז' יב
לחדש ניסן שנת השי
ליצירה תנצ'ב'ה

א. הל. היה מיוצאי עיר Troyes במחוז Champagne בצרפת. כשלשים שנה לפני זה חי בשלוניקי הרב אברהם בר שלמה טרוייש צרפתי בר פלוגתיה של לוי ן' חביב שנסע לקוסטאנטינופלי.

197

ב. 1550 ז

מאד נעלה כ'ה'ר' משה
בון נין נ'ע'
ארך 270, רחב 57 ס"מ.

אין יותר מזה כתוב על האבן. כנראה הוא מת בערך שנת 1550. בין חותמי החרם על מי "שיוציא צמר או אנייר מגבול שלשה ימים עיר שלוניקי" לפני שנת 1540 (ראה מ' 192), נמצאים ארבעה גבירים עסקנים ובהם אחד בשם משה בון נין. אולי הוא זה של הכתבת הזאת. (ראה מ' 192).

198

ב. 1550-1551

מצבת היקרה
דונייא אסתר (ע'נ') [נ'ע']
אשת כר שלמה
אינבאריאה שנת
ה'ש'י'א'
ארך 160, רחב 60, עבי 15 ס"מ.

199

ד. יולי 1551

עץ אלקים ט[מון] בארץ
שרשו וראשו מגיע
השמימה מרנא ורבנא
כ'מ'ו'ה'ר'ר'י'.....
נתבקש בישיבה של מעלה

ביח אב שנת איש אלדים
קדוש הוא 1) לפק
ארך 215, רחב 82, עבי 16 ס"מ.

*) המקלקל, אחרי אשר מחק את השם בברול, מלא את הכתיבה במלט. ורק בעמל רב הצליח אחי חיים יצ"ו לקרא את השורות האלה.

כנראה השם המקולקל הוא שמואל אלמושנינו שנפטר בשנת „יש"א ברכה" והמתואר „ריש מתיבתא" וכו', כמו שנראה מיד. מנוסח הכתבת גם כן אפשר להוכיח שהציון הזה שייך לאחד מגדולי הדור.

שמואל אלמושנינו היה מיוצאי קאטלונייה וממחקני ההסכמות הראשונות בשלוניקי. הוא חתם יחד עם ר' יוסף טאייטאצאק ור' יוסף קארו שתי הסכמות בשנת הרצ"ג (קונפורטי 35a) והסכמה אחת בערך שנת 1540 (דאנון מ' 12). מלבד זה חתם פסק אחד יחד עם רבני שלוניקי לפני שנת 1530 (בנימין זאב מארטה סי' 7 ו־8) ופסק אחד לפני שנת 1534 (חם ן' יחייא, תומת ישרים, סי' 169) הוא נזכר אצל שמואל קלעי, משפטי שמואל, סי' 79 ו־100, רשד"ם, אבן העזר, סי' 127. ר' שלמה הלוי הבחור קורא לו „ריש מתיבתא" (חשן משפט, סי' 51 ד' 93b) ומודיענו שהיתה לו חזקת בתים בשלוניקי.

לפי עדות ש. הלוי הזקן היה ש. א. מרביץ תורה בק"ק קאטלונייה בשלוניקי במשך ארבעים שנה, אולי יחד עם אליעזר השמעוני וחיים עובדיה. הוא נפטר זקן ושבע ימים. על מותו קוננו לונגו ור' שלמה הלוי הזקן. האחרון קונן עליו בדברים האלה:

„קינה היא וקוננוה מורשי לבבי על פטירת החכם השלם גם שב גם ישיש זקן ונשוא פנים כמוהר"ר שמואל אלמושנינו זל. נפטר שנת יש"א ברכה מאת ה' וכו' אני שלמה לבית הלוי יצ"ו.

אראה שחקים קדרות חבקו	גם מתנועתם הכי נתקו
מר יצרחו שק ילבשו גם קול	מספד וקינותם במר יזעקו
. . . . .	. . . . .
בית משכני כוכבים ומזלות	יזלו דמעה ובכף ספקו

9 י. ש. עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

במקום היותם הולכים לאט לאט במלכי הגדוד יסקו

. . . . . .

נפטר ונסתר איש נשיא הדור הנה פעמיו עברו חמקו
מגין בעד דורו ויורם ה דרך אשר ילכו בה ובה יוחזקו
אב לחכמה גם למזימה אף כל מעשיו יפים וחן הוצקו
רב דעמיה ומוברנא ראש על ישיבת יודעים הוחזקו
שמש כהונה ארבעים שנה לו כרעו תמיד ויד נשקו
לא צמאה עדרו בעודו ב חיים ולא ירעב ובר נשקו
איש האלהים הוא ולא אדם מלאך ועל כן רגליו לקקו
הנה שמואל בזמנו וב דורו כמשה בזמן נחלקו
על זאת נקונן נספוד גם מר נצרח ודמענו בשר ימקו".

(כ"י בודליאן נייבויער, מ' 2000, ד' 63a b). הקינה הזאת מורכבת מ־48 חרוזים ולא פרסמתי כי אם מה שנוגע לפעולת הרב.

והפייטן לונגו גם הוא חבר עליו קינה בת 42 חרוזים ובהם:

הרפו מתי בינה ואל תועקו עמדו כמו רגע והתאפקו
התאפקו רגע ואבכה נא עדי עיני אבנים בבכי ישחקו
אולי בשטף מי דמעי אוכלה כבות קרבי ביקוד נשקו
מוקד אשר שולח בעצמותי באף לא יחרוך שערי ואף נדלקו

. . . . . .

על שערי בינה ותושיה עדי כירוד אליהם כל יצור חלקו
'בכו נפילים נפלו אל תוך שאול אתמול בגבהם צר ואור ענקו
(כ"י שם ד' 64).

התארים של הכתבת מתאימים עם התארים של הקינות, מה שמוכיח שהציון הזה שייך לש. אלמושנינו. חבל שחללו שם רב קדוש שכזה. — 1) מ"ב ד', 9. שנת המיתה רמוזה במלת „איש".

200

28 ינואר 1552

צרי גלעד בכו הועד לשאול...
אל חי תשוב לנשך (?) עכשב (?)
הלא הוא הרופא המובהק הר יעקב
מלמד נפטר לבית עולמו יום ה ב לחדש
אדר שנת נפשנו יבשה אין כל ו) לפק

הכתבת הזאת העתיקו אותה כשבילי. בקשתי את האבן ולא מצאתיה. ואין לסמוך הרבה על המעתיק.

מר מכש"ן קורא:

צרי גלעד בכו הורד לשאול [לרקב]
אל חי תשוב לנשך עקב

בנוגע לרופאים בתוגרמה ובשלוניקי ראה מ' 4. חשוב להעיר שחולים מחוץ לשלוניקי, מעיר רודוס ומערים אחרות, היו באים לשלוניקי לשאול ברופאי העיר הזאת, אשר עליהם אמר ריב"ל: „הרופאים מזאת העיר, שלוניקי, שידענו שהם מומחים ומובהקים" (ריב"ל ח"א ד' 27). וכן נראה מהרופא אמאטוס לוויטאנוס שרפא חולים אשר באו אליו מקונסטאנטינופלי, סאלוניקי, קורסייו י"ב; מלאריסה, שם, קור' כ"ה; מאיסקופייה, שם, קור' כ"ז; ממונאסטיר, שם, קור' מ'; מוידין על הרונא, שם, קור' ס"ט, ועוד. — 1) במדבר י"א, 6.

201

ב. 1553-1554

ציון ההסיד

יצחק פירפיניאן ז"ל

שנת השיד

ארך 185, רחב 80, עבי 10 ס"מ.

על שם עיר Perpignan בדרום-מערב צרפת. היהודים גורשו מהעיר הזאת ב-31 אוקט. 1493. רובם נמלטו לתוגרמה.

202

ב. 17 ספטמבר 1533

עד הגל הזה על הנפן
בלחי נאמן סמן בארץ
נטע נעמן פתע נשבר
(ס)[מ]טה ע(ו)ז מקל תפארה 1)
הנעלה הר יעקב די בוטון
זל

יום א' ט לתשרי שנת
השיד

ארך 225, רחב 70, עבי 12 ס"מ.
משפחת די בוטון הצטינה בשלוניקי ברבניה החשובים. —
1) ירמיה מ"ח, 17.

203

ב 10 נובמבר 1553

דונה ריינה אשת
הגביר ונעלה כהר יצחק
די פונש ד' כסלו
השיד

204

1553-1554

קבורת היקרה דונה
סיטי אשת ר' מאיר
קא* זיז שנת השיד

* Cases שם משפחה הנהוג עוד היום. זה אפשר לקרא מסימני האותיות שהמקלקל השאיר על האבן.

205

א 7 ספטמבר 1554

חכם מנביא משח:ח
כשמו כן הוא צפנת פענח1)
בתורת אל כאור זורח
גם בפלפול הוא הנוצח2)
— — — — — —
נתבקש בישיבה של מעלה
החכם כ"ר יוסף צרפתי נע
י"א' לח' תשרי שנת השטו

ארך 190, רחב 90, עבי 14 ס"מ.

כנראה הוא יוסף צרפתי „חתן למהר שמואל די מדינה" מ„חשובי המעיינים" הנזכר אצל המקונן סעדיה לונגו („סדר זמנים", הקרמה). הוא נזכר בברכת המתים בשו"ת סי' א', ח"א בפסקי רשד"ם (סלוניקי 1588) חותנו. אפשר שמחבר המליצה היה ס. לונגו עצמו. — 1) בראשית מ"א, 45. — 2) כעין תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה.

206

ב. 10 ספטמבר 1554

איסטה מצבה לה איזו אליבאנטאר
יעקב מנשה פור און נדר קי טימו 1)
ככהן המוני ונליץ אמוני
בהיכל ה׳ ככהן ונביא
בנועם שבחיו במקו(כי)[ם] (ב)זבחיו
ונאמן לשו(יה) [לחיו] שמואל אדרבי

נתבקש ניסיבה על נעלה יום שני לסדעה עסק יום
לחדש תשרי שנת השעטו

ליליה תיליליבי

מור

שמואל

אדרבי

זל 2)

ארך 200, רחב 80, עבי 17, גבה 60 ס"מ.

ש. א. הוא כנראה אביו של ר' יצחק אדרבי (מ' 243). מנוסח המליצה אפשר להבין שהיה משרת בתור חזן (הערת ד"ר ואכשטיין מוין). המקונן סעדיה לונגו הספידו ואולי חבר גם את המליצה. ס. ל. מודיע לנו שבאותו היום מת „יהודה גדליה החסיד בעל הבקיאות" ואומר עליהם: „מן הכשרים שבעיר שניהם נפטרו ביום אחד" (סדר זמנים, שם).

1) ר״ל יעקב מנשה הקים את המצבה הזאת לקיים נדר שנדר. ראה למעלה מ׳ 48. – 2) ארבע מלים אלו נתוספו לפני שבעים שנה בערך.

207

ב 20 נובמבר 1554 (?)

ציון
הגביר ונעלה (?) הנבון
הוקם ע(ד)[ל ראשון] לכל דבר
שבקדושה מהילה (?ו?) 1)
בני ישראל החגונ 2) הה
ברוך אשכנזי נע (?) בא
יום ה כד לתשרי שנת
השטו (?)

ארך 130, רחב 35, עבי 25 ס״מ.

לפי מחבר המליצה היה ב. א. אחד מעסקני הצבור. אולי הוא אחד משני הרבנים בשם זה הנזכרים אצל עטיה בהקדמתו על תהלים שחיו באותו הזמן בערך. – 1) מר מבש״ן קורא מקהילה. ונראה לי שהוא דחוק קצת כי אין צריכים לתקן כזה: מ[ק]ה(י)ל(ה)[ח] – 2) החכם גביר ונבון.

208

ב 1554-1555

ציון הלו
הישיש ר׳ שמואל בין
בינישטי בן הר טודרוס
נפטר לבית עולמו לח
שנת השטו

ארך 200, רחב 70, עבי 9 ס״מ.

Benveniste בכתבי יד ובמליצות שונות נמצא השם הזה כתוב בצורות אלו: בן בינישטי, ן׳ ביניסטי, ן׳ ביניישטי, בנבנשת,

בנבנשתי, בינוויניסטי וכו'. אמאטוס לוויטאנוס Centuria ח"ז Curatio 30, קוראַ Benvenisti. המשפחה הזאת הצטיינה בשלוניקי, בפרט בדור הראשון אחרי הגרוש. בירתם ה"ה בית־מועד לחכמים וסופרים. אצלם, ובפרט אצל דון יהודה, דון שמואל ודון מאיר ן' וינישתי נמצאו ספרים יקרים, כתבי־יד יקרי המציאות. הישיש ש.ב. היה, אולי, קרוב לדון שמואל ן' דון מאיר בעל הספריה הנ"ל הנזכר אצל ר' בנימין הלוי אשכנזי בקינתו על שרפת שלוניקי בשנת הש"ה.

209

ב 10 יוני 1555

ציון הלז הישיש
ר' יצחק גראגאליש
נ"ע, נפטר לבית עולמו
יום ב' כ"א סיון שנת
השטו

ארך 200, רחב 85, עבי 10 ס"מ.

Gragales שם משפחה שנאבד זכרו ברוב הימים.

210

24 יולי 1555

ציון
הלז הישיש ונשוא
פנים כהר אברהם
ן' קרישפי נפטר
לבית עולמו ביום ד'
ו(?) ימים לחדש אב
שנת השטו

Crespin ן או אבן קרישפין (מין תכשיט של נשים) ידוע ומצוי בספרד היה השר הגדול ר' יצחק ן' קרשפין בעל ספר המוסר הנפטר בשנת 1302 (שד"ל, מ' 68, צונץ, נאמען

דער יודען דף 53, צור געשיכטע, 408, 424. קייזרלינג, יאהרבוך פיר די געשיכטע דער יודען, לייפציג 1869, ע' 292).

211

ב 21 אוגוסט 1555 (?)

מצבת קברת הישיש

ר משה בר שמנ[אל

מרשגשפרג תנצבה

נפטר יום ד ד לחדש

אלול שנת שטו

לפק

ארך 215, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

ה"ש" וה"ג" נתחלפו וצריך לקרא מרגשפרג, רגשברג, רגשבורג. (כבר ראינו במליצות שונות שלפעמים המחוקק מחליף האותיות). Regensburg בגרמניה הדרומית. לדרישת המומר ספרקארן, בשנת 1519, גורשו יהודי ריגינסבורג באכזריות נוראה. הם ידעו ושמעו על עיר שלוניקי מפי יהודי נורינברג, אשר עמהם באו במשא ומתן. אולי משה של הכתבת הוא אחד מהמגורשים האלה אשר התישבו בשלוניקי.

212

א 29 אוגוסט 1555

ציון הלז מצבת קבורת ירא

אלדים רב פעלים ר יהודה

בכר גרשון הלוי המכונה

בערמן תנצבה : נלע יום

יב לחדש אלול שנת

קריה בצורה למפלה 1)

ארך 200, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

האבן הזאת סמוכה למ' 191, גרשון בן יהודא מינץ. אולי יהודה של מספר זה הוא אביו של גרשון הנזכר. חשוב להעיר

שיהודה כמו הרב יהודה מינץ מפאדובה היה מן הלויים, מה שמחזק את ההשערה שהם מצאצאי ר' יהודה מינץ הידוע. מן המליצה הזאת אנחנו רואים כי הקהלה האשכנזית בשלוניקי היתה חשובה. להם היו רבנים גדולים המתוארים "רב פעלים, הרב המופלא וכו', עסקנים חשובים, ראשונים לכל דבר שבקדושה". וכן נראה מסמיכת הוראה שרבני שלוניקי נתנו בשנת יש"ך למנחם, אחי מאיר (מ' 100) ובן בנימין הלוי אשכנזי: "האצילים גדולים אשר בארץ החיים הנצחיים המה רבני גאוני עולם אשר היו בק"ק אשכנזים פה שלוניקי יע"א". Danon, R.E.J. 264 f. 41 t. 1) ישעיה כ"ה, 2.

213

ד 24 נוכמבר 1555

הציון הלז הישיש דון
יאודה שורנאגה נ'ע'
נפטר לבית עולמו יום
ראשון י ימים לחדש
כסלו שנת הש'י'ו'

ארך 195, רחב 80, עבי 15 ס"מ.

הישיש דון יאודה שורנאחה היה אחד מיוצאי ספרד.

214

ד 3 יולי 1556

הציון הלז הישיש
ונעלה דון שמואל
ן נון נע נפטר לבית
עולמו כה
לחדש תמוז
שנת השיו
לפק

ארך 200, רחב 80, עבי 12 ס"מ.

לפנינו עוד אחד מיוצאי ספרד המתואר בתאר הכבוד "דון".

215

ד 10 אוקטובר 1556

יושב בשמים ממעל ומתחת
לארץ ישלח שרשיו...
[י]שמור(?) יפרח(?) החכם
כ׳מ׳ה׳ר׳ שלמה*) — — — — תנצבה
על אל [האלדים ביום] ששה
למר חשון שנת אוקיר
אנוש מפז 1)

ארך 200, רחב 77, עבי 14 ס״מ.

*) המקלקל פסל שם המשפחה. אפשר שהכתבת הזאת שייכת להר׳ שלמה אלמושנינו חבר ר׳ יוסף טאיטאצאק, ר׳ חיים עובדיה ור׳ יצחק אמארילייו הנזכר אצל רשד״ם אבן העזר סי׳ 127, או לשלמה בן אברהם טאיטאצאק או לשלמה כהן ן׳ ארדוט הנזכר בס׳ בנימן זאב לבנימן בר מתתיה מארטה סי׳ 7 ו־8. — 1) ישעיה י״ג, 12. אין נקודות בשום מלה. כנראה שנת הפטירה נרמזת במלת „אוקיר״.

216

א יולי־אוגוסט 1558

ציון הלז הבחור
ונבון ר׳ יעקב די שטילייה
נע נפטר לבית עולמו...
לחדש אב שנת
השיח

„שטילייה״ או אישטילה על שם עיר Estella בנאבארה השם נזכר כבר בש״ות הרשב״א ס׳ 160 וס׳ 1141 (צונץ, צייטשריפט פיר די וויסנשאפט דעס יודנטהומס. ח״א דף 136)

217

ד 14 ספטמבר 1558

אני אבן יקרה מפנינים אשר בי איש יקרת ה ותמי׳
אברהם שמו רם על גבוה(י) ומשפחת לנחמיאש רשומי׳

זאם עש אלדים(?!)1) ורמה הלא עם עש וכימה דר מרומי׳
עלי אבני מלכים גם סגנים חבלים נפלו לי בנעימים2)

כונסעו נקרב3) בגן עדכים לים
לנוכים ה׳ה׳ר׳ לנרהם ן׳ כחוניתם׳
הנלדה יום ד׳ ב׳ לחדרי שנת
השיט לפק4)

ארך 208׳ רחב 72 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת לרגלי קבר הרב בנימן עשאל׳ אשתו זבנו קבורים על ידו. לפי מחבר הכתבת היה אברהם אחד מאציל׳ ספרד. אשתו׳ „אשת הגביר ונעלה״׳ מתה בחייו בט״ז ניסן ש׳ הש״ה. לפי כתובת בנו (מ׳ 219) מת אברהם זקן ושבע ימים.

1) אי אפשר לקרא „ואם עש אכלתו״. אולי לקרא אלבש כמו „לבש בשרי רמה״ איוב ז׳, 5. — 2) תהלים ט״ז׳ 6. — 3) השוה ישעיה מ״א׳ 1. — 4) כתב רש״י של האבן הזאת דומה לאותיות דפוס לישבון.

218

9 יולי 1559

ציון מהחכם
השלם הישיש כמהר
אברהם ן׳ בארי זלהה
נפטר לבית עולמו
יום א׳ ה׳ לחודש
נחמה בשנת
השיט ליצירה
תנצבה

„החכם השלם א. ב.״ איננו ידוע לי ממקום אחר.

219

ד 12 ספטמבר 1559

ציון
הלז מהנבון ה׳ר׳

אפרים ב'כ' הישיש
ה'ר' אברהם בן
נחמיאש ז'ל' נפטר
לבית עולמו י'א'
לתשרי משנת השך*)
ת'נ'צ'ב'ה'
ארך 233, רחב 70, עבי 13 ס"מ.

*) המקלקל מחק האות האחרונה של מספר השנה, ואפשר לקרא השך.

לפנינו כתובת בנו של מ' 217.

220

ב 30 אוגוסט 1561

מצבת קבורת כ'ה'ר'
שבתי רומאנו (ו)[נ]כ'ת'
לבית עולמו ביום
שבת יח לאלול
שנת השכא ליצירה
תעלה לרום חביון
אצל צדיקים
ארך 210, רחב 70 ס"מ.

רומאנו, מיוצאי עיר רומה באיטליה.

221

ד. 28 ספטמבר 1561

כמילי יסורין יסורון נקוס סך
וגדל ויקר (ו)[כ]נלאך רפאל
ונלבי לבחות בבכיה יהגיון (?)
ונכות (והכיה) [והגות] חל ירח 1) עדת חל 2)
ונוח וחליד ינוולל ויבם
לחזקנו יה חי לבבי יחולל
וחבן סלונה עלי החדונה
תקון ותנעק שנוחל שנוחל

כתבקש ביקידה של ונעלה המכס המלכ
יקים וכמוה פכים ומהרר שמואל
טלימלאלק תנצבה ים' לתצרי שנת
המכ"ג כילידה

ארך 220, רחב 80, עבי 11 ס"מ.

המליצה הזאת שייכת לשמואל הראשון בן שלמה, מ" 69, ואחי מהרי"ט. וכן נראה מהקדמת נכדו יהודה על ספר "שארית יהודה". הוא היה אחד מהרבנים החשובים שבעיר ומלא מקום אביו יחד עם אחיו. הוא החותם חמש הסכמות אצל דאנון משנת 1540 בערך עד התשיעי לח' טבת 1557 והסכמה אחת בערך שנת 1533 יחד עם ר' יוסף קארו (קונפורטי 35a). הוא הדיין הנזכר בש"ות יצחק אדרבי בשנת 1558 וביו"ח סיון 1559 יחד עם ר' אברהם סיראלוו (דברי ריבות ד' 63a) הוא היה הראשון לכל דבר שבקדושה. הוא חתם ראשון, לפני ר' שמואל אלמושנינו, ר' יוסף ן' לב ור' אברהם סיראלוו עוד בשנת 1540 בערך (דאנון מספר 12). ש' היה מרביץ תורה בק"ק עץ החיים. (לונגו שם).

ביו"ב לחדש תשרי השכ"ב, הניח מחמת צואה מאה וארבעה שולטאניס, חמשים לבנו החכם יעקב וחמשים לנכדו שמואל בן שלמה אשר היה ג"כ חתן יעקב וארבעה לשמואל נכדו השני בן בנו יוסף, וכן צוה שמטלטלי הבית והספרים יהיו לשמואל חתנו של יעקב. גם צוה שישחררו את אמתו קאטאלינה. ששה ימים אחרי זה מת ש' מחלי שלישית. אחרי מותו נפל הפרש בין האחים: שלמה, יעקב ויוסף ובין מקבלי המתנות, ובפרט בין שמואל חתן יעקב עם חותנו, לדעת על מי מוטל לשלם הוצאות הקבורה: "תכריכין, ארון, מצבה והנדבה" וכן "מהיכן יגבה הח' השלם כמהר"ר יעקב נר"ו חוב של ב' אלפים לבנים שהיה חייב לו אביו". כנראה ההפרש הזה הביא סכסוכים רבים בין האנשים החשובים האלו אשר עליהם אמר רשד"ם שהיו אהוביו וקרוביו. אם כי לפי הדין זכה החכם יעקב בדינו, רשד"ם בקש מאת אהובו, מכיון שאביו ש' צוה לו, לרשד"ם, שישתדל שיקיימו דבריו, שיתן

תחת שלשת אלפים לבנים רק ב' אלפים לשמואל חתנו וכן כל המסלסלים עם הספרים. ושמואל יפרע הוצאות הקבורה. (רשד"ם ח"מ סי' ר"ג)

במותו הספידו המשורר ס' לונגו ואולי חבר גם את הכתבת. ש"ט הניח שלשה בנים הנזכרים למעלה. מהם יעקב מלא מקום אביו. יעקב חתם בעשירי בטבת השכ"ב במלים "מר ונאנח" כי קשה היתה עליו פטירת אביו (דאנון מספר 8 שם). יוסף. הבן השני. הוא כנראה החכם בשם זה ממספר 245. לשלמה היו שלשה בנים: שמואל מחבר "פירוש סוגיות והלכות ודבורי תוספות ושיות לאלפים ולרבבות וביחוד בספר הרמב"ם ז"ל הפליא עצה הגדיל תושיה... ועוד... כתב... על דברי הרב הגדול למהר"י קארו ז"ל בארבעה טורי אבן" (הקדמת יהודה אחיו לס' שארית יהודה) וכן נראה משיות אדרבי סי' 227 ומשיות הרש"ך ח"א ד' 15. 29 ו־63. חלק כתיבותיו נדפסו בספר שארית יהורה עד ד' 63 יהורה הבן השני לשלמה הוציא לאור הספר הנזכר ודוד אחיו תמך בו. 1) כ"כ באבן. מר מבש"ן קורא אל יֵרָף 2) המקלקל השחית הכתבת הזאת בחמש מקומות.

222

ה 11 אוגוסט 1562

זאת מצבת קבורת
האיש גבור חיל גכור
ואמר לעמוד בפרץ
הלא הוא הגביר ונעלה
כהר אברהם סלמה
זלהה נתבקש למעלה
בעשרה לאלול שנת
השכב (ז) תנצבה

ארך 180. רחב 75 ס"מ.

Salama משפחת חשובה. ידוע בשלוניקו הפייטן יצחק סלמה המחליף שיריו עם סעדיה לונגו (כ"י נייבוייר מספר 1986, ד' 29a). בערך אותו הזמן חי בקונסטאנטינופלי איש בשם זה, אחד מהתקיפים בחצר המלכות של השולטנים סלים ומוראד ואשר עזר לר' משה אלמושנינו בשליחותו שם בשנת 1667. (מאמץ כח, דרוש א.) והנזכר גם כן אצל הגרמני Gerlach דף 26.

223

ו 1560 — 1590?

אני ציון
של החכם חסי[ד]
(והפרש) [והפרוש]? בדינים הר'
אברהם ..... נ'ע' נפט [ר בישיבה]
של מעלה בחד[ש]
תמוז שנת ה'

תנצבה

ארך 185, רחב 70, עבי 18 ס"מ.

אי אפשר לדעת שם המשפחה ושנת המיתה. כי קלקלו שתי המלים האלה. הצורה הפיוטית „אני ציון" מראה שהאבן עתיקה, אולי משנת הש"ך עד הש"ן.

הרבנים בשם אברהם שחיו בערך זמן זה בשלוניקי ושאין אנו מכירים כתובת מצבתם הם: אברהם ברוך הנספד ע"י לונגו, אברהם אלבילדה ואברהם די בוטון בעל לחם משנה ולחם רב הנפטר אחרי הרב קורדוֹבירו, חבל על דאבדין.

224

יוני — יולי 1564

ציון הלז הישיש
יעקב בר יעקב
נפטר חדש תמוז (ז)
שנת השכד

שם המשפחה הוא "כר יעקב"
ראה רשד"ם, ח"מ ס' קמ"ג

225

ה 16 יולי 1564

נס מן
הפחד ויפול אל הפח 1)
בחור ונחמד הארוס
הר אברהם ן עטאר
בן הנעלה כהר יעקב
ן עטאר יצו 2) נפטר
לבית עולמו יום א
[כ]ת לחדש אב שנת
השכד

ארך 180, רחב 75, עבי 13 ס"מ.

לפנינו בחור שנס מפני המגפה אל מקום אחר ושם חלה ומת. גם משה אלמושנינו מוכיר את המגפה הזאת: "בחמלת תהלת ה' עלינו בנעירנו ובזקנינו באנו אל המקום הזה כפר קטן מחמת איבת פחד ופחת משלחת מלאכי רעים ורוח עועים על פנינו יחלוף לילה ויומם... כי רבות אנחותי על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזיקתני בראותי עם ה' אלה מבוהלים ודחופים... מדלגים על ההרים מקפצים על הגבעות להציל ממות נפשם" (ידי משה, שלוניקי 1571, ד' 66_b) "פה כפר ליואדי... ז ימים לחדש אב שנת השכד" (שם 115_a). יעקב אבי אברהם היה אחד מ"נכבדי ארץ שלוניקי" רשד"ם ח"מ ס' של"ט. לו היה דין ודברים עם יהודי מקושטאנטינופלי ורשד"ם זכהו בדינו ומתארו "הנעלה" כמחבר הכתובת. רשד"ם שם ס' ק"א. המקונן לונגו ג"כ קוראו "נביר ונעלה" וחבר כתובת מצבתו (כ"י בודליאן מ, 1986, ד' 93).

226

ד 17 יולי 1605 1)

מצבת קבורת

הדרת יקרת הבן חכם

הנעלה לתהלה כהר

שמואל טאיאטאצאק

נע נסע ונבלע יום א׳

[כ](ג׳) לאב ה׳ש׳ס׳ה׳

ש׳ ט׳ החמישי׳ נפטר צעיר לימים׳ ואולי זה בנו של יוסף הנזכר למעלה במ׳ 221׳ 1) מפני טעמים בלתי רצוניים נדפסה הכתבת הזאת שלא במקומה.

227

ה 13 מאי 1566

עץ אלהים טמון

בארץ שרשו וראשו מגיע

השמימה ורוח חכמתו

מרחפת על מי מנוחות

ונחלי עדן נבון וחכם כהר

יצחק• אלמושנינו נע

נחבקש בישיבה של

מעלה יום ב כד לירח אייר

שנת ו׳ל׳ח׳ד׳ י׳צ׳ח׳ק׳ ה׳י׳ה׳ 1)

ארך 220, רחב 80, עבי 12 ס״מ׳

• המקלקל פסל שם המשפחה׳ את הכתבת הזאת העתקתי לפני שנים אחדות׳ שם המשפחה הוא אלמושנינו׳

יצחק בן הרב שמואל (מ׳ 199)׳ לפי החכם קיזרלינג (Bibliothéca Espagnola II) תרגם י׳ א׳ את האיתיקה של אריסטו לעברית׳ מחבר הכתבת גם כן מודיע גודל חכמתו: „ורוח חכמתו מרחפת... נבון וחכם״׳ בנוגע למשפחה הזאת ראה רשד״ם ח״מ ס׳ שי״ג׳ 1) בראשית ל״א׳ 42׳

10 י׳ ש׳ עמנואל׳ גדולי שלוניקי לדורותם

„Qui toties fugientem animam sistebat in aegro
Corpore, Lethaeis aut revocabat aquis.
Gratus, ob id populis et magnis regibus aeque,
Hic jacet; hanc moriens pressit Amatus humum.
Lusitana domus: Macedum tellure Sepulchrum
Quam procul a patrio conditur ille solo!
At cum summa dies, fatalis et appetit hora
Ad styga, et ad Manes undique prona via est."

(תרגום הכתבה)

[21 ינואר 1568]

פה שוכב האיש אשר
כמה פעמים עצר בעד הנשמה הבורחת מהגוף החולה
או השיב אותה ממי נחל הנשָיָה 1).
על זאת היה אהוב גם לעמים גם למלכים הגדולים.
במותו צָנַח אמאטוס על האדמה הזאת.
ארץ לוזיטניה היתה מולדתו; קבורתו נמצאת במקדוניה.
רחוק רחוק מאדמת מולדתו הוא קבור בדד. אבל כבוא
היום האחרון, עת הפקודה, אז מכל עבר פתוחה הדרך
אל שחת ואל מעון־הרוחות.

[נל"ע ביום ד' כ"א לשבט השכ"ח תנצב"ה]

את הכתבת הזאת חבר הפייסן Didascus Pyrrhus מחברי אמאטוס, אשר לפי Barbosa Machado, Bibliotheca Lusitana נחקקה על מצבת קברו. השוה Lavoslavsik, Jüdische Ärzte in Jugoslawien, Zagreb 1931, f. 19 בכל חקירותינו עם אחי מר חיים, במשך שנים שלמות, לא עלתה בידינו לגלות קבר הרופא הגדול הזה. כנראה קבורתו נמצאת במקום בנין האוניברסיטה.

קשה מאד להניח שהכתבת הזאת, המתאימה יותר לרופא רומי או יוני מהדור הראשון למסה"נ תהיה חקוקה על מצבת רופא חסיד וקדוש אשר וָתֵר על תענוגות מלכים וסירותם אך ורק כדי להֵמָצא בין יהודים, במקום שאפשר היה לו לחיות ולמות בתור יהודי ולהקבר בבית החיים של יהודים (שם ד' 18). אפשר שעל יד הכתבת הזאת היתה חקוקה עוד אחרת בעברית. ראה מ' 425.

קורות ימי חייו של הרופא החשוב הזה ידועים ומפורסמים ולכן נסתפק לכתוב רק על פעולתו בשלוניקי.

אמאטוס לוזיטאנוס יצא מראגוזה להשתקע בשלוניקי בשנת 1558. עוד בהיותו בראגוזה פנו אליו יהודים חולים משלוניקי, Curationum Medicinalium Centuriae septem, Centuria sexta, Curatio 39 לפי הוצאת בורדו 1620. בהיותו באנקונה ובפיזארו שמע על העיר היהודית שלוניקי מפי סוחרי העיר הזאת אשר סחרו בערים הנזכרות עוד לפני הריגת הפורטוגיזים ותביעת רכושם ע"י פאול הרביעי בשנת 1556, כמו שנראה משמות החולים אשר טפל בהם, שמות הנמצאים גם אצל רשד"ם בתור סוחרים שלוניקאים שנמצאו באנקונה. בשלוניקי, שהיתה אז מרכז התורה והחכמה לכל תורקיאה, מצא אמאטוס אוהבים נאמנים, כמו שמודיע בספרו, ובהם גדליה בן משה ן' יחייא אשר לו הקדיש הסנטוריה השביעית. שם פעל הרבה לטובת בריאות העירוניים: טורקים ויונים מלבד כמה וכמה יהודים כעניים כעשירים. שם התוכח עם חכמים שונים, ובהט אהרן עפיא, על השחוק על פי הפלוסופיה, של כת אריסטו והוא קורא לו: doctorem Affium Philosophum, Peripateticum" Centuria VII, cur. 24 ועם מלומד בשם Angelus על מחלת הדבר שהיתה בשנת 1559 באיסקופיה (עיר במקידוניה על נהר וארדאר), שם קור' 27, ועם יהודה אברבנאל על חכמת הטבע על פי אבן סינה, ק' 98. (ראה עליו כ"י בודליאן מס' 1986 ד' 134b, 155a, 199b; אדרבי ס' 392; רשד"ם חשן משפט ס' 206). והרופא משה המון מקונסטאנטינופלי שאל ממנו א"ך להכין הסם נגד הרעל עפ"י רופאים שונים, שם קור' 87.

אמאטוס ידע, כנראה, גם שפת עמו העברית ובאר את הפסוק בראשית א', 10 „ויקרא אלהים ליבשה ארץ", וכן נראה מהכתיבה והמבטא של השמות העברים הפרטיים שהוא מזכיר בספריו. בסנטוריה השביעית שנכתבה בשלוניקי, מודיע לנו אמאטוס את המחלות השונות הרגילות בעיר הזאת. בתור רופא רציונלי הוא מבקש סבת המחלה וב„סקוליא" הנוסף כמעט על כל „קוראסיו" הוא נוחן את התרופה.

היהודים החשובים ביותר אשר טפל בהם בשלוניקי הם: [דון] Solomo Seneor ק' 4. נזכר ברשד"ם חשן משפט סי' 52, ואשתו Belida ק' 1 (אני מוסר את השמות לפי האורתוגרפיה של המחבר). אשת שלמה Naamias ואשת דניאל Taragano, שם. האחרון נזכר ברשד"ם שם; יוסף Bonus, ק' 6; בן אברהם Hodara, ק' 9. רשד"ם שם סי' 18, 380; יצחק Lombrosus, ק' 11; דוד Galaicus, ק' 14; שלמה Machorrus, ק' 15 (ראה כתבת מ' 241); אברהם Aseyo, ק' 16 (אשיאו, אסיאו); איש נכבד שמואל Albaharim, ק' 22. רשד"ם שם סי' 142; אשת Beniamin Calderon, ק' 22; יוסף Hodara, ק' 25; רשד"ם שם סי' 18 וסי' 140; אשת Heliau Uziel, לונגו סדר זמנים הקדמה. והיא נולדה ליוסף Benvenisti, ק' 30; בת משה די Boton, ק' 34; דוד Naamias, ממונסטיר בן 20 שנה. ק' 40. ראה על אדותיו רשד"ם סי' 402. שהוא קורא לו "איש חשוב" והמחלוקת שעברה בין קהלות לישבון ואיבורה כי כל אחת משתי קהלות אלו רצו להחזיק אותו בין חבריהן; נכדת Ebenporta וחותנת יעקב Navarro, ק' 42; רשד"ם שם סי' 52; אשת Moys Aedna רוקח מומחה המכיר שלש לשונות, ק' 46; אשת Mordochai Cavaller ק' 51; יוסף Sason ק' 52, רשד"ם שם סי' 142, 339 וכ"י בודליאן מ' 1986 ד' 83, Bendavid, ק' 60; איש משבט לוי Vir ex Tribu Levi, ק' 61 שלמה Bayena ק' 66; בן Benvenisti הרוקח. ק' 67; אשת האיש האציל Guedellia Yahia, ק' 70; Athias, ק' 75; יוסף Chrispin, ק' 80; אברהם Almuli, שם; יעקב Levita, ק' 81; שכני יוסף Oef (אוהב). ק' 82. רשד"ם שם. סי' 18 וסי' 380; צדיק Lanio, ק' 83; משה Brudu, ק' 88; אשת יעקב Ezra, מאראגון ק' 89. אדרבי ד' 99; שלמה Sacerdos, (כהן) ז' ק' 95; Aaron Naamias, בן יעקב Pardo, מנחם Amarilu, ק' 96; המפוארה והנדיבה Gratia Yahia, ק' 100.

מהרשימה הזאת אפשר לדעת את הסביבה אשר בה התרועע אמאטוס בשלוניקי. אולם יש לתמוה כי בין כל אלו השמות אין נזכר אפילו שם רב אחד, בזמן ששלוניקי היתה

מלאה רבנים כרמון. אי אפשר שאחדים מהם לא פנו אל הרופא המומחה. בפרט אדרבי, ש' הלוי הוקן והרש"ך שהיו „בעלי יסורין".

אם כי הרופאים בשלוניקי היו גם סוחרים (רשד"ם שם סי' 53 וסי' 153) כי הרפואה היתה להם לכבוד, אך אמאטוס התפרנס רק מן הרפואה. האיש בשם זה „חביב אמאטו", הנזכר בדברי ריבות של אדרבי ד' 18 ואצל רשד"ם, שם, סי' 5, אינו הרופא אמאטוס כמו שחשבו אחדים מכותבי תולדותיו, כי אותו הענין קרה בבוקרשט ברומניה, והאיש הנזכר שם היתה לו חנות בעיר ההיא ובן אחד בשם יעקב בר חביב הנמצא ג"כ בבוקרשט. לו נמצא אמאטוס בעיר הזאת כי אז היה מגיד זאת באחד מכתביו.

הספר Curationum וכו' הוא חשוב מאד לא רק בשביל חכמת הרפואה כי אם גם בנוגע לדברי ימי היהודים בכלל. כל מה שהוא מגיד דרך אגב, כמשיח לפי תומו, על עיר פלונית ועל חולה פלוני הוא אמת ויציב, עדות בלתי נכחדת. תרגום הספר הזה לעברית או לשפה אירופית יביא ברכה רבה לספרות ולדברי ימי היהודים.

אחרי עבודה של מסירות במשך עשר שנים מת האיש הזה בשלוניקי בזמן הדבר של שנת השכ"ח. הוא הקריב את עצמו לטובת החכמה, לטובת עמו אשר אהב ולטובת האנושיות. השוה חבורי Histoire des Israélites de Salonique פרק הרוצאים מש' 1560 עד 1700, כעת תחת מכבש הדפוס.

1) השמות Mânes, Styx, Léthée תרגמתי על פי באור המיתולוגיה.

229

ה 14 נובמבר 1569

ציון

הלז מצבת הישיש

דון אליעזר טיליא נע

נפטר לבית עולמו

יום ה לח' כסלו שנת

השל

האבן נמצאת במקום הנקרא „לה ישיבה דילוס לויים“. אפשר שא·ס· היה מיוצאי ספרד·

230

ה 1570 ציון

הלז היקר דון יצחק

פאסי נ'ע' נפטר לבית

עולמו חדש אדר

שנת השל

ארך 220, רחב 75, עבי 15 ס"מ·

Fassi על שם עיר Fes במארוקו· האבן הזאת נמצאת בסביבות קברי הנשרפים למשפחת פרנסים·

231

ד יוני – יולי 1571

ציון מצבת

בנימן פילוסוף

נע נפטר לביית

עולמו לחדש

(לחדש) 1) תמוז יום

משנת השלא

ליצירה לפק פה

שלוניקי י[עא] 2)

האבן היא קטנה וצרה· היא נמצאת אחרי קבר ר' שמואל טאיטאצאק מצד מזרח· השם פילוסוף נהוג עוד היום בשלוניקי· הכתבת הזאת היא אחת מיקרות־המציאות, אשר בה אנו מוצאים כתוב שם העיר: שלוניקי· המנהג לכתוב שם העיר על המצבות היה נהוג בפרט בפראג (רפפורט־ליעבן, „גלעד“, פראג, ה' תריז, מ' 1)· – – 1) כן חקוק באבן· – – 2) יכוננה עליון אמן·

232

14 מאי 1572

אם תשאל לשמי

לאמר מי השוכב

עמנו כי זה האיש
רפאל טיאנו נע
עם קדושים נאמן ורד עם
אל 1) קנך באן (?) זמן עם
אלוף רפאל יום ב
לחדש לסיון שנת השלב

על שם עיר Teano במחוז קאזירטה באיטליה. יוצאי המשפחה הזאת שייכים עוד היום לק"ק איטליה בשלוניקי.
1) השוה הושע י"ב, 1.

233

ה 19 יאנואר 1573

מצבת קבורת היקרה
דונה ריקה אבואבה נע
נפטר[ה] לבית עולמ(ו)[ה] ט"ו'
לחדש שבט שנת השלג
ליצירת
ארך 230, רחב 79 ס"מ.

אבואבה, ר"ל למשפחת אבואב. כבר ראינו במספר 194 כי הנשים היו מנקבות לפעמים שם משפחתן, למשל פינטו נקבו פינטה, אברבניל עשו אברבניליה וכו'. וכן מְנַקֵב אמאטוס Centuria Quinta, Curatio 90 וקורא Anna Pinta תחת Pinto.

234

ב 21 מארס 1573

..... א אלך ב .....
מדע כר יהודא בכר אברהם
מינץ תנצבה נפטר לבית עולמו
בחג פסח ביום שבת קדש
יז לניסן שנת השלג
גבה 34, רחב 66, עבי 8 ס"מ.

האבן הזאת עומדת כמנהגי אבני ה־אשכנזים· אבל היא שבורה ואי אפשר לקרא עוד יותר ולדעת בדיוק מי זה יהודא בן אברהם מינץ· ידוע שלמהר״י מינץ היה בן בשם אברהם ואולי יהודא הוא נכד מהר״י מינץ הנקרא כשמו· ראה מ׳ 191 ומ׳ 212·

235

12 יוני 1573

מצבת אבן
יקרה והדרה תחתיה
יוצע איש חיל רב
פעלים ומהללים
הרופא הישיש נעלה
גביר ה׳ דניאל גאנין
נע נפטר יום ו יא חמוז
השלג

האבן הזאת לא מצאתיה עדיין· מר ברוך ן׳ יעקב פרסם את הכתבת בחוברת „ישראל״, שלוניקי ה׳ תרצ״ג, מ׳ 23.

ד״ג היה יחיד מק״ק איבורה ור׳ שלמה הלוי הספידו. דברי שלמה ד׳ 209_a.

236

ה 16 יוני 1575

לכל באי גבול — עת ינודו (?) דורכי
עלי אדמת: — קדושתי ועפרי
גשו אלי בני — אהרן ביען:
לבד לוחות — טמונים הם בקברי:
לְהַנְצִיחַ קְדֻשַׁת — לְקַדְּשָׁם לַה׳ וְנִכּוֹנֵד
הַמְכֻסֶּה הַמְלֻכָּה כְּנֶהֱלַךְ דְּנִיאֵל הַכֹּהֵן
זְלִיהַ׳ יוֹם ה׳ ח׳ לְתַמּוּז הַמְּלֻכָּה
וְנָךְ
מור דניאל פרחיא הכהן ז׳ל׳
ש׳ הַשְּׁלֻכָה ו)

איסטה פיידרה לה איזו
אליבאנטאר משה מלאך
סאאיאס ה'י' פור איל נ(י)ס קי לי איזו
[איל דיין] די סו בואינה סאלוד איל קי
סילייה רוגאדור פור סוס
פאמילייאס אמן 2)

א"ך 242, רחב 85, עבי 15, גבה 68 ס"מ.

המצבה הזאת נמצאת מאחורי קברי הגבירים לוביל, שיקיל ואסיאו. ארבעה החרוזים הראשונים כתובים באותיות מרובעות והשאר באותיות רש"י. — 1) את שתי השורות האלה הוסיף מקים האבן. — ר"ל: האבן הזאת הקים משה מלאך סאאיאס השם ישמרהו בשביל נס שהקב"ה עשה לו: בעד בריאותו הטובה. יהי רצון שהוא [הרב דניאל] יבקש רחמים לאל לטובת משפחתו אמן.

דניאל הכהן בנו של פרחיא בן שמואל הכהן איטאליאני, מ' 182, וחברו של „החכם הנעלה אהרן עפיא נר"ו". לפי עדות חבריו, בפרט הפייטן סעדיה לונגו, היה רופא מומחה ותוכן: „נהירו ליה שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא". בשורה הרביעית „לבר לוחות", הפייטן. אולי אחיו שמואל, מרמז על חכמתו בלוחות התכונה. ד. הכ' הוציא עם הוספות ופירוש משלו את הספר שארית יוסף ליוסף בן שם־טוב בן ישועה חי, שלוניקי ה' שכ"ח. הוא היה מרביץ תורה בק"ק איטאליה תחת אביו. (סדר זמנים, הקדמה). כרוב מרביצי תורה, היה גם דיין. (דברי ריבות, דף 63). בשנת ה' של"ג חתם יחד עם אדרבי ומדינה ועוד על החרם נגד הרופא דאאוד מבקש נפש דון יוסף נשיא. ד. הכ' היה אחד מאהובי מ. אלמושנינו (מאמץ כח, דרוש 25). כנראה לא הגיע לוקנה, כי כמעט בכל מקום שבאה חתימתו יחד עם חבריו הוא החותם אחרון אף כי היה כהן, ראשון לכל דבר שבקדושה. הוא פעל משנת 1554 עד 1573. אחרי מותו מלא מקומו שמואל אחיו בק"ק איטאליה. ראה מ' 260. בני המשפחה

הזאת החזיקו את עצמם לצאצאי משפחת יוסף בן גוריון הכהן. (שארית יוסף בסוף הסדר וקונפורטי ד' 39b).

237

ה יולי – אוגוסט 1575

ציון הלז

מהיקר ונכבד מאושר בכל

עניניו כהר אברהם גיראשי

נע נפטר לבית עולמו לחדש

אב שנת ה'ש'ל'ה' ליצירה

ת'נ'צ'ב'ה'

ארך 225, רחב 80, עבי 13 ס"מ.

גיראשי, על שם כפר קטן Geraci באי ציציליה, בני המשפחה הזאת שייכים עוד היום לק"ק סיציליה.

238

ה 1575 – 1576

מצבת קבורת מרת

ביין וינידה אשת

ה'ח'ר' יצחק הארבון נ'ע'

נפטרה לבית עולמה

משנת השלו

חרבון או חאראבון, ראה רשד"ם ח"מ ס' קכד.

239

ג 31 יולי 1576

ציון הלז

מהיקרה יעלת חן דונה

אמאדה נע נפטרה לבית

עולמה יום ה לאלול

שנת השלו ליצירה ומ'ך'

בת ה'ר' אברהם פורופיטה

פורופיטה או פרופיטה — שם משפחה הנהוג עוד היום.

240

ה דצמבר 1576 – יאנור 1577

ציון הלז

מהישיש החכם הר דוד לוקה

נע נפטר לבית עולמו לחדש

שבט שנת השלז ליצירה

תנצבה

ארך 240, רחב 86, עבי 12 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר דניאל הכהן פרחיא מ׳ 236. לוקה ע״ש העיר Luques במחוז Toscane. דוד לוקה או די לוקה, כמו שקורא לו סעדיה לונגו, היה אחד מחכמי מוניסטיר בסירביה שבא לשלוניקי ומת שם. הפייטן השלוניקאי נשא עליו קינה (סדר זמנים, הקדמה שם).

241

ה 29 דצמבר 1576

ציון הלז

מהישיש נכבד הר שלמה

מאגורו נע נפטר לבית

עולמו ז׳ לחדש שבט שנת

השלז ליצירה ומך

ארך 225, רחב 85, עבי 16 ס״מ.

ש. Machorrus היה איש חלש ובעל חלאים. הרופא אמאטוס טפל בו (קור׳ 15; ראה מ׳ 228).

242

ה 1576 – 1577

ציון הלז הישיש הר

אברהם טובי

נפטר לבית עולמו

שנת השלז

ארך 230, רחב 80 ס״מ.

א. ט. היה אחד מהרבנים העשירים מומנו, כי בכתבת אשתו כתובים התארים האלה: ״דונה פאלומה אלמנה השר הישיש נבון גביר ונעלה כמהר אברהם טובי זלה״ה. לו שאלה אצל רשד״ם ח״מ ע׳ ק״ק בהיות רשד״ם צעיר לימים- בנוגע לריבי יתומים ומזכיר סך של מאה אלף לבנים.

243

ב 24 אפריל 1577

ליון הלז

קדום הוא החכם ה[נלוז]

הגדול הרב המופלא כמוהר

יצחק מדרכי זלה״ה

נתבקש בקשה על נעלה יוס רביעי

בבעה למהם לייל בנת השלז (ז)... 1) ב

כן[כ]ילה

מ׳ו׳ר׳

יצחק

אדרבי

ז׳ל׳

ארך 215, רחב 82, עבי 15, גבה 58 ס״מ.

יצחק בן שמואל אדרבי (מ׳ 206) נולד בערך שנת 1520- הוא למד תורה בישיבת ר׳ יוסף טאיטאצאק יחד עם ר׳ שמואל די מדינה. עוד בהיותו צעיר לימים כבר נתמנה לרב ומרביץ תורה בק״ק לישבון. בערך שנת 1549 נתמנה לרב בק״ק שלום עד יום מותו. הוא תקן תקנות וחתם על שש הסכמות לטובת העדה. הראשונה משנת 1554 והאחרונה משנת 1568. הוא חתם השני. אחר רשד״ם, בשנת 5333 על החרם נגד דאאוד פקיד דון יוסף נשיא. הוא נשאר במשרתו עד שנת השל״ז ודן משפט אחד לדון יהודה אברבנאל. אליו פנו מעירות רחוקות: מונאסטיר-

ליפאנטו, פאטראס, סופייה, ניקופול ועוד. בימ דינו היה אחד מהיותר חשובים שבעיר. (דברי ריבות 11b, 137a). הוא קבל את בעלי הדינים בביתו בהיותו חולה על ערש דוי. י"א לא חת מפני איש ודן דין תורה בלי שום משא פנים. לפעמים חלק אדרבי על דברי חברו רשד"ם ושניהם פגעו איש בכבוד רעהו. דברי ריבות סי' 329, רשד"ם ח"א סי' 182, אבן העזר ס' 34 ובפרט בח"מ סי' 40 רשד"ם מתרעם „כי מקנאתו ושנאתו אלי כתב [רי"א] מה שכתב", ובסי' 294 שם. רשד"ם אינו מזכיר אפ' שם אדרבי ואומר „הרב השיגני" ורק המגיה הודיע שם הרב: אדרבי, וספרו: דברי ריבות סי' שכ"ח. מזה אפשר להוכיח ששניהם לא אהבו איש את אחיו. למרות זאת בדין ודברים שהיה לו לאדרבי עם אחר פנה אל רשד"ם לדון (שם סי' 22). אם כי היו בשלוניקי בתי דינים אחרים אשר לא נפלו מבית דינו של מדינה.

הפייטן סעדיה לונגו הספידו.

בתור מחבר נזכר י"א אצל ר' יוסף מטרני ח"ב ד' 117. משבטי שמואל קלעי ס' 35, רשד"ם שם. רבנים מובהקים כר' דוד ן' זמרה, ר' יהושע סונצינו, ר' יוסף טאיטאצאק וכר' חיים עובדיה הסכימו עמו לדין. (שם ד' 99b, 105a, 109a). בנוגע לספריו ראה בחבורי Histoire וכו' כעת תחת המכבש.

1) זה הוא מה שאפשר יותר טוב לקרוא באבן ומתאים ליום החדש וליום השבוע. אולם לפי שאלותיו סי' 329, 347, 392 וסי' 393 אפשר להניח שחי עוד בערך שנת 5340. אי אפשר לקרא השמ"ז מלבד שמספר השנה אינה מתאימה ליום השבוע וליום החדש, רשד"ם בספרו שו"ת ח"א 5347, מזכירו בברכת המתים. אולי מת בשנת השמ"ד המתאימה ליום השבוע וליום החדש אם כי אי אפשר לקרא באבן המספר הזה.

י"א הניח בן בשם שמואל מ' 250.

244

ה 10 ספטמבר 1577

ציון הלז

מצבת קבורת איש אמונים ראש

כל מנין ובנין נדיב נדיבות יעש 1)
נודע בשערים הישיש ונעלה
ה'ר' יודה פאסי נ'ע' נפטר לבית
עולמו יום כ'ח' לאלול שנת השלז
תנצבה

ארך 235, רחב 78 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קברי הנשרפים למשפחת פראנסיס. — — 1) השוה ישעיה ל"ב, 8.

245

ה 15 מאי 1579

האבן הזואת
אשר חן הוצק שמתי
מצבת על כראי מוצק
הוא החכם הנעלה כמה"ר
יוסף טאיטאצאק ז'ל'ה'
נלע יום ב'(כ') 1) כ'א' יום
לסון השלט תנצבה

ארך 250, רחב 85, עבי 13 ס"מ.

מלבד הרב הגדול ר' יוסף טאיאטאצאק ידועים לנו עוד ארבעה אנשים בשם זה שהיו במאה השש עשרה: א) י. ס. „החכם הנעלה", ב) י. ס. שנפטר בכ"ד לח' ואדר שנת השמ"ז, ג) י. ס. הישיש שנפטר ביי"ב לכסלו שנת השנ"ז, ד) י. ס. אשר היה עוד בחיים בשנת השס"ח. הראשון, ר"ל זה של הכתבת הנכחית, הוא, אולי, בן הרב שמואל מ' 221, אחיו של הרב יעקב ונכד שלמה (ראה למעלה מ' 221). השני הוא מ' 253. השלישי הוא בנו של אברהם מ' 266. הרביעי צ"ל נכד אחד השלשה הראשונים ובכן דור חמישי להרב הגדול בשם זה, מ' 280 1) כ"כ באבן.

246

ה 24 ספטמבר 1579

י'ש'י' ע'מ'ה'ן' י'ח'ב' י'ע'מ' 1)
כל האיש העובר
על זה הקבר הלוך [י]לך ובכה 2)
בשבר את יוסף 3) כי עודנו בו
איבו איך טרוף טורף יוסף 4)
ובמכתר ימיו גוע אל עמיו:
ויאסף: ובלא יומו גמל ובן
זכר לא מל וימות יוסף 5). הירא
ורך לבב 6) אשר לא יכאב וייבב:
עליו בכל לבב: לא ידע את יוסף: 7)
אל חי זכות יוסף ומעשיו הטובים יהיה מאסף
ויכונן לו מדור בגן עדן עם צדיקים ונכחים
ושם (ימח) [ינוח] דור ודור ישביע נפשו נצח בצחצחים
נתבקש בישיבה של מעלה החכם השלם שרוחו בה
בקרב הארץ ונעלה לתהלה שמו כמהר יוסף יעבץ
נ'ע' בארץ העליונה במרץ יום ד' אר'י' עלה מן הארץ
לתשרי שנת ה'ש'ם' נפשנו בחיים 8)

תמך

ארך 210, רחב 80, עבי 11 ס"מ.

יוסף בן יצחק בן יוסף בן חיים יעבץ. אבי אביו היה הרב יעבץ המפורסם שנלחם נגד הפילוסופים, מחבר מאמר האחדות, יסוד האמונה, אור החיים ועוד ועוד (ראה על אדותיו גירונדי ניפי ד' 145).

יוסף ואחיו באו מאדרינופלי ויסדו בשלוניקי בערך שנת 1540 בית דפוס. הספר הראשון שהדפיסו הוא המחזור האשכנזי עם פירוש והוספות להרב בנימין הלוי אשכנזי 1550 — 1548. בשנה ההיא מת אביהם הישיש יצחק, שהיה גם הוא עוזר

בבית הדפוס. יוסף לא הניח בנים זכרים (שורה שמינית) בשורה האחת עשרה „ומעשיו הטובים" רמוזה מעולתו בבית הדפוס. לפי גירונדי יוצאי חלציו של יוסף הדרשן „האירו עיני הדור כחבורים יקרים". אולי „החכם השלם" י. י. כתב איזה חבור שאבד ברוב הימים.

מן הספרים שהדפיס יוסף עצמו בשלוניקי ידועים א) פי' על הרמב"ם מדוד עראמה. אחרי שנת 1545. ב) פרקי משה ותפלת משה לר' משה אלמושנינו, 1563. ג) הנהגת החיים לר' משה אלמושנינו, 1564. ד) שארית יוסף לר' יוסף בן שם־טוב, 1568. ה) מיזה די איל אלמה או שלחן הפנים מר' יוסף קארו, 1568. ו) נורא תהלות לר' יואל ן' שועב 1569. ז וח) חקת הפסח וישע אלהים למשה פיזנטי, 1569. ט) פירוש תהלים ליוסף יצחק הדרשן אבי אביו, 1571. י) ידי משה לר' משה אלמושנינו 1571/72.

המליצה הזאת היא הראשונה שנתחברה ע"י קטעי פסוקים ומורה התחלת ירידת הפיוט והשיר בשלוניקי. — — 1) יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו. ישעיה נ"ז, 2. יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. תהלים קמ"ט, 5. — 2) שם קכ"ו, 6. — 3) השוה בראשית מ"א, 57. — 4) שם ל"ו, 33. — 5) שמות א', 6. — 6) השוה דברים כ', 8. — 7) שמות א', 8. — 8) תהלים ס"ו 9.

נסים בן דון יצחק אלטון הנפטר בכ"ט לטבת שנת ש"ס, ראה מ' 192. מלבד מה שכתבנו עליו שם, צ' להוסיף כי נ"א היה ממנהיגי ק'ק' לישבונה בשלוניקי (רשד"ם ח"מ סי' 371). אשר שהדיין יצחק אלטון הנזכר בשנת 5330 אצל רשד"ם, שם סי' 142, הוא בנו הנקרא כשם זקנו יצחק.

247

ד 4 פברואר 1580

ציון הלז

איש אלים קדוש הוא החכם השלם

מורנו כמהר"ר מרדכי מטאלון ז'ל'ה'ה'

...נכנלק (?) נכ עם ק' 1) חיי לחדש שבט
שנת (?) היש"כ כפשנו במייס: 2) ונ"ל'

ארך 235, רחב 80, עבי 13 ס"מ.

בנוגע לשם המשפחה ראה מ' 165. — 1) ק' — קדושים. — 2) תהלים ס"ו, 9. מ. מ. אחיו של שלמה מ. 275. ושל הגביר הנכבד שמואל חתן משה אלקשטנטיני (מ' 181) הנזכר אצל רשד"ם שם סי' 21, 124. הוא למד תורה בישיבה של ר' יוסף טאייטאצאק. לפי עדות סעדיה לונגו היה מרביץ תורה "בקהלות קלבריה" וכן נראה מכ"י אחד שפרסם הרב דוד פיפאנו, חגור האפוד, סופיה 1925 ד' 1 b. אף רשד"ם אמר עליו: "החכם השלם המאושר כמהרר מרדכי מטאלון זלהה··· לעולם ברח מכל שררה ולא רצה לשאת עול צבור עליו כדי להתרחק מכבוד העולם הזה", רשד"ם שם סי' 40, ומתארו "הרב המופלא", (שם) "רשום שבדור" (שם סי' 41). כחבריו מדינה ואדרבי חתם גם מ. מ. על הסכמות לטובת העדה עוד משנת 1540 בערך (דאנון שם מ' 12). הוא גם כן בין החותמים על החרם נגד הרופא דאאוד פקיד דון יוסף נשיא בשנת 1573. הוא פעל עד שנת 1579. (דאנון שם ד' 104). בישיבתו למדו תורה אהרן ששון חתן שלמה הלוי הזקן, שחבר ש"ות "חורת אמת", כמו שכתב בתשובותיו שם סי' קפ"ד; יעקב בן אחיו ג"כ היה תלמידו, ואמר עליו שהיה "מלמדו בדרך השכל ודרך תבונות". מ. מ. היה ג"כ "כולל בכל מיני חכמות" (קונפורסי 38a) ורשד"ם אמר עליו "החכם השלם כמהרר מרדכי מטאלון זלהה שנודע בשערים שמו ובכל מקום שיש ישראל נודעה חכמתו וענותנותו ואם היה עוסק לעתים בחכמות היו לרקחות ולטבחות" (רשד"ם שם) מ. מ. כתב פסקים, ואחד מהם נדפס אצל רשד"ם שם. והסכים עמו לפסק הלכה. שם סי' 369. אבן העזר ס' 50, 85, 127, ח"א סי' 158, מ"מ נזכר גם אצל אדרבי דברי ריבות סי' 217, 218 ו 326, הרש"ך מ"א סי' 1, חלק א' 22, ואצל שמואל קלעי, משפטי שמואל סי' 23, ושאר מקומות. השוה קונפורטי 39, דאנון 140 f. R. E. J. t. 41.

11 י. ש. צמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

לפי עדות תלמידו יעקב מטאלון, חבר רבו פירוש שכלי על איזה פרקים של התנ"ך· מ· מ· מת זקן ושבע ימים מכיון שבערך שנת ש' חתם יחד עם רבנים גדולי העיר ומת בשנת הש"ם· וכן נראה מהכ"י של הרב דוד פיפאנו שם: שרצה למלוך בק"ק קאלבריה ישן במקום כמה גדולים מופלגים בחכמה ובזקנה ובפרט הר' הכולל „חסיד ועניו זקן ונשוא פנים כמוהרר מ"מ (מרדכי מטאלון) זלהה"· כבוד גדול עשו לו במותו כמו שמודיע רשד"ם שם: «ומהספדו של אדם ניכר מי הוא כמו שעינינו ראו»· בין המספידים האלו היו סעדיה לונגו ותלמידו, יעקב בן אחיו, יעקב מתארו „נר ישראל וקדושו··· הגאון הרב מורנו" (שארית יעקב, שאלוניקי 1597, ד' 13) ומחבר הכתבת מתארו בתאר „קדוש", תאר אשר לא רבים זכו לו בפרט במאה השש־עשרה·

האבן הזאת נמצאת בין קברי הרבנים אברהם די בוטון ובנימין עשאל יחד עם עוד עשר מצבות למשפחת מטאלון·

248

ג 1580 ?

ציון הלז

של הגברת המאושרה

מרת דונה בת החכם

חסיד כמהר יעקב

עוזיאל זלה שנפטרה

ארך 190, רחב 80, עבי 15 ס"מ·

בס"ה יש חמש שורות· שנת המיתה חסרה באבן· אפשר בין 5325 ל 5345· החכם החסיד י· ע· הוא, אולי, „הנבון ונעלה לתהלה הר' יעקב עוזיאל נרו" בעל כתבי יד. הנזכר בספר לב אבות לשלמה הלוי הזקן (ד' 125) ואשר עליו נשא לונגו קינה והודיענו שהיה „שמח ביסורים" (סדר ומנים שם)·

249

ב 23 (?) יולי 1581

ציון הלז יב (כזה) יצחק

כהן [ן'] ארדוט נע
שנת השמא כב (?)
למנחם

ארך 205, רחב 87, עבי 16 ס"מ.

האבן הזאת סמוכה לרב אשר כהן ן' ארדוט מ' 445. Ben Ardut משפחה זאת מוצאה מאראגון. ידוע יוסף בן מאישטרו בונפוש הכהן בן ארדוט שקנה כ"י בשנת 1498 (רשימת נייבויער מ' 6). יוצאי המשפחה הזאת חיים עוד היום בשלוניקי ונקראים רק „בן ארדוט" אם כי הם כהנים, ראשונים לכל דבר שבקדושה. האגדה מספרת כי הם מצאצאי עלי הכהן שאינם מאריכים ימים (שמואל א', ב', 31-33; ג', 11-14). ולכן התעסקו ומתעסקים עוד היום בהוראה: הם מורי תלמוד, מורי בתי ספר, מלמדי תינוקות, כדי שהתורה תגן עליהם (השוה יבמות ק"ה ע"א; ר"ה י"ח, ע"א).

250

ב' 25 ספטמבר 1583

מצבת
קבורת החכם הנעלה
כמהר שמואל אדר[ב]י נע
שנפטר לבית עולמו
ביום ראש[ו]ן תשעה
לתשרי שנת השמד
ליצירה תנצבה

ארך 210, רחב 90, עבי 12 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת ברגלי י' אדרבי מ' 243. כנראה הוא בנו של יצחק. ואם כן מת צעיר לימים מכיון שאביו מת לכל המוקדם בשנת השל"ז. ש"א נזכר אצל רשד"ם, ח"מ סי' 206, בתור ערב על חוב שאשה אחת היתה חייבת לדון חייא [יהודה] אברבנאל. החכם בשם זה משלוניקי הנזכר אצל קונפורטי, 45b, הוא יותר מאוחר ומת בקונסטאנטינופלי. אפשר שהיה נכדו של ש"א של הכתובת.

251

ג׳ 22 אפריל 1585

י״ש״י ע״מ״ה״ן׳

אבנים שחקו מים 1)

על איש ישר ותמים

רודף צדקה וחסד אל כל היום 2)

גוע אמונים שרש היחס

והמעלה הגביר ונעלה

כהר״ר אישטרוק בדרשי נ״ע

עלה אל האלדים ביום ב׳

כ׳ג׳ לחדש ניסן שנת השמה

ארך 210׳ רחב 70׳ עבי 18 ס״מ.

לפי מחבר הכתבת היה א. ב. אחד מהנדיבים אשר הרבה לעשות צדקה וחסד עם אחיו. — 1) איוב י״ד׳ 19. — 2) תהלים נ״ב׳ 3.

252

ו׳ 10 יולי 1586

ציון הלז

של הישיש היקר החכם השלם

כהר שלמה אמאריליו נ״ע

נאסף אל עמיו יום ה׳ כד לחדש

תמוז

שנת השמו

Amarillio המשפחה הזאת הצטינה ברבניה. עוד מזמן הגרוש. ידוע החכם יצחק אמ. חבר ר׳ יוסף טאיטאצאק. אפשר שש. א. הוא אביו של החכם יוסף ואבי אביו של הרב ש. אמ. בעל ספר כרם שלמה ועוד.

253

ג' 3 אפריל 1587

ציון הלז
מצבת קבורת הגביר
ונעלה כ"ה"ר' יוסף
סאיטאצאק נפטר
לבית עולמו לח' ואדר
יום כ"ד' שנת השמ(ו)[ן]

ארך 220, רחב 80, עבי 13 ס"מ.

י"ט. אשר אני מכנה אותו השני צ"ל אחד מקרובי הרב הגדול בשם הזה ואולי נכדו. ראה מ' 245 ומ' 266.

254

ה' [14 אוקטובר 1589]

מו"ר שמואל די
מידינה ז"ל
[ב לח' חשון הש"ן]

שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול 1) יחב יעם

ארך 200, רחב 85, עבי 13, גבה 60 ס"מ.

שמואל די מדינה ידוע בכתבי הפוסקים בשם מהרשד"ם או הרשד"ם. היה אחד מהרבנים היותר חשובים מזמנו בשלוניקי, ואולי מכל גליל הרומאנייה. הוא נולד בשלוניקי (רשד"ם ח"מ סי' 370) בשנת 1505-1506. שם אביו אינו ידוע לנו ואולי משה כשם בנו. ראה מ' 291, 367. הוא סבל מ"מחשבות ודאגות בלי ספורות" (שם סי' 119) ואמר על עצמו שהיה טרוד ועלוב (שם סי' 200). אדותיו ואודות כתביו ראה בחבורי הנז', כעת תחת מכבש הדפוס. הרב יום־טוב ן' אלרוייו מברוסה אמר עליו "הנותן בים התלמוד דרך ונתיבה... מחשל ומהדק פרולא וחספא... שותף להקב"ה בהויות" (שם מ' 260). בנו משה גם כן הודיע לנו שממנו יצאה "תורה והוראה לכל תפוצות נפוצות יהודה... התשובות אשר השיב... מארבע כנפות הארץ" (הקדמתו בחלק

חשן משפט). ובאמת אליו פנו מארצות רחוקות: מבוקרישטי, סי' 5, ארטה סי' 12, סופיה סי' 15 ועוד, פיראוה סי' 24, פאטרן סי' 30, 344, אישקופיה 36, 164 ועוד, ויניזיה סי' 33, 99 ועוד, רודש סי' 51, 100, 252, 259 ועוד, אנקונה סי' 54, 55, 59 ועוד, אנדרינופלה סי' 61, 319, ראגוזה 63 ועוד, יאנינה סי' 84, 407, מונישטרייו סי' 141, 363, קונסטאנטינופלי סי' 165, 299 ועוד, פליבנה סי' 144 ו־204, בילוגראדו סי' 227, 336, ברוסה 240, 260, 277, 406, אישטיפ במקידוניה סי' 249, סידרוקאפסי סי' 255, 423, כודון 272, אלאסונה 297, קומורג'ינה סי' 337, ליפאנטו סי' 369, לאריסה 388, גאליפולי 436, ועוד עירות אחרות.

תשובות הן בפרט השאלות: סי' 70, אשר בה אפשר לדעת המצב המסחרי של יהודי טורקיה עם ויניציה לרגלי המלחמה של שתי הממלכות האלו, סי' 75 על ירידת הכספים, סי' 84 ו־93 בנוגע למסחר בין יהודי יאנינה, קורפו וויניציה, סי' 99 על המסים שיהודי ויניציה היו מחויבים לשלם לשררה (סיניוריה) וסי' 144 על המסים של יהודי פליבנה. בס' 303 מדבר על שרפת התלמוד באיטליה ובסי' 380 על הריגת היהודים בשנת השי"ו באנקונה; מסי' 328 עד 332 מביא רשד"ם את הדין ודברים שעברו בין דונה גראסיה מינדיזיה ובין אחותה ובסי' 350 מודיע הרב את המצב הרע של היהודים בראגוזה.

שיטתו בהלכה. — רשד"ם פסק דיניו לפי שיטת רבו מהר"י טאיטאצאק (שם סי' 429) וכמהו נטה עד כמה שאפשר אחרי שיטת הרשב"ז. "כי כאשר היה לו למהרי"ט, אומר רשד"ם, על ענין דין אחד תשובת הרשב"א היה מחשיב דבריו כמעט נגד שאר הפוסקים" (שם, סי' 249 וסי' 293); ולכן מביא שו"ת הרשב"א בכתבי יד אשר היו קנין כספו של דון שמואל בנבנשת, שם סי' 283 ו־323, וקנין כספו של דון מאיר בנבנשת, שם סי' 380.

הוא היה מחלק את השאלה לסעיפים ולבחינות ורק אחרי עיון נמרץ בשאלה היה מתחיל לעיין בדין התשובה. כהגאונים והרדב"ז לא היה מאריך בתשובתו. לפעמים היתה

השאלה ארוכה יותר מן התשובה, והיה אומר: „ויגיעת בשר להאריך", סי' 242, או „והאריכות בזה [ל]מותר", שם סי' 245, או „אין דעתי למלאות ניר", שם סי' 239. הוא החליף שאלותיו עם גדולי דורו: עם ר' דוד ן' אבי זמרא, סי' 265, עם בצלאל אשכנזי, סי' 77, עם שמואל חכם הלוי, סי' 94. רבני קונשטאטינה ורבו מהרי"ט הסכימו עמו בפסק הלכה, סי' 224. לפעמים השיג על „הרב המופלא" ר' יוסף ן' לב, סי' 264. ואולם הרב משה בן יוסף מטראני בשאלותיו, ח"ב סי' 71, ור' יוסף פורמון, ח"מ סי' 399, והר' י' אדרבי, דברי ריבות סי' 329, חלקו על דעותיו.

אחדים מפסקיו. — רב פחות מארבעים שנה אם הוא ראוי להוראה יכול להורות, אם כי יש בעירו רבנים עולים עליו בחכמה. אסור לו רק להורות לפני רבו המובהק. (ח"מ סי' 1). מנהג שלוניקי שהמרביץ תורה דן יחידי. הדיין הזה אינו פסול לדון אם כי הוא מקבל שכר מממוני קהלו (שם סי' 2). — התובע הולך אחר הנתבע, ר"ל אחרי הדיין שהנתבע רוצה שידון אותו (שם ד' ד' ע"א). — אין חכם נכנס בגבול חכם אחר „אפילו שיהיה האחד אדיר שבאדירים כרבן גמליאל ויהיה השני קטן שבקטנים" (סי' 12). — השאלה מחויבת להיות מסודרת מהשני בעלי דינים (סי' 267 ועוד). — בנוגע לדין ודברים עם הסוחרים דנים לפי מנהג הסוחרים (סי' 170 ובפרט בסי' 175). — הבכור נוטל פי שנים (סי' 301 ו־375). — יהודי שגנב והב וכסף ומרגליות מחברו ומכחש ואינו נשמע לדין תורה מותר למסור אותו בידי השופט הישמעאלי (סי' 360). — שני סוחרי שלוניקי ואחד מהם נסע לפראנקיה (איטאליה) ויש לו דין ודברים עם חברו הנשאר בשלוניקי אין לו הזכות להביאו לפני בתי דינים של פראנקיה ומחוייב לקבל פסק דין של בתי דינים של שלוניקי (סי' 386). — אסור ליהודי לרדת לחייו של ערל מפני דרכי שלום (סי' 417).

רשד"ם פעל עד סוף ימיו. באחד מפסקיו הוא כותב „גם כי ידי כבדה מזוקן" (שם סי' 320). הוא מת זקן ושבע ימים והניח אחריו שני בנים: משה ואביו של הזקן שלמה ממיודעי קונפורטי (ד' 38 ע"א'). הוא צוה שלא יכתבו על מצבת קברו

אשלג את שמו. קונפורטי שבקר את קברו בערך 1640 מעיד שחקוק עליו רק הפסוק של תהלים הכתוב למעלה. את השם והתאר מו"ר כתבו לפני שבעים שנה בערך. יום פטירתו וימי חייו הודיע לנו נכדו שמעיה די מדינה בהקדמת ספר דרשות זקנו בן שמואל".

1) תהלים קי"ט, 165.

255

ג' 5 דצמבר 1589

ישי עמהן

ממלכת כהנים בגוי קדוש 1)

גשו נא אלי 2) לאיש תחת אבן

אם ראיתם תמול נקבר איש

אלים קדוש הוא אל על קראוהו 3)

והלך לו הנח ציון הלו העומד בין

ההר[ו]סים קבר איש האלים ה' ה'

החכם השלם כמהר מנחם הכהן

תנצבה יום ג' כז לחדש כסלו

השימ 4)

ארך 224, רחב 85, עבי 10 ס"מ.

1) השוה שמות י"ט, 6. — 2) בראשית מ"ה, 4. — 3) השוה הושע י"א, 7. — 4) במם פתוחה כן חקוק באבן והשנה מתאימה ליום החדש וליום השבוע ולכן אי אפשר להיות הרב בשם זה הנזכר אצל קונפורטי ד' 45 ע' ב', 50 ע' ב', כי האחרון חי בערך שנת ש"ץ-ת"ל.

256

ב' 1590 (?)

מצבת קבורת

הח' הנעלה כ'ה'ר'

שלמה אדרבי נע

ארך 145, רחב 70, עבי 15 ס"מ.

אין יותר מזה כתוב באבן. זמן המיתה אפשר להניח בערך שנת הש"ן לפי השערת אחי מר חיים שראה את האבן.

257

ב' 1590 (?)

מצבת קבורת
הגביר כהר יוסף
אדרבי נע

ארך 190, רחב 65, עבי 13 ס"מ.

גם הכתבת הזאת בת שלש שורות. שתי האבנים האלה נמצאות בסביבות קבר ר' יצחק אדרבי. כנראה שלמה ויוסף הם מיוצאי משפחת הרב הנז' כי כן המנהג לקבור יוצאי משפחה אחת אצל דודם או זקנם.

258

ד' 1590 (?)

זאת המצבה של
החסיד ומאושר
הר אליעזר• פאבגל

ארך 82, רחב 46, עבי 17 ס"מ.

• המזיף זייף האות השלישית והרביעית מהשם וחקק תחתיהן האותיות ג' ו־ל'. אולי השם הוא פאניג'ר, כי אי אפשר לקרא פאלאג'י. שנת המיתה לא היתה כתובה כלל באבן ואולי היא בערך שנת הש"ן.

259

ה' ?

ציון ירא אלהים
וסר מרע החכם
השלם הע• [ניו](?) הר
אברהם•
ז'ל'ה'ה' ונפטר יום ב ה

ימים לחדש

אייר

שנת *

ארך 189, רחב 90 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת כ־15 מטר רחוקה מקבר הרשד"ם, גם פה אי אפשר לדעת התאר, שם המשפחה ושנת המיתה, כי קלקלו אותם. ר"ח אייר ביום חמישי חל משנת שכ"א עד שנ"א בשנים אלו: שכ"א, שכ"ד, שכ"ז, שכ"ח, ש"ל, של"א, של"ד, של"ז, שמ"ד, שמ"ח ובשנת שנ"א.

לפי התאר „החכם השלם" ולפי הברכה „זלהה" אפשר להבין שלפנינו כתבת של אחד הרבנים החשובים בזמנו. וחבל על דאבדין.

260

ג' 9 אוקובר 1592

מלון אורחים 1) מקומן של זבחים
ועולת מעלה מאישים ורמים
אשר טמן ואל צפן למו
ואת נפשו העלה במרומים
הוא החכם השלם הונא 2) [הרפא] ז המובהק
כמהר אברהם הכהן חנצבה
יום ו' ג' חשון
שנת ה'ש'נ'ג'

ארך 185, רחב 60, עבי 28 ס"מ.

כנראה הוא אברהם הכהן פרחיא בנו של פרחיא איטאלייאני, מ' 182. ואחיו של הרופא דניאל מ' 236. הוא היה דיין בשלוניקי וקבל עדות ביז לחדש אב משנת שכ"ה (אדרבי, דברי ריבות, ד' 109b, סי' 187).

החכם ד"ר ואכשטיין מוינה שראה את כה"י בשנת 1931 רצה לקרא הדיינא תחת „הונא". בינתים פרסם אותה המורה הנכבד מר ברוך בן יעקב וקרא הרופא המובהק. בקרתי שוב

את האבן ואי אפשר לקרא כי אם „הונא" ואם נרצה דוקא לקרא „הרופא" צ"ל חסר בלי ואו.

1) ירמיהו ט', 1. — 2) בנוגע לתאר „הונא" ראה פסחים פ"ו ע"ב.

261

ג' 16 יוני 1594

מצבת קבורת הדרת בחור
מעם בינות הוא נחמד
למראה בר אורייאן (ואהויאן) [ואבהן]
וטוב למשכיל נבון ונעלה
ה'ה'ר' יצחק בכמהרר אברהם
אלמושנינו ז'ל' נקטף נחטף
עודנו באבו בקוצר שנים ביום
[ה] (ר') כ"ח לסיון שנת ה'ד'ש'ן' ותשן
בדשן נפשו בצרור רחיים
ארך 185, רחב 70, עבי 13 ס"מ.

לפי השורה השלישית „בר אורייאן" והתאר „בכמהרר" הניתן לאביו אפשר להניח וקרוב לאמת שיצחק זה הוא נכד ר' משה אלמושנינו ובנו של הר' אבר. אלמ. הנזכר אצל גירונדי־ניפי ד' 5: „כמהרר אברהם אלמושנינו פרח בשנת שנ"ב והניח ספר אחד בחכמת הקבלה בעיר ורנקבורט שחבר בירושלים עה"ק ת"ו... ונראה שהיה ממשפחת הרב ידי משה אלמושנינו". תחת „והניח כפר אחד" צריך לתקן „והעתיק ספר אחד" והוא ספר עץ חיים. ראה נייבואר רשימת בודל. מ' 1602 ד' 559. חשוב להעיר שלהר"מ אלמושנינו היה בן בשם יצחק (הקדמת המוציא ספר מאמץ כח). אפשר שי' א' של הכתבת הוא נכדו.

262

ג' 30 יוני 1594

מצבת
קבורת חכם ונבון בחור

כארום 1) עוד היום גדול לא עת האסף 2)
הגיע זמנו לשיר את שיר[ו] (י)אל בארצות החיים
ככל אחניזי הלוים 3) כהר רפאל בכר אהרן
הלוי • אשכנזי נתבקש בישיבה של מעלה
ביום [ה] זה סני [לתמזוז
שנת [שלח] חשך ויח[שיך] 4)
לפ"ק

חלו(ו) בני קהלו(ז)5) ומושי מש זמירו: ויקרחו קרחה כל קורח לאוני שיר מבני אסף הלא נאסף ביום מר: ובני מרירי ימררו שרי ונגוני הן זאת עבודת הלוים יום אשר בו: פה נגנזו ש (ר)[ב]ר[י] כלני[ז] שיר

בית אל

ארך 165, רחב 80, עבי 12 ס"מ.

מחבר הכתבת הזאת היה המשורר סעדיה לונגו. (כ"י בודליאן, נייבויר מ' 1986 בסוף הכ"י) אולם לדאבוני לא העתקתי מהכ"י הזה כי אם התרף: השם וזמן המיתה. ס. ל. כותב: „שלשת אלה בני נח נחה נפשם בשנת שנד במגפה לפני ד בחורי חמד כהן לוי ישראל בעוד שלשת ימים... והשני ה'ח'ר' רפאל הלוי בכה"ר אהרן הלוי אשכנזי ...והגיע זמן המקרא ביום זה סיני לתמוז ויחשיך". ר. הל. היה אפוא אחד מהמשוררים „חכם ונבון". — 1) שיר השירים ה', 15. — 2) בראשית כ"ט, 7.— 3) דברים י"ח, 8. — 4) תהלים ק"ה, 28. — 5) אולי צ"ל תמר בני מחלי ומושי. • המוייף פסל שם המשפחה אשכנזי.

263

ד' 16 אפריל 1596

כתבו בעט ברזל
עלי שמיר שבר
אשר היה לזכרון
כי חק ספוד ובכות
עלי מקום נשברו
לוחות וארון 1) סני

ועוקר הרים (ירד) [כהר] יעקב

מטלון

תנצבה

נפטר חי ניסן שנת

* השנו

ארך 170, רחב 65, עבי 15 ס"מ.

יעקב בן הרב שלמה מטלון (מ' 275) ואחיו של החכם חיים. ראה על אדותיו בספרי שם. בהיות ספר דרשותיו „שארית יעקב" שלוניקי 1596-1597 יקר המציאות הנני נותן רשימה של הדרושים החשובים ביותר מהששה עשר שהדפיס אביו אחרי מות המחבר:

דרוש א' „שדרשתי על שמועת פטירת החכם השלם הכולל הרופא המובהק כמהרר נסים יצחקי נע בק"ק שלי נוה שלום ז' ימים לטבת הנשא בקבוץ כל רבני העיר וכל יודעי דעת זמיני מדע". בדרוש הזה מביא באורים ופירושים בשם אביו שלמה. — דרוש ב' „שדרשתי ביום שבת קדש על פטירת בן ובת מהגביר דודי יצ"ו עטרת לראשי, בקיבוץ עם רב ורבני חכמי העיר ומשכיליה ויודעיה". קרוביו אלה מתו בתוך שבעה שבועות. בדרוש הזה הוא מדבר על השגחה פרטית. — דרוש ג' „על פטירת נר ישראל וקדושו וראשו מורי ורבי הגאון תפארתי דודי מורי הרב הגדול מרדכי מטאלון זצו"קל". — דרוש ד' „שדרשתי על דודי וגבירי עטרת לי כמהרר שמואל מטאלון זלהה" (ד' י"ח ע"ב). הוא נזכר אצל רשד"ם ח"מ סי' 124 על שטר אחד מי"ב מנחם השכ"ה בזמן ששמואל היה שומר אבלות שבעה. וממספר 22 אפשר לדעת שהיה אחיו של הרבנים מרדכי זשלמה. הוא היה נשוא עם בת הגביר משה קושטנטינו מספר 136. — דרוש ה' „שדרשתי על שמועה מצופיאה מפטירת גיסי ומשושי שניי נע [שנגוע] ביום ערב שבת י"ט אדר... בקבוץ עם גדול ורב ורם של חכמים וסופרים הלא כה דברי שמח (348) נפש עבדך". — דרוש ו' „שדרשתי בפטירת הגברת דודתי מב"ת שנפטרה ביום ארבעה לעת ערב ודרשתי ביום שבת קדש

כ' למנחם הנשא" (351). — דרוש ז' "שדרשתי בשבת בנתים בק"ק שלי מנוה שלום בקבוץ עם גדול ורב של חכמים ושל סופרים היום שלשה ימים לחדש תשרי שנת בש"ן.... "בימים הקדושים ונוראים כאלו, אימר המחבר, אין ראוי להתעסק בחכמות חיצונות ובהקדמות והמצאות אלא להתעסק בתורה". כי דרשותיו על פי הרוב הם נושאים פילוסופיים ולכן ראה את עצמו מחויב להודיע למה פרש משיטתו. — בדרוש י"ב ד' נ"ו ע"א הוא כותב: "ולהיות שבלילה הזאת נשמע בכפר השמועה לא טובה מפטירת הרב הגדול מוהר"י ן' לב זלהה שכולנו חייבים בכבודו כי תלמידיו אנו ומימיו אנו שותים" לכן דרש על מנוחת נשמתו ווה היה בשבת נחמו בזמן הדבר, בלי הזכרת השנה. בספרו מביא חדושים של אחיו חיים (ד' פ"ו ע"א), שנפטר בחג השבועות שנת שימ"ו. המקונן ס. לונגו קונן על מות שני החכמים האלה. קינתו נדפסה בתחלת ספר שארית יעקב הנזכר וכנראה היא הקינה האחרונה של לונגו.

• האבן הזאת נמצאת בסביבת קברי מ' מטאלון. המזיף זייף שנת הפטירה והיום אי אפשר לקרא באבן כי אם הש"ט תחת השנ"ו, הזמן שהודיעו לנגו ואביו שלמה.

1) ששה חרוזים אלה לקוחים מקינה שקונן רמב"ע על ר' יצחק אלפאסי (שירי רמב"ע ח"א, הוצאת "דביר" תל-אביב תרפ"ח. ע' 72

264

ג' 16 יוני 1596

שנת הש'נ'ו'

לזאת יקרא אשה 1)

המהוללה מרת דונה

אורדונייא נ'ע' אשת

החכם השלם כ'מ'ה'ר'

שלמה חודארה נרו

ביום א [ב] (כ) לחדש סיון

ארך 165, רחב 65, עבי 18 ס"מ.

Hodara כן קורא אמאטוס, סנטוריה 7, קוראסיו 9, 25. בעל ד. היה החכם השלם כמהר שלמה חודארה, הוא היה "רב מובהק וחסיד וראש ישיבה מק"ק אבורה" (קונפורטי 44a) וחברו של ר' שמואל ן' חיון. ד. א. מתה בזמן המגפה של שנת השנ"ו. — 1) בראשית ב', 23.

265

ג' 19 נובמבר 1596

קבורת היקר
הנבון הרופא
כהר ר' אברהם
חביליו נפטר
לבית עולמו (כה) [כח]
חשון יום ג' שנת
השנו
ארך 160, רחב 65, עבי 12 ס"מ.

266

ה' 1 דצמבר 1596

ציון הלז מהישיש
נבון גביר ונעלה כהר
יוסף טאיטאצאק נע
נפטר לבית עולמו
ביום א' יב לכסלו שנת
[הש]נו ליצירה
ארך 203, רחב 92, עבי 12 ס"מ.

י. ט. שאני מכנה השלישי הוא אולי בנו של הרב אברהם מ. 167 ואחיו של שמואל ושלמה. ההשערה הזאת נסמכת על זה שמחבר הכתבת מתארו בתור ישיש, וזה אפשר אם הוא בנו של אברהם, מכיון שאביו מת בשנת הש"ב, וכן מוכח מהתאר גביר, כי ידענו מצד אחר שיוסף בן אברהם טאיט. היה אמיד בנכסים בעיר. אחיו שמואל היה נשוי עם בת הגביר יעקב עזרא. לו היו כרמים בסביבות שלוניקי, ואחרי מותו החזיק

יוסף בכרמים אלו ויעקב עורא חתן אחיו הביאו במשפט לפני הרב אדרבי (דברי ריבות ד׳ 99a). ראה מ׳ 221, 245, 253.

267

23 ינואר 1598

ציון
הלו מהנישא
ומאד נעלה
כהר שם טוב נע
רביסה זלהה נפט׳
לבנ[י]ת עולמו יום שבת
קודש ששה עשר
לחדש שבט שנת
השנח(?)

שם משפחה הנהוג עוד היום בין יהודי דוראן בסיריביה. ומן הפטירה אינו ברור באבן. משנת הש״ן עד שנת השנ״ח חל ר״ח שבט ביום הששי רק בשנה האחרונה.

268

ג׳ 14 יוני 1598

מצבת קבורת
הארוס הנחמד הר״
יום טוב גאון נע״ בן
הגביר ונעלה הר״ שמואל
גאון נע״ נפטר לבית עולמו
יום א׳ י׳ סיון שנת השנ״ח
ליצירה

ארך 175, רחב 80 ס״מ.

אביו שמואל נוכר אצל רשד״ם ח״מ סי׳ 140 בתור מחשובי עירנו״ והיה אחד ממוכרי צמר לתעשית הבגדים של העיר.

269

ג׳ 19 יולי 1598

ציון

הלז מאיש רב פעלים עסק
בתורה לשמה ובגמיל[ו]ת (ה׳) [חס]דים
נ(על) [לע] יום א׳ טו חמ שנ(י) [ת] השנ(ה) [ח]
החכם כהר אברהם עמר

נע

ארך 225, רחב 80, עבי 17 ס״מ.

לפנינו אפוא אחד מהרבנים והעסקנים לטובת העדה, כמו שנראה מהתאר „איש רב פעלים״.

270

ה׳ 7 אוגוסט 1600

– – – – – – – – – – – – 1)
אבן שלמה מסע נבנה 2) על ראש איש [אלדים] עיר
וקדיש בישראל גדול מרבן שמו כמהר שלמה לבית
הלוי זצוקל רוחו ונשמתו עלו אל [ע]ל לאור באור
פני מלך חיים 3) יום ב׳ כ׳ו׳ לחדש אב לעת ערב ערבה
כל שמחה 4) ובאור בקר יום ג׳ הניחו עצמותיו לימין אביו
שנת השליך משמים ארץ
תפארת ישראל 5)
איסטה מצבה איס אליבאנטאדה
פור לוס אירמאנוס עובד(י)יה
ברזילי ליון מורדוך ביניקו
ברזילי סיאיטירוס פור און
נ(י)ס קי ליס איזו אל דייו
אי אל דייו קי לוס אה
ייודי 6)

ארך 200, רחב 90, עבי 15, גבה 80 ס״מ.

12 י׳ ש׳ עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם

ש. ה. בן יצחק בן מאישטרו שלמה מפורטוגאל הנקרא ש. הלוי הזקן, נולד בשלוניקי בשנת 1532. על אדותיו ועל אדות ספריו ראה חבורי שם. בתור פיסק הוא נזכר אצל רבני זמנו: רשד"ם אבן העזר סי' 238, ובחלק ח"מ מ' 244 חותם על פסק אחד של מדינה בדברים אלה: „האנשים האלה כתתו רגליהם לבא הנה ומצאוני מושכב על ערש דוי ולא יכולתי להתעסק מלחתום ידי לה', בכל מה שפסק וגזר הרב המובהק [רשד"ם] נר"ו כי כמה פעמים כתבנו ע"י זה נאם נשבר ונדכה שלמה לבית הלוי". ובסי' 463 אנו רואים שמעיין בשני פסקים ששלחו למדינה מחוץ לשלוניקי. גם כן נזכר אצל ר' יצחק אדרבי סי' 326, אהרן ששון, תורת אמת סי' 1, ובשאר מקומות, הרש"ך חלק ג' ס" 1, ברוך קלעי מקור ברוך סי' 10.

בין ספריו הרבים ידוע החלק הראשון של דרשותיו הנקרא „דברי שלמה", ויניציאה 1595. בהיות הספר הזה יקר המציאות הנני מוסר רשימת דרשותיו החשובות ביותר בסדר זמני: ...„הדרשה ...הראשונה אשר דרשתי באישקופיאה יום שבת קדש ...כ"ג סיון השכ"ח (19 יוני 1568) אחר אשר יום שבת קדש ט"ו סיון השכ"ח נתנוני עליהם לראש ולקצין שופט ודורש משפט" (ד' 139 a). משבת ר"ח תמוז עד י"ג אב השכ"ח (27 יוני עד 7 אוגוסט 1568) דרש באישקופיאה (ד' 145). ביום ז' אדר ב' השל"א (4 מארס 1571) דרש בשלוניקי. ביום א' י"א לאייר השל"א (6 מאי 1571) דרש בבית החיים ברב עם על „נשוא פנים נעים זמירות ישראל הזקן רבי רפאל כספי נ"ע בק"ק פרובינציאה" (ד' 22 a). גם הפייטן לונגו נשא קינה על הרב הזה. ביום י"ג לסיון השל"א (6 יוני 1571) „חלו פני ק"ק אשכנזים במלאת שבעת ימים לפטירת כמוהר"ר מתתיה נתן זי"ל בק"ק שלהם וכן עשיתי לפני חכמי ישראל... ואם היות כחי מעט לדבר כנגד כל כך רבנים וגדולים". (ד' 33 a). „פרשת שבת זכור שנת השל"ב (23 פברואר 1572) דרשתי זה ברב עם... בשבתנו בצרה ששואלים מאתנו שרי המלכות שנהיה אנחנו בונים בדק החומות (ד' 113 b). „שבת יום ראשון של פסח השל"ב (29 מארס) בשבתנו בצרה משמועת בנין החומות

ולא יכולתי להתישב... דרשתי זה" (ד' 128a) – "פרשה נשוא י"ב לסיון השל"ב דרשתי זה ברב עם... על כי בעונותינו החל הנגף (24 מאי) (ד' 137b).

"יום י"א לאלול השל"ב חזרתי מן הכפרים אל העיר ויום שבת קדש י"ד לאלול פ' תצא (23 אוגוסט) דרשתי בק"ק ברוב עם... לפי שהיה קצת קטטה בק"ק כיונתי לדרוש בעבור השלום" (156b).

"פרשה תשא שנת השל"ג (21 פברואר 1573) דרשתי זה ברב עם... ובהיותי דורש ארץ רעשה בחוזק ואני לבדי לא הרגשתי... ורוב עם קמו לברוח מן הכנסת" (186a).

"יום שבת הגדול י' לניסן השל"ג (14 מארס 1573) לא דרשתי גם שאר חכמי העיר לא דרשו בקהלות כי ישבנו במעמד כל היום על צרת ענין בנין החומות אשר הביא עלינו הצר ואויב המן הרע שופט הארץ מוסלאחאדין שמו יש"ו והיו בני הקהלות נתונים כלם בבית הסהר. ושבח לאי"ת נעשה נס גדול לש' וליל ראשון של פסח הנז' בחצי הלילה הכהו ד' ומת וליהודים היתה אורה" (ד' 191b).

ביום שבת קדש ט"ו לחדש אייר משנת השל"ג ליצירה (18 אפריל 1573) נתקבלו כל בני ק"ק איבורא... חיל גדול מאד והושיבוני עליהם לראש שר ושופט להם בכבוד גדול לא ראיתי כמוהו בשלוניקי... ואז... דרשתי זה" (197b).

"שבת כ"ב אייר השל"ג (25 אפריל) בבקר... דרשתי בק"ק פרובינסיאה ברוב עם... ולעת ערב דרשתי בק"ק איבורה ונאספו שמה רוב קהלות שלוניקי חכמים וידועים ונבונים וחזנים ופי(ו)[טנ]ים רבו מספור" (ד' 201b).

"פרשת פנחס [השל"ג] (20 יוני 1573) דרשתי... ועל השמועה... מן הרב... ישיש כמהרר דוד אבי זמרה שנחבקש בצפת" (ד' 210b).

"פרשת שמות (19 דצמבר 1573) על אשר נתנו אנשי חברת גמילות חסדים שבק"ק בגד אחד ללבוש העניים".

"פרשת ואתחנן השל"ד (31 יולי 1574) דרשתי על ענין נדבה שימהרו יחישו לעשותה בעד פדיון שבויים" (ד' 283).

יום שבת כ"ד תשרי השל"ה (9 אוקטובר 1574) דר' ש"ה. כדי להכריז שם ממונים על העבירות ולהכריז הסכבת הארוסים שלא יכנסו בבית הארוסות" (ד' 299).

מלבד ידיעותיו בתורה ידע ש. ה. הזקן היטב את הפילוסופיה הערבית, בפרט זו של המוטאקאלימוס, כמו שאומר בעצמו: "ואם שכבר לא הניחו לנו המדברים זוית שלא נשתטחו בו וראוי לקצר" (כ"י בודליאן מ' 2000 ד' 70). ישיבתו בשלוניקי היתה אחת החשובות ביותר בזמנו. הוא היה ג"כ אחד הרבנים העסקנים כמו שראינו למעלה בנוגע לבנין בדק החומות. הוא בין החותמים בשנת השל"ג על החרם נגד דוד פקיד דון יוסף נשיא וגם על הסכמה אחת לטובת חזקת הרב יעקב טאיטאצאק בשנת השה"ם 5345 (דאגון מספר R.E.J. 21, שם ד' 262).

אם כי היה בעל נכסים לא היה מן המאושרים, כי סבל הרבה מכאב הכסלים והכליות (דברי שלמה ד' 268a). אשתו מתה כעשרה חדשים לפניו. ש. ה. הניח אחריו שני בנים: יצחק מ' 353, ויוסף שהיה נשוא עם בת אחי אביו שנקרא גם כן יוסף (מ' 323), ובת אחת נשואה להרב אהרן ששון מחבר ספר תורת אמת.

1) האבן הזאת נמצאת במקום קבורת הרבנים למשפחת בית הלוי הנקרא "לה ישיבה דילוס לויים". בראש האבן אפשר לראות שש שורות כתיבה ששן הזמן אכלתן. — 2) מ"א ו', 7. — 3) השוה איוב ל"ג, 3. — 4) ישעיה כ"ד, 11. — 5) איכה ב', 1. — 6) ר"ל המצבה הזאת הוקמה ע"י (האחים) הרַעים עובדיה ברזילי, ליאון מורדוך, ביניקו ברזילי, עושי כסאות, בעד הנס שהאלהים עשה להם. יהי רצון שהשם יעזור להם.

271

ג' 9 דצמבר 1600(?)

ציון

הלז מצבת קבורת

הגביר הר משה

ברוך נפטר לבית

עולמו ד טבת ב
שנת השמא(ז) השסא(ז)

ארך 173, רחב 83 ס"מ.

משפחת ברוך או ן' ברוך היתה אחת מהמצוינות בשלוניקי במאה השש עשרה. ידוע משה בן ברוך שהלך יחד עם מ. אלמושנינו בשנת השכ"ז לקונשטאנטינופלי לבקש חירות המסים הנקרא מוסילימליק ושמת בדרך (סעדיה לונגו, סדר זמנים). הגביר מ. ב. הוא אולי קרובו של הרב משה הנזכר. המשפחה הזאת שייכת לק"ק פוליא וכנראה היו רוצים בני המשפחה להשתרר על קהלות שונות. (דוד פיפאנו, חגוד האפוד, שלשלת וכו', הקדמה). ראה מ' 381.

272

ג' 8 א'גוסט 1601

ישי 1)

ציון הלז מצבת קבור(ה) [ת]
החכם השלם כמהר
אהרן פרץ נע שנפטר
לבית עולמו יום ד
עשרה ימים לחדש אב
שנת השסא תמך

1) יבא שלום ינוחו (ישעיה נ"ז, 2).

273

ד' 1602 ?

לתחת אבן שח — גאון הכרוב ממשח 1)
ומבטן נמשח — למושיע ור(מ) [כ]2)
שמו נודע לכל — אשר לא ידע כל
כדרדע וככלכל — כלכל הוא עם רב
כפילים 3) הוא יָשֵׁת — כמו נפל (ואיש) [אשת] 4)
בזכיון ואישת — וחץ (וכרקש) [וקשת ב] 5)

גבר צדיק תמים	אבי דלים ואביונים
והוא אב ליתומים	וגם את ריבם(?) רב 6)
לבער גם הלך	מלא בלא . . . . .
ל׳ק׳ר׳י׳ת׳ 7) דוד לך	חיל . . . . . רב

— — — — — — — —

. . . . . .

הרב הגדול כמהר דוד ן׳ נהוניה[כ]...

. . . . . .

ארך 200, רחב 76, עבי 12 ס״מ.

האבן הזאת סמוכה לקבר ר׳ יהודה די מדינה (מ׳ 291). המזיף והמקלקל הידוע צוה לכסות במלט כל הכתיבה ולקלקל מקומות רבים של הכתבת. בכל השתדלותי, עם אחי מר חיים, לנקות את האבן לא הצלחנו להוציא כל המלט ולכן אי אפשר לקרא כל הקינה.

דוד ן׳ נחמיאש או נעמיאש אחיו של ר׳ יעקב. יעקב מת בברוסה בהיותו הולך בשליחות המסולימליק לקושטאנטינופלי לבקש חירות המסים (לונגו, סדר זמנים). לאות הכרה פטרו ראשי קהלות שלוניקי את אחיו דוד מחלק המסים „למען דעת כל עמי הארץ... לשלם גמולות... גבר חכם... כמהר״ר יעקב... לעבוד עבודת חמדת עדת תפארתנו... ונשפך דמו... על כך ראינו להיטיב... להחכם השלם כמהר דוד הקטן יגדל ממנו... כי כל בית אחיו ולהה ובניו סומכים עליו וכלנו חייבים בכבודו והודו יתר על כל בני גילו... והסכמנו... בשם כל הק״ק... שלא יהיה נערך החכם השלם כמהר דוד נרו הנז׳ רק במאה סולטאני לעולם... היום יום ראשון... י״ט לאדר שנת לקר״א״ ובראש ההסכמה כתב המעתיק: „שלא יעריכו להחכם השלם כמהר דוד ן׳ נחמיאש נרו״ (דאנון שם מ׳ 10). נראה מזה שהיה אמיד בנכסים, כי מהערכה היתה צריכה להיות על 400 שולטאנים (ראה בחבורי הנזכר פרק „המסים בשלוניקי״) והעריכוהו רק ב־100, אם כי גם הסכום הזה גדל מאד בשביל אותם הימים, וכן נראה מנוסח הכתבת מכיון שהיה „מכלכל עם רב״.

הוא חתם עם רבני שלוניקי בשנת השל"ג על החרם נגד דוד פקיד דון יוסף נשיא ועל שתי הסכמות משנת הדש"ם ו־השה"ם (דאנון שם). הוא היה „מושיע ורב אבי דלים ואביונים אב ליתומים". לו היתה ישיבה חשובה אשר ממנה יצא אברהם לבית הלוי מחבר ספר עין משפט שלוניקי 1902 (ר' דוד פיפאנו בהקדמתו שם). הוא כתב פסקים: שנים מהם נדפסו, אחד בס' עין משפט הנז' סי' 1, והשני בשו"ת רשד"ם ח"מ סי' 161. הוא הסכים ג"כ על פסק אחד להרשד"ם שם ס' 244. וכן נזכר בתור פוסק אצל רבני זמנו: הרש"ך ח"א סי' 32, 51, ח"ג סי' 18, תורת אמת לר' אהרן ששון סי' 147, מקור ברוך קלעי ד' 13. ויוסף ן' עזרא מוכירו בדברים אלו: „ראיתי בתשובה להרב המובהק כמוהרר דוד ן' נחמיאש נרו" (עצמות יוסף ד' צ"ח ע"א). צונץ מונהו בין הרבנים החשובים למשפחת ן' נחמיאש (צור געשיכטע, ד' 430). ראה אזולאי מערכת מ' 34, ד' 20 ע"א. שנת המיתה אי אפשר לראות באבן. כנראה מת בערך שנת השס"ב, כי מחבר עצמות יוסף, שלוניקי השס"א, מוכירו בברכת החיים.

1) יחזקאל כ"ח, 14. — 2) ישעיה י"ט, 20. — 3) מר מבש"ן קורא „כפירים", אולי צ"ל כפלים. — 4, 5) כן משער מר מבש"ן. — 6) „רב" הראשון מודיע גדולתו; השני, הרבוי; השלישי מלשון זריקה כמו תהלים י"ח, 15 והרביעי מלשון ריב. 7) מנוקר כן באבן. מר מבש"ן קורא לקר(י)[א]ת. ושתי הנסחאות צודקות.

274

ד' ?

מצבת קבורת פנה יקרה שמה
מעטה תהלה ומעיל צדק החכם
הנעלה כמהר אפרים בן נחמיאש
זלהה(?) עלה שמים לבית עולמו היה(?) ביום
ב ח ל... שנת הש"...

ארך 200, רחב 90, עבי 13 ס"מ.

• שם החדש אי אפשר לקרא באבן אולם המזיף זייף שנת הפטירה וחקק השמו וחבל.

275

ד' 29 מארס 1602

ציון הלו איש

אלהים קדוש הוא ו)

החכם הכולל

החסיד כמהר

שלמה מאטאלון

זלהה נפטר לבית

עולמו יום ו' ז' לניסן

משנת השסב

ארך 200, רחב 71, עבי 12 ס"מ.

ש. מ. אחיו של מרדכי (מ' 247) ושל שמואל ואביו של יעקב (מ' 263), היה אחד מהרבנים הרבים שהתעסקו גם בחכמת הפילוסופיה. מהקינה שכתב ס. ל. על פטירת בניו חיים ויעקב אפשר לדעת כי ש. היה עשיר ולא היה מתפרנס מן הרבנות (ראה מ' 263). האב לא יכול להתנחם על מות בניו, בפרט על בנו הצעיר. בתור רב הוא נזכר אצל רשד"ם ח"מ סי' 21. הוא הוציא ספר שארית יעקב לבנו עם הוספות משלו (ד' י"ד ע"ב). כנראה מת זקן ושבע ימים, כי בשנת 1597 התאונן כי לא יכול לראות ולהגיה כראוי ספר בנו. אשתו, "אשת החכם החסיד כמהרר ש. מ." אשת חיל כבודה יקרה וחשובה דונה שרה נפטרה... ביום ג' חמשה לאדר שנת השע"ט" והיא קבורה בסביבות קבר בעלה.

276

ג' 6 אוגוסט 1602

ציון

הלו מצבת קבורת

ה' ר' משה ה• דהולה 1)

נפטר לבית עולמו
ה'ש'ס'ב' י"ט אב
ארך 195, רחב 66, עבי 14 ס"מ.

• המקלקל השחית שם המשפחה המורכב מחמש אותיות. עלי להעיר כי שלש האותיות הראשונות הן מנוקדות. אפשר שהשם היה מורכב מחמש אותיות ותחת ולה צ"ל זלה.

277

ב' 1602-1603

לכל באי גבול ערשי
ודורכי עלי אותי קדושתי(?)
ועפרי גשו אלי ביען לבד
לוחות [טמונים הם] בקברי
מור שלמה
הכהן ז'ל'
איסטה מצבה לה איוו
אליבאנטר רווזה כהן
פור און נ(י)ד(י)ר קי טומו ו)
ארך 205, רחב 90, עבי 15, גבה 58 ס"מ.

שלמה בן הרב אברהם הכהן הידוע בשם מהרש"ך נולד בעיר שירון, והיה לפי דברי הרב בנבנשתי גאטינייו, בספר אביו אברהם (צרור הכסף ד' כ"ב ע"א יו"ד סי' 11) „מארי דאתר עיר מוניסטירייו יע"א וכל רז לא אניס ליה". כנראה בא אחרי כן לשלוניקי „ושם נתגדל הן בתורה הן במעלה" (קונפורטי 38b). ביום שנמנה לרב לק"ק קאסטיליה בשלוניקי חבר הפייטן לונגו, שהיה חון הקהלה הזאת, מכתם קטן:

שלשה כתרים הם
כתר רם ומתנשא
וכתר לשם טוב

עליהם כמו מכסה (כ"י בודל. מ' 1986 ד' 107).
על אדותיו ועל ספריו ראה רוזאניס ח"ב ד' 39 ובספרי

שם. הוא היה בין החותמים על החרם נגד דוד פקיד דון יוסף נשיא בשנת השל"ג. עליו על ר' יוסף ן' לב ועל הרשד"ם אמר ר' יעקב אלפאנדארי בתשובה שבסוף „מגיד מראשית" שהם לגבי דידן כהרי"ף והרמב"ם והרא"ש (אוולאי שם מ' 38 ד' 76).

הוא קבור אצל ר' יצחק אדרבי. נוסח כתבת מצבתו דומה לנוסח של מ' 236. דניאל הכהן. אי אפשר לקרא זמן פטירתו. הוא היה בהיים עוד בשנת 1602. — 1) ר"ל: המצבה הזאת הקימה רווזה כהן בעבור נדר שנדרה.

278

27 אוגוסט 1604

האבן הזאת שמתי מצבה על
איש אלדים נורא מאד והיה
סני ועוקר הרים 1) במצוות
החכם השלם ריש מתיבתא כמוהר
אברהם בינחמ־אש תנצבה נתבקש
בישיבה של מעלה
ביום ו' ר"ח אלול
שנת השסד

אב"נ נזכר אצל רבני דורו: בני שמואל לר' שמואל חיון סי' 9 ד' 37, אהרן ששון תורת אמת סי' 147 וסי' 148, גם צונץ, שם ד' 431 מזכיר רב אחד בשם זה שחי בערך שנת 1600. ראה אוולאי מערכת א' מ' 83. — 1) השוה סוף ברכות, הוריות ד' י"ד ע"א.

279

ה' 5 ינואר 1608 (?)

ישי עמהן

כל עדת ישורון לי עין ישורון
וילכו וישורון כל איש יקרב הלום
כי גורל יעלה ולראש פנה עלה
על גדול מי עלה ספיר ויהלום

כולל לא חסר כל כדרדע וככלכל
מבאר את הכל פותר את החלום
לא נשאר את ובן לו רק עפר ולבן
גל ואני אבן נקרא יד אבשלום ו)
עלה הכותת ויכרות לכן הלבנון הלח הול
והזך הגדול ונרבן שנו כנתרך שנוחל חיון
ונלי ציוס שבת קדש ונקז טבת השקח יחב יעס

מור
שמואל
חאיון
זל

איסטה טומבה איס ריפאראדה
פור לה פאמיליה אירגאס
קילו קונטינטי אל דייו די
איזוס
אל סי׳ אברהם אירגאס ה״י׳ו׳

ארך 200׳ רחב 78׳ עבי 14׳ גבה 68 ס״מ.

שמואל בן הרב יצחק חיון׳ בן בתו של הרשד״ם (משפט צדק למאיר מלמד׳ ח״ב ד׳ 19b) הוא למד תורה אצל ר׳ אברהם די בוטון הראשון (בני שמואל חיון סי׳ 37) ונשא לאשה אחות ״החכם הנעלה יצחק די נוביס״ (שם סי׳ 15 ד׳ 45b). הוא היה ראש בית דין וראש ישיבה. מתלמידיו החשובים היה חיים אמיגו ״דרשן גדול״ (קונפורטי 45b׳ 50b) ועוד (אזולאי מערכת מ׳ 102׳ ד׳ 78). מלבד פסקיו וחדושיו אשר נדפסו בספר בני שמואל (שלוניקי 1608) נמצאים ממנו פסקים והסכמות בספרי רבני זמנו: הרש״ך ח״ב קונטרס אחרון סי׳ 20׳ אברהם די בוטון׳ לחם רב סי׳ 173׳ שבתי יונה שי למורא סי׳ 39׳ ש. הלוי הבחור ח״מ סי׳ 8 ד׳ 19. מאיר מלמד משפט צדק ח״א סי׳ 50׳ ח״ב ד׳ 3׳ יעקב הלוי סי׳ 3 ועוד. התארים של הכתבת מתאימים עם אלו שנתנו לו רבני זמנו.

1) הפייטן מרמז על כי נפטר בלא בנים כאבשלום בשעתו.— 2) ר"ל: הקבר הזה תוקן ע"י משפחת אירגס. יהיה רצון שהשם יזכהו להאדון אברהם אירגס, השם ישמרהו ויחייהו, בבנים.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא לה ישיבה דילוס לויים. המקלקל השחית איזו מלים של הכתבת.

280

ג' 3 מארס 1608

מצבת קברת

היקרה וצנועה

מרת בונאפיילייא

אשת ה' יוסף טאיטצק

נפטרה לבית עולמה

ט"ו לחדש אדר

ש'נ'ת' ה'ש'ס'ח'

ארך 193, רחב 70, עבי 13 ס"מ.

בנוגע לאישיות יוסף ט. ראה למעלה מ' 245, 253 ו־266.

281

ג' 16 מארס 1608

האבן

הזאת הושמה מצבה

על איש אמונים נורא

מאד עושה צדקה בכל

עת גביר כמהר יעקב

ן' פוראט (ה)נ[ת]מך עלה אל

האלים ביום א' כ"ח

אדר שנת השסח

ארך 185, רחב 85, עבי 14 ס"מ.

282

ג׳ 12 דצמבר 1608

נלבת קבורת הזקן וכשוש
עניס החכם כ׳נ׳ה׳ל׳ יצחק
והוא כהן לאל עליון 1) כע
כפטר לבית עולמו ביום ה׳
לחדש טבת שנת
השסט

ארך 122׳ רחב 80׳ עבי 16 ס״מ.

הכתבת הזאת כתובה באותיות רש״י. — המוחק מחק לגמרי את השם הפרטי אשר׳ לאשרי׳ העתקתיו לפני שנים רבות.— ראה מ׳ 450. 1) בראשית י״ד׳ 18.

283

ה׳ 23 פברואר 1611

הציון
הלז מצבת קבורת
הישיש ונשוא פנים גביר
ומעולה הנהרג כ׳ה׳ר׳ משה
יוסף המכונה ניל קהין נפטר
לבית עולמו ביום ד׳ עשרה
ימים לחדש אדר שנת השעא
ליצירה תנצבה

ארך 220׳ רחב 85׳ עבי 10 ס״מ.

ההרוגים האלה היו על פי רוב קרבן היניג׳ארים שלא כלו לפעמים להשביע את תאותם. ראה למעלה מ׳ 122.

284

ג׳ 21 אוקטובר 1611

נפך
ספיר ויהלום 1)
תמוחה אש תשלח בעץ יבש ולח

ולא ישמור כלח בקחתו אם על בן
וכל כליו ערך באף קשתו דרך
וכל לבב (קרע) [הרך] כבודו גם עם בן
והלבנה החפיר ואת כתם אופיר
ושם אבן ספן[ז]ר 2) למרמס האבן
אבנים קול נתנו ואבלו גם אנו 3)
וזאת לי (א תעיו) [תענו] 4) כדבר איש אל בן
מות חלקך ישפה כאור שמש יפה
זאת על הר נשפה לראש רועה אבן 5)

ולס בת היל והיה 6) בהצקד כל רוח ונפש היל החסה לחסד הוביה ה׳ 7) לאמר זאת בכודה בת ונלך פכינוה ונוחבלות זהב 8) לאורות נכבדות לבושה ונרת גלוגילה הנלבה בת לגילים ׳דון ונקה נ׳ יחייל זלי שבה חל כוונה והל לנקיה 9) (יוס) [ערב] שבת קדש 10)

יד כתה להתון שנת השבב

ארך 255, רחב 80, עבי 13 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כעשרים מטר רחוקה מקבר ר׳ חיים שבתי מצד דרום. אני העתקתי אותה בסוף חדש תמוז תרצ״ב. בחדש אייר תרצ״ג מצאתי שמחקו שם המשפחה, ושני חדשים אחרי זה מחקו גם שם אביה והתאר דון. לפנינו מצבת אחותו של דון גדליה חבר אמאטוס לוויטאנוס. לפי מחבר הכתבי שורה רביעית, היא היתה נשואה והניחה בנים אחריה, ופלא שלא נזכר שם בעלה. אביה מת לפניה (שורה י״ו). הוא היה אחד מהנדיבים הגדולים ופעל הרבה לטובת החולים בימי הדבר. וכן תמך בידי הפייטנים. והיה לפי הרב דוד פיפאנו, שם, מרביץ תורה בק״ק לישבון אחרי שנת השנ״ה.

1) שמות כ״ח, 18. — 2) כן קורא מר מבש״ן. אולם באבן כתוב כב[ו]ר. — 3) השוה ישעיה ג׳, 26. — 4) אולי לקרא וזאת לה תענו. — 5) השוה בראשית מ״ט, 24. — 6) שמות א׳, 16. — 7) בראשית כ״ד, 44. — 8) תהלים מ״ה, 14. —

9) רות א׳, 15. — 10) יום שבת קדש — כן חקוק באבן. אולם ר״ח חשון חל תמיד ביום ראשון ולכן צ״ל ערב שבת, המתאים עם השנה ועם החדש.

285

ב׳ 7 אוגוסט 1612

ציון

הלז מהגביר נבון ונעלה לתהלה
כ׳ה׳ר׳ שמעיא די מדינה נ׳ע׳
נפטר לבית עולמו ביום
ט׳ באב משנת ה׳ש׳ע׳ב׳ ליצירה
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 225, רחב 78, עבי 15 ס״מ.

ש. דמ. הוא בלי ספק מקרובי הרב הידוע בשם זה. אולי הוא אחיו של הישיש שלמה ממכירי קונפורטי וא״כ נכד הרשד״ם. ראה מ׳ 254, 291, 367.

286

ב׳ 1612 (?)

חמימים קבצו בצרור 1) פניהם
הצירים אחזו חבל וצירים
על חסיד ואיש ישר תמים
ככל ימים ולילות כצרים
אשר חמל עניי עם בצרים
יתומים חגו אלמנת וצרים 2)
אין לו בן עם לא שירים
למר לחעת (יתעת ז) ואבן אל קצרים
תשוב אל מעשיו טובים כמים
וצו מלאך ישר לו בר(וו)[מ]ים

ויקם יעקב קים(?) הס ונפקוק . . . . . יעמים יעמת

עין ינקר ונכבדתניכ(?) הילהם ..... ונק קלב
קם נכ(?) ונכפיר כנוהלל יעקב ן' עדנה (ון בתיס(?)
ת(נח)? התר

מ'ו'ר'
יצחק (?)
ערמה
ז'ל'

ארך 220, רחב 90, עבי 14, גבה 70 ס"מ.

האבן הזאת סמוכה לקבר ר' מאיר עראמה (מ' 31). לפני שבעים שנה בערך הקימו אותה וחקקו עליה ארבע השורות האחרונות בחשבם שהכתבת הזאת שייכת לר' יצחק ערמה בעל העקדה.

יעקב בן מאיר עראמה היה אחד מהדיינים בשלוניקי. ראה עליו בחבורי שם. הוא מת בערך שנת השע"ב זקן מופלג מכיון שאביו מת בשנת הרפ"ב. לפי מחבר הכתבת ולפי קונפורטי (30b) מת בלי בנים ור' אשר כהן בן ארדוט, (מ' 445) בן אחותו' ירש אותו. — 1) כן כתוב בבירור באבן. אם לא הייתי קורא פרור כמו יואל ב', 6. — 2) אולי צ"ל יתומים הגואל מכת וצרים.

287

ג' 25 דצמבר 1612 (?)

ציון הלו מהתלמיד
נחמד ונעים ה'ר' דוד ישראל
נע האל [ינקום] נקמתו שנפטר
לבית עולמו בקצרות שנים
ביום א' ר"ח' טבת שנת
ה'ש'ע'ג' ליצירה

ארך 175, רחב 58 ס"מ.

יום א' ר"ח טבת השע"ג — כן כתוב באבן וצריך לתקן יום השבוע, יום ג', או שנת המיתה: השס"ג, השנ"ג או השפ"ג.

היאניג'רים היו הורגים לפעמים כל הבא בידם ובפרט היו מתנקמים מאלה שלא יכלו להשביע רצונם.

288

א׳ 22 פברואר 1613

ציון

הלו מצבת קבורת

הישיש כה יהודה

ברוך [מ]ק׳ק׳ פורטוגאל

ישן נפטר לבית עולמו

ר׳ח׳ אדר חי שנת

השעג ליצירה

ארך 180, רחב 62, עבי 8 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כשלשים מטר רחוקה מקבר ר׳ יצחק ברגלוני (מ׳ 8) דרומה. מן הכתבת הזאת אפשר לראות שק׳ק פורטוגאל כבר היה נחלק לשנים עוד בשנת השע״ג ושרבים היו מתנאים בקהלתם. ״ר״ח אדר חי״ — כן כתוב באבן. אי אפשר לקרא אדר א׳ כי שנת שע״ג לא היתה מעוברת, וכן אי אפשר לקרא ״משנת״, כי האותיות ״חי״ הן מנוקדות.

289

א׳ 13 אפריל 1613?

ישי עמהן

האם בכור מות ברגלי יעקב

אחז בעקב פח 1) נקי כפים

ימס לבב אישים והיה מים

יען לתמים בא בעקבה (?) יעקב

אל חי אשר כל חי שכרו ינקב

צריק וישר תם בכף מאזנים

יחוס ירחם ממעון שמים

יוצרי לעבד לו לשובב יעקב 2)

כי לנער חלים לכוכב יעקב חל הנומה וחל הנחלה

עלה חל החלים החכם החכיד כנוהר יעקב [עוזיאל] 3) לחקף

כב כיסן העשג? 4)

13 י׳ ש׳ עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם

ידוע "הנבון ונעלה לתהלה ה"ר יעקב עוזיאל נר"ו" בעל כתבי יד אשר היה מלוה לחכמים. ר' שלמה הלוי הזקן, למשלוה ממנו "פירוש רש"י ישן נושן" על פרקי אבות (לב אבות, שלוניקי השכ"ה, ד' 125 ע"א). אפשר שי"ע הוא נכד האדם החשוב בשם זה אשר נספד ע"י לונגו (סדר זמנים הקדמה). — 1) ראה איוב י"ח, 9. 2) ראה ישעיה מ"ט, 5. 3) קשה לקרא שם המשפחה. אולם אצלו קבורים רבנים למשפחת עוזיאל. 4) אפשר לקרא גם השע"ט.

290

ב' 2 דצמבר 1613

יחב יעם

על אבן אחת שבעה עינים 1)
תרדנה מים עד כסות דמעה
את מזבח ה2) בי העירה הסר
המצנפת והרם העטרה 3) כתר
שם טוב עולה על התורה ועל
העבודה החכם השלם כמהר שם
טוב די שאלודיש נע עלה אל האלים
ביום (ג) [ב] י"ט' לחדש כסליו שנת השעד

ארך 195, רחב 87, עבי 13 ס"מ.

ש"ט די ש. Saludes רב ופוסק. תשובותיו נדפסו אצל רבני זמנו: שבתי יונה, שי למורא, ס' 23, 24, 25, וסי' 28, שלמה הלוי הבחור, חשן משפט, סי' 53, ד' 95. קונפורטי (46_a) אומר עליו: "וזה החכם היה מעיין גדול ופסקן ונפטר בקצרות שנים". — 1) זכריה ג', 9. — 2) מלכים א', ב', 13. — 3) יחזקאל כ"א, 31.

291

ד' 2 ינואר 1614

נבת ויאר 1)

צר לי ידיד נפשי חמודי הבמות

נבל2) גאונך בוקקים בקקו
לא האמנתי כי ידי הצר עויל
יכו בשפתי ציף וחן היצקו
לו היתה נפשי תמורת נפשך
ויתי שנותי עברו חמקו
עם כת חסידי צור חצו נפשו ועם
נפשות אבותיו בך אשר דבקו
הוקרה הנלכפת והורוזה העטרה3) לחקר לים על
העדה גודה וגלון עדה4) סחל עליו לח עדה5)
נודע ביהודה לדק ונורה כפל בידי לורך ונוזה חליו
בו ונוזה6) לותו בחברנו כרת הקל הישר נקרא יקרלל
החכם הקלס כ"ה"ר יהודה די מדינה ציום ה ל"ך'
לליס יפדה נפשי7) לטוצת סכת הקעד לקוניוח8)
לחות דנור תנכה עלי עברה קבר כעל ומקבר ועל לחנים

ארך 223, רחב 95, עבי 15 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר ר' דוד ן' נחמיאש (מ' 273) ועל יד מצבת סיטי אם בעל הכתבת. (מ' 367)

יהודה המכונה קומפראדו בן ר' משה, נכד רשד"ם, היה אחד מהדינים והגבירים החשובים שבעיר. כאביו גם הוא הוציא הרבה כסף להחזיק בידי חכמים ולהדפיס ספרים. בהשתדלותו נדפסו: ספר בני שמואל לקרובו שמואל חיון (1608), וספר ישיר משה הכהן מקורפו סוף שנת 1613. בנוגע להריגתו ראה מה שכתב החכם רוזאניס, ח"ג ד' 303-309, 132-134, ובחבורי, כעת תחת מכבש הדפוס. הר' קונפורטי שנולד בשנת שע"ח או שע"ט מוריע על הריגת יהודה די מדינה בדברים האלה: "החכם השלם שר וגביר כמהר יהודה די מדינה ואירע מקרה רע ומר שהרגו גוי ערל פתאם בפתח ביתו מחמת קנאה ושנאה והיהודים תפשוהו מיד ולקחו נקמתו ממנו ותלאוהו אצל ביתו של החכם נע" (43b). מסבת הריגת י. דמ. נאלץ שמעיה אחיו לצאת משלוניקי, כי נמצא גם הוא בסכנה גדולה כמו שמודיע את

זאת בהקדמתו לספר דרשות אבי אביו הרשד"ב, הנקרא ב' שמואל (מאנטובה 1622).

מחבר הכתבת היה בלי ספק שמעיה אחי הנפטר. התארים מתאימים לאלו שנתן קונפורטי. מן הכתבת אפשר לדעת שאמו בקשה למות בשבילו (שורה 6, 7) ושאחותו סבלה הרבה מהמות הזה. (שורה אחרונה). ראה מ' 367.

1) נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ, תהלים כ"ח, 13. — 2) שמואל ב', ג', 33. — 3) השוה יחזקאל כ"א, 31. — 4) מלשון יופי וקשוט. השוה איוב מ', 5. — 5) מל' הסרה או העברה, השוה איוב כ"ח, 8. — 6) מלשון יריה. — 7) תהלים מ"ט, 16. — 8) אל קנא ונוקם י' נוקם י' ובעל חמה, נחום א', 2.

292

25 אפריל 1614

ציון הלו מהחכם
הנעלה כהר אברהם
טאיטאשק נע שנפטר
בקצרות שנים לבית
עולמו ביום ו' ט"ז לחדש
אייר שנת השעד
ליצירה

אפשר שלפנינו נכד ר' א. ט. (מ' 167) כי כן המנהג לקרוא הנכד בשם השב.

293

ג' 15 נובמבר 1614 (?)

אם ראיתם שמואל
מת נתון בתוך קבר דמות
מות נראה לכם כי יאבל עליו
עמ(ת)נ[ו] 1) [ו]הוא עומד לפני האל קדוש
גבר כמלאכים מדבר שמואל שמו
ציון הלו מצבת קבורת סיני ועוקר

הרים2) החכם השלם זקן ונשוא פנים
כ׳מ׳ה׳ר׳ שמואל פלורינטין ז׳ל׳ה׳
נתבקש בישיבה של מעלה יום
ראש[ו]ן (י) יג כסליו שנת השעה צהבה(ז)
לבך3)

ארך 230, רחב 85, עבי 13 ס״מ.

ש. פ. הזקן רב מובהק ופסקן וראש ישיבה מק״ק שלום (קונפורטי 44_a). הוא הסכים לפסק ר׳ מאיר מלמד (שו״ת ח״א ד׳ נ״ג ע״ב) והתאונן שהיה חולה בעיניו. אשתו רחל מתה בכ״ז בסיון בזמן המגפה של שנת ישל״ח. המקונן לונגו חבר כתבת מצבתה (כ״י בודליאן מ׳ 1986 דף אחרון) והוא מתאר את בעלה בשם „החכם השלם״. כנראה הניח אחריו בן בשם דוד שהיה ראש הבודקים בשלוניקי (קונפורטי 46_b). בנו של דוד: „הר״ש פלורינטין האחרון חכם גדול מעיין ודרשן״ מת בקושטאנטינה (קונפורטי שם).

1) הושע י׳, 5. — 2) השוה סוף ברכות, הוריות ד׳, י״ד ע״א. 3) „ראשין י-ג כסליו שנת השעה צהבה לבך״ — כן כתוב באבן וצריך לתקן או יום החדש או מספר השנה, כי בשנת השע״ה חל ר״ח כסליו ביום שני ולא ביום שלישי כנוסח הכתבת. ר״ח כסליו ביום שלישי חל בשנים: השנ״ח, השס״א, השס״ה, השפ״ה, השפ״ח וכו׳.

294

ג׳ 17 אוגוסט 1615

מצבת
ציון הלז של הבחור
יניק וחכים1) וקרא ושנה
וש(י)מש תלמידי חכמים2) ולא
ראה אור הימים ומת בקצרות
שנים הלא הוא וידאל פיגון

נסטר לבית עולמו יום ב׳
שנים ועשרים לחדש אב
משנת השעה ליצירה
תמך

ארך 170, רחב 65, עבי 10 ס״מ.

Pichon שם הנהוג עוד היום בין הספרדים הנוצרים כיהודים. בנוגע לשם הוה ראה אבא אפפעלבוים, ״רבי עוריה פיגו, תולדותיו... ורבני ומנו״, וראה ביטש תרס״ז. — 1) קדושין 32 ע״ב. — 2) ברכות 47 ע״ב.

295

ב׳ 17 ספטמבר 1615

לכל
דורש עלי אדמת ישנים
אני גל עד ומצבה לעדה
לא״ש פתרון וכשרון איש אמונים
בפי קול מהרמת קול יהודה 1)
ציון הלו מהגביר הר יהודה
יעבץ נע נסטר לבית עולמו
יום ה כ׳ג׳ לאלול שנת ה׳ש׳ע׳ה׳
ו׳מ׳ך׳

ארך 225, רחב 88, עבי 12 ס״מ.

1) האבן מדברת: ״אני גל וכו׳״ ואומרת אעפ״י שאני רק אבן, יש בפי קול שעבר אלי מקולו של יהודה, מעת שיהודה הרים קולו בהיותו בחיים. אם הפירוש הזה הוא דחוק כי אז צ״ל ״בפי (קול) [כל] מהר מת קול יהודה״ אולי היה איש חשוב ״איש פתרון״ שקולו נשמע במועצת העדה ומקוננים על אבדתו.

296

ג׳ 12 מארס 1616

פיה פתחה בחכמה 1) ממרחק
תביא לחמה 2) ראוה בנות
ויאשרוה 3) וקמו בניה

ויעטרוה אשת חיל
המעטירה בקצרות שנים
נפטרה לא הספיקה
בתה(ז) ובנה(ז)4) אשת חן
הצנועה שמה דונה
תמך אשת החכם השלם
כמהר שבתי פולשטרו
נרו5) נפטרה לבית עולמה
ביום בך לחדש אדר
שנת השעו ליצירה

בעלה החכם השלם שבתי Polastro היה אחד מגדולי החברים של ישיבת קונפורטי בשלוניקי ומגדולי תלמידי ר' יוסף אישקאפה. אחרי מות אשתו, דונה, התישב בירושלים והרביץ שם תורה הרבה ומת שם (קונסורטי 52a). — 1) משלי ל"א, 26.— 2) שם, 14. — 3) השוה בראשית ל', 13. — 4) אולי לקרוא „לא הספיקה ביתה לבנות". — 5) נטריה רחמנא ופרוקיה.

297

ג' 8 אוגוסט 1616

ציון הלז הוא של הישיש
גביר ונעלה כ̇ה̇ר̇
יצחק פרץ נע שנפטר
היום ב כ(ד)[ה] 1) לחדש
אב שנת השע̇ו̇ ליצירה
פה שלוניקי יע"א 2)

ארך 200, רחב 80, עבי 18 ס"מ.

1) אולי לקרא היום בכד וכו'. האבן הזאת היא אחת מהיחידות אשר בה מצאתי חקוק שם העיר שלוניקי. — 2) ר"ת: יכוננה עליון אמן.

298

ג׳ 11 נובמבר 1616

ציון הלז מ• — — — — —
ונאמן הגביר כר יוסף
• — — — — — נפטר לבית
עולמו יום הששי שני
ימים לחדש כסלו
משנת השעז ליצירה
תנוח נפשו בצרור
החיים אמן סלה

ארך 180, רחב 70, עבי 15 ס״מ.

• המקלקל פסל בקרדום התאר ושם המשפחה. אולי לקרא מנהרופא רחמן]. אצלו קבורים מבני משפחת הכהן נהר, הלוי, אשכנזי, אלמושנינו, שאפורסה, הכהן, ישראליגה ון׳ ברוך. קלקלו את האבן כל־כך עד שאי אפשר לדעת מכמה אותיות השם מורכב. חבל על דאבדין.

299

ד׳ 3 פברואר 1617

שנל גיכל אלי נאמת

וילח ילמק לשוח בשדה 1) ההר הנוד מלים
לשבתו 2) להתהלך לפני מל בהלכות החיים 3)
החכם השלם דחיל חטיחין 4) דנ׳ נבר מלהין
כוהיהיר ילחק קלונפיליחם ביום השבי כח
לחדש שבט שנת השעז

נפקד חסידנו והיינו כמו ענק פניניו נבלו נבקו
בו התמים דעים חמודות נמצאו צדק אמת שלום והם נשקו 5)
שוקד ושומר על מזוזות יראה הן על שפתיו צוף וחן הוצק
חלקו בחיי עד ותורתו ומעשיו לעומת אל אשר צדקו

ארך 220, רחב 100, עבי 15 ס״מ.

קאמפילייאש או קאנפילייאס. יצחק בן כמהרר משה, כן חותם בקבלת עדות אצל שלמה ן׳ חסון (משפטים ישרים׳

שלוניקי 1732) ביום כ"ד חשון השע"ה. הוא שרת בתור דיין בשלוניקי עד סוף ימיו. אשתו חנה מתה בשנת השס"ב והיא קבורה על ידו. — 1) בראשית כ"ד, 23. — 2) תהלים ס"ח, 17. — 3) השוה שם קי"ז, 9. — 4) שבת ד' ל"א ע"ב. — 5) השוה תהלים פ"ו, 11.

300

ד' 8 מאי 1617

מצבת קבורת החכם הנעלה
כהר זכריה ארובאש נגש אל
הערפל ביום ב' ג' לחדש
איר שנת היסעו
ו'מ'ך'
ארך 207, רחב 82, עבי 14 ס"מ.

301

ד' 22 דצמבר 1608 1)

א(ב)נ[נ]י
ציון לראש גבר
נושא אפרו אלי זהב פרוים2)
הודו הלא נשמע ברמים3)
רוחו ונשמתו עלה שמים
כהר שלמה נשיא זל
נפטר לבית עולמו
יום ב טו לטבת
השס (בי)[ט]
ארך 230, רחב 82, עבי 13 ס"מ.

ראה מספר 82 מה שכתבנו בנוגע למשפחת נשיא. נסח הכתבת הזאת הוא זהותי עם זה של מ' 61, כתבת שלמה קבליר, עם שנויים קטנים. — 1) מפני סבות שאינן תלויות בהמחבר נדפסה הכתבת הזאת שלא במקומה. — 2) באבן כתוב גוש אפר וטלי זה כפרים ותקנתי על פי נסח אותה הכתבת.—

3) כ"כ באבן ושם „ברמתים" והוא הנסח היותר נכון החורז עם „שמים". • זייפו זמן השנה. היום אי אפשר לקרא כי אם השסבי וצ"ל השס"ט המתאים עם יום השבוע ויום החדש.

302/א

ד' 14 ספטמבר 1617

על אבן אחת שבעה עינים תרדנה
מים ביום אשר שברו אויבי היהודים 1)
• [הז]דים • [להכות] בהם מכת הדם 2)
• [הרג ו] אב • [דן הרבה] חללים הפילו 3)
.....אשר(?) חגר(?) עז בחור
בחור כארזים 3) מר ואהלות 4) סמים
ולבונה זכה 5) לחפה לא זכה ארש
אשה ולא לקחה 6) נבון ומאד נעלה
כהר • .....ביום [יד לאלול]
בין .....7) שנ' ואשלמה
להם 8)

ארך 315, רחב 80, עבי 8 ס"מ.

המספר הזה ועוד 18 הבאים שייכים להרוגי דולייא כמו שנבאר במספר 320 ולכן לא אתן כי אם פעם אחת מקור הפסוקים המכופלים וכן זמן ההריגה למספר אירופי.

מקלקל האבנים פסל או השחית 8 מהכתבות האלה ולכן התקשיתי הרבה בקריאתם. הכתבת הזאת מושחתה ב־11 מקומות בפרט השם. — 1) אסתר ט', 1. — 2) אולי צ"ל מכת חרב ודרג ואבדן, שם ט', 5. — 3) דרשה משלי ו', 26. — 4) תהלים מ"ה, 9. — 5) שמות ל', 34. — 6) דברים כ', 7. — 7) אינו מקולקל כי אם שן הזמן אכלה שלש מלים בערך. — 8) תהלים מ"א, 11.

303/ב

ה' אקוי 1)
נפשי על אחי הוקד באש

היה כאור חמה לשבעתים2)
בנפול ביד צרים לארץ שפכו
דמו כמו נחל נהר מצרים
אם אשכחה אותך ימיני תשכחה
אזכור כמו חרבן ירושלם
על זה היה דוה לבי3) כקרבי יעם העם
כהעם דונג ונפני לחם4) להבת שלהבת נדכת
(ק)נה(ז)עכוה כל לחי (נ)זרמי בחול לובם חור כרפס
לחקר הוכה בעמק הבכה לחפה לא זכה היקר
ונעולה הל יום עוד די לה
רובים נפל ביד עדת (נ)רעים רעים
ומטלים בנפשותם ובתקוותו בחרבותם5)
ביום והנה ידי שלוחה6) לחדם לחלל שמת
הישעי[ה] ל[יהי]7)

ארך 215, רחב 75, עבי 14 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת אצל קבר רשד"ם. – 1) אל קנא ונוקם י', נחום א', 2. – 2) השוה ישעיה ל', 26. – 3) השוה איכה ה', 17. – 4) תהלים ס"ח, 3. – 5) השוה–יחזקאל ט"ו, 40. – 6) שם ב', 9. – 7) אל נקמות ה', תהלים צ"ד, 1.

304/ג

על בני אשר אבדתי יום מנוחה לא מצ[א]תי
א'נ'ה' א'ק'ו'ה'
נפשי עלי בני מאד באש
תוקד היה כאור חמה לשבעתים
בנפול ביד צרים לארץ שפכו דמו כמו נחל נהר
מצרים אם אשכחה אותך ימיני תשכחה אזכור
כמו חרבן ירושלים
על זה היה דוה לבי ימס המס כהמס דונג מפני אש להבת
של(א)[ה]כת נדכת המכוה על בני יחידי בחור ונחמד אשר
הוכה בעמק הבכה לחפה לא זכה כהר שלמה ן' גבירול

נפל ביד עדת מרעים רעים וחטאים והכוהו
בחרבותם ביום והנה יד ה בעיר 1) לאלול שנת ה'ש'ע'ז'

את הכתבת הזאת לא ראיתי. העתיקו אותה בשבילי. המורה הנכבד מר ברוך בן יעקב משלוניקי פרסם אותה בסוף החלק השלישי של דברי ימי ישראל בתוגרמה להחכם רוזאניס.

1) שמואל א' ה', 9. ממשפחה הואת ידוע בשלוניקי ר' יום טיב גבירול מרביץ הורה ב"חברת תלמוד תורה לתלמידים מעיינים" בערך שנת הש"פ (קונפורטי 46b). נסח הכתבת הזאת כמעט זהותי עם זה של הקדם.

305/ד

ה' דע(י)[ו]יל 1)
• [פלגי] מים תרד מעיני 2) ואשב באוני
וא(י)שא קינה בני על פני אשר נפל
שדוד ו(ינ)[גל]מוד ביום היה יי כאויב
בלע ישראל 3) חפץ לבניו • .....
ויהרגו בחוריהם בחרב • [ועל זקנים]
לא חמלו היא החכם הנעלה
• ..... לחפה לא זכה
• [ביום ה יד לאלול]
שנת ואשלמה להם

ארך 220, רחב 76, עבי 17 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא "לה ישיבה דילוס לויים". המקלקל השחית שם הנהרג ואולי גם שם מקום ההרגה.—
1) ר"ת דם עבדיו יקום ונקם ושיב לצריו דברים ל"ב, 43. — 2) השוה תהלים קי"ט, 136. — איכה ב', 5.

306/ה

ה' י'ש'י'
לא על עצי עדן עלה מותה
למאכולת אש ובני(ז) לעוף
(חיו) [לחזות] בנועם אל על(ו)[יון] בעדן
עדנים ועדות ביהוסף
מצבת קבורת החכם המעולה

חסיד ועניו כמהר יוסף די
• [מדינה] היד 1) ביום ה• [יד] אלול
שנת וא• [שלמה] להם

ארך 200, רחב 75, עבי 13 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר הרב שמואל די מדינה, לפנינו אחד מבני בניו של הרב הגדול הנזכר. רבים מן הרבנים והחכמים היו מתעסקים גם בסחורה כדי שלא ליהנות מתורתם. החכם י. דמ. וזה של הכתבת הקודמת היו מאלו הרבנים.

המקלקל מחק שם המשפחה, יום החדש ושנת המיתה. קשה מאד לקרא את השורה הראשונה. — 1) השם ינקום דמו.

307/ו

ד' נבהלו צירים וחבלים יאחזון בי
כיולדה ביום שבא איבודי ושוד
משדי בא יום ידו פרש צר על
מחמדנו צוד צדום כצפור 1)
ברגלים נרמסו היו דומן לאדמה
ונס מקול הפחד ונפל אל הפחת
ונלכד בפח איש ישר ונעלה הר
מרדכי בצלאל ביום יד אלול השעז

ארך 225, רחב 80, עבי 12 ס"מ.

1) השוה איכה ג', 52.

308/ז

מעשה חרש אבן 1) איש היקר
ונעלה ה'ר' אברהם בכר יהודה
דאלבה אשר אדום וישמעאלים
נאספו עליו והרגוהו ביום המר
והנמהר י'ד' כהה לאלול שנת השעז

האבן הזאת לא מצאתיה עדיין. מר ב. בן יעקב פרסם אותה בעתון „איל פואיבלו" בגליון של 21 אוקטובר 1932. —

1) שמות כ״ח, 11. אולי מרמז על מלאכתו מלאכת צורף. מן הכתבת הזאת רואים אנו שההורגים היו נוצרים וישמאעלים.

309/ח

ב׳ ונית 1)
מאוס מאס ה׳ את יהודה
קצף עלינו קצף רב קצף ותתך
חמתו ואפו בשלוח בנו הנחשי׳
השרפים 2) אשר אין להם לחש 3)
וינשכו בעם ויכו בהם מכת (ד)נחזרב
והרג ואבדן רבים חללים הפילו
ועלה באשם ותעל צחנתם 4)
וידבקו פלשתים ויכו לפי חרב
איש יקר ונעלה הר׳ יצחק
מאנדיל ביום יד׳ אלול ה׳ש׳ע׳ו׳
ארך 210, רחב 71, עבי 11 ס״מ.

מאנדיל: בני המשפחה הזאת היו שייכים לק״ק קאשטיליה.

1) ר״ת ונחך י׳ תמיד, ישעיה נ״ח, 11. — 2) במדבר כ״א, 7. — 3) ירמיה ח׳, 17. — 4) השוה יואל ב׳, 20. במלת פלשתים אפשר להבין יותר הנוצרים מהייניג׳ארים הטורקים שהיו מולים. אלו האחרונים מרומזים במלים ״הנחשים השרפים״. האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר גדליה וילסיד, מספר 160.

310/ט

ג׳ כל ידים תרפינה ביום אבלה
נבלה הארץ מפני חרב נטושה 1)
ומפני קשת דרוכה 2) קשת וכידון
בידי אדום וישמעאלים ורותה
ארצם חללים חללי בת עמי 3)
ויכו במסתרים תם פתאם איש (ז)
ירא אלים וסר מרע 4) המעולה
אברהם רומאנו ביום יתהי בו י׳ד׳
פלשתים 5) לאלול שנת ואשלמ״ה להם

ארך 215, רחב 80, עבי 15 ס"מ.

1) ישעיה כ"א, 15. — 2) שם. — 3) ירמיהו ח', 23. — 4) איוב א', 1. — 5) שמואל א' י"ח, 17.

311/י

רפתה עדת ישראל ורתת רטט
החויקה 1) צירים וחבלים נפלו לה
בנעימי שלומי אמוני נאמני ארץ
ביום בא צר ביד חזקה
ובחמה שפוכה וישפוך עליהם
חרון אפו אכלם הממם בלעם
כחנים 2) הרבה כושל בם 3) נפל שדוד
נעקר ונדקר היקר ומעולה כהר
יצחק אפרים ביום והנה יד שלוחה 4)
לאלול שנת ואשלמה להם

האבן הזאת לא מצאתיה עדיין. פרסם אותה מר בן יעקב שם.

1) השוה ירמיהו מ"ט, 24. — 2) השוה שם נ"א, 34. — 3) ירמיהו מ"ו, 16 ואולי יש לקרא גם נפל כמו הפסוק שם. — 4) יחזקאל ב', 9.

312/יא

ה' לבי לבי על חללי בת עמי 1)
מעי מעי על הרוגי בני ישראל אשר
שפכו זרים אכזרים דמם כמים
ביום חרה אף ש בם וחרה אפו
ביום ההוא 2) על איש יקר מכל כלי
(חלבה) [חמדה] כה"ר יוסף סרוק ביום יוד
העשרה (?) לאלול שנת השעז יעם

ארך 200, רחב 72, עבי 14 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא „לה ישיבה די לוס לויים". היא השחתה בששה מקומות. — 1) השוה ירמיהו ח', 23. — 2) השוה דברים ל"א, 17.

313/יב

חבלים אחזונו כמו אשת לדה
שם תהא רעדה ביום צר ואויב
ידו הדה פרש על מחמדי קהל
עדת בני ישראל נתנום לדמן על
פני האדמה והיתה נבלתם מאכל
לעוף השמים 1) ויכו לפי חרב היקר
ונכבד הר יאודה טראנה ביום יד
כהה לאלול שנת ואשלמה להם 2)

1) ירמיהו ט"ז, 4. — 2) בן יעקב שם.

314/יג

ג' קול צעקה במחנה 1) שמעה אוני : כי האויב
ביד לא אוכל קום הסגירני : 2) דרך קשתו 3)
וחציו זרק ולמשיסה נתנני : וגם קול
דממה שמעתי ותרגז בטני : 4) הלא הוא
הגביר ונעלה ה"ר ישראל די ליאון הין 5) נפטר
לבית עולמו ביום יד ה' היתה 6) בחדש
אלול משנת ואשלמה
להם לפ"ק

ארך 200, רחב 90, עבי 12 ס"מ.

1) השוה שמות ל"ב, 17. — 2) השוה איכה ב', 7. —
3) שם ב', 4. — 4) חבקוק ג', 15. — 5) ה' ינקום נקמתו. —
6) דברים ב', 15.

315/יד

ה' מתד 1)

מי הוא זה דמע לא יוה קטן וגדול
שמן ורזה אשר עין בעין יחזה יום המר
והנמהר יום שפך ש' כאש חמתו 2) והסגיר
ביד אויבים זרים אכזרים עמו וצאן

מרעיתו ויהרגו כל מחמדי עין 3) שכבו
לארץ חוצות 4) חשך משחור תארם צפד
עור(ך)[ם] 5) גם הרגו על חלליהם 6) איש חי[ל] רב
פעלים 7) גביר מאד נעלה כ׳ה׳ר׳ חייא אשיאו ביום
יד יי׳ היתה בם לחדש אלול שנת
ואשלם נחומים לו ולאפיו 8)

אקוי

1) אפשר לקרא „מהד״: מן השמים דמו ינקמו. אולי לקרא „מתך״: מנוחתו תהא כבוד. — 2) השוה איכה ב׳, 4. — 3) שם. — 4) שם ב׳, 21. — 5) שם ד׳, 8. — 6) במדבר ל״א, 8. — 7) ש״ב כ״ג, 2. — 8) „ולאפיו״ כ״כ באבן וצ״ל ולאבליו: ישעיה נ״ז, 18.

316/טו

ה׳ צר לי עטרת ראש[י] אהובי רוזני
בך אויבים שרקו ושן חרקו
חלבך ודמיך אדוני צועקים
מן האדמה 1) לי בקול צעקו
יחשבו דמיו פני אל חי כמו
דמים אשר הכהנים זרקו

לגן ונקיר תזעק 2) וכפי(כ)ס ונעץ יעכה 3) בקול ונר
ונעכה ציום לף לר עלה בעס ויהרוג בנעמניהם 4)
ויאכל בקלה הנוחכה 5) בקליכים שבהם ויפלו שמה
בעוק עבור גיל ההרגה גם לשוב ולושך ויבר
כלוה עונם 6) הכבון גביר ונאד נעלה להתהלה כנהר
ונשה לשליחו ציום וכמה בי יד ה׳ (ז) לחדש חלול שנת
ולשלמה להם היל(ז) 7)

ארך 210, רחב 85, עבי 12 ס״מ.

המשורר היה כנראה אחד מחברי הנהרג ומביע את צערו על אבדתו.

14 י׳ ש׳ עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

1) השוה בראשית ד׳, 10. — 2) חבקוק ב׳, 11. — 3) שם וצ״ל יענה. — 4) תהלים ע״ח, 31. — 5) במדבר י״א, 1 ראה רש״י שם מאמר רבי שמעון בן מנסיא. 6) השוה תהלים פ״ג, 9. — 7) השם ינקום לעמוז

317/סז

ז 1) קוננו עם לא אלמן
על איש ישר ונאמן
ובא אויב אכזר ולא רחמן
שפך כאש חמתו ודמן זרקן
לפני הבורא עלה וינקום נקמתן
הלא הוא גביר ונשא ומאד
נעלה הנהרג אשר שמו
חייא והוא לא חייא גואלטיל
יום ה׳ יד אלול
שנת השעז

1) מודיע שהאבן הזאת נמצאת ברבע ז׳, ר״ל בימין שער עגול „לה פואירטה רידונדה״, כעת נעלמה מן העין. כנראה הפכו אותה על פניה. שם המשפחה הוא גואלטיל או גואַרטיר.

318/יז

אני אנה 1)
זה אשר הפר(ו) ושבר בא כשבר
נפל [אם] [על] הישיש ונעלה כהר
בנימן ..... אשר [נהרג](?)
הנ[יד] ביום יד [אל]ול שנת
ה [שעז]

ארך 213, רחב 81, עבי 17 ס״מ.

המקלקל השחית שם הנהרג וחבל. — 1) אל נקמות יי אל נקמות הופיע, תהלים צ״ד, 1.

יח/319

ג׳ אלי״ד

ציון הלז מהנבון נעים זמירות ישראל 1)
כהר יצחק חניני זלה״ה׳ ה׳ ינקום נקמתו
שנהרג בהריגת קאשטורינה ביום
חמישי ארבעה עשר יום לחדש
אלול שנת השעז לבריאת עולם
ארך 205׳ רחב 80׳ עבי 15 ס״מ.

1) ש״ב׳ כ״ג׳ 1. — י׳ ח. היה ככל החונים בשלוניקי מוכרח להתעסק באומנות׳ במסחר או בהוראה כדי להרויח די מחסורו׳ כי החזנות לבדה לא הספיקה להם. בנוגע למקום „קאשטורינה״ ראה המספר הבא.

יט/320

ג׳ ציון הלז מהיקר הר חיים ששון נסע
לבית עולמו בהריגת פולוגי בשנת חמ׳
אלפים ושלש מאות ושבעים ושבעה
ליצירה ביום חמישי ארבעה עשר
לחדש אלול
ארך 162׳ רחב 48׳ עבי 12 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כחמשה מטר רחוקה מהקודמת. כנראה הסכו אותה על פניה כי היום נעלמה. המדות הן מאבן אחת הסוכה הנמצאת בסביבי קבר ח. חניני.

על פי הסכמה אחת מפנקס ההסכמות של תלמוד תורה׳ שנשרף בשנת תרע״ז׳ אשר פרסם הרב יהודה נחמה ז״ל׳ בנוגע להריגה הזאת׳ ועל־פי י״ט כתבות אלו אפשר להבין היטב את המאורע הזה.

בכל שנה׳ בסוף חדש אוגוסט׳ היו יהודי שלוניקי הולכים ברב עם ליריד דולייא׳ אחד מהירידים היותר חשובים של מקדוניה׳ למכור את סחורתם שהיו מביאים מאיטליה ומפראנקיה ולקנות מתוצרת הארץ. הדרכים היו תמיד בסכנת נפשות ולכן היו מתאספים מאות סוחרים ועליהם נלוו יאניג׳ארים מושכרים

לשמירתם. לפעמים היו היאניג'ארים ומורי הדרכים הם־הם הגולנים והרוצחים.

בשנת השע"ו, אחרי גמר היריד, שבו סוחרי שלוניקי לעירם. בדרך ארבו להם נוצרים וישמעאלים והרגו „אב ובנו, איש ואחיו, דודו ובן דודו... זקנים עם נערים, רשים וראשים ובחורי ישראל... קהל גדול... ביום חמישי ארבעה עשר לחדש אלול משנת חמשת אלפים ושלש מאות ושבעים ושבעה". לזכר ההריגה הזאת הסכימו רבני שלוניקי, ביום ב' כ"ט חשון השע"ח, אחרי שאבדה כל תקוה למצוא את שאר ההרוגים, לקבוע את יום י"ד אלול בכל שנה „לקדש צום ועצרה... לדורות". וחתמו על ההסכמה הזאת הרבנים: יוסף לבית הלוי (מ' 323), יצחק בכמו"ר שלמה לבית הלוי (מ' 353), אשר הכהן ן' ארדוט (מ' 445), שלמה בכמו"ר [אהרן] ן' חסון (מ' 352), חיים שבתי (מ' 448) וגדליה רוסאנו. (ר' יהודה נחמה, מכתבי דודים מיין, שלוניקי 1893, ד' 100, רוואניס ח"ג, ד' 322. כל מה שכתוב בין סמני גרשיים הוא מעצם ההסכמה).

בהיות המאורע הזה חשוב מאד לדברי ימי היהודים בשלוניקי, אשתדל עד כמה שאפשר לברר את העניינים שלא נתבררו עד היום.

א) מקום היריד נקרא „דולייה". הכפר הזה אבד זכרו ברוב הימים. אחרי חקירות ודרישות בכמה וכמה ספרים, מצאתי בדין וחשבון של קונסול צרפתי אחד משלוניקי בסוף המאה הי"ח שהמקום הזה נמצא, כשלשים שעות ברכיבה, מזרחית־צפונית לשלוניקי, אצל הכפר פיטרוביץ, בגבול יון־בולגריה במקדוניה. הסוחרים יצאו ביום חמישי בבקר השכם, כנהוג, מהיריד, להגיע ביום ששי בשביל השבת לשלוניקי.

ב) מקום ההרגה היה בין העיר קאשטורינה (מ' י"ח) שאין לערבב עם העיר העתיקה קאשטוריאה במערב שלוניקי, ובין פולוג'י. שם הערים האלה אבד ברוב הימים. יש להעיר, כי מיד כשיוצאים מדולייה נמצאים בין הרים גבוהים ובין דרכים מסוכסכים, קן הגולנים והחמסנים.

ג) ההורגים היו רבים „עדת מרעים" (מ' ג' כ'). הם היו מאקדונים נוצרים ואולי גם יאניג'ארים טורקים כמו שנראה מהכתבות ו', ח' ו־ט' במאמר „אשר אדום וישמעאלים נאספו". הם ארבו להם „צוד צדום כצפור" (מ' ו') „ויכו במסתרים תם פתאם" (מ' ט'). אחדים מהאמללים נסו לנפשם, אך הרוצחים רדפו אחריהם והשיגום „ונס מקול הפחד ונפל אל הפחת ונלכד בפח" (' ו') ולכן היתה ההרגה במקומות שונים: „בעמק הבכא" (מ' ב', ג'), „קאשטורינה" (מ' י"ח) ו־„פולוג'י" (מ' י"ט).

ד) מספר ההרוגים היה גדול מאד כמו שכתוב בהסכמה „קהל גדול השבים מיריד דולייה" וכן בכתבות א', ח', ט' ו־י"ב „הרבה חללים הפילו... ורותה ארצם חללים". קהל עדת בני ישראל". כעשרים וחמשה מהם נקברו בשלוניקי.

ה) מפני חום האויר נבאשו הפגרים כמו שנראה מכתבת ח' „ועלה באשם ותעל צחנתם". ההריגה הזאת לא נודעה מיד וכינתים „היתה נבלתם מאכל לעוף השמים" (מ' י"ב).

ו) הסוחרים מבקרי היריד היו שונים: מהם בחורים אשר לא זכו לחפה (מ' א'־ד'), חכמים אשר לא רצו להשתמש בחורתם (מ' ד' ו־ה'), בהם גם חון (מ' י"ח), אנשים חשובים ונעלים (מ' ו־י"ב). גבירים נשאים ומאד נעלים, הקצינים שבהם, אשר בכבודם ובעצמם היו נוסעים אל הירידים להשגיח על עסקיהם (מ' י"ג־ט"ו), זקנים אשר אף בשיבתם היו סוחרים כדי שלא לנפול למשא על איש, כמו שנראה מנוסח ההסכמה וממספר י"ז; וכן אומנים חשובים (מ' ז').

המאורע הזה הכאיב את משוררי שלוניקי והביעו את צערם בקינות שחברו על מצבות האמללים האלה.

תמוה מאד, שקונפורטי, הנולד בערך שנת השע"ח, ואשר הכיר איזה רבנים מחותמי ההסכמה הזאת, ובלי ספק גם את בני ההרוגים, לא הזכיר את המאורע הזה תמוה גם כן שלא נשאר מזה שום זכר אצל רבני שלוניקי בשאלותיהם, כמו שמעיר בצדק ר' יהודה נחמה שם.

321

1 יאנואר 1618 ז

ה' יליבה 1)

היש מזור אשר ידמה מזורי
ויש מכאוב כמכאובי וחילי
אשר אתמול הלא נטבע ידידי
מרי בטני זמרי וחלילי
והן היום בחטאתי ופשעי
הלא נהרג צביאי ואילי
ויסע ישראל שבע ימים ושבע רגז ויסף יגון
על יגונו ושבר על שבר ראו עיניו הישיש ישר
וע[נ]יו כהר שמואל טיבה ביום ד ט[בת](ז) השעה
ארך 200, רחב 77, עבי 13 ס"מ.

אשתו רחל מתת בשנת השס"ח. כבר בשנה הואת היה ש"ט מתאר "הישיש". לפי מחבר הכתבת, מלבד הרגת י"ט, טבע עוד אחד ממשפחה זו והפייטן מקונן על מות שניהם.

1) ר"ת (י)[א]חהלך לפני י' בארצות החיים, תהלים קט"ז, 9.

322

13 יולי 1618

ישי עמהן
ברוך עלי בנים אנוש תמים
והוא: גזע נדיבים מ־מתי המשרה
טוב מ־בני גילו במדת ה־יקר
הדר ומטה עז בצרות עזרה: רוחו
בתוך ערן תעדן עד מאד: נפשו
בגן לח 1) מ־שפט הבכורה
זאת נחלה עבד ה איש היחס והמעלה
הן גביר כביר מצאה ידו2) ומאודו החכם
הנעלה כהר יאודה ן' נחמיאש נ'ע' שבה
נפשו אל האלים אשר נתנה ביום עשרים

לחדש תמוז שנת ה'ש'ע'ח'

נבת

יהודה ן' נחמיאש „בן החכם ר' יעקב בן נחמיאס זקן ובעל הגדה". הוא היה תלמידו של ר' אברהם מוטאל (קונפורטי 47a). לפי מחבר הכתבת היה „מטה עז בצרות עזרה" למי שפנה אליו. — 1) אולי יש לקרא „לו משפט הבכורה". — 2) השוה איוב ל"א, 25.

323

ה 15 ספטמבר 1618

ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה 1)
וילך איש מבית לוי 2) וישכב עם אבותיו ויהי כאשר
בא יוסף אל אחיו 3) ביום ד' חמשה עשר לחדש אלול
שנת בש'ל'ום 4) יחדו אשכבה ואישן כי אתה ש'
לבדד לבטח תושיבני 5) לפק ליצירה
א'סטה מצבה לה
איזו אליבאנטאר
דודון מוזיר די
אברהם כהן
זארזאבאג'י 6) זיעא 7)

ארך 240, רחב 85, עבי 20, גבה 80 ס"מ.

יוסף לבית הלוי הוא כלי ספק אחיו של ר' שלמה הלוי הזקן (מ' 270). קונפורטי (44a) מזכירו ואומר עליו שהיה חכם גדול. הוא היה דיין בשלוניקי ופעל עד סוף ימיו לטובת עניני העדה. הוא חתם הראשון, בכ"ט לחשון השע"ח, על ההסכמה לקבוע את יום י"ד אלול לתענית צבור בגלל הריגת דולייא (מ' 320). הוא חתם על פסקי בנו אברהם, שו"ת עין משפט, סי' 18, 41 ו־45. הסימן האחרון הוא מחדש חשון השע"ו. יוסף הניח אחריו בן חכם בשם אברהם בעל שו"ת הנז' ומת, לפי קונפורטי שם, בקצור ימים אחרי אביו, כי בסימן 29 מתשובותיו, הוא, אברהם, מזכיר את אביו בברכת המתים. מלבד בנו הנזכר, הניח יוסף עוד בת נשואה ליוסף

בן שלמה הלוי הזקן. הפייטן סעדיה לונגו חבר פתגם על הנשואים האלה: „ועוד לו (להר' סעדיה) לכתובת הר' יוסף בכמהר שלמה לבית הלוי נע אשר לקח את בת לוי היא פלו' בת דודו הר' יוסף לבית הלוי

בין משאבים רבי קשת לנקודת בת רב עוד יוסף
על בן על הוד וכבוד הוריו כבוד ויקר רב עוד יוסף"

(כ"י בודל 1986 ד' 98b). „רב" הראשון מודיע הרבנות של אבי הבת, ו„רב" השני מורה על הרבוי של כבוד של החתן. — 1) בראשית ט"ו, 15. — 2) שמות ב', 1. — 3) בראשית ל"ז, 23. — 4) על האבן מנוקדים רק ה„ש" וה„ל". — 5) תהלים ד', 9. — 6) ר"ל: המצבה הזאת הקימה דודון אשת אברהם כהן מוכר ירקות. — 7) זכותו יגן עלינו אמן. — מר ד"ר וכשטיין מוינא ראה בשנת 1931 את כה"י ושלח לי הערות אחדות שהכנסתי אותן בבאור.

324

א 27 ספטמבר 1618

ישי

האבן הזאת הושמה
מצבה על איש אמונים
נורא מאד עשה חסד
בכל יום הישיש היקר
ונעלה כהר שלמה די
לאון נע יום ה' ו'(ו) לחדש
תשרי שנת השעט1)

ארך 210, רחב 73, עבי 15 ס"מ.

התאר „נורא מאד" מודיע יותר על צדקותיו ופעולותיו הטובות. — 1) כ"כ על האבן וצריך לתקן או יום ג' ו' תשרי או יום ה' ח' תשרי, כי בשנת השע"ט חל ר"ח תשרי ביום חמישי.

325

ג 30 דצמבר 1618

לואת אשא קינה באבן הראשה
ברב הר(?) מופל(ה)[א] מלמד ספרא רבא ושליחא
כציפור אחל יבא(?) מהר(?) קונה1) חיים לו למנה אחוה
ואבא צועקים בנפש מרה בכו לאובדיא ולא
לאבדה2) היא למנוחה ולקרבן כפרה
נפטר לבית עולמו בקצירות ימים נבון נעים
זמירות כה"ר שמואל נ"ינילייו ביום א' שלשה
עשר לחדש טבת שנת השעט

ארך 210, רחב 85, עבי 14 ס"מ.

לפי מחבר הכתבת היה ש. ג. שליח צבור, מלמד, סופר ורב. בזה אפשר להכיר המצב של משמשי הדת שבעד פרנסתם היו מחויבים, לפעמים, למלאת הפקידים שונים. — 1) אי אפשר לקרא כצפור נודדת מן קנה", משלי כ"ז, 8. מר מבש"ן קורא: דציבורא חלי בא מהר קונה. — 2) אי אפשר לקרא: בכו לאבלים וכו' מועד קטן ד' כ"ה ע"ב. אולי צ"ל בכו לאובדים,

326

א 28(?) יולי 1619

ישי

ציון הלז מצבת
קבורה על איש אמונים
(נורא) [ירא] מאד אלדים עשה
צדקה בכל עת1) הישיש
היקר נבון ונעלה כ"ה"ר'
אברהם פינטו נע ביום
א' [י]ז לחדש מנחם שנת
השעט תכך (25379

ארך 190, רחב 73, עבי 15 ס"מ.

בני המשפחה הואת הצטיינו במעשיהם הטובים מיד בבואם לשלוניקי. – 1) תהלים ק״ו, 3. – 2) האבן הזאת היא היותר עתיקה שבה מצאתי מספרים אירופיים.

327

א 25 נובמבר 1619

מרבין

תורה בישראל

ודורש לעמו ישראל

החכם השלם כ׳ה׳ דוד

הלוי וצל שנפטר לבית

עולמו וקן ולא שבע ימים 1)

ביום חי כסלו שנת השפ

ארך 165, רחב 80, עבי 15 ס״מ.

דוד הלוי מינצי אשכנזי היה אחד המורים מחברת תלמוד תורה בשלוניקי כמו שמודיע קונפורטי (46a): „גם בזמן הרבנים הנזכרים היו מרביצים תורה בחברת ת״ת של שאלוניקי לתלמידים מעיינין הרבנים הר דוד לוי מינצי אשכנזי״, וזה מוכח משתי השורות הראשונות. – 1) כ״כ על האבן. אולי צריך להוסיף מלת „טובים״ אחרי ימים.

328

ו 26 יולי 1620

תחת אבן ראיתי 1) איש

אמונים עשה צדקה בכל

עת הלא הוא הגביר ונעלה

כמהר יוסף קארו נע נפטר

לבית עולמו יום א׳ כו(ו) 2) לחדש

תמוז שנת השפ

יחב יעמ.

„הגביר ונעלה כמהר יוסף קארו״ הוא בלי ספק מבני משפחת הרב בעל בית יוסף. האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר

ר' ידידיה קארו בן בנו של מחבר שלחן ערוך. ראה מ' 360. — 1) על פי חבקוק ג' 7. — 2) כ"כ באבן וצ"ל כ"ה תמוז.

329

ד 17 אוגוסט 1620

מצבת

ציון הלו מהחכם

הותיק פלפלא חריפא 1)

הר ישראל מנחם נע

ביום ב' יום י"ח' אב שנת

ה'ש'ף'

ארך 200, רחב 78, עבי 12 ס"מ.

1) השוה חגיגה ד' י' ע"א.

330

ב 29 ספטמבר 1620

יחב

ציון הלו מצבת קבורת

הישיש גביר ומעולה

הר יצחק זאראדיל נע

נפטר לבית עולמו ביום

שני של ראש השנה שנת

השפא

ארך 205, רחב 70, עבי 12 ס"מ.

זאראדיל או אבואראדיל כ"כ השם בכתבות שונות.

331

ד 13 אוקטובר 1620

הדור אתם ראו התבוננו ודעו

כי טרם יחיל איש נפל ויחל משה 1)

לזאת יחרד איש ואדמה תרעיש

כי לא החפיר הבאיש הרק אך במשה 2)

כמו נשר יטוש החרב הנטוש
כצר עיניו ילטוש3) וירב עם משה4)
לולי אלקים היה לנו5) ולרויה
הושע והחיה ויושב את משה6)

ניין הלז מהכוון ונשלח כהר מכה בתרשון נכ
מיעולת השלם נתפרכם לירוק לדקה וחכד לכבוד לכ
ולם כיומו מי כשלשים ושתים שנים נפצר לניח
עולמו נחנקם לל המלכים לשר נחנה
ניום שני של חג הקוכות מכנת השפת נפשו כעוב מלין
לשר השתיר להריגו כרכם ושלח לם ידו כל הי ירם לרן

האבן הזאת נמצאת כסביבי קבר בנימין פילוסוף, מ' 231, וכחמשים כטר רחוקה מזרחית־דרומית מקברי משפחת טאיטאצאק.

גארסון, גרשון, גארשון, כן מצאתי כתוב השם הזה בכ"י. בכתבות ובספרי שו"ת.

משפחת Garçon היתה אחת החשובות ביותר בשלוניקי במאה השש־עשרה. ידועים לנו ארבעה אישים בשם זה: א) דון משה גארסון אשר עליו נשא הספד ר' משה אלמושנינו בימי עלומיו (מאמץ כח דרוש עשירי), ואולי הוא אותו בשם זה הנזכר אצל ס. לונגו „סדר זמנים" הקדמה והנזכר אצל ר' תם ן' יחייא, „תומת ישרים" סי' 1 בשנת 1531 (קונפורטי 34a). לפי השערת דאנון בשה זה שאני מכנה הראשון הניח בן בשם יהודה החותם בתור דיין בשנת 1558 (דברי ריבות סי' 82). יהודה הניח בן בשם אביו, משה ב', החותם הסכמה אחת בשנת השכ"ח „שלא יקדש שום אדם בפחות מעשרה" (דאנון R.E.J. t. 41, Paris 1900, f. 101, 257) והוא עצמו הנזכר אצל ר' דוד סיפאנו, „אבני האפוד", (סופיאה 1912, דף 49b 50). ב) מ. ג. בן אחותו של ר' משה אלמושנינו אשר נסע, לוניציאה ושם הגיה הספר מאמץ כח לדודו בשנת השמ"ח. ג) משה גארשון של הכתבת שאינו יכול להיות לא השני ולא השלישי בשם זה מכיון שנולד בערך שנת השמ"ח. לפי מחבר הקינה היה מ. ג. רודף צדקה וחסד והניח אחריו בן או בת.

1) שמות ל"ב, 11. — 2) במדבר י"ב, 2. — 3) השוה

איוב ט"ז, 9. — 4) שמות י"ז, 2. — 5) השוה בראשית ל"א, 42 ותהלים קכ"ד, 1. — 6) שמות י', 8.

332

ב 28 אוקטובר 1620

ת'נ'צ'ב'ה'

דורשי דעת בית חיי עד
אבן זאת על מי ואת עולה
גל אבנים לפני [ו]לפנים מוכח
קדש היא העולה עולה תמימה
איומה כנדגלות
היא האשה חשובה הגברת מרת ג'אמילה
תמ(ה)[ך] נפטרה ביום ר'ח' חשון השפא»
ארך 225, רחב 95, עבי 10 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת לרגלי קבר ר' יעקב ן' ערמה מ' 286, ואולי היא אשתו, כי כן המנהג להקבר אשה אצל בעלה.

333

ג 27 דצמבר 1620

נבת	ויא	1)

עד הגל הזה ועדה המצבה 2)
ליוצא ולבא זה שער
השמים לעטרת תפארת
שיבה הגביר ונעלה כה"ר
יצחק בכר מנחם שולם נע
עלה אל האלדים ביום א' בג' לח'
טבת שנת השפ"א
ארך 195, רחב 92, עבי 14 ס"מ.

לפי מחבר הכתבת היה י. מ. שולם אחד מהעסקנים והיוצא ובא לפני שער מושל העיר. אולי הוא אביו של הרב מנחם

שולם הנקרא בשם השב׳ מה גם כי גם להרב מ. בן בשם יצחק שם אביו. ממשפחה זאת ידוע זכריה ש. שנשלח בתור ציר לקונסטאנטינופלי בשנת 5397 בנוגע למס הבגדים. — 1) נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ. — 2) בראשית ל״א׳ 52.

334

ג 28 דצמבר 1620

יחב יעם

חכם כדניאל 1)

לנביא נחשב אבי מראות

אל חי בר: דניאל יחזה: שרשו

תמונתו על : גל יסבכו 2) : בקהל

קדושים בית אבנים יחזה 3) : פריו

פרי צדיק למעלה עד אשר שם :

מחזה שדי בארץ יחזה : 4)

נתבקש בישיבה של מעלה החכם

השלם כמהר דניאל זרם ז׳ל׳ יום שני

ד׳ לחדש טבת שנת השפא תנצבה

ארך 180׳ רחב 85׳ עבי 15 ס״מ.

תמוה הדבר׳ שהרב קונפורטי שודאי שמע עליו לא הזכירו בספרו׳ בפרט שלפי הכתבת היה אחד מהרבנים החשובים. משפחת „זרם״ אינה נהוגה היום בשלוניקי.

1) השוה יחזקאל כ״ח׳ 3. — 2) השוה איוב ח׳ 17. — 3) שם. — 4) השוה במדבר כ״ד׳ 4.

335

ב 1 (?) ינואר 1621

מצבת קבורת איש נבון

ירא אלהים קובע עתים לתורה

בנן של קדושים 1) כהר שמואל

נאוארו זלהה

נפטר לבית עולמו יום ששי ח (?) לחדש

טבת שנת השפא ליצירה

1) פסחים ק"ד ע"א, ע"ז נ' ע"א.

336

ב 2 אפריל 1621

על זה היה דוה לבי 1)
ואין מנחם כי האויב
רדפהו ומחץ פאתי ראשו
על כן אבכה כיענים במדבר
ואקרע סגור לבי 2) על מתתו
הלא הוא הר יצחק מאפימין
נפטר לעולמו ביום י"א לחדש
ניסן שנת השפא

ארך 210, רחב 57, עבי 26 ס"מ.

אפשר שהשם נגזר מהמחוז Piemont באיטלייה הצפונית.
1. א. הומת כנראה ע"י אחד מהיניג'אריים אם לא נרמזה במלת „אויב" מחלת הדבר, שהתחילה בחדש ניסן ושעשתה שמות בשנת השפ"א. 1) השוה איכה ה', 17.—2) השוה הושע י"ג, 8.

337

ב 8 מאי 1621

ישי עמהן

אדם אין לך מכל חן׳זלך
כי אם ארבע אמות קרקע
אך את זה תכתוב בלבבך
בעט ברזל וכתובת קעקע
עד הגל הזה ועדה המצבה לאיש
רודף צדקה וחסד אל כל היום עד יום
מותו הישיש ונשוא פנים גביר ונעלה
ההר שלמה שונינה נע עלה אל האלהים

ביום שבת קדש לב למבי1) שנת השפא

תנצבה

ארך 205, רחב 82, עבי 10 ס"מ.

ראשית הכתבת הזאת חבר המשורר אברהם ראובן ממונאסטיר בסיריאה בערך שנת 5343 ושנמצא בשלוניקי בערך שנה ואת. (כ"י בודליאן מ' 2000 דף 107 ע"ב). מעתיק הכתבת שנה מלים אחדות, כי בכ"י הנזכר כתוב:

„אדם אין לך מכל חלדך כי אם ארבע אמות קרקע
אך זה תכתוב בלבבך עם עט ברזל וכתובת קעקע"

הודות לחגלית הזאת אפשר לדעת בדיוק כי למחברי הכתבות, בפרט משנת 5360 והלאה, היתה מחברת כתבות של פייטנים ומקוננים שקדמום, אשר שמשו להם לדוגמא. לכן נראה להבא כי כתבת אחת נחקקה על שבע אבנים שונות בשנוי השם וזמן המיתה.

1) ר"ת למספר בני ישראל, ובכן בי"ז לאייר.

לפי מחבר הכתבת היה הגביר ש. ש. אחד מהנדיבים והמכובדים בעדה בזמנו.

338

ב 1 יוני 1621

מה אבקש ומה אדרוש אלי
בני היה רענן כברוש ובא
מלאך המות השקהו מי רוש
ועובני מר כלענה ורוש
הלא הוא בני י(כ)[ק]ירי תלמיד נעים
יצחק וארון נ"ע, נפטר לבית
עולמו ביום יב לחדש סיון שנת
השפא

339

ב 20 יוני 1621

תחת אבן ראיתי חזיתי איש
מהיר לעשות צדקה וחסד

איש אמונים הישיש גביר
ומעולה כהר ישראל ריוח
נע שנפטר לבית עולמו ב
ביום ראש חדש תמוז
שנת השפא
ארך 200, רחב 93, עבי 13 ס"מ.

ריוח הוא שם משפחה הנהוג עוד היום. נוסח הכתבת דומה לנוסח של מ' 343.

340

ה 23 יוני 1621

יהב יעם
עד הגל הזה ועדה המצבה
אשר יריתי מקום שם קבר 1)
לגבר ירא ה הלא הוא הגביר
ישיש ונשוא פנים ה'ר' אשר
ברודו נע נפטר לבית עולמו
יום ד'ד' לחדש תמוז שנת השפא
ארך 225, רחב 80, עבי 17 ס"מ.

Brudu כן קורא אמאטוס, סנטוריאה 7, ק' 88 והיום קוראים Brudho. משפחה אשר מוצאה מספרד. ידוע יוסף בר אשר ברודו הנפטר בערך שנת הש"ן. הפייטן ס. לונגו חבר כתבת מצבתו (כ"י בודליאן מ' 1986 דף אחרון). ואולי „אשר" של הכתובת הוא בנו של יוסף זה כי כן המנהג להקים שם האב על הנכד.

1) יחוקאל ל"ט, 11.

341

ב 28 יוני 1621

עולים בהר וריאים גל
בנוי באבנים מקדם מוכן

מושבו בגן מעדנים: הלא
הוא החכם הנעלה כמהר
שולימה שיראנו נע נפטר
לבית עולמו ביום ט׳ לחד׳
תמוז שנת השפא
ארך 190, רחב 90, עבי 15 ס״מ.

342

א 3 יולי 1621

מצבת קבורת הגביר
ונעלה הר גדליה
נע נפטר לבית עולמו
ביום יד לחדש תמוז
שנת השפא
ארך 200, רחב 70, עבי 11 ס״מ.

אי אפשר לקרא השם הפרטי, כי שן הזמן אכלה המלה הזאת. המשפחה הזאת ידועה בספרות יהודי שלוניקי בתור מדפיסים חשובים.

343

א 16 יולי 1621

י׳ח׳ב׳
תחת אבן ראיתי חזיתי
איש מהיר במל[א]כת 1) ה
הלא הוא הישיש גביר
ונעלה כה״ר אשר בכר נתן
אשכנזי נע נפטר לבית
עולמו יום ו׳ כז לח׳ תמוז
שנת השפא
ארך 200, רחב 76, עבי 15 ס״מ.

מבני משפחתו ידוע האלוף היושב בשבת תחכמוני ההר מתתיה נתן או כמו שקוראו רשד"ם החכם השלם כה"ר מתתיה בר נתן זצ"ל, ח"מ סי' 143. היושב ראשונה על קהלות קדושות אשכנזיים אשר בעיר שלוניקי ובעיר סידרוקאפסי" שנפטר בששי לסיון השל"א ושנספד ע"י ר' שלמה הלוי הזקן. (כ"י בודליאן מ' 2000 דף 135 ע"א; דברי שלמה, דף 32 ע"א). אפשר שאשר של הכתבת הוא אחיו של מתתיהו הנ"ל ואביו של דוד אשר אשכנזי הנזכר אצל רשד"ם, שם סי' 279. השוה נוסח של מספר 339 הדומה לנוסח של הכתבת. 1) השוה משלי כ"ב, 29.

344

ב 20 יולי 1621

י'ש'י'ע'ק'

ציון הלז מצבת

קבורת הגביר ומאד נעלה

הר שמואל עביץ נע נפטר

לבית עולמו בינם (ד)נ(ז) שני

ימים לחדש אב שנת ה

השפא תנצבה

ארך 180, רחב 94, עבי 11 ס"מ.

345

20 יולי 1621

י'ש'י' ע'מ'ה'ן'

מצבת קבורת איש אלהים

קדוש הוא החכם השלם יעקב

איש תם1) והוא כהן לאל עליון

זצל נתבקש בישיבה של מעלה

ביום (ד)נ(ז) שני ימים לחדש אב

משנת ה'ש'פ'א

נהי בכי תמרורים אל הלקח ארון

האלהים נסע ונגלה מנו ואיננו כי לקח(תו) [אותו] אלהים 2)

כנראה הוא יעקב כהן תלמיד שבתי יונה ורבו של הרב שמואל גאון (קונפורטי 46a). הוא נזכר בס' שי למורא להר' שבתי יונה סי' 23 ועיר' הרח"ש, תורת חיים, חשן משפט. אם ההשערה הזאת מתאימה, כי אז מת יע. כ. בקצור ימים ולא הגיע לזקנה מכיון שתלמידו ר' שמואל גאון מת בשנת התכ"ז גם כן לא בא בימים. — 1) בראשית כ"ה, 27. — 2) שם ה', 24

346

ב 23 יולי 1621

י'ש'י'ע'ק'ו')

לכם עוברי עלי קברי אחלה
מכם שתקראני כי נגדעתי בימי
חרפי וגם רוח עברה בי וא[י]נני(ו)[י] :2)
בן נחמד ונעים הייתי לאבי וגם
יחיד הייתי לאמי הזמן הכני
בעוני וביד לא אוכל קום 3) (נסוני) [נתנני]
הנה אני המר הר דוד שיבִּילייו
נע ה'ל' ביום ד' לחדש אב שנת
השפ'א'

ארך 220, רחב 70, עבי 17 ס"מ.

נוסח הכתבת הזאת הוא מקורי. המת מבקש מאת מבקר הקבר שיקראו אותו ויזכירו את שמו, כי כנראה מת צעיר לימים ובלא בנים, לרגלי המגפה של השנה ההיא. השוה נוסח של מ' 350 הדומה לנוסח של הכתבת. ראה מ' 337 בנוגע לנוסחאות הדומים

1) יבא שלום ינוח עם קדושים. — 2) השוה תהלים ק"ג, 16. — 3) השוה איכה א', 14. האבן הזאת נמצאת בסביבי ר' יצחק אדרבי.

347

ז 24 יולי 1621

יושב בשמים
יצחק1) לעמד לשרת בשם
ה2) יעמד חי לפני ה3) עם חסידים
יחידי סגולה בשלום יחדיו
אשכבה ואישן4) במערה אשר
קנה לאחוזת קבר5) שמה קברו את
יצחק6) עלה למרום איש תם וישר
קדוש יאמר לו7) החכם השלם כמהר
יצחק אליאש זצל ביום ה' אב ה'ש'פ'א'

ארך 180, רחב 92, עבי 14 ס"מ.

י. א. הוא כנראה בנו של הדיין משה אליאש הנזכר אצל ר' יצחק אדרבי, סי' 82, דף 49 ע"א, בשנת שי"ח ושהיה סופר העריכה ואפוטרופס של תעשית בדים של חברת תלמוד תורה בשנת שכ"ד (רשד"ם ח"מ, סי' 371, 372). המשפחה הזאת היתה שייכת לקהלת לישבון (רשד"ם שם, יוסף ן' עזרא, משא מלך, שלוניקי 1600, דף 52). י. א. נזכר אצל ר' שלמה הלוי הבחור, אבן העזר סי' 11. ראה מ' 388.

לפי השורה הששית אפשר לדעת, כי כבר באותו הזמן היה המנהג לקנות בחייהם מקום מנוחתם. 1) תהלים ב', 4. — 2) דברים י"ח, 5. — 3) ויקרא ט"ז, 10. — 4) תהלים ד', 9. — 5) השוה בראשית מ"ט, 30. — 6) שם מ"ט, 31. — 7) ישעיה ד', 3.

348

א 25 יולי 1621

על אבן אחת שבעה
עינים הרדנה מים יללה
קול בחילה על אחי נבון
ונעלה הר חיים טורדוס
נע תושב סידרוקאפסי

הל יום א' (י') [ז'] לח' אב שנת
השפ'א
ארך 165, רחב 73, עבי 25 ס"מ.

בסידרוסקאפסי בסביבי שלוניקי היתה קהלה חשובה ומאורגנת של ספרדים ואשכנזים. היהודים היו עובדים בחפירות של זהב וכסף אשר בסביבי העיר הקטנה הזאת. אחת מאלו החפירות היתה קנין כספם של יהודים. ראה Belon, Les observations de plusieurs singularitez... trouvées en Grèce etc..., Paris 1555, f. 44—50. שלמה הלוי הבחור ד' 25.

בלי ספק היתה לקהלה הזאת בית החיים אלא שמשום עגמת נפש קבר אותו אחיו בשלוניקי וכן אנו רואים בכ"י בודליאן מ' 1986 דף אחרון.

את הכתבת הזאת העתקתי בשנת 1932, בינתים בנתה העיריה היונית של שלוניקי כביש וכעשרים מצבות נעקרו ממקומן או כוסו בעפר בגובה מטר. ביניהן נמצאה האבן הזאת.

349

א 26 יולי 1621

ציון

הלו מצבת קבורת

החכם הנעלה כמ'ה'ר'

יצחק פראנקו נ'ע' שנפטר

לבית עולמו יום ב' שמונה

ימים לחדש אב שנת

השפא

ארך 207, רחב 67, עבי 11 ס"מ.

אין זה ר' יצחק פראנקו רבו של ר' דניאל אישטרושה הנזכר אצל קונפורטי b 45, כי לפי בעל קורא הדורות, שם, צוה דניאל אישטרושה להקבר אצל רבו הר' פראנקו וכן הוא קבור אצל צאצאי משפחה זו ברבע ב' רחוק כ־300 מטר מי. ס. של הכתבת, וכן איני חושב שי. ס. הוא הדיין בשם זה מאדרינופלי הנזכר אצל רשד"ם ח"מ סי' 319 בשנת 5340.

350

ג׳ 30 יולי 1621

ישׁי ע׳ק׳

לכם עוברי עלי קברי אחלה
מכם שתקראני כי נגדעתי
בימי חרפי וגם רוח עברה
בי וא[י]נני אני המר והנכא(ה)[ב] 1)
הר שלמה כאפי 2) נע נפטר
לבית עולמו ביום (ה) [ו]
יב לחדש אב

שנת ה׳ש׳פ׳א׳

ארך 193, רחב 80, עבי 16 ס״מ.

נוסח הכתבת הוא כמעט זהותי עם אותו של מ׳ 346.
1) אפשר להיות ג״כ ו״הנכאה״ כמו תהלים ק״ט, 16. — 2) כ״כ באבן, אולי לקרא כספי.

351

ב 5381 (?)

כל איש יפחד מיום עברה
ולאל אחד כל יום ישוב
כי האדם מאדמה נברא
ואליה גם היא ישוב
כי כן נגזר מאל נורא
לכל אדם גם כי ישוב
ושבה פעולתו ברה
בגן עדן נ(ה)[ח]ת ישוב

ארך 220, רחב 90, עבי 15 ס״מ.

אין יותר מזה כתוב באבן. המחוקק השמיט השם וזמן הפטירה. האבן הזאת סמוכה למ׳ 337 ודומה לצורתה. לכן אני חושב שהיא משנת שפ״א. החרווים האלה כתובים על פי המאמר של עקביה בן מהללאל, אבות פ״ג, מ׳ א׳. ראה נוסח של מ׳ 356 הדומה לנוסח הכתבת הזאת.

352

ד 28 אוגוסט 1621

רבי שלמה ן' חסון 1)

ישי עמהן

י'ח'ב' י'ע'ם'

אני הראל ומזבח ומטת
זהב אופיר היערוך לי בדישן
ואיך תשלוט בקרבי עש ורמה
בשר קדש היא כל סם בדישן
וזבחי אל פני עליון לרצון
ואפרי עדי סלה בדשן
אני סלם ובי יעלה קדושי
לגן עדן להתעדן בדשן:

העולה קדש קדשים הרב הגדול מוהר"ר שלמה ן' חסון זצ"ל
אל על יקראוהו למתיבתא דרקיעא יום שבת
יא אלול שנת ה'ש'פ'א'

איסטה מצבה לה אליבאנטו
לה פאמילייה שאלתיאל פור
יאודה בר רחל פור אל נ(י)ס
קי לי איזו אל דייו קי טינגה
הצלחה אין סו איגו אמן 2)

ארך 230, רחב 100, עבי 15, גבה 62 ס"מ.

שלמה בן אהרן בן שלמה שהיה חבר ר' יוסף ן' לב. הוא למד תורה בישיבת אביו שהיתה אחת מהמפורסמות ביותר בתוגרמה ונתמכת ע"י משפחת יחייא. ש. נשא את בת אליהו רוסאנו (קונפורטי 43a). חבריו החשובים ביותר היו: הר' מרדכי קלעי (מ' 446), אשר כהן ן' ארדוט (מ' 445) וחיים שבתי (מ' 448). הוא נזכר אצל חכמי דורו: שבתי יונה, "שי למורא", סי' 35, 36. ברוך קלעי, "מקור ברוך" סי' 87. מאיר מלמד, "משפט צדק" סי' 61 ושאר מקופות. יעקב הלוי סי' 14. ר' חיים שבתי ח"ב, ועוד. ראה על ספריו בחבורי הנזכר, שהוא כעת תחת מכבש הדפוס.

קונפורטי מתארו בשם „רב מובהק ופסקן". ש. „לא האריך ימים ולא בא לכלל זקנה" (קונפורטי שם). אביו אהרן מת אחרי שנת 5372 ואבי אביו שלמה הזקן – בכ"ז תשרי הש"ל. לונגו כתב על מצבת קברו את החרוזים האלה:

„הוי הבונים רום ארמונים בית אשמנים חשבו לדחות
חילו רגזו עת גל תחזו בו נגנזו שברי לוחות".
(כ"י בודליאן שם).

בנוגע לכתבת של ש. הבחור צריך להעיר כי המייטן השם את החרוזים האלה בפי המת, ר' שלמה, אם כי באמת היה ראוי לכך, עבר על המדה, כי תשבחות כאלה אי אפשר לאמרם בשם המת עצמו. 1) השורה הראשונה נוספה ע"י מקים האבן.–2) ר"ל: המצבה הואת הקימה משפחת שאלתיאל על שם יאודה בן רחל בעד נס שעשה לו האלהים. יהיה רצון שתהיה לו הצלחה במעשה ידיו (במסחרו) אמן.

353

ה 4 ספטמבר 1621

בית

מועד לכל

חי מדבר מת: הכל היה

מן העפר והכל שב אל העפר 1) ולאבן דוממת:

ראשים ורשים החכם יהיה או סכל2) את כלם מות

חוסמת: כקטון כגדול שפל ורמי הקומה תרמסם רגלי

כל עובר ושב והחמט והתנשמת: לבד הנשמה היא העולה

ליתן דין וחשבון על כל מפעלה לפני אלהים אמת: אי זה בית

אשר תבנו לו3) במחלות עפר כאשר נחלקה התיומת: אני עני נכה

רוח נשברה יצחק בן יושב בישיבה של מעלה מ'ו'ה'ר'ר' שלמה

לבית הלוי נפשו בין החיות שרפים ואופנים היא מתעצמת: השבעתי(?)

אתכם כל עוברי דרך בית מנוחתי העתירו אל ה בעדי על נפשי מגדל(?)4)

חסדו וברוב רחמיו ירחם עליה ואל תהי נכלמת:

יצפנני בסכה יסתיר(י)ני בסתר(?)

אהלה 5) על כל פשעיה תכסה אהבת 6) האמת: הן הנחמד

ככהן הקדוש מלוי

נתבקש בישיבה של מעלה באור בקר יום שבת קדש
ח״י אלול שנת עושה שלום
במרומיו 7) ידבר שלום אל נפשו רוחו ונשמתו לפ׳ק׳ ליצירה
שלום רב לאהבי תורתך ואין למו [מכשול] 8)

איסטה מצבה לה
איזו אליבאנטאר מאדא(ן)[ם]
א(י)ם(מי)[תן] איזה די דוד
הכהן זיעא 9)

ארך 235, רחב 95, עבי 17, גבה 75 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא „לה ישיבה דילוס לוים״.

יצחק בן שלמה הלוי הזקן, אחיו של יוסף שהיה חתן יוסף הלוי הראשון (ראה מ׳ 323). הוא היה אחד מהרבנים החשובים בזמנו וחתם בכ״ט לחשון השע״ח ההסכמה לקבוע את י״ד אלול בכל שנה לתענית צבור לרגלי הריגת דולייא (מ׳ 320). בנוגע לפעולתו הספרותית ראה בחבורי שם. שנת המיתה אינה ברורה והיא בודאי רמוזה במלת „עושה״, 5381, כי בשנה הזאת חל ר״ח אלול ביום רביעי. מצד אחד מוכירו בנו שלמה בברכת המתים בערך שנת 5382, אחרי השרפה הגדולה של שנת 5380 (שו״ת שלמה הלוי, חשן משפט, סי׳ 56 דף 98 ע״ב). מחבר הכתבת היה אולי בנו הסייטן נסים או אפשר שהוא עצמו חברה בחייו בלי שתי השורות האחרונות, כי גם הוא היה אחד מהמשוררים מזמנו. המנהג הזה היה רגיל בספרד באיטלייה: הרב עוריה מן האדומים 1575, הרב ליב סראואל 1617, והרופא יצחק לאמפרונטי, 1756, ועוד כתבו את ציון קברם בחייהם (גירונדי דף 135, 218).

1) קהלת ג׳, 20. — 2) שם ב׳, 19. — 3) ישעיה ס״ו, 1. — 4) מר מבש״ן קורא: יגדל. — 5) תהלים כ״ו, 5. — 6) משלי י׳, 12. — 7) איוב כ״ה, 2. — 8) תהלים קי״ט, 165. — 9) ר״ל: המצבה הזאת הקימה הגברת אסתר בת דוד הכהן זכותו [של הר׳ יצחק] יגן עלינו אמן.

354

19 ספטמבר 1621

מצבת ציון הלו מהחכם
הותיק פלפלא חריפתא
חסיד ועניו ה'ר' דוד די אבלה
נ'ע' שנפטר בקצרות שנים
ביום ד' לחדש תשרי
שנת השפב
די אבלה על שם העיר Avila בספרד.

355

ב 26 אוקטובר 1621

הבא יעמד פה עלי נקרת צ(י)[ו]ר
פה 1) לך להפליא על מקום הציבוני
אם מזבח וגל זה ומצבת אבן
אז יעלה עלי הוד (ז) הרים זבול
שבתי בבית אל כל ימותי (י)בנה
בנה לנשמתי מרומים בית זבול

הוא ערומים ישכון 2) כירח יכון כשמים מכון
שכמו כן ביתו עם לא כשמק כאמן כלה 3) המכס
נעים זמירות ישראל הר רפאל נר מרדכי זילי
נקרא נקרא לעיר אם עיר ה כתרגום המיים
יום (כ) [נ] יֵ כחרס משון שכח וישלמיהו ימי מכלך 4)

ארך 225, רחב 78, עבי 15 ס"מ.

1) אולי לקרא: מה. — 2) ישעיה ל"ג, 16. — 3) שם ס"ו 20. — 4) תהלים פ"ט, 38.

356

ב 31 ינואר 1622

כל איש יפחד מיום עברה
ולאל אחד כל יום ישוב
כי האדם מאדמה נברא
ואליה גם הוא ישוב
כי כן נגזר מאל נורא

לכל אדם גם כי ישוב
ושבה פעולתו ברה
בגן עדן נחת ישוב

ציון הלז מצבת קבורת החכם
השלם החסיד ונשוא פנים כ׳מ׳ה׳ר׳
יוסף לבית חון נ׳ע׳ שנפטר לבית
עולמו יום (ד) [ב] עשרים יום לחדש
שבט שנת השפב

ארך 215, רחב 97, עבי 12 ס״מ.

שמונה החרוזים הראשונים הם זהותים עם כתבת מ׳ 351. ושם מסרתי מקור תכן הכתבת הזאת. י. לבית חון הוא אולי הרב בשם זה, נכד הרב יוסף טאיטאצאק, אשר אצלו נמצאו כתבי יד וקנו (שארית יהודה לר׳ שמ. טאיטאצאק, שלוניקי 1600, הקדמה) ואשר פעל בתור דיין בשלוניקי.

357

ג 11 יוני 1622

יחב יעם

נהי

בכי תמרורים 1) אל הלקח ארון האלדים 2)
ובמרירות אאנח ואזעק על אבדן איש האלדים
נפשו בטוב תלין ותהא צרורה את האלדים
נתבקש בישיבה של מעלה החכם
הנעלהכמהר שמואל אוני זל יום שבת
קדש ג׳ ימים לתמוז שנת השפב תנצבה

ארך 210, רחב 90, עבי 17 ס״מ.

אוני על שם הכפר Unes לא רחוק מ־Montalegre במחוז Traz los Montes, צונץ Z. W. d. J. f. 165 — 1) ירמיהו ל״א, 14. — 2) שמואל א׳ ד׳, 19.

358

ו 21 יוני 1622

ישי עמהן

שתי

בריות בציון אחד

הנאהבים בחייהם ובמותם

לא נפרדו 1) וילכו שניהם יחדו

בלתי אם נועדו 2) :

עד הגל הזה ועדה המצבה כי

יעקב בחר לו יה 3) איש רודף צדקה

וחסד אל כל היום עד יום מותו הגביר

ונעלה כהר יעקב אבואב זל :

ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי

אלהים 4) ביום (ב) [ג] י״ג לחדש תמוז שנת

השפב תנצבה

ארך 205, רחב 90, עבי 18 ס״מ.

משפחת אבואב נתפרסמה באותו זמן בשלוניקי בתור תומכת ומחזקת רבנים ולומדי תורה כמו שנראה בכתבת של בן בנו של הגביר הזה בחלק השני. אי אפשר לדעת מי ה״בריה״ השנית הקבורה עמו. — 1) שמואל ב׳, א׳, 23. — 2) השוה עמוס ג׳, 3. — 3) תהלים קל״ה, 4. — 4) בראשית ל״ב, 2.

359

א 30 יוני 1622

אשת חיל ובת מלך כל כבודה בת פנימה 1)

ברה כשמה ובת יפה מאד מאירה כחמה

ונכבדות מדובר בה 2) לשם שבו ואחלמה 3)

עוברים עליה יאמרו ותהי משכורתך של(י) מ׳ 4)

— — — — — — —

ציון הכבודה כחמה מאירה כשמש כן
היפה מרם ביליית (ת״ב) [כע] נפטרה לבית
עולמה ביום (נ) [ה] מבי להדם חמוז שנם
הנפב

ארך 210, רחב 95, עבי 15 ס״מ.

ביליא או ביללה ר״ל יפה. מחבר הכתבת תאר את יופי הנפטרת אשר כנראה היתה מפורסמת ביפיה. גם פייטנים אחרים הודיעו שבנות שלוניקי היו יפות תאר (כ״י בודליאן מ׳ 1896 דף 100b), וכן מעיד הצרפתי P. Roussel, בספרו: „Salonique au temps de la Campagne d'Orient", Paris 1925, f. 99. צריך לתקן נ״ע תחת ת״ם, תבורך מנשים, כי הברכה הזאת רגילה לנשים בהיותן בחיים כמו יצ״ו או הי״ו לאנשים. — 1) השוה תהלים מ״ה, 14. — 2) שם פ״ז, 13. — 3) שמות כ״ח, 19, 4) רות ב׳, 12.

360

ד 25 יולי 1622

ציון הלז מהבחור
הנעים ר׳ יוסף קארו נע
נפטר לבית
עולמו יח מנחם
משנת השפב
ליצירה תמך 1)

האבן הזאת נמצאת בסביבי קברי הרבנים למ׳ ן׳ מאיור לא רחוק מקבר בשם זה מ׳ 328. בלי ספק הוא הבחור י. ק. מצאצאי הרב מהרי״ק. — 1) תהא מיתתו כפרתו, או: תהא מנוחתו כבוד.

361

6 יוני 1623

לבי (י)חלל בקרבי 1)
על בתי רעיתי קירות
לבבי מ׳ קונפראדה נע
בת היקר הר שמואל
פיפי יצו שנפטרה

בקצור שנים יום ח'
לחדש סיון שנת השפג

„קונפראדה" כמו „קונפראדו" לגברים, ר"ל קנוי, קנויה בספרדית, שם שנותנים לחולים המסוכנים כדי שיתרפאו או לבנים ולבנות שאחיו או אחיותיו מתו בתוך שנתם. אחד מבני המשפחה קונה את הבן או את הבת בתור עבד או שפחה ומוציאם מרשות ההורים. „פיפי" שם משפחה שנאבד זכרו. — 1) תהלים ק"ט, 22. ואפשר לקרא: יחיל, כמו תהלים כ"ה, 5.

362

19 אוקטובר 1623

אל תתמהו כי הוא נטמן בתוך עפר
וחולם : כי נטע נעמן הוא ועם אל חי הוא
שלם : בעדן ישלם ש' פעלו [ו]תהי
משכורתו שלם : הלא הוא הגביר ונע'
הר אברהם שלם נ'ע' נפטר לבית
עולמו ביום כה ימים לחדש
תשרי שנת ה'ש'פ'ד'

אינו יכול להיות הרופא בשם זה הנזכר אצל רשד"ם ח"מ סי' 53, כי אותו הענין עבר בשנת 5304.

363

21 אוגוסט 1624

יחב יעם

האבן הזאת הושמה מצבה [על]
איש אלדים נורא מאד כהו[יות]
דאביי ורבא 1) סיני ועוקר הרים
ריש מתבתא החכם השלם
כמהר דוד טירמישי ז'צ'ו'ק'ל'
נתבקש בישיבה של מעלה
ביום ו' ב'ך' יברך 2) לחדש אלול
שנת השפ(ג)[ד]

טירמישי על שם הכפר Termini בסיציליה. בין תלמידיו החשובים היה דון יעקב בן דון משה יחייא (מ׳ 284). ממכתב רביעי למשפחת יחייא הנמצא בסוף כ״י נויבויער מ׳ 2000. — 1) סוכה כ״ח, ע״א. — 2) בראשית מ״ח, 20.

364

ה 2 אוקטובר 1624

נפתבי 1)

מושל ביראת אל ונפשו לה(ז)
נקח תורת משה רוחו שוקק
איכה בבור מות ברגליו ובידיו(ז)
רמוס את גופתו הן בו שוקק

— — — — — —

מכני נזים ליקר הכים כית מועד לכל
חי לכל נסר ההכם השלם כיקר ונסה
מלקחכי עלה מל המליט כיום ריקי הספה הישיפי 2)

איסטה מצבה לה איוו
רפאל עובדיה הלוי
פור אל נ(י)ס קי לי איוו איל
דייו אמן 3)

ארך 220, רחב 106, עבי 25, גבה 75 ס״מ.

לפי מחבר הכתבת אפשר להבין כי מ.א. לקח חלק להרחיב או לתקן כתלי בית החיים (הערת החכם ד״ר ואכשטיין מוין שראה את הכ״י בשנת 1931). — 1) נפשו תגיל בה׳. תהלים ל״ה, 9. — 2) כ״כ באבן פעמים. — 3) ר״ל: רפאל עובדיה הלוי הקים את המצבה הזאת בעד נס שהאלהים עשה לו.

365

ג 15 פברואר 1625

ציון הלז מצבת קבורת
של הארוס היקר ונעלה
הנבון כ״ה״ר יעקב הנקרא
קונפראדו ב״כ״ה״ר משה
פירפיניאן נ״ע, ו״ז״ל״ה׳

שנפטר בקי(ש)[צ]ור שנים
ביום (ג) [ז] ח' ימים לחדש
אדר ראשון משנת
ש'פ'ה'
ארך 200, רחב 65, עבי 15 ס"מ.
בנוגע לשם „קונפראדו" ראה מ' 361.

366

ד 6 אפריל 1625

לא גל אבנים זה
אבל מזבח : יצחק
לעולה בו ואל זובח
ה'ה' הישיש נבון ומעולה
כ'מ'ה'ר' יצחק בראזה
נע נפטר ונקבר ביום
א' כ'ח' לחדש ואדר
שנת השפה תמך
ארך 200, רחב 90, עבי 12 ס"מ.

מהשורה הששית אפשר לראות כמה השתדלו באותו הזמן למהר לקבור מתם בו ביום עד שראו לנכון לציין את זאת בכתבת. ראה סנהדרין ד', מ"ו, ע"א.

367

ד 15(ז) אפריל 1625

ת·מ'ך'
דורשי דעת בית חיי עד
אבן זאת על מי זאת עולה גל
אבנים לפני לפנים מזבח
קדש היא העולה :
עולה תמימה לימוה כמדגלום תמם ירחם
הלל מרם קיטי ניכחי תמם מיל להרב הכולל
כימ'ה'ר' משה די מדינה זלל עלמה הל החלקים
כיום נ (י)[ת] למרם ניקן שנם מקיר מיסיכי לנחמנים 1)
ארך 245, רחב 87, עבי 20 ס"מ.

16 1) ש' שמואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

סיטי, שיטי, או סיתי (ראה דבר משה אמארילייו, ח"ג שלוניקי 5510, סי' 15, דף 46 ע"ב בנוגע למקור השם הזה). השם נמצא גם כן אצל ר' יוסף ן' לב בשנת 5311. ח"א דף 24 ע"ב. צונץ, ג. ד. י., דף 89 קורא Sete.

היא היתה אשת הרב הנכבר "החכם הגדול" משה בן רשד"ם. בעלה הביא אומנים וכלי דפוס מויניציה והחזיק בידי מחברי ספרים. מצבת ר' משה די מדינה לא מצאתי עדיין.

הרב הזה היה בחיים עוד בשנת 1600 זמן הדפסת "עין ישראל" של ר' יעקב ן' חביב, ואולי גם בשנת 1605 בזמן שהדפיסו את הספר "ברק הבית" לר' יוסף קארו ביום ה' שלשה ועשרים לחדש טבת שנת השסה. בשער הספר הזה כתוב: "ועלינו לשבח לחכם השלם בוצינא דנהורא כמה' משה בן הרב הגדול מרנא ורבנא כמהר"ר שמואל די מדינה זצ"ל אשר בממונו" וכו'. אי אפשר לדעת אם הברכה זצ"ל מוסבה גם על משה או לא. עכ"פ לא היה בחיים כשנדפס הספר בני שמואל ן' חיון בשנת השס"ח. סיטי סבלה הרבה בסוף ימיה מהריגת בנה יהורה ומנסיעה חיובית של בנה השני שמעיה. ראה מספר 291 1) איוב י"ב, 20.

368

ב 25 יולי 1625

יחב יעם

ציון הלז מצבת קבורת

החכם השלם נר ישראל

כהר יהודה פראנקו נע

נפטר לבית עולמו ביום

ששי עשרים יום לחדש

תמוז שנת ה'ש'מ'ם'

ארך 220, רחב 70, עבי 10 ס"מ.

צריך לחשב ה"ה" של השמם לאחדים, ר"ל: השפ"ה. כי בשנת השי"ף חל ר"ח תמוז ביום חמישי.

ד 29 מארס 1626

יחב יעם

אנשי חסד פנו דרך לבוא

לקראת אליהו : 1) חנקו ותשבעו 2)

מאד דבר השם אל אליהו

אם תדרשו אל מקדשו ותנא דבי

אליהו : נודע בשמו רב הכולל

נהה עליו רוח אליהו : 3)

מזבח זה נבנה היום וציון הלז העומד בין ה(תר)נה]סים 4)

הוא מהרב הכולל כמהרר אליהו רוסאנו ו'ל'ה'ה' נתבקש

בישיבה של מעלה ביום ב לחדש ניסן שנת השפו 5)

המזכה

להקים את מצבת הרב

ה'ר' אליהו רוסאנו ז'ל' הוא

יעקב אהרן פרץ ה'י'ו' 6)

ארך 240, רחב 100, עבי 13, גבה 60 ס"מ.

האבן הזאת סמוכה לקבר ר' שלמה ן' חסון הבחור. א.ר. היה חבר ר' שמעיה די מדינה. הוא חתם בתור דיין יחד עם ש. די מדינה בי"ט לח' כסליו השע"ב קבלת עדות שבאה לפני בית דינו (מכ"י בודליאן מ' 830). בתו היתה נשואה לר' שלמה ן' חסון, הוא היה "חכם גדול ועשיר תורה וגדולה במקום אחד" (קונפורטי 43_a). – 1) מלכים א', י"ח, 16. – 2) השוה ישעיה ס"ו, 11. – 3) השוה מלכים ב', ב' 15. – 4) זכריה א', 8.– 5) אפשר לקרא השכ"ו אך צ"ל השפ"ו, כי כמו שראינו היה בחיים עוד בשנת השע"ב ורב אחר בשם זה לא נודע לנו. בפרט שהוא קבור אצל חתנו ש. ן' חסון כמנהג להקבר אצל בני משפחתם.– 6) את האבן הזאת הקימו לפני שנה והיא אחת מהיחידות אשר בה מקים האבן חקק את שמו בעברית.

370

א 14 אפריל 1626

ישי עם
גם עבים נטפו מים 1) ע'
מלא נבל 2) דמעה על כי
עברו מי(י)ם 3) לראש גבר
נשא ונעלה כהר שמואל
לומברוזו נע נטבע בים
הגדול יום ד 4) של פסח
שנת השפו

SEMUEL LUMBROSO

ארך 210, רחב 73, עבי 11 ס"מ.

בנוגע לאסון הנזכר בכתבת ראה מספר הבא. הכתבת הזאת היא הראשונה אשר בה מצאתי חקוק השם גם באותיות לועזות ומודיע שלומברוזו היה אחד המאראנים של פורטוגאל שהתישב בשלוניקי, כי ילידי שלוניקי, בדורות ההם, לא נהגו לכתוב באותיות כאלו. — 1) שופטים ה', 4. — 2) בכתבת הבאה כתוב „נחל". — 3) אולי לקרוא מֵי יָם. — 4) אולי צריך להוסיף „חול המועד" כאשר במספר הבא.

371

א 15 אפריל 1626

מתך יחב
מ(כ)נק[זו]ל מחצצים בין משאבים 1)
שם : זרם מי (י)ם עבר 2) על ראשו
קול נתנו שחקים 3) הרים נולו 4)
עד מלא נחל דמעה : כי איש
חי(י)ל רב פעלים היה הגביר ונע
כהר שמואל פישואה נטבע
בים יום ד' חול המועד של פסח
משנת השפו

ארך 223, רחב 90, עבי 13 ס"מ.

לפי הנראה בחול המועד של פסח משנת השפ"ו היתה סערה גדולה בסביבי שלוניקי ועל ידיה טבעו שמואל לומברוזו מהמספר הקודם וש. פישואה. — 1) שופטים ה', 11. — 2) חבקוק ג', 10. ראה הערה 3) למספר הקודם — 3) תהלים ע"ו, 18. 4) שופטים ה', 5.

372

א 8 יוני 1627

ישי עמהן

האבן

הזאת הושמה מצבה

על הישיש גביר ונעלה

כהר דוד הכהן קאשטילן

נע נאסף אל עמיו ביום ג'

ארבעה ועשרים יום

לחדש סיון שנת השפז

ליצירה תנצבה

ארך 220, רחב 85, עבי 20 ס"מ.

השם Castelan אבד ברוב הימים.

373

ג 8 דצמבר 1627

ציון הלו

מצבת קבורת היקר

כהר יצחק אלחאליל נע

נפטר לבע רח טבת שנת

השפח ליצירה

ארך 200, רחב 80, עבי 12 ס"מ.

אלחאליל שם שאינו נהוג עוד בשלוניקי.

374

א 4 יוני 1628

— — — — — — — —

כטל אורות יקומון טמון 1)

בארץ חבלו2) ויעמוד לנון
הרופא המובהק כהר ברוך
די פארו נפטר לעולמו יום
א' ג' לחדש סיון שנת ה'ש'פ'ח'
ארך 190, רחב 80, עבי 14 ס"מ.

השורה הראשונה אי אפשר לקרא. — 1) השוה ישעיה כ"ו, 19. — 2) איוב י"ח, 10.

275

ב 21 אוגוסט 1628

קשתו דרך עלי ישימות : (ו)נ[ז]רק
בכליותי סם המות : אועק אכן
סר מר המות : כי שמ[ח]ני אמי
בארץ ציה וצלמות : והיא
נשארה בלי עיני(ו)ם : אשה יראת
ה' איומה כנדגלות מ' ביינוינידה נבת
אשת החכם הנע כהר דוד אשיאו נרו
נפטרה בקצרות שנים לבית עולמה
ביום כב לחדש מנחם ש' השפח
ארך 215, רחב 95, עבי 20 ס"מ.

376

ב 13 ספטמבר 1628

מקום מושב איש נחמ'
כארזים נודע נקטף מנו
בגרזים הלא הוא הגבי'
הר יוסף ן'* נוניש נ'ע' ה'ל'
ביום ט'ו' לחדש אלול
משנת השפח ליצי'
ארך 215, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

* הכתבת הזאת העתקתי לפני שלש שנים. בינתים זייפו את השם. היום אי אפשר לקרא כי אם „שיש" תחת נוניש.

המשפחה הזאת מוצאה מפורטוגאל. אולי למנינו אחד מהאנוסים שנסו מפני האינקויזיציה לבא ולחיות בתור יהודים בשלוניקי.

377

ב 5 דצמבר 1628

תחת אבן ראיתי איש
אמונים עושה צדקה בכל
עת הלא הוא הגביר ונעלה
ונשוא פנים כמהר מאיר
שיראנו נע שנפטר לבית
עולמו יום ג (כו) [ט] לחדש כסליו
שנת ה'ש'פ'ט'
יחב יעם
ישי

ארך 220, רחב 92, עבי 12 ס"מ.

בתקופה הזאת הצטיינה משפחת שיראנו ברבניה ובנדיביה; בהם מאיר של הכתבת.

378

ה 17 ינואר 1629

ציון הלו מהרופא
הר יוסף עמי נע נפטר
לבית עולמו כב לחדש
טבת שנת השפט
ליצירה תנצבה

ארך 185, רחב 80, עבי 17 ס"מ.

"עמי" שם משפחה שאינו רגיל עוד. האבן הזאת נמצאת בסביבות קברי הגבירים לוביל, שיקיל ואשיאו.

379

ג 9 אפריל 1629

ישי עמהן

אבן שלמה וצדק 1) אשר הונף ואשר
הורם 2) על צדיק יסוד עולם 3) החכם
הותיק תיק של שלמות תמי[מות
ותורה כמהר אברהם ביגה
זלה עלה אל האלהים יום
(ד) [ב] ששה עשר לחדש ניסן שנת
השפט חנצבה

ארך 210, רחב 90, עבי 14 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר ר' חיים שבתי.

ביגה, על שם העיר Beja בספרד. — 1) דברים כ"ה 15.— 2) שמות כ"ט, 27. — 3) משלי י', 25.

380

ב 11 מאי 1629

י'ש'י' ע'מ'ה'ן'
פתוחי חותם על אבן
מהגביר ונעלה כהר שם
טוב אדרבי נע נקטף ונ'
במבחר ימי עלומיו ביום
לג למספר משנת
ה'ש'פ'ט'

ארך 220, רחב 90, עבי 8 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר ר' יצחק אדרבי, אפשר ששם טוב א. היה מיוצאי חלציו של הרב הנז', כי כן המנהג להקבר בני בנים אצל אבי אבותם.

381

ד 7 יולי 1629

יחב

ברוך מבני בנים
בתורת אל ׳ היה כאיל על אפיקי
מים 1) חכמה בטוהר לב והדרת
פניו ׳ כפני אלדים הם והוד קרנים
שרשו וגזעו הם נטועים ארצה
גופו ופריו בשמי שמים ׳ אצל
אבות הקדוש׳ גם בני : עיון פרידת׳
במיץ אפים : יחיה בטל אורות
ואור פניו : יחפיר פני חמה לשבעתים :

לר לי נתם תכבה על חרז כלכנון כחוי מכל העם תסר
כסער והזקנים עליו ישחנו ניתרדו כפיהם נער וזקן
שקנה מכמה רמה מכל מדה עוכה נתה וחקודה ידו הדה
ידו נכל מחמד כל עין פתר החכמים וכני השלמים
כמהר כרוך נכמהר שמואל ן׳ כרוך זלהה עלה תל התליים
יום שנם יום מנוחה והיתה מנוחתו כנוד י(ז)[ו] לחרש
תמוז שנם השמע והיתה נפשו לרורה כלרור החיים

ארך 200׳ רחב 86׳ עבי 17 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת כ־30 מטר רחוקה מקבר ר׳ שלמה ן׳ מאיור. ב. ן׳ ב. הוא כנראה הפוסק בשם זה הנזכר אצל ר׳ יוסף מטראני ח״א סי׳ 69 דף 85 ע״ב בנוגע לחרם הרבים. אם ברכת המתים ״זלהה״ אינה מוסבה גם על אביו שמואל, אפשר להניח שש. הוא הרב ש. בכמהרר משה ן׳ ברוך הנזכר בתור פסקן אצל ר׳ חיים שבתי שו״ת אבן העזר׳ סי׳ 18׳ 19 ושנמנה לרב בשראי בושנה (קונפורטי 51b). אם ההשערה צודקת׳ היה לו לברוך את המתואר ״החכם השלם כמה״ר משה בן ברוך״ שהיה חברו של קונפורטי (שם 44b).

1) השוה תהלים מ״ב׳ 2.

382

ג 4 אוגוסט 1629

ציון

הלז מצבת קבורת החכם
הנעלה כהר יעקב שמריא
נבת נפטר לבע בקצרות
בשנים ביום שבת נחמו1)
השפט ליצירה
תנצבה

1) בשנת השפט חל שבת נחמו בט״ו באב.

383

ב 30 ספטמבר 1629

עד

הגל הזה ועדה המצבה :
לאיש רודף צדקה וחסד אל כל
היום הגביר ונעלה כהר שלמה
אדרבי זל נפטר לבית עולמו יום
א י׳ג׳ לחדש
תשרי שנת ה׳ש׳ק׳
ליצירה
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 207, רחב 80, עבי 15 ס״מ.

384

ד 25 אוגוסט 1630

יחב יעם

חלקת מחוקק על שמי מרום
אך זה בבית שער לאפריון :
גוו בחוך אדמת עפר ארץ
שכן והוא כהן לאל עליון
ומשה עלה אל האלים1) הרב המובהק

הכהן הגדול הרופא לשבורי לב2) זצ"ל
לחזות בנועם ה̄ ביום שבת קדש : נגנו
הארון יום א' טוב הוא וחצפנהו3) לאלול
שנת ווה שער
ה̄ש̄מ̄י̄ם4)
מ'ו'ר'
משה
הכהן ז'ל'
איסטו מצבה לה איזו
ביין ויניידה די ר(י)אוב(י)ן
נתן5)

ארך 215, רחב 95, עבי 15, גבה 50 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת במקום קבורת הרבנים למשפחת פרחיה הכהן. משה הכהן בנו של ר' פרחיה מ' 183 ואחיו של דניאל מ' 236. ההגדה מספרת, כי פעם, בהיותו בקונסטאנטינופלי רפא את השולטן. אין אנחנו יודעים על פעולתו בתור רב. תמוה הדבר, כי קונפורטי שדבר בפרוטרוט על אברהם בנו, חכם גדול ורופא מובהק וראש ישיבה מק"ק איטאלייה ישן", (קונפורטי 50b), אינו מדבר על אדותיו. משה הניח שלשה בנים. הגדול שבהם היה החכם אברהם הנזכר (הרב הנכבד יצחק הכהן פרחיה משלוניקי במכתבו מיום י"ח אלול תר"ץ, שבו הודיעני ענינים הנוגעים למשפחתו). – 1) שמות י"ט, 3. – 2) תהלים קמ"ז, 3. – 3) שמות ב', 2. – 4) בראשית כ"ח 17. – 5) המצבה הזאת (עשתה) [נבנתה ע"י] ביין ויניידה [אשת] ראובן נתן.

ישי
יחב יעם
אתי בעודי חי לשון מרפא
חי בשרי(ם) לב1) צרי גלעד

היום שברי את פני אל חי
לאור באור חיים צרי גלעד
אשר הונף והורם מארץ צלמות
לאור באור חיים נכח פני ה
הוא החכם השלם הרופא כל
בשר כ'מ'ה'ר' דוד עויאל נ'ע'
עלה אל האלדים יום ה' חול
המועד של סוכות שנת הש'צ'א'

ארך 206, רחב 72, עבי 17 ס"מ.

משפחת עוויאל היתה אחת המפורסמות ביותר בשלוניקי עוד מזמן גרוש ספרד. ראשי המשפחה בשלוניקי היו הרב והרופא שמואל בנו של ר' יוסף שהיה תלמיד ר' יצחק אבוהב, הגאון האחרון מקאשטיליה (קייזרלינג, ספרדים, דף 180) ור' יהודה עוויאל המתואר „מאושר מבנים אשר", אשר גורש גם הוא מספרד (לונגו, סדר זמנים, הקדמה). דוד היה איש חשוב. לנשואיו כתב הפייטן לונגו שיר בן שבעה חרוזים, המתחיל „כלה יפהפיה תהי" (כ"י נייבויער, שם דף 97). במאה השש עשרה ובתחלת השבע עשרה היה חלק גדול מהרופאים גם רבנים ומורי הוראה. דוד ע. ומשה הכהן של המספר הקודם היו שנים מאלה. —
1) השוה משלי י"ד, 30.

386

10 יולי 1631

יחב יעם
על אבן אחת שבעה
עינים תרדנה מים מבכי
נהרות מרורות למו 1) למת
לנפש חפץ שאין לו
תשלומין אין כל דבר נמנע
חליפין להחכם החשוב
כהר אליעזר קאואליירו
נע הגישו אדוניו אל האלהים 2)

יום י׳ לתמוז שנת השצא

1) דברים ל״ב, 32. — 2) שמות כ״א, 6.

387

א 14 אוגוסט 1631

זה

חלק אנוש מפו ואדם

מכתם א[ופיר מחשובי]

התלמידים משכים ומעריב

בחצרות בית אלדים חסיד

מאוד נעלה הר יאודה נע

במהר משה ערמי יצ״ו שנפטר

לבית עולמו בקצרות שנים יום

ד (כ׳ו׳) [ט׳ו׳] לחדש אב שנת השצא

תמך ז 1)

ארך 195, רחב 66, עבי 12 ס״מ.

1) בשורה האחרונה יש באבן רושם של שלש אותיות. למשפחה הזאת לא נשאר שום זכר בשלוניקי.

388

ז 1 ספטמבר 1631

הכל בוכים יעורר

לב ישנים : ת(ג)[ז]ל דמע פני חכמי׳ 1)

בטמון : ביום משפט ועד מועד

לכל חי : פני עליון נבלתי יקומון 2)

חמדה נגוזה במעבה אדמה

עד [י]קום למשפט אלדים להחיות

מתי ישראל האיש משה ענ[י]ו

מאד חכם ומאד נעלה כמהר

משה אליאש נ׳ע׳ ויעל משה
יום (ב) נד׳ן ה׳ לחדש תשרי שנת השצב

אפשר שא. הוא בנו של החכם יצחק, מ׳ 347. ואם ההשערה צודקת, אז הוא „משה בן החכם כה״ר יצחק אליאש״ הנוסע בתור סוחר למצרים (שו״ת שלמה הלוי הבחור, אבן העזר, סי׳ 11). — 1) השוה נוסח של כתבת מ׳ 395 הדומה לנוסח זה. מר מבש״ן קורא: „קול בוכים יעורר לב ישנים: חגל דמע פני חבוש בטמון״ — כלומר: קול הבכי יהיה כל כך חזק עד שיעורר ישנים, והדמעות תהיינה לזרם אשר ישטוף את עפר־הקבר מעל פני המת. — 2) ישעיה כ״ו, 19.

389

ב 10 דצמבר 1631 — 8 מארס 1632

ע׳מ׳ה׳ן׳	ע׳מ׳ה׳ן׳
ההר אשר חמד אלדים לשבתו במנוחת ישרים תהא מנוחתו איש אמונים החכם הנעלה כ׳ה׳ר׳ שם טוב אישפאנייא תנצבה נתבקש בישיבה של מעלה יום ד׳ ט׳ו׳ לחדש כסליו משנת ה׳ש׳צ׳ב׳	נשים שאננות בנות בוטחות 1) קומנה ותשאן נהי 2) קול יללה בהמולה על אשה יראת ה̄ מרת פאלומבה נ׳ב׳ת׳ אלמנת החכם הנעלה כ׳ה׳ר׳ שמואל אישפאנייא נ׳ע׳ יום ט׳ו׳ לחדש לאדר שנת השצב 3)

ארך 175, רחב 93, עבי 22 ס״מ.

הרב שם טוב אישפאנייה הוא בלי ספק „החכם גדול וזקן מופלג״ הנזכר אצל קונפורטי (44a) בשם אברהם תחת שם טוב. ובזה טעה מחבר קורא הדורות בשם המת ובשנת המיתה.

קונפורטי מביא מיתת הרב אישפאנייה בדברים אלה: „גם בזמן ההוא היה בשלוניקי הר׳ אברהם אספניא חכם גדול וזקן מופלג ונפטר שנת השצ״א ליצירה וביום שנפטר ירד מן השמים במקום מטר אבק דק ועפר הרבה ואז הייתי אני הכותב נער בן י״ג שנה או י״ד שנה וזכורני שהיו לוקחים מן האבק ההוא וגונזים למשמרת להראות לבאי העולם כמה גדולים מעשי ה׳״ (קונפורטי שם). ובכן לפי מחבר קורא הדורות שם הרב למשפחת אישפאנייה היה אברהם וירידת העפר היתה ביום פטירתו בשנת השצ״א. אולם עדותו של קונפורטי, לפחות במה שנוגע לשנת ירידת העפר, אינה מתאימה עם מה שכתב ר׳ יוסף סמברי על המאורע הזה: „ובליל ד׳ כ״ב לחדש כסליו שנת חמשת אלפים ושצ״ב ליצירה המטיר ה׳ את מטר ארץ סאלוניקי אבק ועפר מן השמים ירד עליהם כל היום ההוא וכל הלילה ויתמהו האנשים... וישלח השופט אחר החכמים וישאל להם על כך...״ (כ״י בספריה של „אליאנס ישראלית״ בשם בית יוסף סמברי דף 90 ע״ב, 91 ע״א). יוצא מזה, כי ירידת העפר היתה ביום רביעי בחדש כסליו כנוסח הכתבת, אולם בכ״ב לחדש ולא בט״ו. ידוע כי סמברי טעה פעמים רבות בנוגע לעניני כרונולוגיה, כמו שהראה את זאת החכם נייבויער (J. C. Z, דף 561). על כל פנים צדק סמברי בענין זה במקצת.

מלבד עדות קונפורטי וסמברי ידוע לנו שבחדש דצמבר 1631 התפרץ הר־געש ויזוב וכחמשת אלפים איש הומתו. ההתפרצות היתה כל־כך חזקה עד שבקונסטאטינופלי נפלו אבק ועפר (Roth, der Vesuv, Berlin 1857, f. 10) ולא מן הנמנע אפוא כי נפלו גם בשלוניקי. ובכן אפשר להגיד בלא שום ספק שירידת העפר היתה בשלוניקי לרגלי התפרצות הויזוב בדצמבר 1631, ר״ל מן ו׳ כסליו עד ו׳ טבת השצ״ב. ובודאי היתה זאת ביום 10 דצמבר, ט״ו כסליו, יום פטירת הרב אישפאנייה. וצריך לתקן אצל סמברי ט״ו תחת „כ״ב״. ואצל קונפורטי שם טוב או שמואל תחת אברהם והשצ״ב תחת השצ״א. אין להתפלא אם קונפורטי טעה בזה, כי הוא היה אז בן י״ג או י״ד שנה

ואת ספרו כתב 40 שנה אחרי המאורע הזה ולא זכר היטב מה שראה בימי נעוריו.

בנוגע לכתבת השניה צ"ל אלמנת... שם טוב תחת שמואל או לתקן בכתבת הראשונה שמואל תחת שם טוב, כי כן המנהג שהאשה נקברת על יד בעלה (שמחות פ"ד), ומה גם שכתוב „אלמנת" ר"ל שמתה אחרי בעלה. ובאמת שם טוב מת שלשה חדש"ם לפניה. — 1) ישעיה ל"ג, 9. — 2) השוה ירמיה ט', 17. — 3) שתי הכתבות חקוקות על אבן אחת בצורת שני לוחות הברית.

390

ג 1639-1632

גבאי צדקה מצדיק	רבים
ככוכבים עולם	מאיר
ישא פתח(ו)[י] שערי	אורה
על כן קרא לשמו	מאיר
לאור באור פני רקיע השמים	
נפטר (עדה) [באהבה] המע[ו]לה הישיש	
גביר ונעלה כהר מאיר בדרש	
תנצבה ביום שבת ב' לחדש	
סיון שנת השצ'	

ארך 215, רחב 95, עבי 14 ס"מ.

„בדרש" כ"כ באבן. לפי מחבר הכתבת היה מ. אחר מהגבאים בזמנו. אי אפשר לקרא את האות האחרונה של שנת המיתה. ר"ח סיון ביום ששי חל בשנים השצ"ב, השצ"ה השצ"ח והשצ"ט.

391

ה 18 ינואר 1633

ללוית חן בני לוי בני אל

במר יבכו בני מחלי מרדי

ולויתן יעוררו מלאכי רום
מישאל ואנ[צפן וסתרי
ויע(פ)[ף] אחד מן השרפים 1)
הענו נסים בכמהר יצחק
לבית הלוי זלה"ה ביום ג'
(ג') [ח] לחדש שבט שנת
השצ"ג
ליצירה

איסטה מצבה לה אינו
אורו איזה די שמעון
נאחמיאס איל דייו ברוך
הוא קי לי אקונטינטי
אה לה מאדרי די און
בן זכר אין בידה די
לה איזה אכיר"ה 2)

ארך 215, רחב 77, עבי 13, גבה 76 ס"מ.

נסים היה אחד מהפייטנים האחרונים במאה הי"ז. הוא למד חקי השירה אצל אביו יצחק (מ' 353). קונפורטי אומר עליו: „והיה לו (לר' שלמה הלוי הבחור) את חכם גדול ופייטן ונפטר שנה או שנתים קודם פטירתו (של שלמה) ושמו החכם השלם כמהר נסים הלוי ז"ל" (קונפורטי 46b). — 1) השוה ישעיה ו', 6. — 2) ר"ל: המצבה הזאת הקימה אורו בת שמעון נחמיאס [הקדוש] (האל) ברוך הוא ימלא משאלות לב האם ויהי לה בן זכר בחיי הבת, אמן כן יהי רצון.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא „לה ישיבה די לוס לויים".

17 י. ש. עמואל, גדולי שלוניקי לדורותם

392

ד 1571

ציון הלז היקר
ונעלה כ׳ר׳ יוסף
דיא׳ ש נ׳ע׳
נפטר לבית עולמו
שנת ה׳ש׳ל׳א׳

ארך 250, רחב 92, עבי 18 ס״מ.

השחיתו את שם המשפחה. איני חושב שהשם הוא Dias. מפני סבות שאינן תלויות ברצון המחבר, נדפסה הכתבת הזאת שלא במקומה.

393

ד 1633 (?)

יחב יעם
מלאכי שלום מר
יבכיון יצריחו אף יריעו קול תרועה
שברים אל הלקח ארון האלהים איש
אמונים מימיו נאמנים רועה ישראל
אליו גוים ידרשו והיתה מנוחתו
כבוד 1) נתבקש בישיבה של מעלה
ריש מתיבתא הרב הכולל כמהרר
שלמה ן׳ מאיור ז׳ל׳ה׳ה׳ ביום
לחדש שנת השצ.
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
איסטה מצבה לה איזו
אליבאנטאר לוגה
מוזיר די שלמה חולי 2)

ארך 222, רחב 75, עבי 12, גבה 65 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר ר׳ יהודה די מדינה יחד עם אחדות למשפחת ן׳ מאיור.

ן' מאיור ע"ש אי מאיורקה. לפי דברי קונפורטי, 46_a, היה ר' שלמה ראש ישיבה דק"ק „בעלי תשובות" בשלוניקי. רבני הזמן: אדרבי, רשד"ם ועוד קראו את ק"ק מאיור בשם ק"ק בעלי תשובות או בעלי תשובה. כידוע, היהודים הספרדים הראשונים שנאנסו לקבל את הסבילה היו אלה של Lerida על האי Palma במאיורקה בהריגת קנ"א (אוגוסט 1391). האנוסים האלה היו הראשונים שעזבו את ספרד ובקשו מפלט להם, בראשונה במארוקו ואחרי כן בערי תוגרמה (קייזרלינג, גשיכטע דער יודען פון מאלייורקא ע' 164 והלאה: R. E. J., IV, p. 38 De Los Rios, II, 378; גרץ-שפ"ר, ח"ו, ע' 102, 104; דוד פיפאנו, חגור האפוד; שלשלת וכו', סי' ט"ו ד' 5 ע"ב). עדות קונפורטי מתאימה עם מה שכתב מחבר הכתבת, שורה 8, „ריש מתיבתא": מגדולי ישיבתו היו החכמים השלמים כהר יוסף פלורינטין וכהר שמואל הכהן וכהר אברהם פאלקון וכהר חיים הלוי, וכהר משה די אבילה, וכהר יצחק מנחם, וכהר משה ן' מאיור בנו וכהר משה גאטיניו כלם חכמים מעיינים וקצת מהם היו דרשנים ובעלי הגדה" (קונפורטי שם). ש. חתם השני בעשרה למב"י, (כ"ה ניסן) השפ"ג, על ההסכמה ששום איש לא יוכל לפנות אל רב או גדול העיר לבקש שיעמידו אותו לפרנס חברת תלמוד תורה כי אם הפרנסים והקהל יבררו כאשר ייטר בעיניהם (יהודה נחמה, מכתבי דורים מיין, ד' 99, 100). בשנת השצ"א מת אחד מבני משפחתו והוא חותם במלים „המר ונאנח" (הרח"ש אבן העזר סי' ל"א). בתור רב ודיין הוא נזכר בשו"ת פליטת בית יהודה לר' יהודה לירמה סי' ב'. הרח"ש שם, שלמה הלוי אבן העזר סי' י"א.

זמן המיתה אינו מטושטש כי אם לא נכתב כלל על האבן. הוא היה בחיים עוד ביום כ"ט כסלו השצ"ג (שו"ת שלמה הלוי שם). כנראה מת בערך השצ"ג-השצ"ד זקן ושבע ימים (קונפורטי שם). הוא הניח בן חכם בשם משה הנזכר בין תלמידיו. — 1) ישעיה י"א, 10. — 2) המצבה הזאת הקימה לוגה אשת שלמה חולי.

394

ה 15 ספטמבר 1633

אבנים שחקו מים 1)

על איש ישר ותמים רודף

צדקה וחסד אל כל היום גוץ

אמונים ורבנים מחנה לויה

לו נא(י)[ו]ה תהלה שרש היחס

והמעלה הנבון ומאד נעלה

כהר שלמה לבית (א)[ה]לוי נע

לקח אתו אלהים ביום ה יא

לחדש תשרי שנת

השצד

איסטה מצבה פואי אליבאנטאדה

פור דיליסייה חסדיי שאלתיאל פור

און נדר טומאדו פור סו סאלוד

בואינה אי פור ריזגאטי ריסו

איזו אלבירסו 1)

ארך 205, רחב 90, עבי 13, גבה 63 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת במקום הנקרא "לה ישיבה דילוס לויים". לולא עדות קונפורטי בנוגע לפטירת ר' שלמה הלוי הבחור, אי אפשר היה להגיד בברור כי הכתבת הזאת שייכת לרב גדול כמהו.

ש. הלוי הבחור בן יצחק, בן שלמה, בן יצחק, בן מאיסטרו שלמה מפורטוגאל נולד בשלוניקי בערך שנת השמ"א, מכיון שמת בן נ"ב שנה בראשית השצ"ד (קונפורטי 46b). אחרי מות אביו יצחק (מ' 353) מלא שלמה מקומו בתור ראש ישיבה של ק"ק "עץ החיים". הוא הרביץ תורה הרבה. מגדולי תלמידיו היו ה"ר שמואל פלורנטין האחרון, הר' יהודה ג'יראסי, הר' יוסף צרפתי, חכמים גדולים ובעלי הוראה. מגדולי ישיבתו היו החכמים השלמים אברהם שיראנו, משה ויצחק אלפאנדארי, יוסף

פאשאריאל (קונפורטי שם) ולהוסיף עליהם בין חבריו: אברהם לבית חזן (שו"ת שלמה הלוי ד' כ"ד ע"א), אהרן בכר אברהם ן' אזו (שם נ"א ע"ב), יצחק יצחקי, יצחק פראנסיס (אבן העזר סי' ד'), אברהם יוסף לבית הלוי, מנחם שולם (סי' כ"ט), דניאל איסטרוסה (שם, חו"מ סי' כ"ח). בנוגע לספריו וכתביו ראה בחבורי שם.

מן המנהגים החשובים ביותר שהיו נהוגים בזמנו בשלוניקי ואשר הודיע עליהם בתשובותיו, חשוב לציין:

א) המנהג להתודות בתפלת ערבית אחרי העמידה (תפלת י"ח) עוד בחיי האב (שו"ת או"ח סי' ה' דף כ' ע"ב). המנהג הזה הרגיל עוד היום רק בשלוניקי, נוסד לרגלי מחלת דבר כבד מאד. הרבנים התקינו הודוי הזה להגן מפני המחלה כמו שהתקינו אמירת פיטום הקטרת בתפלת המנחה.

ב) המנהג שהנשים אינן תופרות בלילי העומר.

ג) החתן לא היה מניח תפלין (שם, דף ו' ע"א).

ד) מנהג העיר הואת שביום הז' הולכים האנשים על קבר המת ומספידים עליו שם וגם הנשים הולכות שם עם מקוננות ונשים רבות ומספידות ומקוננות" (שם, סי' י"ג דף י"ג ע"א). שרש המנהג הזה הובא מסיציליה. שם היו שוכרים עוד בשנת 1393 מקוננות לא יהודיות. (R.E.J., 1885, f. 287) וכן מעידים נוסעים נוצרים שראו את המנהג הזה אצל יהודי קונסטאנטינופלי. (Gerlach, Tagebucher, f. 119; Pitton de Tournefort, t. II, Lyon 1717, f. 389).

ה) מנהג שחכם הקהלה ונכבדיה היו מתערבים בענינים הפרטיים של יחידי הקהלה ויועצים להם איך להתנהג.

ו) ביום הנשואין הולך החתן עם שושביניו לבית הכנסת המיוחד לו להתפלל. ומנהג זה, אומר הרב ש. הלוי, הוא כבוד הבריות, אם לחתן וקרוביו אם לכלה וקרוביה.

ז) כשהיתה מילה בשבת היו נוהגין לדרוש לפני קריאת התורה. (שם ל' ע"ב).

ח) תוספת כתובה היתה בזמנו שליש הכתובה (ע"ו ע"א).

שלמה הלוי פעל עד כ״ט כסלו השצ״ג. הוא מת בשנת השצ״ד ולא השצ״ה כקונפורטי. — 1) המצבה הזאת הוקמה ע״י דיליסייה חסדי שאלתיאל בעד נדר שנדרה על בריאותה הטובה ובעד פריון בנה אלבירטו.

395

ה 22 ספטמבר 1633

הקול בוכים יעורר לב ישנים
ת(נ)[ג]ל דמע 1) פני חבוש בטמון 2)
לקץ ימין ועת מועד לכל חי
תחי רוחי נבלתי יקמון 3) זה
חלק אנוש מפז ואדם מכתם
אופיר 4) הכי החכם השלם כמהר
וידאל סיד נע עלה אל האלהים
יום ה נ״ח לחדש תשרי שנת
השצד
איסטה מצבה לה אילבאנטו
מזל טוב מוזיר די יוחנן אברהם
אבלה פור איל נ(י)ס קי לי איזו איל
דייו פור לוס פייזיס איל דייו קי
סי לו אגה פור אינטירו אמן 5)

ארך 2.10, רחב 80, עבי 13, גבה 67 ס״מ.

1. סיד היה אחד מהרבנים העשירים מזמנו. הוא היה מגדולי ישיבתו של ר׳ אברהם מוטאל (קונפורטי 45b). בני המשפחה הזאת נקראים היום „סידיס״. הכתבת הזאת מורכבת מחלק של כתבת מ׳ 388 ומחלק של כתבת מ׳ 387.

1) ראה הערה למספר 388. — 2) השוה איוב מ׳, 13. — 3) ישעיה כ״ו, 19. — 4) ישעיה י״ג, 12. — 5) מזל טוב אשת יוחנן אברהם אבלה הקימה את המצבה הזאת בעד נס שהשם עשה לה ברפוי חלי הרגלים. יהי רצון שהשם יעשה לה הנס בשלמותו.

396

22 פברואר 1634

ציון

שר חמישים זקן ונשוא פנים
מזרע איתנים עלה למנוחות
שאננים מלא מצות
המונים המונים פותח יד
לכל שואל כהר יצחק שמואל
מודילייאנו נע נפטר לבית
עולמו ביום ד כד לחדש
אדר ר(שא)נאשון שנת השצד
ליצירה תנצבה

מודלייאנו על שם עיר Modigliano במחוז פירינצי באיטליה. בני המשפחה הזאת היו מכנים את משפחת בניהם בשם הפרטי של האב, אם כי היו מלוים את שמם בכנוי מודילייאנו ע"ש עיר מוצאם. אפשר שלפנינו כתבת אביו של הרב שמואל יצחק בעל ס' „נאמן שמואל" ועוד. ראה מ' 413.

397

ג 1 אפריל 1634

תרצו לדעת שמי וכנויי ושרשי
אשר זממו לקחת נפשי 1) אני משה
בדרשי ביום שבת קודש ג' לחדש
ניסן שנת השצד ליצירה תנצבה

ארך 192, רחב 82, עבי 14 ס"מ.

בראש האבן יש סימני כתיבה של איזו שורות אשר אי אפשר לקרא. ידוע הרב משה בדרשי החותם בכ"ה ניסן השפ"ג על ההסכמה ששום יהודי לא יוכל להשתדל בעצמו להמנות פרנס בחברת תלמוד תורה כי אם הפרנסים והקהל יבחרו את מי שירצו. (יהודה נחמה, שם). חבל שאי אפשר לקרא את הקינה ולדעת, אם הכתבת הזאת שייכת למ. ב. זה או לא.

בנוסח השורה השניה אפשר להבין שהומת ע"י אנשים אשר „זממו לקחת נפשו". — 1) תהלים ל"א, 14.

398

ה יוני? 1634

גו לב בור מות 1) נחשב מר לדלי
ולמאזנים שחק 2) אך נשמתי
עולה מרום יושב בשמים יצחק 3)
מי עלה שמים 4) לקבל שכרו את(י)ו
ופעולתו 5) ה'ה' הגביר נבון ומרומם
כה"ר יצחק שיקיל נבת עלה אל
האלהים יום ב' ח' לחדש סיון
שנת השצד

ארך 200, רחב 70, עבי 12 ס"מ.

Schekel או Schekil כן אפשר לקרא מחרוז כתבת אחת לאחד מבני המשפחה הזאת, שתבא לפנינו בחלק השני. לפי מחבר הכתבת היה י. ש. גומל חסדים עם בני עמו. אשתו פאלומבה קבורה אצלו ומתה בכ"ד סיון התי"ז. — 1) אפשר לקרא: גו לבכור. — 2) השוה ישעיה מ', 15. — 3) תהלים ב', 4. מליצה המתאימה לשם המת. — 4) משלי ל', 4. — 5) השוה ישעיה מ', 10. — 6) כ"כ באבן ולעולם אין ר"ח סיון חל ביום שני. בשנת השצ"ד חל ר"ח סיון ביום ראשון והיה אז 28 מאי 1634.

399

ג 9(?) יולי 1634

ישי עם
נחמד כארזים נקטף
במבחר ימי עלומיו הלא
הוא היקר הר שאלתיאל
אישטריליגה נע נפטר
לבית עולמו ביום א' (יא) [יג]1)

תמוז שנת ה'ש'צ'ד'

ארך 155, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

אישטריליגה או ישראליגה, שם שיבא לפנינו בכתבות שונות. השם הזה נהוג עוד היום בשם ליגה או ליזה. — 1) כ"כ באבן וצ"ל או יום השבוע ביום ו' או יום החדש כמו שכתבנו.

400

ד 18 יולי 1634

בהלבישי צדור ארץ צבעים
ואופיע כמו אופל 1) ואצבע
גדולים חקקי לב 2) צור מחוקק
בעט ברזל בצפורן ואצבע
ועין נגרה מאין הפוגות
דמי לבב אשר לקו באצבע
שחור אדום הוא אלא שלקה 3) באצבע
אלים למת לנפש חפץ יקר מכל כלי
המד(ת)[ה] החכם הנעלה כהר שלמה ן' מאיור
נע עלה אל האלים יום ג' בך
לחדש תמוז שנת השצד

ארך 215, רחב 65, עבי 20 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבי קבר מ' 393 ואולי הוא נכדו של הרב בשם זה. ידוע רב בשם ש. ן' מ. שחי באותו זמן בערך ושהיה חלמיד הרח"ש ויש לו שאלה, סימן ט', בשו"ת הר' ברוך אנג'יל. — 1) השוה איוב י', 22. — 2) שופטים ה', 15. — 3) חולין מ"ז, ע"ב.

401

א 31 1634 יולי

ב
ציון הלז מצת קבורת
איש אמונים רב פעלים

החכם זקן ונשוא פנים
כהר עויאל שיוליין נע
עלה לשמי מרומים
ביום שני ששה ימים
לחדש אב שנת השצד
ארך 170, רחב 86, עב' 18 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת כמאה מטר מקבר ר' יצחק ברגלוני מערבה.

402

א 13 אוגוסט 1634

יחב יעם
אשת חיל עטרת תפארת
נשים שאננות שרתי
במדינות מרת רחל(?) אלמנת
החכם השלם כמהרר שמואל
עויאל זלהה העולה היא
למעלה יום (ה) [א] יט לחדש
אב שנת השצד

כנראה הכתבת הזאת שייכת לאשת הרופא והרב שמואל בן יוסף עוויאל (שו"ת רשד"ם אה"ע סי' 165). בעלה שמואל היה אחד מחברי רשד"ם ובמותו (הוא מת לפני אשתו, וכן נראה מנוסח הכתבת, מכיון שהיא מתוארת "אלמנת" ולא "אשת") נשא עליו מדינה קינה בדברים אלו: "גם היום מרי שיחי ידי כבדה על אנחתי וכתפי משכמה נופלת על איש חיל רב פעלים עטרת תפארת למשפחת העוויאלי אשר אמרנו בצלו נחיה" (רשד"ם שם סי' 200, השוה רוואניס ח"ב ד' 33).

403

א 20 אוגוסט 1634

קדש

ישראל להה 1) אלדי העברים למנ(א)[ה]

נתן להם קדש לחם אבירים
לו דומיה תהלה לבלתי סור
מן המצות אוה למושב לו
בארצות החיים יום א כ(ה)[ו]
לחדש אב שנת השצד
ליצירה

ארך 235, רחב 88, עבי 11 ס״מ.

שם המת: ישראל נתן, רמוז במלים הראשונות של השורות ב׳ וג׳. — 1) ירמיה ב׳, 3.

404

ב 16 ספטמבר 1634

אשת יראת ה׳
מ׳ ריינה מ׳ך אשת
אברהם מלמד
נודדת מקנה כעוף
נודד קן משלח 1) כי
נתעב ונאלח עולם
ההויה כעת במרום
תמריא 2) [ל]אכול מפריה
יום שבת כ׳ג אלול
שנת השצד

ארך 195, רחב 78, עבי 12 ס״מ.

בזמן הכתבת חי בשלוניקי רב בשם אברהם מלמד שהיה ״רב מובהק ופסקן גדול ורופא כולל בחכמות ומגדולי תלמידיו של ר׳ אברהם מוטאל״ (קונפורטי 45b). הוא היה קרובו של ר׳ מאיר בר׳ שם טוב מלמד בע״מ ״משפט צדק״ (שם 50b) והלך לאיסקופייה ומת שם. אולי ריינה של הכתבת היתה אשתו של הרופא הנזכר.

מנוסח הכתבת אפשר להבין כי ריינה מתה בקצור ימים

והניחה אחריה משפחה. יש להעיר, כי בשנת השצ"ד היתה מגפה בשלוניקי ולכן אנו מוצאים בשנה זו בחורים ואנשים שלא מלאו ימיהם.

1) ישעיה ט"ו, 2. — 2) איוב ל"ט, 18.

405

ה 23 ספטמבר 1634

ציון הלז
גוו תוך גוש עפר אך נשמתו מרום
עלתה לימין עליון עד עת הימין שם
ינוח ולגורלו יעמוד על כן
אביו שבשמים קרא לו בנימין 1)
זה שער השמים אשר בא בו החכם
המרומם כהר בנימין גיכוריאל
נע יום א של ר"ה, שנת מצב
ארצה וראשו מגיע השמימה 2)

בני המשפחה הזאת היו חשובים בשלוניקי ובעלי הון. אין נקודות בשום מלה של הפסוק. כנראה שנת הפטירה רמוזה במלת „השמימה", ה„א" האחת לאלפים או לאחדים ואז יוצא 29 ספטמבר 1639.

1) השוה בראשית ל"ה, 18. — 2) שם כ"ח, 12.

406

ה 3 אוקטובר 1634

פתוחי חותם אבן מקיר תצעק 1)
על מרת בוגה 2) מך אשת
החכם הנעלה כהר
שמואל מלמד יצו
עלתה אל האלים י"א
לחדש תשרי שנת
ה'ש'צ'ה' ליצירה

ארך 195, רחב 65, עבי 12 ס"מ.

בתוך ששת הצירים שיהודי שלוניקי שלחו לקונסטנטינופלי, בשנת השצ"ז, אל השולטן מוראד הרביעי, לבקש הנחת מס הבגדים (שו"ת הרח"ש, תורת חיים, ח"א, סי' צ"ד ד' 140), היה אחד בשם שמואל מלמד. אפשר שבוג'ה של הכתבת היתה אשתו וכן נראה, מכיון שמתה בחיי בעלה כמו שמוכח מברכת החיים „יצ"ו" השייכת לשמואל מהשורה הרביעית. — 1) חבקוק ב', 11. — 2) בוג'ה Boga כ"כ באבן ולא בונה.

407

ה 17 אוקטובר 1634

אל חי יכונן לך מדור ובית לפי
כבודו : ותשב שם לדור ודור
מחעדן מיפעת הודו : טוב שם
משׁ[מן] 1) דרור ויום המות מיום
הולדו 2) : ציון הלז מצבת
קבורת הגביר ומאד נעלה
כהר יוסף גיקוריאל נ"ע' ביום
ב כה ימים לחדש תשרי
שנת השצה

האבן הזאת נמצאת במקום קבורת הגבירים והעסקנים בצבור למשפחות לוביל, שיקיל ואסיאו, מול קבר הרב חייט (רב דיל וידוי). כנראה, הגבירים האלה שפעלו יחד בחיים לטובת העדה, רצו לנוח גם כן יחד במותם. — 1) אולי צ"ל „שם ממר דרור", כמו שכתוב בכתבת מ' 433. — 2) השוה קהלת ז', 1.

408

ה 10 דצמבר 1634

ישי עמהן 1)

ציון

חמדת נשים שאננות בנות
בוטחות 2) מרת אישטרילייא אשת
החכם הנעלה כהר יהודה די ליאון

יצו עלתה אל האלים
יום א׳ י(ח)[ט] לחדש
כסלו שנת השצה

החכם הנעלה יהודה די ליאון הוא אולי הרב בשם זה הנזכר אצל הרב ברוך אנג׳יל בתאר „החכם השלם סני ועוקר הרים״ (שו״ת ד׳ י״ח ע״א, נ״ג-נ״ד). יהודה היה אחד מחבריו של הר׳ דוד קונפורטי (קורא הדורות 50 ע״ב).

1) הפסוק הזה הוא יקר המציאות בכתבות של נשים. — 2) השוה ישעיה ל״ג, 9.

409

ג 16 דצמבר 1635

האי שופרא דבלי בארעא 1) מרים מך הבת
היקרה קראן לה מרה 2) לב אשה מצרה 2) כי
נהפכו על(ה)[יה] ציריה 4) העוזבת אלוף נעוריה
יום א׳ ז׳ טבת שנת ואור עיני גם
הם אין אתי 5)
ממרור אב מר בבכי תמרור מר לו למרי מרו מרה
על מר נפשו שבראש דבשו על כן קרא (כ)שמה מרה : 6)

ארך 200, רחב 90, עבי 15 ס״מ.

מרים מתה בהיותה על המשבר. הפייטן מתאר הצער והמרירות הנרגש ע״י בעלה ובפרט ע״י אביה. — 1) ע״ז כ׳ ע״א. המאמר הזה עוד יבא לפנינו בכתבות רבות. — 2) רות א׳, 20. — 3) ירמיה מ״ח, 41. — 4) ש״א ד׳, 19. — 5) תהלים ל״ח, 11 — 6) שמות ט״ו, 23.

410

ג 5 אפריל 1635

י׳ש׳י׳ ע׳מ׳ה׳נ׳

על שבר נהיה	נצעק בייא בייא
ונרים קול בכיה	מה לך פה אליהו 1)
דויו ליה כבר בתיה 2)	עמו עצה ותושיה
בתוך אספקלרייא	דבר ה׳ היה אל אליהו 3)

האם מהרופא נהיה זאת השערוריה
או אם בחר לו יה וילך אליהו 4)
עזי וזמרת יה 5) שלחני לפניכם למחיה 6)
לכפר בעולת תמיד העשויה 7) ויען אליהו 8)

ויהי בהלקח נזר ישראל החכם השלם כמהר אליהו גואלטיאל יום ה חול המועד של פסח שנת ויעל אליהו בסערה השמימה

ליצירה

ארך 200, רחב 75, עבי 16 ס"מ.

אליהו גוארטיר, גוארטיל או גוארטיאל. הוא למד תורה אצל ר' חיים שבתי. כרבו הרביץ גם הוא אחרי כן תורה לתלמידים. תלמידיו היותר חשובים היו: "החכמים המובהקים ר' משה ן' יעיש, ברכיה רוסו, יוסף הלוי ודוד יצחקי". קונפורטי אומר עליו שהיה "מעיין גדול ופלפלא חריפא". א. ג. לא האריך ימים ומת בשנת השצ"ה ולא השצ"ד כדברי קונפורטי (קונפ. 44b, 51_a). לפי השורה התשיעית אפשר להבין כי באותו זמן היתה איזו מחלה שוררת בעיר ומיתת הצדיק גואלטיאל היתה לכפרת הדור.

1) מלכים א', י"ט, 9. — 2) סנהדרין ל"א ע"ב. — 3) מ"א י"ח, 1. — 4) שם שם, 2. — 5) שמות ט"ו, 2. — 6) השוה בראשית מ"ה, 5—7) במדבר כ"ח, 6.—8) מ"ב א', 12.

411

א 14 אפריל 1635

ישי על משכבה 1)
מצבת הכבודה וצנועה
אשר כל ימיה במצות
יתומות במקום בנים החזיקה
תמצא מנוח לכף רגלה מ'
סול מ' אשת הר יאודה
נארבונה יצו נפטרה לבית

עולמה יום שבת כ(ה)[ו] לניסן
שנת השצה

ארך 182, רחב 72, עבי 12 ס"מ.

1) המאמר הזה הוא יקר המציאות, בפרט בכתבות של נשים; (צונץ, צור געשיכטע, ד' 358). הטעם שכותבים המאמר הזה על הציונים ואפי' על של נשים, הוא, כי ישי, אבי דוד שנפטר בעטיו של נחש יגן על נפש המת. (שבת, נ"ה ע"ב).

412

ה 3 מאי 1635

ישי עמהן

אבנים שחקו מים 1) על איש
ישר ותמים רודף צדקה
וחסד אל כל היום גזע אמונים
שרש היחס והמעלה
החכם החשוב כהר דוד מימבריק
נע נפטר לבית עולמו ביום ה'
ט[ו] להדש אייר שנת השצה
ליצירה

ארך 225, רחב 75 ס"מ.

נוסח הכתבת הזאת דומה לנוסח מ' 394. — 1) איוב י"ד' 19. — שם המשפחה „מבריק" אבד זכרו בשלוניקי.

413

12 מאי 1635

ישי עמהן
איש חסד רב אמונים
צדקה וחסד בו היו תמים
רעבים גם (ש)[צ]מאים
מביתו יצאו דשנים ורעננים
נכבדות מדובר בו לא יסולה (בכרים) [בכתם]

אופיר 1) ולשם שכ"ו בישראל
גדול שמו הגביר ומעולה כהר
בונומו בר יצחק מודילייאנו נ"ע'
כ"ד' לחדש אייר שנת השצה
ליצירה תנצבה

בונומו Bonhomo שם מכונה מבנימין. הוא היה בנו של יצחק שמואל מודילייאנו מ' 396. מכתבות כאלו אפשר לדעת: א) שבשלוניקי היו אז עניים רבים שהיו צריכים לתמיכה מצד העשירים. ב) שאלו האחרונים מלאו את חובתם ופתחו את ביתם לרעבים ולצמאים או השיאו את היתומות (מ' 411) וכדומה. ראה נוסח הכתבת הבאה הדומה לנוסח זה. — 1) איוב כ"ח, 16.

414

ד 3 יולי 1635

איש תם ורב אמונים צדקה וחסד
בו היו תמים רעבים גם צמאים
מביתו יצאו דשנים ורעננים נכבדות
מדובר בו לא יסולה בכתם אופיר
ולשם שבו היקר ונעלה כהר יצחק
הכהן נ"ע' נפטר לבית עולמו ביום ג'
י"ז בתמוז שנת ה'ש'צ'ה'
ארך 205, רחב 72, עבי 14 ס"מ.
ראה המספר הקודם.

415

ב 13 יולי 1635

מצבת קבורת
התלמיד הנעים
שאלאמיאש אויגאדור
נע בכר יצחק אויגאדור
יצו נפטר ביום כז' לחדש

18 י. ש. זמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם.

תמוז שנת ה'ש'צ'ה'

ליצירה

ארך 150, רחב 65, עבי 13 ס"מ.

Salamias Avigador השם הפרטי כמו שם המשפחה אינם נהוגים עוד בשלוניקי.

אפשר שהשם Salamias הוא מכונה מהשם שלמה. ר' משה אמארילייו, דבר משה ח"ג, שלוניקי התק"י, סי' י"ב, ד' מ"ד ע"ב, אומר בנוגע לשם הפרטי הזה: "שאלאמיאש לא נמצא בספרים שם זה ולא נודע ע"ש מה נקרא שם זה". אולם השם נמצא כבר אצל ריב"ש סי' רכ"ו, וצונץ מזכירו (נאמען דער יודען ד' 95).

416

ד 22(?) יולי 1635

י'ש'י' ע'מ'ה'ן'

שלם אמונים רב פעלים נשוא פנים
לחמו נתן בגלוי ובמטמונים חנן דלים
מזוג ויווגים בלב חמים יתומות ויתומים
השוכן בשמים [י]ש[ל](מ)[ם] שכרו כפל כפלים
נהרו?.. פו? דבש נופת צופים
כמה? האמנים (האתנים?)... כריח ניחוחים
הרך? גן עדן ינחהו וישקהו עידונים
ויקמהו לקץ [מלכין] [הימין] עם כל החסידים
החכם ישיש ונעלה כהר
שלמה פארדו ז'ל' נתבקש
בישיבה של מעלה יום א (כ) [ב] ז(1)
לחדש אב שנת ה'ש'צ'ה'

ארך 183, רחב 61, עבי 18 ס"מ.

יום א כז' כ"כ באבן ולעולם אין ר"ח אב חל ביום ג', וצ"ל ב ז' המתאים עם מספר השנה.

417

ב 26 אוגוסט 1635

זה הוא דרך לכל היצורים
צדיקים ישרים ותמימים
גם בו דרך איש אמונים
דובר צדק ומגיד משרים
יקר ומאד נעלה כהר יוסף
מושאגי נע נפטר לבית עולמו
ביום שנים עשר יום לחדש
אלול שנת ה'ש'צ'ה'
ארך 225, רחב 70, עבי 15 ס"מ.
Mossagi שם שאבד זכרו ברוב הימים.

418

ה 31(?) אוקטובר 1635

על קבר זה יולו דמעה כל בן אדמה
על גזרת ספיר ויהלום לשם שבו ואחלמה1)
אשר נטמן בתוך גוש עפר ורימה
לפני האל יהי נרצה כקרבן עולה תמימה
ויצרור בצרור החיים נשמתו השלמה
ציון קבורת הלז החכם הנעים בן
יחיד ויקיר לאביו ואמו כהר
משה עזיאל נע נפטר בקצרות
שנים לבית עולמו ערב שבת קודש
יח לחדש חשון שנת ה'ש'צ'ו'2)
ארך 210, רחב 82, עבי 14 ס"מ.

1) שמות כ"ח, 18, 19. — 2) כ"כ באבן וצ"ל או השצח או לתקן יום החדש: ז', י"ד, כ"א, כ"ח חשון.

419

ג 7 פברואר 1636

ציון הלז מהיקרה
וצנועה מרת ריינא אשת

הגביר ונעלה הר׳ אהרן כהן נהר
נע נפטרה לבית עולמה ביום ה׳
א׳ לחדש אדר ראשון שנת
השצו

ארך 175, רחב 75, עבי 15 ס״מ.

נהר או ״דילוס ריאוס״ משפחה מצוינה אשר מוצאה מפורטוגאל. בנה של ריינא ״הגביר נבון ונשא יוסף כהן נהר בכר אהרן נ״ע״ היה אחד מהצירים שיהודי שלוניקי שלחו לקונשטאנטינופלי בחדש שבט השצ״ז אל השולטן הרביעי בנוגע למס הבגדים (חיים שבתי שם. השוה חבורי L'Industrie des tissus des Israélites de Salonique כעת תחת מכבש הדפוס. ראה מ׳ 450.

420

ה 16 ספטמבר 1736

ציון הלז מצבת
קבורת הכבודה
והצנועה והגברת
מרת דונא פירלה נבת
אלמנת החכם ישיש
ונשוא פנים כמהר משה
ן׳ ברוך נע נפטרה לבית עולמה
יום ג׳ יו׳ לחדש אלול שנת
[ה] שצ(ד)ו

ארך 210, רחב 75, עבי 12 ס״מ.

כנראה דונה פירלה היא אשתו של הדיין משה ן׳ ברוך הנזכר אצל ר׳ שמואל ן׳ חיון, בני שמואל, ד׳ 118 ע״א, בשנת השס״ו, והחותם בכ״ה ניסן השפ״ג על ההסכמה ששום יהודי לא יוכל לבקש בעצמו להמנות פרנס לחברת תלמוד תורה. (יהודה נחמה, שם).

421

ב 17 יוני 1637

בסלה כהונה כהנים סורו
הנה בישראל והלויים
איך מעין טהור יטמא איש
צדקה ומשיה? מקור מים חיים
על מעלת כתמר? מתוק פריו
שמו? צדיק בעץ חיים הכהן
העומד לשרת לפני ה החכם
השלם עטרת תפארת ש[י]בה 1)
כמהרר חיים הכהן ז׳צ׳ל׳
נגש אל הערפל 2) יום כה?
לסיון שנת השצז

ארך 210, רחב 80, עבי 14 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר מהרש״ך. אפשר שחיים של הכתבת הוא בנו הבכור של הרב שלמה הכהן אשר עליו אמר קונפורטי שהיה זקן ונשוא פנים, מגדולי העיר ומהחכמים השלמים בזמנו (קונפורטי 38b). שן הזמן אכלה אותיות רבות מהכתבת הזאת ולכן קשה לקראה. — 1) משלי ט״ו, 31. — 2) שמות כ׳, 21.

422

ה 30 נובמבר 1637

ציון הלז מצבת
קבורת הישיש נשיא עם
גביר נבון ונעלה כהר רפאל ן׳
ברוך נע נפטר לבית עולמו
הצדק ביום השני שלשה
עשר יום לחדש כסלו שנת
השצח

התאר "נשיא עם" הוא יקר המציאות. כנראה היה ר. ן' ברוך אחד מהעסקנים הגדולים בעדה וזכה לתאר מיוחד.

423

ב 18 ספטמבר 1651

ציון הלז מאשה
כבודה מ' ריינה
אשת הח"ה הרופא
כ"מ"ה"ר' אליהו
בארבאדו נרו"
נפטרה ביום ג'
לחדש תשרי
שנת התיב ליציר

21 ינואר 1638

ציון הלז החכם
הנעלה כמהר"
בנימין נסים נע"
נפטר ביום ו
לחדש שבט
משנת ה'ש'צ'ח'
ליצירה

ארך 200, רחב 76, עבי 16 ס"מ.

שתי הכתבות האלה חקוקות על אבן אחת. אפשר שריינה היתה בת הח' בנימין נסים ובקשה להקבר אצל אביה. השם נסים הוא שם פרטי לגברים וגם שם משפחה הנהוג עוד היום. לא כן השם Varvado שאבד זכרו ברוב הימים.

424

ב 18 פברואר 1638

ציון הלז מאשת חיל
מרת אורו אלמנת
החכם השלם כמהר"
שמואל עונקינירה זלהה
שנפטרה ביום ה' ד' לחדש
אדר שנת השצח ליצירה

ארך 232, רחב 90, עבי 12 ס"מ.

425

א 27 אוגוסט 1638

הציון הלז • מהרופא
המובהק החסיד הר״ר • אליעזר
• הכהן שבא מעיר • קאטאנסארו
להסות תחת כנפי • השכינה
ונפטר יום ו׳ יז לחדש אלול שנת
• השצח ומעשה נסים אירעו
בו בבואו מארץ מולדתו
מרוב חסידותו ודבק באלהיו
ועליו נאמר הולך נכחו ינוח(ו)
על משכבותם)

ארך 194, רחב 90, עבי 14 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת אצל קברי הרבנים רובייו ימינה. המקלקל פסל את הכתבת הזאת בששה מקומות וחבל.

האינקויזיציה בספרד ובפורטוגאל, החיה הרעה והנוראה, כמו שמתאר אותה שמואל אושקי, העבירה באש או האבידה בבית הסוהר המובחרים מהאנוסים. הצרה גדלה בפרט בימי המלך פיליפ בנו של קרלוס החמישי, כי, אומרים אמור, אביו צוהו לענוש קשה את הנוצרים הבלתי נאמנים לדתם, הפרוטסטנטים והיהודים. בומנו עלה מספר הקרבנות על כל מה שהיה לפניו ואחריו, ולכן ברחו האנוסים האמללים לארצות השפלות ולתוגרמה. לפעמים הלכו לאיטליה. אולם כשראו שגם שם לא הונח להם עזבו את הארץ הזאת ונמלטו לתוגרמה. רבים מהם באו לשלוניקי אשר קבלה אותם ״כאם רחמניה, כירושלם במועדיה״.

רבני העיר מימי ר׳ יוסף טאיטאצאק עד ר׳ יוסף דוד במאה השמונה עשרה עיינו בכובד ראש בשאלת האנוסים בנוגע לעניני דת. על פי רוב הקלו הרבנים את חיי האנוסים וחזקו עד כמה שאפשר את ידי הרוצים לשוב לדת אבותיהם. ראה חבורי Histoire וכו׳, פרק ״האנוסים בשלוניקי״.

הרופא אליעזר הכהן היה אחד מאלה האנוסים הרבים שההיסטוריה לא יכלה לשמור את שמותם לדורות. כנראה ברח מהאי הפיריניאי, ארץ מולדתו, לקאטאנסארו בקלאבריה, ומשם לשלוניקי.

אם נתבונן מעט בשמות המשפחה הנזכרים בכתבות, נראה כי חלק חשוב מהם מוצאם מפורטוגאל, למשל Cavallero, Lobel, Chicorel, Avigador, Trogas, Lombroso, Nunes, de Faro, Varvado, Arovas, Fernandez-Dias, Abendana. ומי יודע אם לא נמצאו בהם כמה וכמה אנוסים.

1) השוה ישעיה נ"ו, 2.

426

ג 4 ינואר 1639

ישי על משכבה

ציון הלז מהיקרה

מרת אורדונייא

אשת החכם כה"ר

יהודיה קארו

י'צ'ו' נפטרה יום

כ"ח טבת שנת

ה'ש'צ'ס'

ארך 220, רחב 88, עבי 13 ס"מ.

לפנינו כתבת אשת נכדו של הר' יוסף קארו. המקלקל זייף שם יהודיה וחקק תחתיו יהודא.

426a

ו (ואו) 17 מאי 1639

ישי עמהן

מעל הארץ ינשאו האופנים 1) אל

המנוחה ואל הנחלה בגן עדן אשר

בידם נפש חי עטרת זקנים אמ(י)[ו]נים

מבני אדם מוסדי ארץ האיתנים2) וקן
ונשוא פנים הוא הראש לכל דבר
שבקדושה גביר נבון ונעלה כהר
יהודה ן' רבי נע עלה אל האלדים
יום שלישי (ארבעה) 3) [שלשה] עשר אייר
שמנה ועשרים למספר שנת
השצט

ארך 200, רחב 90, עבי 13 ס"מ.

ן רבי או רובי וכן קוראים Benrobi. לפי מחבר הכתבת היה י'. ן' ר. אחד מהעסקנים הצבוריים מזמנו וזכה לתואר „הראש לכל דבר שבקדושה".

1) יחזקאל א׳,19. — 2) השוה מיכה ו׳, 2. — 3) כ"כ באבן וטעה המחוקק כי 28 לעומר מתאים עם 13 ולא ארבעה עשר אייר וצ' לתקן יום החדש כי בשנת השצ"ט ר"ח אייר חל ביום חמישי ו28 למספר היו ביום שלישי.

427

ג 13 יוני 1639

י'ש'י' ע'מ'ה'ן'
שם המקום פנואל 1)
זה חלק אדם מאל ונחלה
תהלה חכם עדיף מנביא 2)
לבב חכמה תורת ה תמימה
צמרת הארז הרמה 3) החכם
הותיק כמהר דוד פלורינטין
נבת עלה אל האלים יום
ב' יא לחדש סיון שנת ה'ש'צ'ט'
ליצירה

ארך 200, רחב 81, עבי 15 ס"מ.

כנראה הוא ד. פלורינטין בנו של הר' שמואל ונכד החכם דוד פ. שהיה ראש הבודקים (קונפורטי b 46). דוד מת בקצור

ימים מכיון שאביו היה מגדולי תלמידיו של הר"ש הלוי הבחור שנפטר בשנת השצ"ר. וכן נראה מהשורה הששית והשביעית של הכתבת.

1) בראשית ל"ב, 31. — 2) ב' בתרא י"ב, ע"א. — 3) יחזקאל י"ו, 22.

428

ד 20 נובמבר 1639

ישי עמהן מעל הארץ ינשאו
האופנים 1) אל המנוחה ואל
הנחלה 2) בגן עדן אשר בידם
נפש עטרת נבונים אמונים
מבני אדם 3) ארץ האיתנים
הראש לכל דבר שבקדושה
גביר ונעלה כהר מרדכי
מאטאלון נע עלה אל
האלהים יום א' כ"ג לחדש
חשון שנת השנים הטובות 4)

ליצירה

ארך 200, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

יש נקודות רק על „הש". לפי צורת האבן הכתב היא משנת התי וכן מתאים יום השבוע עם החדש.

1) יחזקאל א', 19. — 2) דברים י"ב, 9. — 3) תהלים י"ב, 2. — 4) בראשית מ"א, 35.

429

א 26 נובמבר 1639

ישי עמהן יחב יעם

נתבקש

בישיבה של מעלה

ארון הברית אדון כל הארץ 1)

יועץ וחכם חרשים ונבון2)
לחשים גבור ואיש מלחמה3)
משים למישור כל ענין
עמוק ועקוב הרב הגדול חסיד
בענייניו רודף שלום ועניו
כמהרר יעקב רובייו זצוקל
ביום שבת קדש שילהי
חשו(ו)ן שנת הנה ישעך בא4)
ליצירה ו׳מ׳ך׳
מ׳ו׳ר׳
יעקב
רובייו
ז׳ל׳
איסטה מצבה לה איזו אליבאנטאר
חנה מוזיר די חיים אירירה פורקי
טובו וזכות קי לי נאסייו און איזו5)

ארך 185, רחב 73, עבי 15, גבה 70 ס״מ.

יעקב אחיו של הרב משה רובייו, Ruvio, נולד בשלוניקי בערך שנת ה״ש. קונפורטי שהכירו אומר עליו שהיה רב מובהק ודרשן וחסיד גדול, שמת זקן מופלג ושחי יותר מתשעים שנה (קונפורטי 44_a). עדותו של בעל ס׳ „קורא הדורות״ מתאימה עם מה שכתוב בכתבת „הרב הגדול חסיד בענייניו״. הוא היה אחד מהדרשנים שהספידו את ר׳ שלמה הלוי הבחור. בתור פוסק הוא נזכר אצל הרב אהרן ששון, תורת אמת סי׳ 6. שנת הפטירה היא ה״ת (5400), כי בשנה הזאת חל סוף חשון, כ״ט חשון, ביום השבת.

1) יהושע ג׳, 11. — 2) ישעיה ג׳, 3. — 3) שם שם. — 4) שם ס״ב, 11. — 5) המצבה הזאת הקימה חנה אשת חיים אירירה על כי זכתה ללדת בן.

430

ג 21 מארס 1640

ארזי לבנון תנו קול צוחה
לפני צ(י)ביה בתמרור וקינה :
עובה לאמה שכולה ומרה : כל
יום מקוננה לבתה היא דונה מ(ב)[כ] 1)
בת החכם גביר ומרומם כהר
דון יעקב אברבנאל זל נפטרה
בקצרות שנים בי' ד' כ'ז' לח' אדר ש'
ה'ת'

ארך 150, רחב 60, עבי 20 ס"מ.

כן הוא השם עם הקוים באבן. 1) מנוחתה כבוד

431

ב 30 מארס 1640

יחב יעם ישי עמהן

האבן
הואת אשר שמתי מצבה
בעבור תהיה לעדה
בית (ז) היה (ז) כהן ...ל הזבא (ז)
לעבוד עבודת (אבירה) [הבורא]
ולכפר על כל ישראל ברות נדיבה
ב(ק)[ר]ינה וקול תודה
שמו אברהם דגול מרבבה 1)
כל ימיו לתורה לתעודה
הקריב את קרבנו לפני קונו
יעמד על כנו עם איש רצונו
החכם השלם כמהר אברהם
כהן ז'ל' יום ז' לחדש ניסן
שנת ענני באמת י'ש'ע'ך' 2)
לפק ליצירה ומך

ארך 222, רחב 75, עבי 16 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות מ' 421. קונפורטי אומר עליו שהיה מגדולי חבריו, וקן נכבד וחסיד (38b).

1) שה"ש ה', 9. — 2) תהלים ס"ס, 14.

432

ג 25 יולי 1640

ציון הלו
מצבת קבורת החכם הנעלה
כה"ר משה ברוך נע עלה אל
האלהים יום רביעי (ד) [ו] לחדש אב
משנת הת' ליצירה
ארך 200, רחב 83, עבי 12 ס"מ.

433

ה 9 ספטמבר 1640

ישי עמהן
אל
חי יכונן לך מדור לפי
כבודו = טוב שם ממר דרור ויום המות
מיום הולדו = ציון הלז מהישיש גביר
ומאד נעלה כה"ר אברהם ברוך ז'ל' =
נפטר לבית עולמו יום א' בך לחדש
אלול שנת ה'ת'
ליצירה ת'נ'צ'ב'ה'
תמך
ארך 220, רחב 76, עבי 10 ס"מ.

בנוגע לנוסח הכתבת הזאת השוה מ' 407.

434

ב 1640 (?)

האבן הזאת שמתי מצבה
על האשה היקרה בכל מעשיה
נעימה מרת מרים בת אברהם
אבינו ע"ה' גיורת הרב המובהק
כ"מ"ה"ר' יצחק הכהן נ"ר"ו' נפט'
ביום לח שנת

ארך 175, רחב 65, עבי 16 כ"מ.

זמן המיתה לא נכתב כלל באבן. הרב המובהק י. הכ. הוא כנראה מ' 450.

אף כי הממשלה החוגרמית אסרה ליהודים להחזיק שפחות (שו"ת ריב"ל ח"א ד' ז' ע"ב, שלמה הלוי חו"מ סי' מ"ב ד' ע"ט), היו היהודים בשלוניקי קונים שפחות עד המאה השמונה עשרה. על פי רוב היו הבעלים משחררים את השפחות האלו. בכל דור ודור היו רבני שלוניקי מעיינים בשאלה זו. הם חברו גם גט שחרור בשביל השפחה המשוחררת, כדי שתוכל לבא בקהל ולהנשא ליהודי (ראה גט שחרור שחבר הסופר המפורסם מיכאל הכהן, מורה צדק, ושנדפס בס' בית דוד לר' יוסף דוד, יורה דעה, שלוניקי 1740, ד' 84 ע"א, מיום י"ט ניסן תל"ה).

בסוף המאה השמונה עשרה הרשו הטורקים ליהודים לקנות שפחות בחנאי שאדוניה ישלמו הכראג' בשבילה.

435

ה 1640 ?

הצור מי לך פה תחתיך עצור
סגור בגוש עפר ומקום רמה :
לראש בחור נבחר אני נצור
אשר היה שלם בכל חכמה :
הגוף נגוף 1) שב לאדמה
תחזה בנועם יה הנשמה
מצבת קבורת החכם הנעלה

כ׳ה׳ר׳ אליהו • ן׳ עראמה (?) נע נפטר
לעולמו ביום ב כ(ד)[ה] לחדש
סיון 2) משנת • ליצירה
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

ארך 180, רחב 75, עבי 12 ס״מ.

המקלקל השחית הכנוי ושנת המיתה וחבל על דאבדין. אפשר ששם המשפחה היה ערמה כחרוז הכתבת. ראה מ׳ 31.

1) אפשר לקרא „נגרף שם לאדמה״. — 2) כ״כ על האבן וצ״ל כ״ה סיון כי לעולם אין ר״ח סיון חל ביום ראשון. לפי צורת האבן אפשר להניח ששנת המיתה היתה בערך הת׳.

436

ב 12 יולי 1641

בית מועד לכל חי 1)
זאת מצבת ק
קבורת איש חיל רב פעלים
אשר הורם מאת יושבי חדל 2)
גבר טוב מעללים כהר בנימין
אב זאראדיל : צור שוכן שמים :
ישים כבוד מנוחתו : ובצרור החיים
יצרור את נשמתו : הלך לבית עולמו
יום ו (ד) [ה] לחדש אב שנת ה׳ת׳א׳
ליצירה
תנצבה

אב זאראדיל או סתם זאראדיל כמו שכתוב במצבת אשתו „מרים ת׳מ׳ך׳ אשת הגביר נבון ונעלה כהר בנימין זאראדיל נ׳ע׳... ו׳ לניסן ה׳ת׳ד״, למשפחה הזאת לא נשאר זכר בשלוניקי. ראה מ׳ 457.

1) איוב ל׳, 23. — 2) ישעיה לח׳, 11.

437

א 6 אפריל 1642

ישי עמהן

מצבת קבורת החכם

הנעלה כהר יצחק מנחם

נפטר לבית עולמו הצדק

יום א' ששה לחדש

ניסן משנת ה'ת'ב'

ליצירה

ארך 166, רחב 67, עבי 9 ס"מ.

י. מ. היה מגדולי ישיבת ר' שלמה ן' מאיור הזקן ונמנה בין החכמים המעיינים שבדורו (קונפורטי 46a).

438

ג יולי 1642

מצבת קבורת

החכם השלם כהר

יעקב עורה נע

ביום לחדש תמוז

שנת התב

ארך 150, רחב 85, עבי 11 ס"מ.

יום המיתה לא נכתב כלל על האבן ואינו מוזיף.

439

ה 22 ספטמבר 1642

האבן הזאת הושמה מצבה

על אשת חיל שכולה וגלמודה

היא האשה אשר הוכיח ה 1) מרת

ריקא 2) נבת אלמנת החכם כ'מ'ה'ר'

שמשון חאוילייו ז'ל' נפטרה יום

ב' ז'ך' לחדש אלול שנת ה'ת'ב'

ליצירה ת'מ'ך'

ארך 210, רחב 80, עבי 12 ס"מ.

ממשפחה הואת ידוע הרב יהודה חויליו משלוניקי אשר מכתביו נמצאים בבודליאן מ' 845. — 1) בראשית כ"ד, 44; ופה הוא במובן של תוכחת יסורים. — 2) ריקא על שם רבקה. באלף בסוף. כן המנהג אצל רבני שלוניקי המדייקים בכתיבת הציון כמו בגט.

440

ה 15 יולי 1643

אם ישאלון אנשי קריה
ציון הלו למי היה אשיב
במר קינים ונהי נהיה כי
לאברהם היו היה העולה
קדש קדשים התלמיד החשוב
יקר מכל(י) כלי חמדה הר אברהם
לבית הלוי נעֵ נפטר ביום
ד יום כח 1) תמוז שנת התג
ליצירה

ארך 140, רחב 63, עבי 27, גבה 70 ס"מ.

האבן הואת נמצאת במקום הנקרא "לה ישיבה דילוס לוים". התלמיד אברהם הוא אולי נכדו של הרב בשם זה, מחבר שו"ת עין משפט, הקבור יחד עם רבנים אחרים למשפחה זאת. — 1) אפשר לקרא גם ר"ח אבל אינו מתאים עם יום השבוע.

441

6 וגוסט 1643

כח(!ז) ישי עמהן ציון הלו
על שבר זה יבכו כל עובר ושב

כי שמחתו נהפך לאבל והוא לא שב
נפשו בטוב תלין עם יראי [ה] וזקן ושב
כי בקצרות שנים התגבר חיים משב
כזקן בא בימים כמהר חיים בכר
משה בן נחמיאש זצקל"ה יקום
נקמתו נפטר לבית עולמו ד' לחדש
מנחם שנת תכא אל אבותיך בשלום 1)

תנצבה

ארך 210, רחב 75, עבי 12 ס"מ.

מכתבת אמו, בואינה, אפשר להבין כי ח. ב. נ. היה בן יחיד לאביו, הוא נהרג, כנראה, ע"י יניג'אר אחד או ע"י שודדים הנמצאים אז בדרכים בסביבות שלוניקי. מהשורה השלישית והוא לא שב" אפשר להבין כי חיים הלך לאיזה מקום או לענין עסקים חשובים אשר מהם חשב לעשות הון או לאיזה מקום־תענוג של בחורים, אשר ממנו לא שב. השורה החמישית מרמות שהנרצח עמד על נפשו והתאמץ להתגבר על הורגו ולא הצליח. — 1) בראשית ט"ו, 15.

442

ג 9 ספטמבר 1643

ישי עמהן

סלת נקיה גפן פוריה עולת
תמיד העשויה : אשה ריח ניחוח 1) תם
וישר וירא אלהים : החכם הנעלה
כהר חסדאי מאנדיל נע נסע ונגלה
ביום ד' כח לחדש אלול משנת
לפני לחמי אנחתי תכא 2) תמך

תנצבה

משפחת מאנדיל היתה שייכת לק"ק קאשטיליה ולא נשאר לה זכר בשלוניקי. — 1) ויקרא א', 9. — 2) איוב ג', 23.

443

אפריל 1644

ישי עמהן

אבן מקיר תזעק1) על איש חיל רב
פעלים רודף צדקה וחסד
אל כל היום עד יום מותו
דורש טוב לעמו2) הלא הוא
כמהר אברהם ן' נחמיאש ז'ל'
אחד היה אברהם וירש את ארץ3)
החיים לחזות בנועם ה
ולבקר בהיכלו4) כלו אומר
כבוד5) יום ששי ... ניסן
שנת הדת תנצבה

מלבד הרבנים והגבירים החשובים ממשפחה זו, ידוע יצחק ן' נחמיאש, ציר שלוח לקונסטאנטינופלי בשנת השצ"ז, בנוגע למס הבגדים. אברהם ה"דורש טוב לעמו" היה אולי מקרובי העסקן יצחק הנזכר. יום החדש איננו כתוב ברור. אפשר לקרא "ר"ח" אולם לעולם אין ר"ח ניסן חל ביום ששי. בשנת התי"ד חל ר"ח ניסן ביום חמישי ובשנת התי"ט חל ביום ראשון. — 1) חבקוק ב', 11. — 2) אסתר י', 3. — 3) השוה יחזקאל ל"ג, 24. — 4) תהלים כ"ז, 4. — 5) שם כ"ט, 9.

444

ג 23 אוקטובר 1644

יחב יעם

ציון הלז מצבת קבורת
החכם הישיש ונשוא
פנים כ'ה'ר' יצחק הלוי
וצ'ל' נתבקש בישיבה של
מעלה ביום שמחת תורה
משנת ה'ת'ה' ליצירה
ארך 190, רחב 75, עבי 15 ס"מ.

445

ב 15 אפריל 1645

ישי עמהן
אבן וגוש עפר למו מזבח
הוכן לאיש קדוש (ו)[ל]יה זובח
אשר בחצרות אל להסתפח
כהן לאל עליון להשתבח

עלה לשמים הרב כ׳מ׳ו׳ה׳ר׳ר׳
אשר כהן ן׳ ארדוט ו׳ל׳ה׳ה׳ יום
שבת קדש יט ניסן ה׳ת׳ה׳
ליצירה ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
הרב הקדוש
מו׳ר׳ אשר
הכהן ן׳
ארדום
זל

ארך 217, רחב 106, עבי 16 ס״מ.

הוא היה אחד הרבנים החשובים בזמנו. ראש ישיבה מק״ק ארגון. ראה על אדותיו קונפורטי b30, 44b, 45a ועוד. בנו אברהם היה «חכם גדול ועשיר ונפטר בקצרות שנים בלא בנים בחיי אביו ז״ל בשנת השצ״ד». בחור פסקן הוא נזכר בשו״ת ר׳ יעקב הלוי סי׳ ח׳ ומ״ח. ברוך אנג׳יל מזכירו בכתביו ומברכו באריכות ימים. הוא מת כנראה זקן ושבע ימים מכיון שאבי אמו, ר׳ מאיר ן׳ ערמה, מת בשנת הרפ״ב, וכן נראה מדברי הרב ב. אנג׳יל.

446

ב 3 דצמבר 1645

כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך
בכל 1) הדור כי האיש מרדכי הולך 2)
וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו דורש
טוב לעמו ודובר שלום 3)

עלה אל השמים הרב הקדוש
כמהר"ר מרדכי קלעי ת"נ"צ"ב"ה'
ביום א' ט"ו' לחדש כסליו
שנת בעצם היום הזה בא
נח א"ל ה'ת'בה' 4)

את הכתבת הזאת העתיקו בשבילי ואין לסמוך הרבה על המעתיק. למרות שתלמיד תלמידו, קונפורטי, מודיע מקום קבורתו, לא מצאתי את האבן, אם כי מצאתי קבורת הרבנים אשר לפי קונפורטי קבורים הם בסביבות הרב הגדול הזה.

מרדכי בכור בכמהרר שלמה קלעי נולד בשלוניקי בערך שנת השט"ו. הוא למד תורה אצל ר' אהרן ן' חסון, ר' אהרן סשון ור' יצחק פראנקו. הוא היה ראש ישיבה לק"ק יחייא. תלמידיו היו מרובים, „גדולים בחכמה וטובים במעשים טובים". תלמיד תלמידו, קונפורטי בעל „קורא הדורות", מודיע שמותם: ר' דניאל אישטרושא, יוסף צרפתי, ידידיה קארו נכד הרב יוסף קארו, יהודה עוזיאל, אברהם חנניה, הרופא והחכם יהודה הנדלי, יוסף פרץ, משה טייטצאק, אליעזר בן מנחם שנמנה לרב בעיר ארטה ועוד חכמים רבים מגלילות המוריאה שלמדו תורה בישיבתו. בתור פוסק ודיין נזכר מ. ק. אצל רבני זמנו ותלמידיו: אהרן לפפא, בני אהרן, סי' א', ולי, הרח"ש, אבן העזר, סי' ל"א, תורת חיים ח"א וח"ג, שלמה הלוי הבחור, סי' י', ברוך קלעי אחיו, מקור ברוך ד' 16, יוסף מטרני ח"ב סי' פ"א, יהודה לירמה, פליטת בית יהודה, סי' ב', ברוך אנג'יל ד' ט"ו ע"ב, מאיר מלמד, משפט צדק, ועוד. בנוגע לפעולתו בשלוניקי ראה מה שכתב קונפורטי 45a המתאים עם נוסח הכתבת. לו היה בן חכם ומציין גדול בשם שלמה שנפטר בחייו, בשעת פטירתו צוה מ' ק' שיקברו אותו אצל רבו ר' יצחק פ'ראנקו וכן נעשה כדבריו ונקבר אצלו. (קונפורטי שם).

1) אסתר ט', 3. — 2) שם. — 3) שם י', 3, 4. — 4) בראשית ז', 13.

447

ב 21 יולי 1646

ישי עמהן

עצם האדם הגדול בענקים : 1)
ובנה אצלו ציון 1) בשערים :
המצויינים בהלכה 3) איש חיל :
רב פעלים דבר אחד לדור 4) :
וקן ויושב בישיבה החכם השלם :
כמהרר אברהם שיראנו 5) וצוקל
נתבקש בישיבה של מעלה ביום
שבת קדש אשר נהפך לישראל
מאור לחשך בתשעה לחדש :
מנחם שנת עתה אתה ברוך ה 6)

ארך 225, רחב 97, עבי 15 ס"מ.

א. ש. מבני בניו של הדיין יאודה שאראנו חבר ר' יצחק אדרבי (דברי ריבות, סי' ר"ח ד' 126 ע"ב). הוא היה מגדולי ישיבתו של ר' שלמה הלוי הבחור ומתואר „חכם, מעיין גדול ובעל ישיבה". אם כי היה רב היה ג"כ אחד מן הגבירים והמנהיגים של עיר שלוניקי (קונפורטי 46b, 50b) ונמנה בין העשירים שבעיר. עדות קונפורטי מתאימה עם השורה הרביעית שבכתבת „איש חיל רב פעלים". מהשורה התשיעית אפשר להבין כי א. ש. היה אהוב העם ומותו הכאיב את יהודי שלוניקי.

1) השוה יהושע י"ד, 15. — 2) יחזקאל ל"ט, 15. — 3) ברכות ח' ע"א. — 4) סנהדרין ח' ע"א. — 5) כן הוא משורטט בקוים על האבן, וכן בשורה אחרונה. — 6) בראשית כ"ו, 29. שנת המיתה רמוזה במלת אתה (5406) כי בשנה זו חל תשעה באב ביום השבת.

448

ג 18 אפריל 1647

יחב יעם ישי עמהן

אשרך ארץ בו נגנז עמוד עולם צמרת חיים
יש לך יתרון לעולמים כי עמך מקור חיים 1)
אין זה קבר כי אם מעין אל תי באר מים חיים
כרוב עלה אל מלכו לאור באור פני מלך חיים 2)
ויהי בנסוע הארון 3) מורינו ורבינו הרב הגדול
ראש גולת אריאל מו"ר חיים שבתי ז'ל'ה'ה'
היה ביום ה יג לניסן ש' ואת הקדוש
והקריב אליו 4) ליצירה ת'נצ'ב'ה

מ'ו'ר'	חיים
שבתי	ז'ל'

זכות הרב יגן על המשתדלים והמתנדבי'
להרים את המצבה הזאת ימלא השם
משאלות לבם לטובה
אמן
יג ניסן

ארך 215, רחב 80, עבי 16, גבה 70 ס"מ.

חיים בן שבתי (משפחות רבות יחידי קהלות אשכנז, איטאליה ופולניה אין להן שם משפחה קבוע כי אם הם נקראים „מאב לבן" או „די פאדרי אה איז'" ר"ל שכנוי הבן הוא השם הפרטי של האב וכן הלאה למשל: בנו הבכור של ר' חיים של הכתבת נקרא שבתי חיים), או כמו שמכנים אותו רבני שלוניקי „מהרח"ש", היה ראש הרבנים אם כי עדיין לא באופן רשמי כי בזמנו לא נתאחדו כל הקהלות. ראה עליו ועל פעולתו בשלוניקי בתור רב, מורה וראש העדה בספרי הנז' אשר הוא כעת תחת מכבש הדפוס. מלבד מה שכתבנו שם יש להוסיף שבתור דיין ופוסק נזכר הרח"ש אצל רבני זמנו: אהרן ששון רבו, תורת אמת סי' א', שמואל ן' חיון חברו. סי' נ"ה שבתי יונה, שי למורא, סי' י"ו, שלמה הלוי הבחור סי' כ"ט, ברוך קלעי, מקור ברוך, ד' ל"ד, יעקב הלוי סי' מ"א, אהרן

לפפא תלמידו, בני אהרן, סי' מ"ב, ברוך אנג'יל, מאיר מלבד, משפט צדק ח"ב, וכן אצל רבני שלוניקי שבאו אחריו אשר ראו את כתביו. חבריו, אף הגדולים ממנו, כבדו אותו וקראו לו: „רב מובהק ומופלא בדורו" (מרדכי קלעי אצל ברוך אנג'יל ד' ט"ו ע"א), „מופת דורנו", „גדול הדור" (קונפורטי 44b) ועוד ועוד. אולם ר' חיים בנבנשתי שהיה צעיר ממנו העז לחלוק על דברי מהרח"ש בנוגע למס הבגדים (תורת משה סי' כ"ב, ד' 33). אין להתפלא א"כ אם מחבר הכתבת מתארו: „עמוד עולם, מעין אל חי, הרב הגדול, ראש גולת אריאל" וכו'.

אחרי מותו מלא מקומו בתור דיין ורב בשלוניקי משה בנו השני.

1) תהלים ל"ו, 10. — 2) משלי ט"ז, 15. — 3) במדבר י', 35. — 4) שם ט"ז, 5. אין נקודות על שום מלה של הפסוק. אולם הרח"ש מת בשנת הת"ז המתאימה עם יום השבוע ויום החדש.

449

א אחרי שנת 1645

איש חלד ובן עולם שלם וגם
שליש אורים היום הזה הוא נעלם
נשמתו עלתה לשמים הכין צידה
ע(וד)נ[ם] שרפים לעופף בכנפים כנשרים
מ'ו'ר'
כוזי
ז'ל'

ארך 215, רחב 100, עבי 1 ס"מ.

חשם כוזי היה נהוג בפרס באיטאלייה. על יד האבן הזאת יש עוד מצבה אחת למשפחת כוזי משנת הת"ה ואולי היא שייכת לבן הרב כוזי של הכתבת. הנני מוסר מה שיכלתי לקרא מן הכתבת הזאת: „אשא / קינה על אשר / ... על רך בשנים / ... מ(ה)נ[ת] ויגזר .. תחת / [אבן] תוך אדמה / ... תם ... /

חסד ... / כוזי נע בן החכם] / השלם ... / נרו נלע יום ..... / משנת ה'ת'ה' / ת'נ'צ'ב'ה / [כוזי זל]". ובכן אם הרך בשנים כוזי הוא בנו של החכם השלם של הכתבת, זה האחרון מת אחרי שנת התה.

450

ג אחרי שנת 1645

כהנים

עם קדוש גשו אלי

לאיש תנחת אבן ו) כי אם שחק

אם רא... מו לב כאן נקבר 2)

איש אלדים קדוש הוא בשחק

אל על קראוהו והלך לו

הנה יושב בשמים יצחק

ניון הבן ונחכם המלם כיני ועוקל

הריס בנן של קדושים כמוהרל " נילחק

" הכהן כהר נזע נתצקק ביציבה של ועבלה

ביום שכי " ... לחדש הבון (?) שנת ה "

נת(ה)ונך

ארך 240, רחב 104, עבי 12 ס"מ.

המזייף מחק או צוה למחוק בקרדום את השם הפרטי, שם המשפחה, יום החדש ושנת המיתה. מנוסח הכתבת שורה ז' אפשר לדעת שהשם הפרטי הוא יצחק (ראה מ' 398), ומהשורה הראשונה אפשר להבין שלפנינו רב למשפחת כהן (ראה למשל מ' 421). מכיון שבשורה העשירית השחיתו שלש מלים לכן הנחתי שהכתבת הזאת שייכת להרב כהן נהר בשם זה. הוא היה אחד מהדיינים משלוניקי וחתם קבלת עדות בג' אב התי"ה אצל חיים שבתי, תורת חיים, ח"ב „יצחק בכר אהרן הכהן דיין". מצד אחר יודעים אנחנו שבאותו זמן חי „גביר אחד נבון ונשא" בשם „יוסף כהן נהר בכר אהרן נע" אשר שולח

משלוניקי בתור ציר לקושטאנטינופלי בשנת השצ"ו (תורת חיים שבתי ח"א ד' 140). השערתי סמוכה על: א) היות אביו ואבי אביו עסקנים ורבנים (מ' 419) ומתאים עם התאר בנן של קדושים; ב) המשפחה הזאת היתה בעלת הון ו„ההכם השלם" של הכתבת הוא „הרב המובהק כמהרר יצחק הכהן נר"ו" אדון השפחה „מרים בת אברהם אבינו" של מ' 434. חבל על דאבדין.

1) בראשית מ"ה, 4. — 2) אולי לקרוא „אם ראיתם תמול נקבר" או „אם תשימו לב", מאמרים שפגשנו בכתבות אחרות למשפחת כהן (מ' 255, מנחם הכהן).

451

ג 7 יולי 1648

ישי עמהן	יחב יעם

איש אלדים קדוש יאמר לו:1)
היום תוך גוש עפר הוכן קברו:
בזיו שדי נטוע אהלו:
מרגוע שם ימצא ובצל צורו

מצבת קבורת משה איש
האלדים החכם השלם אביר
הרופאים כ'מ'ה'ר'ר' משה אמאראג'י
ז'צ'ו'ק'ל' נקרא לשמים ביום צום
הרביעי משנת ה'ת'ח'
ליצירה ת'נצב'ה

ארך 185, רחב 80 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת כ־170 מטר רחוקה מקבר רב חיים ומקבר הרשד"ם צפונית־מערבית יחד עם אבנים אחרות למשפחת אמאראג'י.

לפי דברי קונפורטי היה משה אמאראג'י רופא יליד שלוניקי שהלך לקושטנדינא „ושם היה מהרופאים הקרובים למלכות" (46_a). כנראה היה מ. א. רופא השולטן מוראד הרביעי (1623־1640). המלך הזה היה תמיד צמא לדם. כמאה אלף נפש

הרג במשך שנות מלכותו וכהם הרב יהודה קובו משלוניקי ולכן קשה מאד היה לרופא היהודי להיות ממשרתי המלך האדיר הזה, כי סכנת מות רחפה עליו כל הימים. ובאמת הוכרה הרופא אמאראג'י בערך שנת 1636 מטעם צו השולטן להתפטר ממשרתו יען כי „אסר עליו לשתות יין המזיק לו הרבה מפני מחלתו" כן מספר לנו הצרפתי Ricaut בספרו Histoire des trois empereurs Turcs, Paris 1682, t. I. ד. 273. אם כי ריקו אינו מזכיר שם הרופא היהודי הזה אני מניח שהעדות הזאת שייכת למ. א. של הכתבת מכיון שגם קונפורטי מצדו מודיע ש„לעת זקנתו בא לשלוניקי לביתו... ונפטר שם" השוה חבורי Histoire des tissus des Israélites de Salonique ד. 50.

אם כי משה היה רופא היה גם כן חכם ורב כעדות. קונפורטי המתאימה עם נוסח הכתבת. הוא היה אחד מעשירי העיר. הממשלה פטרה אותו מלשלם מס וקהלות שלוניקי גם כן פטרוהו מכל מיני מסים וארנוניות. אולם ר' חיים שבתי בטל כתב פטור המס כי „כל אותם שחתמו בזמנה לא עלה על לבם שתבא העיר בירידה גדולה כזו". למרות הבטול הזה מאנו בני משה אמאראג'י ויוצאי חלציו לשלם המסים ור' יוסף דוד הצדיק אותם.

מ. א. החזיק בידי החכמים והרבנים ובפרט „היה מחזיק בידי מה"ר שבתי יונה בע"ס שי למורא, שלוניקי 1653, כדי שיעסוק בתורה" (קונפורטי שם). אחרי מותו מלאו בניו מנחם ויוסף את מקומו בתור רופאים בשלוניקי.

1) ישעיה ד', 3.

452

ד 12 ספטמבר 1648

ישי עמהן

תוך קבר זה נאסר: חמדת הדת נמסר 1)
ראש השלשים שר: 2) האלף לך שלמה: 3)
יושב בשבת תחכמוני: עדינו העצני 4)
בתורת סנה שוכני: 5) ותרב חכמת שלמה 6)
במבחר ימי ששוניו עלה מות בחלוניו 7)

לכפר על עדת המוניו: נראה ה' אל שלמה8)
אשתי ובני אל תבכו: מאבלי רחצו הזכו9)
כי לפני אל השתכחת לי זכו 10): אז אמר שלמה 11)
נתבקש בישיבה של מעלה החכם
השלם כמהר שלמה יקואל זל יום א' כ"ה'
לחדש אלול בשנת ה'ת'ח'
ליצירה

ארך 205, רחב 78, עבי 13 ס"מ.

לפי מחבר הכתבת היה הרב שלמה יקואל אחד מהרבנים החשובים בזמנו „ראש השלשים", „יושב בשבת תחכמוני". ותמוה שהרב קונפורטי שהיה בן דורו אינו מזכירו בספרו. ש. י. מת במגפה של שנת ת"ח כמו שנראה ג"כ מדברי הרב אהרן הכהן פרחיה בספר דרשותיו, בגדי כהונה, שלוניקי 1758, דרוש שבעה עשר. גם קונפורטי מזכיר את המגפה הזאת: „ובהיותנו בכפר בשנת ת"ח ליצירה לא תקום פעמים צרה בורחים מחמת אימת המגפה" (קינפורטי ד' 45b). אין אנחנו יודעים מאומה על פעולת הרב הזה בשלוניקי מלבד מה שמודיע מחבר הכתבת.

1) נמסר — כלומר: נמסר למות. אולי לקרא „נחסר". — הצרת מר מבש"ן. — 2) השוה ש"ב כ"ג ודהי"א י"א (פעמים רבות שם). — 3) שה"ש ח', 12. — 4) ש"ב כ"ג, 8. — 5) השוה דברים ל"ג, 16. — 6) מ"א ח', 10. — 7) ירמיה ט', 20. — 8) מ"א ג', 5. — 9) ישעיה א', 16. — 10) דניאל ו', 23. — 11) מ"א ח', 12.

453

ד 13 מארס 1649?

אבן הראשה
על איש רם
ונישא צווחת
צפר(ה)[א] ורמשא
אברהם אברהם
במבחר ימיו

נאסף אל עמיו
בימי עלומיו
ויגוע.. פ.. [וימת]?
אברהם
מצבת קבורת
החכם המרומם
כהר אברהם
יקואל נע נפטר
ביום כ׳ט׳ לחדש
אדר שנת הת*

ארך 160׳ רחב 30׳ עבי 12 ס״מ.

* המקלקל הידוע פסל האית האחרונה של שנת המיתה. אולי לקרא הת״ט. משפחת יקואל הצטיינה במאה השבע־עשרה ברבניה ונשיאיה כמו שאפשר לראות ג״כ מכתבות אחרות הנמצאות אצלי בכת״י אשר מחוסר מקום לא יכלתי להדפיסם.

454

21 יוני 1649

יחב יעם
ציון מהחכם השלם
אי חסיד אי עניו1) שיף
עייל ושייף נפיק2) כמהר
אברהם שיריוטי נע
והיתה מנוחתו כבוד ביום יא
לחדש תמוז שנת התם תנצבה

1) סוטה מ״ח ע״ב. — 2) סנהדרין פ״ח ע״ב.

455

ג 4 ינואר 1651

אעיר נהי ואגדיל יגוננין
על שוד פרי בטני

בבכי אמרר על בן אוני
קינים והגה נהי נהיה 1) בני
אקרא במרה בשמך בן אוני
דוד בני בני
ילד שעשועים לגביר
כמהר יצחק שולם נ״ר״ו
עזב את אביו ומת ביום
י״א׳ טבת משנת ואור
עיני גם הם אין א״ה״י 2)
לפק

ארך 125׳ רחב 45׳ עבי 12 ס״מ.

הילד דוד שולם (Sulam) הוא אולי בנו של הרב הפוסק יצחק שולם ונכד להרב המובהק מנחם שולם׳ חבר הרב ברוך אנג׳יל׳ מכיון שמחבר הכתבת מתאר את יצחק ככל הרבנים המובהקים: „כמהר״. — 1) מיכה ב׳ 4. — 2) תהלים ל״ח׳ 11׳

456

ד 27 אוגוסט 1651?

י״ש״י׳ ע׳מ׳ה׳ן׳
אוי כי
שאולה ירד בן אחד
השרים מיכאל 1) נפשו
בטוב תלין לפני אל עליון
גואל עם יחידי סגולה
בגן עדן יעמד חי 2) מיכאל
ה׳ה׳ הגביר כהר מיכאל
מאסאלון נ׳ע׳ נפטר יום
א׳ י׳ לאלול משנת
הת • ליצירה תנצבה

ארך 200׳ רחב 82׳ עבי 15 ס״מ.

המקלקל פסל שתי האותיות האחרונות משנת המיתה. ר״ח אלול ביום ששי חל בשנות: תי״א׳ תי״ד׳ תט״ו׳ תט״ז׳ תי״ח׳ תכ״א ועוד.

לפי השורה השניה היה מיכאל מאטאלון אחד משרי העדה ואולי גם ממנהיגיה. — 1) השוה דניאל י׳, 13. — 2) ויקרא ט״ז, 10.

457

ב 31 אוגוסט 1651

ישי עמהן

על איש שר חמשים1) : הושת אבן תרשישים
רודף מצות ומעשים : ואלה תולדות יצחק2)
איש תם וישר ו : ירא אלדים ומרע סר3)
צדקות עשה עם כל בשר : ויזרע יצחק4)
קול נשמע מרום שחק : ויברך אלדים את יצחק5)
תחת כסא יושב שחק : וישב יצחק6)
נפטר באהבה רבה : בחדוה וחיבה

הגביר כהר׳ יצחק אבזאראדיל נע ביום
ה יד לחדש אלול שנת התיא ליצירה
תנצבה

(23 יולי 1652)

(הן את) [והאבן הזאת] אשר שמתי מצבה גם
היא מצבת קבורת הגברת המעטרה
מרת ריקה תמך אשת הגביר כהר
יצחק זאראדיל נע ויהי מדי עלותה
בבית ה7) ביום ג חי לחדש אב שנת
התיב ליצירה תמך

ארך 215, רחב 87, עבי 17 ס״מ.

שתי הכתבות האלו חקוקות על אבן אחת. לפי מחבר הקינה היה יצחק אבזאראדיל או סתם זאראדיל כמו שכתוב בציון של אשתו (ראה מ׳ 436, גם שם—מכונה הבעל בשם אבזאראדיל והאשה בשם זאראדיל) שר חמשים אשר עשה צדקות עם כל בשר. — 1) ישעיהו ג׳, 3. — 2) בראשית כ״ה, 19. —

3) השוה איוב א׳, 1. — 4) בראשית כ״ו, 12. — 5) שם כ״ה 11. — 6) שם. — 7) ש״א, א׳, 7.

458

ב 24 ספטמבר 1651

י׳ש׳י׳ ע׳מ׳ה׳ן׳

על חמד בחורים: קול בכי אריס

כי עלה אל הר העברים: 1) בחור טוב:

תורת אמת היתה: בפיהו 2) מאד פרוחה (!) 3)

מרבבות קדש אתה: 4) איש טוב

כל ימיו קרא ושנה: כל מעש(ר)[יו] רב אמונה

יקר רוח איש תבונה: 5) יפה עינים וטוב 6)

יצא בכי טוב: ו(י)נ]כנס בכי טוב 7)

עץ הדעת טוב: הח׳ כהר שם טוב

נגנז צלוחית של פלי טון: 8)

הח׳ הנעלה כהר שם טוב קאנפאנטון

נע יום א׳ ט׳ לתשרי שנת ה׳ת׳י׳ב׳ ליצירה

ארך 225, רחב 77, עבי 15 ס״מ.

משפחת קאנפאנטון היתה אחת המהוללות ביותר בקאשטיליה (ווייס, דור דור ודורשיו, ח״ה, ע׳ 237-239) ולא נשארה לה שום זכר בשלוניקי.

1) השוה דברים ל״ד, 49. — 2) מלאכי ב׳, 6. — 3) כן חקוק על האבן. אולי לקרא „חרותה״ כמו שמות ל״ב, 16. — 4) השוה דברים ל״ג, 2. — 5) משלי י״ז, 27. — 6) ש״א ט״ז, 12. — 7) פסחים ב׳, ע״א. — 8) סנהדרין ק״ח ע״א.

459

א 22 אוקטובר 1651

ישי עמהן

אבן זאת הושמה: על איש מלא חכמה:

חכם כבן זומה: 1) שמו אשר:

קולו משמח כולה : יקיר צל(יתיו)[ותיה] סגולה :
בבכי יללה : תבא אל ארץ אשר :
תהיה בעדן גן : עמ(י)[ו] מתהלך בגן :
כמו אש תגן : 2) אמר לאשר :

עלה למרום החכם הנעלה כ'ה'ר'
אשר יצחק נ'ע' בן הישיש כ'מ'ה'ר'
יצחק אשר אישכנזי יום א' ו' למר
חשון שנת ה'ת'י'ב'

ארך 175, רחב 80, עבי 17 ס"מ.

ראה למעלה מ' 448 מה שכתבתי בנוגע לשם הבן השוה לכנוי האב. אפשר שלפנינו כתבת של נכד אשר בן נתן אשכנזי שנפטר בשנת שפ"א (מ' 343) הנקרא כשם זקנו. מה גם שהשם השני של אביו הוא אשר. הקינה הזאת והקודמת נכתבו אולי בידי איש אחד, כי הצורה הפיוטית דומה אחת לשנית. שתי הכתבות האלו מוכיחות בבירור ירידת השיר והפיוט במאה השבע־עשרה, כי מחברי הקינות, מלבד אחדים שיצאו מן הכלל, היו רק חורזי חרוזים עם קטעי פסוקים.

1) אבות פרק ד' משנה א'. מהשורה השניה אפשר להבין כי היה א. י. שליח צבור ובעל קול ערב ותפלותיו היו עושות רושם טיב על הצבור. – 2) כ"כ על האבן. אולי לקרא „כאיש מגן", משלי כ"ד, 34.

460

ב 25 אפריל 1652

שאו מספד

במקום למנצח : אשר היה דבר ה אל שלמה :1)
לטבח כצאן הובל וכאלוף למטבח וישכב
שלמה :2) מגפה בערה בו בעוד זורח
וישלח אל שלמה :3) הן פיו בכל חכמה
צומח :4) ותרב חכמת שלמה :5) וה אהבו
ויקרא שמו שלמה 6) די בושאלדו ז'ל'ה'ה'
עלה למרום יום ה טוב לחדש

20 י. ש. עמנואל, גדולי שלוניקי לדורותם

אייר ולב' למספר וסימנו לב טוב

משנת התיב

ליצירה

לפי מחבר הכתבת מת החכם שלמה די בושאלדו בהתחלת המגפה של שנת התי"ב.

1) מלכים א' ז', 11. — 2) שם י"א, 43. — 3) דה"ב ב', 10. — 4) מר מבש"ן קורא „צולח". — 5) מ"א ג', 28. — 6) השוה ש"ב י"ב, 24.

461

ג 16 דצמבר 1652

ישי עמהן

תורת אמת חיים ועוד למד
את בני יאודה קשת 1) ללמד
תקע את אהלו בהר 2)
ויקרא אליו ה' מן ההר 3)
ידיו רב 4) בהר בית אל
ומצריו (!) 5) היה עזרי אל
עלה אל האלדים החכם
השלם כמהר אליעזר
גינילייו זלהה יום ב' י"ו
טבת משנת שר צבא
ה' עתה ב'א'ת'י' 6) לפק

ארך 200, רחב 50, עבי 30 ס"מ.

א. ג. היה מגדולי ישיבתו של ר' אשר כהן ן' ארדוס. הוא נמנה בין החכמים הגדולים המעיינים (קונפורטי 45_a) ובין המורים החשובים. — 1) ש"ב א', 18. — 2) בראשית ל"א, 25. — 3) שמות י"ט, 3. — 4) דברים ל"ג, 7. — 5) ראה דברים ל"ג, 7. — 6) יהושע ח', 14.

462

ב 11 פברואר 1653

י'ש'י ע'מ'ה'ן'

י'ושב בארץ עוץ תמיד קראתי
ש'מך בשם אח לי כי לך דמיתי
מ'ן סע'רת ימים היום יצאתי
א'ל' 1) חוף הוא סוף כל חי אשר חכיתי
מצבת קבורת החכם המרומם
החסיד כמהר שבתי שלמה
נקרא אל השמים מעל 2) יום ג' י'ד'
לחדש אדר א' שנת התיג תנצבה

ארך 200, רחב 80, עבי 13 ס"מ.

1) אני הוא המנקד. אפשר שמחבר הכתבת נקרא ישמעאל וסמן את שמו בראשי החרוזים. — 2) השוה תהלים נ', 4.

463

ב 1 יולי 1653

ציון הלז החכם
הנעלה כהר שמעיא
די מדינה נע נפטר
לב'ע' ביום ו' תמוז שנת
הת'י'ג

ארך 215, רחב 74, עבי 13 ס"מ.

אולי לפנינו כתבת הנכד של מ' 285, או נכד הרב המפורסם בשם זה. ראה מ' 254, 285, 291 ו־367.

464

ה 9 יולי 1653

תוגה נהפכה שמחה שול
עזבה ביתה ואמרה סול

אבן הראשה אל תשולו 1) שול
על הר גבוה 2) הטילו שול
נפטרה מ' שול אשת הגביר
כהר"ר יוסף לוביל נרו יום ט
תמוז שנת התיג'
ארך 215, רחב 76, עבי 15 ס"מ.

Sol שם הנהוג עוד היום. בעלה הגביר יוסף נשלח ציר לקושטאנדינא בנוגע למס הבגדים בשנת שצ"ו. — 1) דבהי"ב כ"ט, 11. — 2) ישעיה מ', 9.

465

ב 18 אוגוסט 1653

ישי עמהן
שמתי מצבה
בערבה מסילה 1) ומשה עלה
עלה מות 2) מדבר באופל 3) ומשה נגש אל הערפל 4)
להקריב אשה 5) ה' יתרצה אז ישיר משה 6)
נתבקש בישיבה של מעלה החכם
הנעלה כהר"ר משה קאנפאנטון נע"ה ביום
ב' כה"ה לחדש מנחם משנת עתה
ב'א'ת'י' ל'פ'ק' ת'נ'צ'ב'ה'
ארך 225, רחב 81, עבי 12 ס"מ.

מ. ק. היה אחד החכמים השלמים בזמנו כי כן הוא מתואר בכתבת אשתו. בשנת 1653 הפיל הדבר חללים רבים ובהם הרב הזה. — 1) ישעיה מ', 3. — 2) ירמיה ט', 20. — 3) תהלים צ"א, 6. — 4) שמות כ', 21. — 5) ויקרא כ"ג, 37. — 6) שמות ט"ו, 1.

466

ג 15 אוקטובר 1653

ציון הלז
מצבת קבורת היקרה

מרת ג'אמילה אשת
החכם השלם כמהר
יאודה די ליאון נרו
נפטרה ביום ד' כד תשרי התיד

היא מתה במגפה שהיתה אז בעיר. ראה המספר הבא. בעלה, יאודה די ליאון, היה אחד מהרבנים הפסקנים ומחבריו של הרב ברוך אנג'יל אשר הוא מתארו "החכם השלם סיני ועוקר הרים". הוא, הר"י ד.ל. כתב פסק אחד בנוגע לדין ודברים שעברו בין יחידי ק"ק קאסאלאן ויחידי ק"ק עץ החיים משלוניקי (ברוך אנג'יל, שו"ת דף נ"ג ע"א).

467

17 אוקטובר 1653

ישי

אבן יקרה בה :
רחים ליה עלמא טובא :
לכפר על עם קדושים :
יבא חכם חרשים :
רב ועצום בתורה :
ארי שבחבורה :
באלהיו נפשו קשורה :
בקי בסתרי התורה :

עמהן

נגנז גבורא רבה :
איש חמודות דניאל 1)
נגזר על חמד אישים
כען יתקרי דניאל 2)
לו זרוע עם גבורה 3)
ויהי דניאל 4)
ובקרבו שכינה שורה
לא נמצא מכלם כדניאל 5)

על קדם מלכא :6) בחיבה ובנשיקה
הרב הגדול כארי יתנשא כמ"ה"ר
דניאל אישטרושה ולהה יום ה כה
לתשרי שנת הת"י"ד ליצירה

תנצבה

ארך 230, 7) רחב 73, עבי 15 ס"מ.

דניאל אישטרושה נולד בשלוניקי ולמד תורה אצל הרב מרדכי קלעי (מ' 447). כרבו גם הוא הרבין תורה בתלמידים.

לו היתה ישיבה מפוארה בק"ק יחייא. אליו נהרו תלמידים מהמוריאה ומיון העתיקה. ישיבתו היתה נחלקת ל"שבעה מהדורות". תלמידיו היו "גדולים בחכמה וטובים במעשים טובים". אחדים מהם נתמנו רבנים לערי תורקיה. בהם נמנה הר' דוד קונפורטי בעל ספר "קורא הדורות", אשר למד במהדורה השניה. תלמידו זה הולך ומזכיר חבריו אשר למדו בישיבת רבו: החכמים השלמים גרשון בן הרב אברהם מוטאל, יצחק די אלבה, אשר נתמנו לרבנים בעיר איזמיר מקום פטירתם. הרב האחרון היה מורו ורבו של שבתי צבי (רוזאניס ח"ד, ד' 49). גבריאל אספרנסא שנתמנה לרב בצפת. הוא נקרא "שר הגדול" והיה אחד מארבעה הרבנים אשר שולחו מקושטנדינא בחדש אייר תכ"ו לעזה לחקור מפי נתן העזתי על אמתת המשיחיות של שבתי צבי (י. ששפורטס, קצור ציצת נובל צבי, ד' ח' ע"א). יעקב דניאל המשורר, פיטן גדול ודרשן, אברהם שמואל, שנתמנה לרב באישטיפ (במקדוניה), יהודה שיבילייו, שנתמנה לרב בקונשטאנטינה, בנימין מדינה, בעיר מונסטירייו (במוקדוניה), יוסף אשיאו, אשר קבל משרת רב בעיר בילוגרד, משה יעקב, רפאל הכהן, אברהם עטון ושבתי רוסו מעיר ארטה, יוסף הכהן ממתנגדי שבתי צבי, משה בן כמהר"ר שמואל ן' ברוך, אברהם ן' נחמיאש, יצחק קאבאליירו, אברהם יצחקי, משה בוטון חתנו של הרב אברהם מוטאל, שבתי עמנואל חסן, בע"ס חסן ישועות, דוד לוי, דוד בנו של הרב שבתי חיים, ועוד. רוב הרבנים האלה כתבו פסקים וחדושים אשר נדפסו בספרי חבריהם או בקובצים מיוחדים, כמו שכתבתי באורכה בחבורי Histoire des Israelites de Salonique כעת תחת מכבש הדפוס.

תכונותיו המוסריות של הרב איסטרושה לא נפלו מגדל חכמתו. הוא היה "עניו מאד וחסיד ומראהו כמלאך ה' צבאות" (קונפורטי 50b, 52b). הוא מת במגפה של שנת תי"ד ומיתתו היתה, לפי השורה השלישית של הכתבת, כפרה על העם. הוא הניח אחריו שלשה בנים חכמים: יוסף, דוד ויצחק אשר עליהם נדבר בחלק השני. כנראה גם הוא, כרבו, צוה כי יקברוהו אצל רבו הגדול ר' יצחק פראנקו, וכן נעשה כדבריו.

1) השוה דניאל י׳ 10. — 2) השוה שם ה׳ 12. — 3) תהלים פ״ט׳ 14. — 4) דניאל א׳ 21. — 5) שם א׳ 19. — 6) שם ה׳ 13. — 7) הכתבת הזאת העתקתי בשנת תרפ״ה וכשחזרתי בשנת תרצ״ב ובקרתי כל הכתבות ראיתי שהמקלקל המפורסם הפך את האבן על פניה ובהפכו אותה נשברה לשתים. המדות שאני נותן הן מצת שהאבן היתה שלמה. חבל שנגעו בכבוד רב שכזה.

468

ז 6 אפריל 1655

יחב יעם

האבן הזאת שמתי מצבה
על החכם השלם סיני ועוקר
הרים כמהר שלמה אבוהב
זלהה נתבקש בישיבה של
מעלה ביום רח ניסן משנת
ה׳ת׳ט׳ו׳ ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳
שלום רב לאהבי תורת(י)ך ואין
למו מכשול 1)

ארך 200׳ רחב 75׳ עבי 14 ס״מ.

משפחת אבוהב הצטינה במאה השבע עשרה והשמונה עשרה ברבניה ובנשיאיה. תמוה שקונפורטי אינו מוכיר את הרב הזה׳ אף כי היה מחבריו הגדולים.

1) תהלים קי״ט׳ 165.

469

ב 31 אוגוסט 1655

שי עמהן

אבכה בנפש מרה ראו חי(?) כי בארץ מרה 1)
השליכו אותי הבורה 2) ויזעק שמואל 3)
אבי ואחי יחד עם בני בכו נא על יגוני

כי אבד ממני ששוני ויאמר שמואל 4)
אביו עת פטירתו שמע נשבר לבו ועינו (י)[ח]דמע
לאמר קצתי בחיי עת אשמע כי גוע וימת שמואל 5)
קול קורא נשמע ממרום מאל אדיר במרום
עלה אלי למרום ויהי דבר ה אל שמואל 6)
את כל הארצות האל 7) לך מ(ח)[ת]נה נחלי אל 8)
כי צדקתך כהררי אל 9) ויש ידיך לאל
טיב עם אלהים וישראל נאמן שמואל 10)
ויקרא ה אל שמואל 11) קאוולירו
נ׳ע׳ השר הטפסר המאושר יום (ב) [ג] כח
לחדש אב שנת ה׳ת׳ט׳ו׳ ליצירה
ומך

ארך 217, רחב 80, עבי 14 ס״מ.

התארים „השר והטפסר״ הם יקרי המציאות בציוני שלוניקי ולכן מי שזכה בהם היה באמת איש חשוב וממנהיגי העדה. ש. Cavallero מת בקצור שנים בחיי אביו. — 1) מר מבש״ן מציע לקרא: ראו אחי כי בארץ זרה. — 2) השוה בראשית ל״ז, 24. — 3) ש״א ז׳, 9. — 4) שם, שם, 3. — 5) שם, כ״ה, 1. — 6) שם ט״ו, 10. — 7) בראשית כ״ו, 3. — 8) במדבר כ״א, 19. — 9) תהלים ל״ו, 7. — 10) ש״א ג׳, 20. — 11) שם שם, 4.

470

ב 15 אוקטובר 1655

ראו אבן הראשה : על גבר חכם רבוצה
גדל בתורה קדושה : לראות בטובה בארץ חיים
זאת התורה מוצאת היא : איך עולם יהי
מילתא זוטרתי היא : 1) יראת ה לחיים :
למד תורה תמימה : מאהבה ברוב עצמה
לא נתן לעפעפיו תנומה : לאור באור החיים

חלקי אמרה נפשו2) : שוקד כל ימיו במדרשו
על כן היתה נפשו : צרורה בצרור החיים
נפטר באהבה רבה הח' השלם
כמהר חיים רומאנו זל יום יד
לתשרי שנת התיו

ארך 223, רחב 75, עבי 14 ס"מ.

ח. ר. מגדולי תלמידיו של הרב מרדכי קלעי (מ' 447) ומגדולי חכמי הישיבה של ר' דוד קונפורטי קרובו (קונפורטי 45a, 52b). הוא נמנה בין המעיינים הגדולים מזמנו. — 1) ברכות ל"ג: — 2) השוה איכה ג', 24.

471

ב 20 ינואר 1656

ישי עמהן

עיני עיני יורדה מים1) על איש נקר(ה)[א] כהן :
הלא הוא זה חכם שלם גם הוא בן מלך וכהן :
יום גם לילה ידבר באורייתא.....2) כהן :
הוא ממולא בכל חכמות והניף אותם הכהן : 3)
נאסף אל עמיו החכם השלם הכהן הגדול
כ'מ'ה'ר' עזריאל הכהן ן' ארדוט ז'ל'ה'
יום (ד) [ה] כ'ג' טבת שנת ואתם ת'ה'י'ו' לי ממלכת
כהנים4) תנצבה

ארך 225, רחב 70, עבי 15 ס"מ.

עזריאל למשפחת אשר כהן ן' ארדוט היה, אולי, בנו של הרב אשר מכיון שהוא קבור על ידו כמנהג להקבר אצל אביו ומכיון שמחבר הכתבת קוראו „בן מלך". כנראה לא האריך ימים, כי בניו נסים, יעקב ודוד מתו הראשון שנה אחת אחריו, השני בשנת התכ"ד והשלישי בשנת התכ"ח באיזמיר, בקצור שנים. ר' אהרן הכהן פרחיה הספידו בשבת החדש משנת התי"ו (בגדי כהונה דרוש ו'). — 1) איכה א', 16. — 2) אילי צ"ל: זאת עבודת הכהן. — 3) ויקרא כ"ג, 20. — 4) שמות י"ט, 6.

472

ב 15 ינואר 1657

נשען לגבול למקום עפר
גוי נתתי
אך אל על דבקה נפשי
ממנ(י)[ו] תקות(ו)[י] 1)
סולו המסילה 2) ופנו מקום
תחנותי
או יאמרו על פני וקראו הנה
באתי

נאסף אל עמיו הח' הנעלה כ'מ'ה'ר'
נסים הכהן ן' ארדוט נ'ע' יום ב'
ר'ח' שבט שנת התיז

ארך 207, רחב 73, עבי 13 ס"מ.

האבן הזאת נמצאת אצל קבר המספר הקודם. נסים בן הרב עוריאל וגיסו של הרב אהרן הכהן פרחיה, בע"ס פרח מטה אהרן ועוד. הוא סבל מהלי מעיים וגיסו אהרן הכהן פרחיה הספידו (בגדי כהונה דרוש ט'). — 1) תהלים ס"ב, 6. — 2) ישעיה ס"ב, 10.

473

6 פברואר 1657

מ'י דמעה [ת]זירד עינים מי גבר כמשה
ש'כל ישר ועניו מאד האיש משה
ה'ארץ 1) תצפנו ויהי לה לבן ויקרא שמו
משה 2)
ומשה עלה אל האלדים 3) הגביר
ונעלה כ'מ'ו'ה'ר' דון משה אברבנאל
נע ביום ג' כ'ג' שבט שנת ה'ת'י'ו'

דון מ. א. הוא בלי ספק מצאצאי דון יצחק א. יוצא המשפחה הזאת החויקו בתואר הכבוד „דון" עד הדור האחרו דון משה א. הנזכר אצל הרב יונה ן' ריי בתור נשיא העדה

(דבר משה ח' ב' סי' ק"י, ראה חבורי Histoire des tissus etc. ד' 51) הוא בן בנו של בעל הכתבת. נוסח הכתבת הזאת הוא זהותי עם מספר 488. — 1) אני הוא המנקד. — 2) שמות ב' 10. — 3) שמות י"ט, 3.

474

ב 8 מרס 1657

ישי עמהן

ראו אבן תחתיה : אב המון נגנז :

ענינו שלם היה : אחד היה אברהם 1)

כליל בכל חכמה : רמה ונעלמה

מוצי(ה)[א] לאור תעלומה : היה אברהם

ריש כתיבתא : בקי בשמעתתא

מלא תורה וזכותא : וילך אברהם 2)

רכב אלדים רבותים : 3) יצא ומרה שמי' 4)

עת קול מן השמים : ויקרא אברהם 5)

נפטר באהבה רבה הרב הכולל

חסיד ועניו כ'מ'ה'ר' אברהם פאלקון

יום ה כ'ג' אדר שנת התיז : ומך

ארך 200, רחב 75, עבי 18 ס"מ.

א. Falcon מגדולי ישיבת ר' שלמה ן' מאיור הזקן (קונפורטי 46a). התארים: „ריש מתיבתא, הרב הכולל" מודיעים גדל חשיבותו וחכמתו. הוא היה, איפוא, אחד ממורי הוראה בעיר. — 1) יחוקאל ל"ג, 24. — 2) בראשית י"ב, 4. — 3) תהלים ס"ח, 18. — 4) כ"כ באבן. מר מבש"ן קורא: „יצא וקרע שמי, עם קול מן השמים". — 5) שם כ"א, 3.

475

ג 15 נובמבר 1657

אבן

פנת יקרת על ראש תמים

והוא מחוטר. טוב גוע רמים
מרגוע לנפשו ורחמים
היום ימצא בצל חי עולמים
מצבת קבורת הגביר ומעולה
כהר דון יעקב ן' יהייא נ"ע'
נפטר לבית עולמו ביום ה ט'
לחדש כסלו שנת תחיה
ליצירה תנצבה

ארך 215, רחב 74, עבי 13 ס"מ.

משפחת ן' יחייא בשלוניקי היתה אחת המשפחות המצוינות עד סוף המאה השבע־עשרה. בני המשפחה הזאת תמכו בכל המוסדות של העיר והם הם המנדבים, בזמן ר' משה אלמושנינו ודונה גרסיה נשיא, את הקרקע לבנין בית הכנסת לאנוסים שבאו אז מפורטוגל. יחידי הקהלה הזאת נקראים עוד היום „יחידי ק"ק יחייא" (ראה המבוא) אף כי בית הכנסת נשרף בשנת 1917. דון יעקב של הכתבת הוא, אולי, בנו של דון משה ושל אחות ג'אמילה (מ' 284). הוא היה תלמיד ר' שלמה הלוי הבחור (מ' 394) ודוד טירמישי (מ' 363) לפי כ"י בודליאן מ' 2000, מכתב רביעי, ט"ו למספר שנת השע"א.

476

ג 6 פברואר 1658

האבן הזאת : הושמה ברמות
על שר מחוזות : הוא אברהם
תפארת בחורים : נגיד השרים
מתהלך במשרים : רוח 1) אברהם
כהן לאל עליון : טהור לב ו(י)[ר]עיון (ז)
לקבל פני עליון : ויעל אברהם
נפטר באהבה רבה ברוב חיבה
היקר ונעלה כ'ה'ר' אברהם כהן נ'ע'
יום ד' ג' לח' אדר [א] שנת ת'ח'י'ה'

לפי השורה השניה והשלישית היה א. כ. מגדולי העדה ומשריה. — 1) כ״כ באבן. אולי צ״ל ״היה אברהם״.

477

ה 7 פברואר 1658

ישי עמהן

יתענגו על רוב שלום 1)

בלי מסך בלי מבדיל

אנשי השם עם אל עילום

ועל כלם דוד הגדיל 2)

אשר בשמים ממעל 3) הבית

לדוד 4) מושב אלדים 5) שוקט

ובוטח 6) הן הוא החכם המרומם

כמהר דוד טאיטאצאק

נע והיתה מנוחתו ביום ה ד

לחדש אדר א׳ שנת התיח

ארך 190, רחב 61, עבי 15 ס״מ.

ידוע הגביר דוד טאייטאצאק אחיו של שמואל ויהודה בני שלמה בן שמואל (מ׳ 122) בן שלמה (מ׳ 69) אשר עזר בכספו להדפסת ספר שארית יהודה לר׳ שמואל ולר׳ יוסף טאייטאצאק (שלוניקי תש״ס). אולי דוד של הכתבת הוא עצמו הנזכר בהקדמת ס׳ שארית יהודה, ואם כן האריך ימים הרבה, או אולי נכדו הנפטר בקצור שנים. חבל שמנוסח הכתבת אי אפשר לדעת בדיוק למי שייך הציון הזה. — 1) תהלים ל״ז, 12. — 2) ש״א כ׳, 41. — 3) שמות כ׳, 4. — 4) תהלים ל׳, 1. — 5) יחזקאל כ״ח, 2. — 6) שופטים י״ח, 7.

478

א 19 פברואר 1658

י׳ח׳ב׳ י׳ע׳ם׳

ראו אבן (בחדרי) [כהרי] אל הושם על רועה ישראל

מורה תורה לכל שואל אחד היה אברהם 1)

מדריך מיישיר
יחד עני ועשיר
חוקים ותורות
ובלבו נתן להורות 3)
איש בו אור תורה
אליו בשם יקרא

מטיב מכשיר
הוכיח אברהם 2)
קבע לדורות
ה׳ אל אברהם 4)
עליו יקום אורה 5)
אברהם אברהם 6)
ויסע משם ארון האלדים אשר
אמרתו תזל כטל 7) הרב הגדול כמ״ה׳ר
אברהם מוטאל ז׳ל׳ה׳ ביום ג׳ יו׳ לחדש
אדר א׳ שנת ת׳ח׳י׳ה׳ ליצירה ת׳נ׳צ׳ב׳ה
מ׳ו׳ר׳
אברהם
מוטאל ז׳ל׳
מ׳ך׳

ארך 215, רחב 80, עבי 14 ס״מ.

אברהם בן לא״א החכם מאד נעלה כמה״ר יעקב מוטאל זלהה״, כן הוא חותם בהקדמתו לספר שארית יעקב לר׳ יעקב מאטאלון, שלוניקי 1596–1597. אביו מת איפוא לפני שנת 1596. הוא למד תורה בשלוניקי. בבחרותו הצטיין כבר באהבתו לספרות הרבנות. הוא הגיה את הספר שארית יעקב הנזכר בשנת 1596 ואז היה צעיר לימים מכיון שמת 62 שנים אחרי כן. הרב שלמה הכהן (הרש״ך) לקחו אליו בתור מזכיר (הרש״ך ח״ב, קונטרס אחרון, סי׳ 7). הוא הגיה ספר בני שמואל״ לר׳ שמואל ן׳ חיון, שלוניקי השס״ח. בתור רב פעל הרבה לטובת העדה והיה ראש ישיבה לק״ק לישבונה ישן. תלמידיו הרבים נתמנו לרבנים בערים שונות: למשל, ר׳ אהרן לפפא המתנגד לשבתי צבי בעיר מגנזיאה ובסוף ימיו באיזמיר, בנימין מלמד באומיר, שמואל אדרבי, אברהם ן׳ נחמיאש, יצחק אלקבץ בקונשטאטינופלי, אשר זבולון לבלגראדו ומשם לסרייבו, עמנואל זוננה לסופיה ועוד. מלבד זה נשארו ממנו תלמידים בשלוניקי

שהיו מעיינים גדולים, למשל אברהם גאלאנטי, לוי פאשאריאל ועוד (קונפורטי 45b). א. מ. „כתב פסקים רבים ודרושים רבים ושיטות רבות על כמה מסכתות". בנוגע לספריו ראה בחבורי שם. מפסקיו נדפסו עוד אצל ר' חיים שבתי, תורת חיים, ח"א, סי' 23, ואצל „בני שמואל חיון" סי' 29 ו־38. שמואל יצחק מודילייאנו, נאמן שמואל, ואברהם גאטינייאו (צרור הכסף, ד' מ"ט ע"א) ראו כתביו. א. מ. נזכר ג"כ בספרי רבני זמנו: הרש"ך ח"ב, קונטרס ז', בני שמואל חיון, סי' כ"ט, ל"ח, חיים שבתי, אבן העזר, סי' ל"א, מ"ג, שבתי יונה, שי למורא, סי' י"ב, ברוך אנג'יל ד' י"ז ע"א. הרב הזה קורא לו „האדם הגדול בגאונים" (ד' נ"ד ע"א). הוא חתם ראשון בשנת התי"א והתי"ב על ההסכמה שלא ירשו להדפיס ספר שו"ת אבן העזר להרח"ש ושו"ת שלמה הלוי הבחור במשך עשר שנים מזמן הדפסתם.

אהרי מות ר' חיים שבתי (מ' 448) בשנת הת"ז מלא הוא מקומו בתור רב ראשי בשלוניקי, אולי יחד עם אברהם הכהן פרחיה, עד סוף ימיו. א. מ. הניח אחריו שני בנים חכמים, האחד גרשון, רעו ואהובו של קונפורטי, אשר נתמנה לרב באזמיר מקום פטירתו, ט"ו תמוז התכ"ז (אהרן פריימאן, עניני שבתי צבי, ברלין 1912־1913, ד' 142) והשני בנימין המוציא לאור ספר תומת ישרים לר' תם ן' יחייא (אזולאי, מערכת גדולים א', סי' 75) ובת אחת שהיתה נשואה לר' משה די בוטון (קונפורטי 52b). — 1) יחזקאל ל"ג, 24. — 2) בראשית כ"א, 25. — 3) השוה שמות ל"ה, 34. — 4) בראשית י"ח, 13. — 5) השוה איוב כ"ה, 3. — 6) בראשית כ"ב, 11. — 7) השוה דברים ל"ב, 2.

479

ד 10 יולי 1658

ציון הלז מצבת

קבורת האשה הגברת

המהוללה אשת חיל

עטרת בעלה מרת מירה

נבת נות בית צדק הרב
הכולל כמהר"ר ברוך
אנג'יל נר"ו נחה נפשה ביום
ט' לתמוז שנת תחי נפשי
לפק

ארך 106, רחב 75, עבי 11 ס"מ.

האבן הזאת שבורה באמצעיתה. החלק האחד נמצא כעני מטר רחוק מהשני. המדות הן רק מהחלק האחד.

לפנינו כתבת אשת הרב הגדול ברוך אנג'ל. נכדה, בת בתה, היתה אשת שבתי צבי ושמה, לפי פריימאן שם, ד' 68, מיכל. לדעתי צריך לתקן אצל פריימאן ולקרא "מירה" כשם הכתבת, כי כן המנהג לקרא את הנכדה בשם השבה.

480

ג 2 נובמבר 1658

על ראש אשה רמה ציון נצב
ושמה לוכר טוב היום נחצב
על אבן הראשה [עפר]? ואדמה
ונשמת ה אל מעלה רמה
מצבת קבורת האשה הכבודה
מרת מרים אלמנת החכם
השלם כ"מ"ה"ר' דון שניאור
אברבנאל ז"ל, נפטרה לעולמה
ביום י"ו, מר חשון שנת ה'ת'י'ט'

הכתבת הזאת העתיקו אותה בשבילי ואין לסמוך הרבה על המעתיק.

בעלה דון ש. א. היה מגדולי ישיבתו של הר' אשר כהן ן' ארדוט (מ' 445), מעיין גדול ודרשן. הוא נפטר בקצור שנים (קונפורטי 45a). חבריו היותר חשובים אשר למדו עמו תורה בישיבת הר' ן' ארדוט היו: הרבנים יאודה בנבנשת, יעקב די בוטון ובנו אברהם, ברוך אנג'ל, שמואל דניאל, מרדכי פינצי,

האח"ם אברהם ואליהו קטאלן, אליעזר ג'ינליו, יוסף קאסריבש ונפחלי הלוי.

481

ב 17 דצמבר 1658

	י'ש'י' ע'מ'ה'ן'
בכו אישים :	לחכם חרשים
דורש דרושים :	ב(ה)[א]רצות האל
תורה תמימה :	למד לשמה
להורות בע(ו)צמה :	לבני ישראל
יודע ס(ו)פר :	חכמתו לא יספר
במותו כפר	במקדשו אריאל
	נפטר בשם טוב ובחר לו יה
	חכם המרומם כמ'ה'ר אוריאל
	אליא נע ביום אך לחדש
	כסליו שנת ה'ת'י'ט'

ארך 200, רחב 65, עבי 15 ס"מ.

לפי מחבר הכתבת היה א. א. דרשן, מורה וחכם "אשר חכמתו לא יספר". פלא שקונפורטי שהיה בן זמנו אינו מזכירו.

482

ב 5 2במרס 1659

	י'ח'ב' י'ע'ם'
אבן מוסדה :	על אב תעודה
	עומד בפרץ
דבריו נשמעים :	כמסמרות קבועים
	לפני שוכן ערץ
	ויהי דוד עושה משפט וצדקה 1) בארץ
	עלה למרום החכם השלם כמ'ה'ר
	דוד די בושאלדו ביום ר'ח' ניסן שנת
	הת'י'ט'

ארך 210, רחב 75, עבי 14 ס"מ.

1) י. ם. צמטאל, גדולי שלוניקי לדורותם

הכתבת הזאת שייכת בלי ספק להר׳ דוד באזלו הנזכר אצל קונפורטי 50b וצריך לתקן שם בושאלדו או בוזאלדו תחת באזלו. השערתי מבוססת על זה שהתארים של הכתבת מתאימים עם מה שכתב עליו קונפורטי בן ומנו: „גם היו (בשלוניקי) הר׳ דוד באזלו חכם זקן והיה פקיד על חברת ת״ת וחברו היה ר׳ דוד שמריה שעשה פי׳ על הזהר... כל אלו היו הכמים ומעיינים גדולים ובעלי ישיבה והיו גבירים ומנהיגי עיר שאלוניקי״, וכן נראה מהכתבת שד. ב. היה „אב התעודה׳ עומד בפרץ״ היוצא והבא לפני אדוני העיר. הוא היה בעל השפעה ו„דבריו נשמעים״ לעם. — 1) ש״ב ח׳, 15.

483

ב 26 יוני 1659

יחב יעם

לי דבר צור ישראל : 1)

הבט וראה שלל דוד : 2)

אף תלך למקום עפר :

אלי תבא נאם דוד : 3)

נאסף אל עמיו החכם

השלם כמ״ה׳ר דוד גיראסי

נע יום ד ד תמוז שנת

התיט ליצירה ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

הח׳ הש׳

דוד גראסי

ז׳(מ׳)ל׳

המשתדל

שמעיה חזן ה׳י׳ו׳

ארך 185, רחב 65, עבי 10, גבה 72 ס״מ.

ד. Geraci היה „מרביץ תורה בתלמידים של גמרא בחברת ת״ת״ קונפורטי למד עמו מ׳ מציעא. תלמידו מתארו

בשם "חכם זקן וחסיד". הוא הניח בן חכם גדול, מעיין ודרשן ושמו יהודה (קונפורטי 46b). האבן הזאת הקים שמעיה חזן ממונסטיר (סרביה), אשר בינתים נפטר לעולמו. — 1) ש"ב כ"ג, 3. — 2) ש"א ל', 20. — 3) ש"ב כ"ג, 1.

484

ד 7 יולי 1659

י'ח'ב' י'ע'ם'

אבן יקרה : מאור שמש מאירה

מחכים אוירה : הכל חייבין בראיה 1)

אבן שלמה : מפניה בושה חמה

כי איש מלא חכמה : תחתיה פוריה

קול ברמה נשמע : 2) הקריה הומה : 3)

עת עלה רומה : איש ידיד בחר לו יה 4)

קרא אליו מלכו וממתקים חכו 5)

לשאול לו לשלום ולברכו : 6) ויקרא את

שמו ידידיה : 7)

נפטר באהבה רבה נפיש נוריה טובא

איש אשר המלך חפץ ביקרו : 8) הרב

המובהק כמהר ידידיה קארו : ולה

יום ב יז לחדש תמוז שנת לראות

ה בטובת בחיריך 9) ליצירה

ארך 220, רחב 85, עבי 13 ס"מ.

ידידיה בן הרב יהודה נכד המפורסם ר' יוסף קארו. הוא למד תורה אצל ר' מרדכי קלעי (מ' 446) והיה מגדולי ישיבתו של דוד קונפורטי, המזכירו בספרו. ההיסטוריוגרף השלוניקאי שמע מידידיה "משבחי הרב זקנו ר' יוסף קארו" וכתבם בשמו בספרו (קונפורטי 35b). בהיות ידידיה בחור עבר בגלילה איטליה ובא למנטובה ונתאכסן אצל הרב מנחם עזריה מפאנו שהיה ממיודעי זקנו. הרב מפאנו "עשה לו כבוד גדול מפני

זקנו הרב ז"ל" (קונפורטי 42b). מהכתבת אפשר לדעת שי. ק. היה "רב מובהק, איש מלא חכמה".

האבן הזאת נמצאת במרחק 20 מטר מהרבנים למשפחת ן' מאיור מערבית־צפונית. — 1) חגיגה פ"א, הלכה א'. — 2) ירמיה ל"א, 14. — 3) מ"א א', 41. — 4) תהל' קל"ח, 4. — 5) שה"ש ה', 16. — 6) ש"ב ח', 10. — 7) ש"ב י"ב, 25. — 7) אסתר ו', 7. — 9) תהלים ק"ו, 5.

485

א 8 יולי 1659

ישי עמהן

י'רא 1) אלדים איש תם וישר
ע'שה גמילות חסדים עם כל בשר
ק'ים תורת אל חי קי(י)ם וישר
ב'עיני אלדים ואדם פעלו יכשר
ש'מ'עו בכל המדינות הלך 2) כנהר
ו'א'חר יעקב תקע אהלו בהר 3)
לשבת במדבר בערבה בהר 4)
ונפשו תחת כס אל כזוהר הרקיע יזהר 5)

מצבת קבורת הישיש גביר
ומעולה כמהר יעקב פארדו נע
ע"ל למנוחה יום ג' יז בתמוז
בשנת לראות בטובת בחיריך 6)
ליצירה תנצבה

Sr 7) Jacob Pardosida Real

ארך 190, רחב 63, עבי 14 ס"מ.

לפי מחבר הכתבת היה יעקב פארדו עושה גמילות חסדים עם כל בשר ושמעו הלך בכל המדינות. — 1) אני הוא המנקד. שמו ואולי גם שם אביו מרומזים בהתחלת כל חרוז. — 2) השוה

אסתר ט׳, 4. — 3) השוה בראשית ל״א, 25. — 4) דברים א׳, 7. — 5) השוה דניאל י״ב, 3. — 6) תהלים ק״ו, 5. — 7) ר״ל סיניור.

486

ב 30 יולי 1659

אבן שלמה נבנה : 1) על גב איש תבונה :
היציע התחתונה : 2) אשר בו השלמה :
הברכה העליונה : 3) מעשה ידיו כוננה : 4)
שבע מזיו שכינה : ויהי שלמה : 5)
רודף צדקה וחסד 6) : עשה ישיבה ליסד :
ביתו באהבת חסד : ויאהב שלמה : 7)
שובי למנוחייכי : נפשי לגן עדנייכי :
כי ה׳ יגמל עלייכי : 8) אז אמר שלמה : 9)

נראה ה׳ אל החכם המרומם
כמהר שלמה בן יעיש נע יום
ד׳ י׳ לחדש אב שנת לראות
בטובת בחיריך ליצירה ומך

ארך 217, רחב 72, עבי 14 ס״מ.

משלש השורות הראשונות אפשר להבין כי שלמה בן יעיש נדב איזו ברכה בשביל המים כמנהג האדונים התוגרמים או. כרוב הגבירים העשירים בזמנו יסד בביתו ישיבה אשר אליה באו הרבנים ללמוד וללמד. הרב אהרן הכהן פרחיה הספידו ביום ש״ק בערב (ר״ח) [י״ג] מנחם התיט ומתארו: „נבון וחכם יקר גביר ומעולה״ (בגדי כהונה דרוש י״ח).

1) השוה מ״א ו׳, 7. — 2) שם ו׳, 6. — 3) מ״ב י״ח, 17. — 4) השוה תהלים צ׳, 17. — 5) מ״א ד׳, 1. — 6) משלי כ״א, 21. — 7) מ״א ג׳, 3. — 8) השוה תהלים קט״ז, 7. — 9) מ״א ח׳, 12.

487

ב 1 אוגוסט 1659

יחב יעם

אבן ואת מספרת על צו...(ז) [מלאך]? השרת
מעשיו נאוו כקטורת הוא אברהם 1)
לשון גדולות מדברת ומצוה (נודדת?) [נוררת]?
בעסרת תפארת ויבא אברהם 2)
הלכה מוגרת ומסופרת וראו פושטנא (!) 3)
בשמן ווקו? קטורת האלדים (נקרא) [נראה אל] אברהם 4)
בטוב ילין ערכו ומנוחתו ונסכו
עלה לפני מלכו וישתחו אברהם 5)
עלה אלי שחק החכם השלם
כמהר אברהם יצחק ז'ל' יום (ד) [ו]
י'ב' לחדש אב בשנת התים
ליצירה ומך

ארך 170, רחב 60, עבי 12 ס"מ.

איני חושב שהחכם השלם „אברהם יצחק" הוא הרב אברהם יצחקי חבר דוד קונפורטי (44a, 52b), כי השם יצחקי הוא שם משפחה לא כן השם יצחק של הכתבת כי הוא שם „מאב לבן" בפרט שבנו „החכם ונבון" נקרא על שמו „יצחק אברהם".

מלבד מה שכתב מחבר הכתבת עליו אין אנו יודעים ממנו מאומה. הוא הניח בן „חכם חרשים" הנזכר למעלה. בנו של זה נקרא בשם בעל הכתבת החכם השלם „אברהם יצחק". שנפטר בשנת התפ"ט. — 1) דהי"א א', 27. — 2) בראשית כ"ג, 2. — 3) כ"כ באבן. אפשר שכוונת מחבר הכתבת לומר ראו פושט ומפרט ההלכה הסמון פה. כמו „והיה [משה] למד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה". שמות רבה, פרש' מז'. — 4) השוה בראשית י"ב, 7. — 5) השוה בראשית כ"ג, 7.

488

ב 15 אוגוסט 1659

ישי עמהן

כהן לאל עליון נטה ראשו

תחת אבן דומם שם שם עושו [ערשו]?
אמנם בצל שדי יזרח שמשו
ויתענג בטוב תלין נפשו
מצבת קבורת הח' השלם כמה״ר
חיים הכהן ז״ל' נקרא אל השמים
מעל ביום כ״ו' לחדש אב שנת
ה'ת״י״ט' תנצבה

ארך 185' רחב 70' עבי 14 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת בסביבות קבר ר' שלמה הכהן (מהרש״ך). אפשר שחיים של הכתבת הוא נכד הרב בשם וה בנו של מהרש״ך הקבור בסביבתו.

489

ב 27 אוגוסט 1659

ישי עמהן
ציון הלז הנבון הר״
חיים דוד נע״ אשר
הרגו אות(י)[ו] בשוק
היהודים ביום (ו) [ד] ח'
אלול שנת התי״ט

ארך 180' רחב 60' עבי 17 ס״מ.

אם כי שלוניקי היתה כבר בימי מהרשד״ם „עיר שרובה יהודים״ ושוקי המסחר היו כמעט רק מיהודים' היה שוק מיוחד הנקרא „שוק היהודים״ או „לה פלאסה ג'ודיאה״ או סתם „לה פלאסה״. השוק הזה נשאר עד ימינו אלה ונקרא עוד היום „לה פלאסה״. בו מוכרים צרכי מזון לבד. שם הרגו את הנבון חיים דוד. חשוב להעיר כי אין בכתבת שום בטוי לרגש של נקם כמו שרגילים לכתוב בנדון שכזה. כנראה נהרג ח. ד. ע״י יהודי אחד רגון' ואי אפשר לראות בזה איזו התנפלות מצד הייניג'ארים. מעשים כאלו שיהודי קצב וכדומה השתמשו

בסכיניהם בשעת כעסם היה הוה ורגיל עד המלחמה הבלקנית (1912). לפעמים היה המתווך בין שני בעלי הריב נופל קרבן תחת אחד מסכיני המריבים. והיו פוסלים צורת סכין באבן כדי לעורר חמלה בלב העובר. במשך עבודתי בבית החיים פגשתי ציונים רבים השייכים לאמללים כאלה. אפשר שת. דוד נפל בהזדמנות כזאת. וכותב הציון לא מצא לנכון להביע רגשי נקמות על יהודי שהרג את חברו שלא במתכוון.

הנבון חיים דוד הוא. אולי. בנו של הר׳ דוד חיים ונכד הרב הגדול חיים שבתי הנקרא על שמו.

490

ב 30 אוגוסט 1659

י׳ש׳י׳ ע׳מ׳ה׳ן׳

מ׳י דמע ירד עיני

כי מי גבר כמשה

ש׳ביל 1) ישר ועניו

מאד האיש משה

ה׳ארץ תצפנו ויהי לה לבן

ויקרא שמו משה

ומשה עלה אל האלדים

הח׳ השלם כהר משה

מאנדיל ז׳ל׳ ביום (ו) [ז׳] יא

לחדש אלול שנת התיט

ארך 195, רחב 65, עבי 17 ס״מ.

נוסח הכתבת הזה הוא זהותי עם נוסח של מ׳ 473. מחברי הקינות השתמשו בדוגמאות שונות אשר מצאו ממשוררים אחרים. 1) במ׳ 473 כתוב „שכל״. – משפחת מאנדיל שייכת לק״ק קאסטיליה. ידוע עוד רב בשם בנימין מאנדיל, שנפטר בשנת 1662. למשפחה הזאת לא נשאר זכר בשלוניקי.

491

ב 16 ינואר 1660

חכם ומאד עניו מזרע קדושים
נפשו אותה ועל(ה)[ת]ה אלי צור קדושים
משכבו תהה אצל אבותינו הקדוש׳
מצבת קבורת הח׳ הנעלה כהר
יוסף פראנקו נע ביום ו׳ ב׳א׳ ברוך
ה חדש שבט שנת החך

ארך 225׳ רחב 70׳ עבי 15 ס״מ.

האבן הזאת נמצאת אצל קבר ר׳ דניאל אישטרושה (מ׳ 467). כמו שכתבנו שם צוה הרב אישטרושה להקבר אצל הרב יצחק פראנקו. כתבת האבן של הרב הזה נמחקה ברוב הימים. ההכם פראנקו קבור על יד האבן הזאת. הוא היה איפוא׳ מצאצאי הרב הזה׳ וכן נראה מהשורה הראשונה. אשתו מתה בשנת התי״ט ונקברה בסביבתו.

492

ה 22 יולי 1660

יחב יעם

איך מבקר לערב : מבין כל תעלומה
חופש כל חדרי קרב : 1) עושה עש וכימה 2)
בכף אויב דוב אורב : נסגר איש צדיק בלו[י]מה
מחוץ שכלה חרב ובחדרים אימה 3)

מצבה קבורת החכם השלם החסיד
העני קדוש יאמר לו כמהר׳ שאלתיאל
׳ לוביל תנצבה אשר שופך דמו דם
נקי והיתה מנוחתו כבוד יום ה׳ יד
לחדש אב שנת החך

ארך 225׳ רחב 80׳ עבי 12 ס״מ.

• המקלקל השחית את השם אשר לאשרי העתקתיו לפני שנים רבות. משפחת לוביל הצטינה בזמן הכתבת בעשרה ורוב הונה. אב בי ש. ל. היה רב וחכם היה גם כן מתעסק בפרקטיא הוא הומה בלי ספק ע"י יאניג'ר אחד שארב לו כ"דב אורב" לקחת את כספו. לו היה בן „תלמיד נעים" בשם יצחק שנפטר בחיי אביו בשנת התי(ד)[ו]. מבני משפחתו ידועים: הגביר יעקב והשר והטפסר יוסף. זה האחרון היה אחד ממנהיגי העדה. — 1) השוה משלי כ' 27. — 2) השוה איוב ט' 9. — 3) דברים ל"ב 25

493

7 ספטמבר 1660 (?)

יחב יעם
יציר משה יועץ במר
עלי בניו אשר רבה
והמשחית חבל גמר
ובא ערער בערבה 1)
ישיר משה זני ומר 2)
במתנת חלק טובה

ומשה עלה נתעלה בעליונים חן
הוא הח' השלם והחסיד כמהר משה
אלפאנדארי זלהה יום ב של ראש השנה
שנת התכ (?) 3)

מ. א. מגדולי ישיבת ר' שלמה הלוי הבחור. קונפורטי אימר עליו שהיה „חכם וחסיד" (46b), תארים המתאימים עם אלו של הכתבת. לו היה אח חכם מעיין גדול בשם יצחק שהלך לצפת ונפטר שם. מ. א. לא היה מאושר כי כל בניו מתו בחייו כמו שנראה מהקינה. וכן כתוב על מצבת אשתו „קלארה אלמנת החכם השלם" מ. א. שמתה „שכולה וגלמודה" ביום הושענה רבה של שנת התכ"ד. — 1) ירמיהו י"ז 6. — 2) דניאל ג' 5. — 3) אי אפשר לקרא שנת המיתה ואינו מזויף. הוא מת לפני אשתו מכיון שאשתו מתה אלמנה בשנת התכ"ד.

סיום

על ידי פרסום חמש מאות הכתבות האלה בערך, חפצתי להודיע לקהל חשוב של ההיסטוריה היהודית של המזרח הנשכח והנעזב מהעולם העברי מהמאה השש עשרה והשבע עשרה למסה"נ, ולמסור ידיעה כללית מחיי הקבוץ היהודי הגדול הזה בדורות אלו. שלוניקי, כמו שראה הקורא, היתה אז עיר ואם בישראל, עיר גדולה לאלהים[1], עיר מלאה כרמון רבנים, גבירים ונדיבים, אשר שמם הטוב הלך למרחוק[2], רופאים מומחים שנקראו להיות מרופאי השולטנים, אנשים בעלי צורה.

אם כי כתבי הרבנים האלה לא הביאו, בכלל, דברים חדשים לחכמת היהדות, לא נופלים הם מספרי חבריהם הרבנים של פולין וליטא. יש מהם ספרים אשר נתקבלו ברצון בקרב הרבנים האשכנזים, כמו פירוש הר' יוסף קארו „בית יוסף", אשר חלק ממנו חובר בשלוניקי, ספר עין יעקב לר' יעקב בן חביב, פי' לפרקי החדש להרמב"ם מר' לוי ן' חביב, פי' כסף משנה על הרמב"ם, לר' אברהם די בוטון, ועוד. ספרים אחרים, כמו שו"ת מהר"י אדרבי, דברי ריבות, נדפסו בהוצאות שונות ע"י האשכנזים, וכן רוב ספרי ר' משה אלמושנינו. רבים מהרבנים אשר פרסמנו כתבותיהם פעלו הרבה להפצת התורה והחכמה בקרב ישראל. הם לא הסתפקו רק בחכמת הדת לבדה, כי אם למדו ולמדו גם חכמות שונות, כמו שמודיע קונפורטי במקומות רבים. ישיבות וחברות תלמוד־תורה של שלוניקי היו

1) אליהו קובו, שני המאורות הגדולים, סי' ל"א.

2) ר' יוסף קארו, למשל, מבקש מאת הגביר יעקב לבית הלוי חמיכה להדפסת ספריו ולטובת היתלמוד תורה" של צפת (ר' דוד פיפאנו בהקדמתו לספר עין משפט לר' אברהם לבית הלוי, שלוניקי התרס"ו, ראה מ' 483.

כל־כך מפורסמות עד שהרשד"ם[3], מהר"י אדרבי[4], מהר"ם אלמושנינו[5], מהרח"ש[6] אמרו עליהן שאין כמוהן בכל העולם. ובאמת שלוניקי היתה אז מרכז התורה ואליה נהרו תלמידים מכל ערי הבלקאן והמוריאה והיא היא אשר הכינה רבנים לעירות רבות קטנות וגדולות.

הגבירים מצדם תמכו ברבנים והחזיקו ישיבות[7] ומהם יסדו ישיבה לעצמם בביתם אשר שם למדו הרבנים תורה לרבים. יחד עם זה תמכו במוסדות הקהלה. בי עד הדור שסימנו בו החלק הזה היתה עדין שלוניקי נחלקת לשלשים קהלות ומתנהלת על פי שלשים רבנים. אם כי בכל דור ודור עמד עליהם באופן אי־רשמי הרב היותר חשוב, ואשר היום היינו מכנים אותו ראש הרבנים, בכל זאת לא היה עדיין רב ראשי באופן רשמי בשלוניקי.

הגבירים יחד עם הרבנים פעלו הרבה לרומם ולפאר שם העיר בתוך העיר ומחוצה לה. הם הם אשר פדו בכסף מלא את השבויים היהודים שהתורקים היו רגילים להביא אל שלוניקי ובפרט השבויים הרבים ילידי פולין שהתתרים הביאו לחופי טורקיה לרגלי גזרות ת"ח ות"ט. „ק"ק שלוניקי המהוללה" הצטינה בפרט בהזדמנות זאת[8].

הרופאים מצדם מסרו נפשם בזמן המגפות הנוראות וההכופות שבאו על העיר.

3) "חברת ת"ת שאין כמוה בכל העולם" (רשד"ם חי"א, הוצאה ראשונה, סי' ר"ע).

4) "אפילו הדרים בארץ רחוקה עיניהם ולבם שם בחברת ת"ת, שהוא תל שהכל פונים (ב)[לו]" (דברי ריבות, סי' רכ"ג).

5) "על הבית הגדול והקדוש הזה, בחברת ת"ת אשר היא תפארת צירנו הוא משכן התורה והוא משכן מאושר מאד" (מאמין כ"ח, דרוש א').

6) חברת ת"ת שהיא עמוד העולם ומתפרנסים כמה בני עניים ויתומים" (תורת חיים ה"א סי' צ"ד).

7) ראה למשל מה שהרב יוסף ן' עורא מספר דרך אגב על משפחת ן' יחייא: "בישיבה המפוארה ישיבת האדון המעולה גביר ונבון דון דוד ן' יחייא נרי"ו הוא וכל החכמים גבירים ומעולים בני משפחתו הם התומכים ידי החכמים השלמים ההולכים לדרוש את ה' יחד בלב אחד" (עצמות יוסף ד' קי"ד ע"א).

8) ר' נתן הנזכר בסוף כפר יון מצולה, דרכי נועם, ח"מ סי' ה', השוה. רוזאניס ח"ד ד' 28.

בכל התארים שמחברי הכתבות נתנו לנפטרים, הסתפקו בכלל בתארים מועטים, אם נשוה אותם אל כתבות המצבות בפראג. פעמים רבות ותרו האנשים החשובים על הכבוד ולכן אי אפשר לפי הכתבות לדעת בדיוק פעולת הנפטר. ורק ע"י איזו עדות, דרך אגב, ממחברי השו"ת ומהרב דוד קונפורטי בעל „קורא הדורות" נודע לנו מעט על פעולתם בשלוניקי.

נוסף על חסרון זה רוע מזל בית החיים. כבר הזכרתי במבוא תפיסת חלק חשוב והיותר עתיק של בית החיים ע"י ממשלות טורקיה ויון במשך הדור האחרון. אבנים רבות נגנבו, כיותר ממאתים מהן הושחתו ע"י אדון אחד אשר אין כפרה לחטאתו[9]. ולכן אין להתפלא אם במשך העבודה הזאת לא מצאתי מצבות הרבנים והנשיאים, יוצאי ספרד, רבנים חשובים אשר לפי קונפורטי מתו בשלוניקי, ועוד ועוד.

קשה מאד היתה העבודה בבית החיים. על כמה וכמה וכמה אבנים לא נשאר כי אם רק צורת אותיות. בית החיים העתיק הוא בעין רצפה של שיש מרוצפת אבני הקברים. העם עוברים עליהן ולכן נקברו מהן ברוב הימים בתוך העפר. צריך הייתי, יחד עם אחי, מר חיים יצ"ו, להוציא את כל העפר ולגלות האבן. פעמים רבות אחרי יגיעה גדולה לא היתה על האבן הנגלית כתבת הראויה לפרסום. בכל זאת לא אמרנו נואש והיינו עובדים באמת עבודת פרך. יותר קשה היתה קריאת הכתבת. כל פסל ופסל חקק את אותיותיו באופן אחר: כתיבת רש"י, מרובע, אותיות קסנות עד מאד או גדולות מדי, שקועות או בולטות וכו', כל אבן דומה לכת"י מטושטש הקשה לקראו. כמה פעמים נשארנו ימים רצופים רק לקרא כתבת אחת. מזג האויר ג"כ לא היה בעזרנו, כי קשה היה לעבוד בחמה מפני

9) בהיות הענין הזה חשוב עד מאד, הנני מבקש מאת הרב הראשי ונשיאי העדה בשלוניקי שלא יחפו חלילה על העון, ואדרבה יחייבו את עושה הנבלה הזאת, אשר מוונותיו על העדה, למסור נוסח הכתבות המקולקלות ולתקן את האבנים האלה, כדאים הם הרבנים הקדושים והרופאים המסורים לעם וכן שרי העדה, שוכרם ישאר לעד בתוך עדת שלוניקי, בפרט שבין האבנים המקולקלות ישנן כתבות השייכות לצדיקים שבאו לשלוניקי רק בכדי להקבר בבית החיים של יהודים.

החמה ובגשמים מפני הגשמים, בפרס בקיץ בעת השרב החזק ירק האלהים יודע גדל טרחי ועמלי בעבודה הזאת.

סימתי את החלק הזה עד שנת 1660 (התר"ך-התכ"א) ר"ל עד זמן מה אחרי בקורו של שבתי צבי בשלוניקי, כי מהתקופה הזאת והלאה ירדה ונתדלדלה עדת שלוניקי מפני קריעת חלק חשוב של העדה בעברם לדת האישלם הם כת המינים (או "מאמינים" או דונמי) ומפני המגפות התכופות שבאו בסוף המאה השבע-עשרה ובמאה השמונה-עשרה. העדה שבה לאיתנה רק במאה התשע-עשרה.

מלבד פעולת הרבנים והגבירים אפשר לציין מהי העם בתוך העדה את הפרטים האלה:

א) היהודים באו לשלוניקי ממקומות שונים: מאיטליה — מהערים טראני (3, 11), מאסה (9), טרינקי (14), טאראנטו (54), מרסאלו (70), קסאנסארו (425), מברצלונה (8), מקאסיראס (4), מאשכנז (7, 23, 172), מרגנשבורג (211), ועוד.

ב) הם התגאו ביחוסם (4) ועוד.

ג) אחדים התיחסו על קהלתם (288).

ד) משפחות חשובות, כמו משפחת אברבנאל ויחייא החזיקו בתאר הכבוד דון עד מאה וחמשים שנה אחרי הגרוש (430, 475-478).

ה) שפת העם היתה האישפניולית אשר השתמשו בה, כמו עוד היום, אפילו על מצבות קבריהם. (148, 195).

ו) שמות משפחה אשר מוצאם מארצות שונות ושאינם נהוגים היום, למשל: אורטאפה (38), אזאמיל (45), אינבאריאה (198), גראסיאה (46), דודינגא (71), ועוד.

ז) אהבת כותב הקינה לפרט ענינים דקים בנוגע לפעולת הנפטר. למשל: המוהל מ' 53, אשר מל בחייו יותר מחמשת אלפים ושש מאות בנים, הבן של מ' 54, המכבד את אביו ביותר, האב הזקן אשר הצטער כל ימיו על רוב בנותיו "אחת עורכת ואחת מקטפת ואחת אופה" (149). הבעל המתאר את יפי אשתו הצעירה "בת יפה מאד מאירה כחמה" (359), האשה

אשר החויקה במצות יחומות (411), האמלל של מ' 487, שנהרג „בשוק היהודים".

ח) אי־סדר בעיר ואכזריות היאניג'ארים ההורגים בלי המלה בחורים או זקנים (122, 287, 321, 441, 491), חסר בטחון בדרכים מפני השודדים (302־320).

ט) גדולת הרבנים ותוקף פעולתם אשר לא חתו לדון דין תורה לאמתו אפילו כשחרב היתה מונחת על צוארם. למשל מ' 188 שהומת בגלל היות אביו הר' יוסף ן' לב רב קנאי, וכן הרב יהודה די מדינה (291) שנהרג ע"י בעל דין קשה.

י) יקרת רוחם של איזה רבנים אשר לא הניחו לחקוק תארים של רבנות על מצבתם (254, 394, קונפורטי 46b).

י"א) התאמצות הפייטן לחקות את המשוררים שקדמוהו (ופעמים רבות בהצלחה) ולכתוב קינה מסודרת, למשל מ' 12, 19, 23, 24, 25, 31, 69, 74, 100, 126, 185, 192, 211, 273, 279, 284, 286, 291, 303, 316, 331, 337, 352, 353, 400־410, 452, 462, 472, 492, 493, ועוד. אם כי לרוב הקינות האלה אין ערך גדול לספרות, לא נופלות הן מן הקינות שנחקקו, באותו זמן בפראג ובאיטליה. אחדות מהקינות האלה נכתבו במשקל.

כל הכתבות האלה מעידות על גדל ערך העדה אשר היה לה תפקיד גדול בדברי ימי ישראל בתורקיאה. ובאמת צדקו הרבנים בכנותם אותה „ירושלם הקטנה" וכירושלם נקוה ששמה לא ישכח מקרב ישראל.

מפתח

השמות הנזכרים בכתבות המצבות בספר זה

	מס' הכתבת	מס' הדף		מס' הכתבת	מס' הדף
א			אישטרושה משה	193	קכו
אבאייז יצחק	44	נ	אישטריליגה שאלתיאל	399	רסד
אבואב יעקב	358	רלז	אישכנזי אשר יצחק	459	שה
אבואבה ריקה	233	קנא	אישפאנייא פולומבה	389	רנד
אבוהב שלמה	468	שיא	אישפאנייא שם־טוב	389	רנד
אבוצחאק אברהם	34	מו	אלאסיני בינוינידה	75	סח
אבוראדיל יצחק	457	שג	אלחאליל יצחק	373	רמה
אבילה מירמוזה	190	קכג	אלחיט ברזילי	16	לו
אבלה דוד	354	רלה	אלטאנסי רחל	83	עא
אברבנאל מרים	480	שכ	אלטביב שמואל	130	צו
אברבנאל משה	473	שיד	אלטון משה	89	נד
אברבנאל ריינא	132	צו	אלטון יצחק	192	קכו
אברבנאל ...	430	רפד	אלטון נסים	192	קכה
אדרבי יוסף	257	קסט	אלטורטושי יוסף	113	פו
אדרבי יצחק	243	קנו	אל־א אוריאל	481	שכא
אדרבי שלמה (מת: ש־נ?)	256	קסח	אליאש יצחק	447	רפט
אדרבי שלמה (מת: ש־ץ)	383	רנ	אליאש משה	388	רנג
אדרבי שמואל (מת: שס־ו)	206	קלג	אליעזר דונה נעמה	55	נה
אדרבי שמואל (מת: שמ־ד)	250	קסג	אליקים בר שמעיה	170	קיב
אדרבי שם־טוב	380	רמח	אלמושנינו יצחק	261	קצא
אהרן בן שמואל	72	סו	אלמיעזר רושה	80	ע
אויגאזור שאלאמיאש	415	רע"ג	אלפנדרי יוסף	28	מג
אוני שמואל	357	רלו	אלפאנדארי משה	493	של
אורטפה אברהם	149	קנ	אלקאלעי משה	364	רמ
אורטאפה רחל	38	מז	אלקלעי יהודה	153	קד
איואמיל שלמה	45	נ	אלקוסטאנטיני חנה	63	סא
אזוביב משה	180	קסז	אלקלה דינה (ד')	78	סס
אינבאריאה אסתר	198	קכח	אמאראגי משה, רופא	451	רצח
אישטרושה דניאל	467	שס	אמארילייאו שלמה	252	קסד

	מס' הכתבת	מס' הדף
אמיאש משה	21	לט
אנגיל מירה	479	שיט
אפלח משה	185	קיט
אפרים יצחק	311	רז
ארדוס יצחק כהן	249	קסב
ארובש זכריה	300	רא
אשיאו בינוינידה	375	רמו
אשיאו חייא	315	רח
אשיאו משה	316	רט
אשטרוק שבתי	138	ק
אשכנזי אשר	343	רכו
אשכנזי ברוך	207	קלד
ב		
בארואה יצחק	366	רמא
בארבאדו ריינה	423	רעח
בדרש מאיר	390	רנו
בדרשי אישטרוק	251	קסד
בדרשי משה	397	רסג
בוטון יעקב	202	קלא
בולחסין יעקב	152	קד
בון־נין דוד	42	מט
בון־נין משה	197	קכח
בושאלדו דוד (מת: ש"אז)	146	קנ
בושאלדו דוד (מת: תיים)	824	שכא
בושאלדו יוסף	52	נד
בושאלדו יצחק	33	מו
בושאלדו שלמה	460	שה
ביגאראנו יצחק	154	קה
ביגה אברהם	379	רמח
ביליא	359	רלו
ביליסיד גדליה	160	קז
בין בינישטי שמואל	208	קלד
בינחמיאש אברהם	278	קפו
בן־אלקבץ יהושע	58	נז
בן־ארדוס אשר	445	רצב
בן־ארדוס נסים הכהן	472	שיד
בן־ארדוס עזריאל הכהן	471	שיג
בן־בארי אברהם	218	קלח
בן־ברוך ברוך	381	רמט
בן־ברוך פירלה	420	רעו
בן־ברוך רפאל	422	רעז
בן־גבירול שלמה	304	רג
בן־זמרו שלמה	65	סג
בן־חביב שלמה	4	כט
בן־חסון דונה מבורכת	18	לו
בן־חסון ליריסה	84	עא
בן־חסון שלמה	352	רלב
בן־יחייא ג'אמילה	284	קצ
בן־יחייא יעקב	475	שסו
בן־יחיה שול	176	קיד
בן־יקר אישטריליה	118	פח
בן־יעיש שלמה	486	שכה
בן־לב דוד	188	קכ
בן־מאיור שלמה	400	רסה
בן־נון שמואל	214	קלז
בן־נוניש יוסף	376	רמו
בן־נחמיאש אברהם (מת: שי"ט)	217	קלח
בן־נחמיאש אברהם (מת: תיד)	443	רצא
בן־נחמיאש אפרים	219	קלט
בן־נחמיאש חיים	441	רצ
בן־נחמיאש יהודה	322	ריד
בן־נמיאש שלמה	50	נג
בן־עטאר אברהם	225	קמד
בן־עראפה מאיר	31	מד
בן־ערמה יעקב	286	קצב
בן־פוראט יעקב	281	קפח
בן־פורנה יוסף	29	מב

	מס' הכתבת	מס' הדף
בן־קריספי אברהם	210	קלה
בן־רבי יהודה	426	רפ
בן־שושיב אברהם	1	כח
בן־שושיב יוסף	2	כח
בן־שושיב שמואל	48	נא
בן־שושן אורדואיניא	94	צו
בן־שושן אורושה	85	עב
בן־שושן שמחה	95	צו
בצלאל מרדכי	307	רה
ברגילון יצחק	8	לב
ברודו אשר	340	רכה
ברוך אברהם	433	רפה
ברוך אסתר	25	מב
ברוך יעקב	24	מא
ברוך יהודה	288	קצג
ברוך משה (מת: שס״אז)	271	קפ
ברוך משה (מת: ת׳)	432	רפה
ברום ריאינה	67	סג
ברוקמונד וידל	131	צז

ג

גאגין אויזבואה	168	קיא
גאון יום־טוב	268	קעו
גאלי שלמה	156	קה
ג׳אמילה	332	רכא
גאנג׳ילה יצחק	184	קיח
גאנין דניאל	235	קנב
גאפרוט שרה	134	צח
גארשון משה	331	ריט
גואלסיאל אליהו	410	רע
גואלסייל חייא	317	רי
גואלסייר ישראל	175	קיד
ג׳ינסיל מיכאל	32	מה
ג׳ינילייו אליעזר	461	שו
ג׳ינילייו שמואל	325	ריז

	מס' הכתבת	מס' הדף
גיקוריאל בנימין	405	רסה
גיקוריאל יוסף	407	רסז
ג׳יראשי אברהם	237	קנד
גיראסי דוד	483	שכב
גנזאני אברהם	79	סט
ג׳ק כנילה (ז) יוסף	6	לא
גראג׳אל׳יש יצחק	209	קלה
גראטיאה אברהם	46	נ

ד

דאסו שרה	76	סח
דאלבה אברהם	308	רה
דג׳אלו יצחק	40	מח
דוד חיים	489	שכט
דוד ישראל	287	קצב
דודינג׳א משה	71	סו
דוקאש משה	106	סד
די־מדינה ג׳אמילה	171	קיב
די־מדינה יהודה	291	קצה
די־מדינה סיטי	367	רמא
די־מדינה שמואל (הרשד״ם)	254	קסה
די־מדינה שמעיא (מת: שע״ב)	285	קצא
די־מדינה שמעיה (מת: תי״ג)	463	שז
דמריצל שלמה	70	סה

ה

הדוטור דוד, רופא	182	קסז
הכהן, ראה כהן.		
הלוי, ראה לוי.		
המון יוסף	73	סז
השמעוני אליעזר	59	נח

ו

וארון יצחק	338	רכר
וליד יהודה	129	צו

	מס' הדף	מס' הכתבת
ז		
זאראדיל בנימין	רפו	436
זאראדיל יצחק	ריט	330
זקן יום־טוב	קיג	173
זרם דניאל	רכב	334
ה		
האויליו ריקה	רפח	439
הארבון ביונוינידה	קנד	238
חביליו אברהם	קעה	265
חוארה אורדונייא	קעד	264
חולו משה	פט	119
חזן אברהם, אשת	פא	103
חזן אברהם	פב	105
חזן חנה	פז	114
חזן יהודה	עג	87
חזן יוסף	רלו	356
חיון שמואל	קפו	279
חניני יצחק	ריא	319
חסיד שלמה	עז	97
ט		
טאיטאצאק אברהם (מת: ש"ב)	קי	167
טאיטאשק אברהם (מת: שע"ד)	קצו	292
טאיטאצאק בונאפילייא	קפח	280
טאיטאצאק דוד	שיז	477
טאיטאצאק יוסף (מת: של"ט)	קנח	245
טאיטאצאק יוסף (מת: שמ"ז)	קסה	253
טאיטאצאק יוסף (מת: שנ"ז)	קעה	266
טאיטאצאק שלמה	סר	69
טאיטאצאק שמואל (מת: שכ"ב)	קמ	221
טאיטאצאק שמואל (מת: שכ"ה)	קמה	226
טובי אברהם	קנה	242
טובי יהודה	סט	77
טוויל יצחק	פח	116
טולידאנו יצחק	מז	37
טורדוס חיים	רכט	348
טיאנו רפאל	קנ	232
טיבה שמואל	ריד	321
טיליא אליעזר	קמט	229
טירמישי דוד	רלט	363
טראנה יהודה	רח	313
י		
יהודה בר אברהם	קו	164
יוכבד בת יששכר	קז	162
יוסף בן מנחם	סו	74
יעבץ יהודה	קצח	295
יעבץ יוסף	קנט	246
יעקב בר יעקב	קמג	224
יצחק אברהם	שכו	487
יקואל אברהם	שא	453
יקואל שלמה	ש	452
כ		
כאפי שלמה	רלא	350
כהן אברהם (מת: שנ"ג)	קע	260
כהן אברהם (מת: ת')	רפר	431
כהן אברהם (מת: תכ"ג)	שט	476
כהן בונפוס	צח	133
כהן דניאל	קנב	236
כהן חיים (מת: שצ"ו)	רע	421
כהן חיים (מת: תי"ט)	שכז	488
כהן יעקב	רכו	345
כהן יצחק (מת: שס"ט)	קסט	282
כהן יצחק (מת: שצ"ה)	רעג	414
כהן מנחם	קסח	255

	מס' הכתבת	מס' הדף
כהן משה, רופא	384	רנ
כהן נתן	60	נט
כהן סרחיה	183	קיז
כהן שלמה איטאלייאנו	81	ע
כהן שלמה (מהרשיך)	277	קפה
כוזו	449	רצו
ל		
לאון יוסף	141	קא
לאון שלמה	324	רסו
לדישייה	158	קה
לובילו אליעזר	3	כט
ליביל שאלתיאל	492	שכט
לוביל שול	464	שח
לווה אברהם	110	פה
לוזיטאנוס אמאטוס, רופא	228	קמו
לוי אברהם	440	רפט
לוי אברהם טרולייוס	196	קכז
לוי דוד	327	ריח
לוי דיטוארה	148	קנ
לוי חיים	39	מח
לוי יהודה בערמאן	212	קלו
לוי יוסף (מת: רפ"ט)	53	נד
לוי יוסף (מת: רצ"ט)	127	צה
לוי יוסף (מת: שע"ח)	323	ריז
לוי יצחק (מת: רס"ו)	5	ל
לוי יצחק (מת: שפ"א)	353	רלג
לוי יצחק (מת: ת"ה)	444	רצא
לוי מאיר אשכנזי (מת: רע"ט)	23	מ
לוי מאיר	100	עח
לוי משה אשכנזי	172	קיג
לוי נס"ם	391	רנז
לוי שלמה	126	צב
לוי שלמה הזקן	270	קעז
לוי שלמה הבחור	294	רכ
לומברוזו שמואל	370	רמד
לוקה דוד	240	קנה
ליאון גאמילה	466	שט
ליאון ישראל	314	רח
ליאון אישטרילייא	408	רסט
ליאל אברהם	174	קיג
ליאל שלמה	137	ק
ליברמן שמעיה	7	לא
לינדו מול־טוב	49	נב
מ		
מאייצה משה	9	לב
מאיורו שלמה	241	קנה
מאסלון ו'דאל	165	קח
מסלון יעקב	263	קעג
מאסאלון מיכאל	456	שב
מאסאלון מרדכי (מת: ת')	428	רפב
מאסאלון מרדכי (מת: ש"מ)	247	קס
מאסאלון שלמה	275	קפד
מאנדיל חסראי	442	רצ
מאנדיל יצחק	309	רו
מאנדיל משה	490	שכח
מאפימין יצחק	336	רכג
מודילייאנו בונומו	413	רפב
מודילייאנו יצחק שמואל	396	רסג
מוטל אברהם (מת: ש"א)	161	קו
מוטל אברהם (מת: תכ"ב)	478	שיח
מוטל חיים	124	צא
מולינה דאינה	30	מג
מושאני יוסף	417	רעה
מושורו משה	27	מב
מושורו יוסף	159	קו
מזרחי שבתי	122	צ
מטראני, ראה: נסים		
מיכרכיי דניאל	179	קטו

	מס' הכתבת	מס' הריף
מימבריק דוד	412	רעב
מינץ גרשון	191	קכד
מינץ יהודה	234	קנא
מלמד בוניה	406	רסח
מלמד יעקב	200	קל
מלמד ריינה	404	רסז
מנחם יצחק	437	רפח
מנחם ישראל	329	ריט
מציף אברהם	128	צה
מר חייב יצחק	195	קכז
מרים	409	רפ
מרים גיורה	434	רפו
משה בר שמואל מרגנשבורג	211	קלו

נ

נאברו יצחק	20	לט
נאורו שמואל	335	רכב
נרבונה אברהם, די	41	מח
נרבונה ג'אמילה	47	נא
נארבונא וידאל	91	עד
נארבונא סול	411	רעא
נהר ריינה	419	רעה
ניל קהין משה יוסף	283	קפט
נסים אברהם מסראני	11	לג
נסים בנימין	423	רעח
נעמה דונה	55	נה
נשיא אשתרוק	82	עא
נשיא שלמה	301	רא
נתן ישראל	403	רסו

ס

סולימה שלמה	169	קיא
סולמן יצחק	17	לו
סיד וידאל	395	רסב
סלמה אברהם	222	קמב
סמוט שמואל	189	קכב
סרוק יוסף	312	רז

ע

עביץ שמואל	344	רכו
עוזיאל בינונידה	107	פד
עוזיאל דונה	248	קסב
עוזיאל יעקב	289	קצג
עונקינירה אורו	424	רעח
עויאל דוד, רופא	385	רנא
עויאל חסדאי	111	פו
עויאל משה	418	רעה
עויאל רחל	402	רסו
עזרה יעקב	438	רפח
עלי שלמה	56	נו
עמי יוסף, רופא	378	רמז
עמר אברהם	269	קעו
ערמי יאודה	387	רנג
עשאל חנה	57	נו

פ

פאני שלמה	86	עב
פאלקון אברהם	474	שסו
פאסי יודה	244	קנח
פאסי יצחק	230	קנ
פאר יוסף	13	לד
פארדו יעקב	485	שכד
פארדו שלמה	416	רעד
פארו ברוך, רופא	374	רמו
פאשטור משה	123	צא
פולשטרו דונה	296	קצח
פורמון אלעזר	33	מו
פונש ריינה	203	קלב
פורופיטה אמאדה	239	קנד
פורנה, ראה: כן		

	מס' הכתבה	מס' הדף
פיגון וידאל	294	קצז
פילוסוף בנימין	231	קנ
פילוסוף שבתי	64	סב
פינטה אמאדה	194	קכז
פינטו אברהם	326	ריז
פיפי קונפראדה	361	רלח
פירפיניאן יעקב קונפראדו	365	רמ
פירפיניאן יצחק	201	קלא
פישו אברהם	150	קד
פישואה שמואל	371	רמד
פלורנטין שמואל	293	קצו
פראנסיש אליא	142	קא
פראנקו אברהם	19	יט
פראנקו יהודה	368	רמב
פראנקו יוסף	491	שכט
פראנקו יצחק	349	רל
פראנקו מזל טוב	195	קכז
פרדוב יעקב	108	פה
פרח שלמה	36	מו
פרמון אברהם	104	פא
פרץ אהרן	272	קפא
פרץ יצחק	297	קצט

צ

צאביקה יצחק	157	קה
צוריץ יוסף	143	קב
צרפתי יהושע	92	עה
צרפתי יוסף	205	קלב

ק

קאוליירו אליעזר	386	רנב
קאוליירו שמואל	469	שיב
קאטפי יוסף	151	קד
קאלאחורי משה	26	מב
קאלדירון בונאפילייה	99	פה
קאמפילייאש יצחק	299	ריט
קאנטארי מיאורו	43	מג
קאנפאנטון משה	465	שסה
קאנפאנטון שם־טוב	458	שנח
קאפון משה	117	פח
קאפואנה אנג'יל	178	קטו
קאפישילו אהרן	155	קה
קאראוידה יצחק	115	פו
קארו אורדונייא	426	רפ
קארו בואינה	102	פב
קארו ידידיה	484	שכג
קארו יוסף (מת: ש"פ)	328	ריח
קארו יוסף (מת: שפ"ב)	360	רלח
קארו יצחק ויהודה	101	פא
קארמונה יהודה ראובן	144	קכ
קאשטילאן דוד	372	רמה
קאשטילייאר משה	120	פס
קבליר שלמה	61	סא
קוכו אברהם	88	עח
קורטאל שמעון	90	עב
קושטאנטין חנה	136	צו
קושטאנטין משה	181	קטז
קלעי מרדכי	446	רצב

ר

רביסה שם־טוב	267	קעז
רובייו יעקב	429	רפב
רובישה יום־טוב	303	רג
רומאנו אברהם	310	רי
רומאנו חיים	470	שיג
רומאנו שבתי	220	קכ
רוסאנו אליהו	369	רמג
רוסו מיכאל	62	סב
רזוני חיים	145	קבו
רושאנוש אברהם	112	

	מס' הכתבת	מס' הדף
ריוח ישראל	339	רכד
רפאל בר מרדכי	355	רלה
ש		
שאבול יונה	66	סג
שאלודיש שם־טוב	290	קצד
שבתי בן בנימין	135	צט
שבתי חייב	448	רצד
שודילה	98	עז
שולם דוד	455	שכ
שולם יצחק	333	רכא
שונינה שלמה	337	רכג
שוריאנו יצחק	177	קטו
שורנאגה יאודה	213	קלז
שטיליה יעקב, די	216	קלח
שיביליו דוד	346	רכח

	מס' הכתבת	מס' הדף
שיביליאנו שלמה	121	צ
שוויליו עוויאל	401	רסה
שיקיל יצחק	398	רסר
שיראנו אברהם	447	רצד
שיראנו מאיר	377	רמז
שיראנו שולימה	341	רכו
שיריוסי אברהם	454	שא
שלם אברהם	362	רלס
שלמה שבתי	462	שז
שמעיה בר אליקים	186	קיס
שמריה יעקב	382	רנ
שמריה נעמן	109	פה
שני יעקב	12	לג
שניאור יוסף	187	קיס
ששון אסתר	93	עה
ששון חיים	320	ריא

כתבות־מצבות חסרות או מטושטשות

	מס' הכתבת	מס' הדף
אליה(ז)	22	לט
בהיודשיא ?	139	ק
בנבנשת בן ...	68	סר
בן־שושן אורדונייא א ...	96	עז
... גדליה	342	רכז
סאראנטי אליה צורי ?	54	נה

	מס' הכתבת	מס' הדף
ליאון או נוריאל ?	147	קג
משה ...	10	לב
נפולה ראובן	140	קא
פלבו או פלכן אליה	51	נג
(בלי שם וזמן המיתה)	351	רלא

כתבות מצבות מקולקלות

	מס' הכתבת	מס' הדף
אברהם בן הרופא		
ר' שמואל בן ...	15	לה
אברהם ...	223	קמג
אברהם	259	קסס
אלחאנאטי ? שם־טוב הרופא	166	קס
אלטון יצחק	192	קכד
אליה ?...	22	לט
אלמושנינו יצחק	227	קמה
אלמושנינו שמואל ?	199	קכח
אשכנזי רפאל	262	קעב
בנימין	318	רי
בן־נחמיאש אפרים	274	קסג
בן־נחמיאש דוד	273	קסא

	מס' הכתבת	מס' הדף
בן־ערמה אליהו	435	רפו
דיא...ש יוסף	392	רנח
יוסף	298	ר
יצחק בכיר שלמה	163	קו
כהן אליעזר, רופא	425	רעה
מדינה יוסף	306	רד
נהר יצחק	450	רצו
פאבגל ? אליעזר	258	קסס
קאויו סיטי	204	קלב
שלמה ...	215	קלח
ה ... משה	276	קפד
(בלי שם)	302	רב
(בלי שם)	305	רד

ה ת כ ן

עמוד

הקדמה 5

מכתב אל המחבר מאת הרי יעקב קלצקין . . 7

מבוא:

היהודים בשלוניקי . . . . . א

סקירה כרונילונית על דברי ימי היהודים בשלוניקי . ו

מצב הקהלות . . . . . ט"ו

בית החיים . . . . . כ"ה

צ'ונים:

משנת הר"ם עד שנת הר"ע . . . . . ב"ח

" הרע"א " " הר"ף . . . . . ל"ג

" הרפ"א " " הר"ק . . . . . מ"נ

" הרצ"א " " ה"ש . . . . . ס"ו

" הש"א " " הש"י . . . . . ק"ו

" הש"א " " הש"ך . . . . . קכ"ה

" השכ"א " " הש"ל . . . . . ק"מ

" השל"א " " הש"ם . . . . . ק"ן

" השמ"א " " הש"ן . . . . . קס"ג

" השנ"א " " הש"ס . . . . . ק"ע

" השס"א " " הש"ע . . . . . קפ"א

" השע"א " " השע"ו . . . . . קפ"ט

הרוני רולייא השע"ו . . . . . ר"ב

משנת השע"ח עד שנת הש"ץ . . . . . ר"ייד

" השצ"א " " ה"ת . . . . . רנ"ב

" הת"א " " הת"י . . . . . רפ"ו

" הת"א " " הת"ך . . . . . ש"נ

סיום . . . . . של"א

מפתח השמות . . . . . .